

SÁROSPATAKI FÜZETEK

TRIANON 100

● HÖRCSIK RICHÁRD

A trianoni békediktátum következményei a Kárpát-medencei reformátusok életében

● HÓS CSABA

Trianon Ravasz László igehirdetéseiben

● LÉVAI ATTILA

A szlovák–magyar gyülekezeti kérdés – Pálóczi Czinke István álláspontja

● PUSZTAI GÁBOR

Catharina Kuyper Sárospatakon és a 100 évvel ezelőtt indult magyar gyermekvonatok

HATÁRTALANUL MAGYAR - KÖRKÉRDÉS

Fórián Andrea · Gönczy Anna
Halász Teodóra · Őri Máté
Halász Dániel · Köteles László
Soós Zsolt · Szepessy Mátyás
Túri Ágnes · Meleg Attila
Mező Arnold

*Sárospataki
Füzetek
Alapítva:1857*

KIADJA: A Sárospataki Református Teológiai Akadémia

FELELŐS KIADÓ/PUBLISHER:

Enghy Sándor, PhD – *rektor*

A szerkesztőség tagjai:

Nagy Károly Zsolt, PhD – *felelős szerkesztő*

Homoki Gyula

Kustár György, PhD

Lapis József, PhD

Rácsok Gabriella, PhD

Szatmári Emília, PhD – *a lapszám szakmai szerkesztője*

Szentimrei Márk

KORREKTÚRA: Lapis József, PhD

valamint Homoki Gyula

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS ÉS

BORÍTÓTERV: Asztalos József

KÉSZÜLT: A Kapitális Nyomdában

Ügyvezető igazgató:

Kapusi József

ISSN 1416-9878

Szerkesztőség címe:

Sárospataki Református Teológiai Akadémia

3950 Sárospatak, Rákóczi út 1.

Kiadás és terjesztés: +36 47 312 947

Felelős szerkesztő: +36 70 242 2674

Honlap: www.sarospatakifuzetek.hu

e-mail: sarospatakifuzetek@gmail.com

PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA: 800 Ft (egyedi ár)

ÉVES ELŐFIZETÉSI DÍJ: 2000 Ft + postázási költség

CÍMLAPKÉP / COVER IMAGE:

Számunk illusztrációi a Fortepan archívumából származnak.

Románia, Erdély, Kőrösfő, református templom. 1935.

Forrás: Fortepan. K.sz.: 6509

TARTALOM

Szatmári Emília: Szerkesztői előszó	7
Oktass, hogy éljek!	11
Szentimrei Márk: Sionnak foglyai	13
Trianon 100	17
Hörcsik Richárd: A trianoni békediktátum következményei a Kárpát-medencei reformátusok életében	19
Hős Csaba: Trianon Ravasz László ígéhirdetéseiben	33
Berekméri Árpád Róbert: A Marosi Református Egyházmegye oktatásügyi problémái az impériumváltás idején, 1919–1925	49
Lévai Attila: A szlovák–magyar gyülekezeti kérdés – Pálóczi Czinke István álláspontja	61
Czinke Zsolt: Az impériumváltás és a református egyházi sajtó a Felvidéken – Különös tekintettel a <i>Református Egyház és Iskola</i> szerepére	71
Héder János: Felvillantások Kárpátalja 1918 utáni történetéből, különös tekintettel az oktatásügyre és a református iskolák helyzetére	83
Harsányi Béla: Kárpátaljai református belmissziói mozgalom a XX. század 20-as, 30-as éveiben	95
Pusztai Gábor: „...hitünk élesztője, tetterőnk fölébresztője, bátorságunk erősítője”. Catharina Kuyper Sárospatakon és a 100 évvel ezelőtt indult magyar gyermekvonatok	111
Körkérdés – Határtalanul magyar	121
Fórián Andrea: Így élünk mi érmelléki református magyarként	123
Gönczy Anna: Elszakítva, mégis együtt	127
Halász Teodóra: Belsőmben vésődött örök emlék	129
Óri Máté: Hosszú az út Szabadkáról Sárospatakra	133
Halász Dániel: A szórványok szórványában	135
Köteles László: Hegyközpályi – viharok és kegyelem	141
Soós Zsolt: A száz éve tartó csoda	145
Szepessy Mátyás: Kihívások Felvidéken – teher és/vagy lehetőség?	149
Túri Ágnes: Egymás mellett, békességben!	153
Meleg Attila: Lehet-e feledni?	155
Mező Arnold: Teremhet-e rossz fa jó gyümölcsöt?	157
Tanulmány	161
Kovács Krisztián: Harminc év után. Egyház és teológia a rendszerváltást követően	163
Prédikációs tárház	177
A megalázottak vigasztalója	179
Idővonal	181
Bartha Ákos: A sárospataki cserkészlet és a revízió	183
Győri István: A Sárospataki Református Főiskola és a felvidéki református belmisszió kapcsolata Trianon után	187
Dienes Dénes: Trianon 100 – talán egy kicsit másként	191

Szemle	193
Szathmári Emília: „Hogy aki olvassa, okuljon belőle” (<i>Trianon arcai. Naplók, visszaemlékezések, levelek</i> , szerk. Kunt Gergely – L. Balogh Béni – Schmidt Anikó)	195
Rácsokné Fügedi Zsófia: Jogintézményekben kifejezett hit (Dr. Szathmáry Béla: <i>Református egyházjog</i>)	199
Szűcs Maja: Élő híd (<i>A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után</i> , szerk. Maarten J. Aalders, Pusztai Gábor, Réthelyi Orsolya)	201
Szentimrei Márk: Az iskolapad örökségével az iskolán kívüli világban (<i>Egy gimnáziumi osztály, Sárospatak, 1956–1960</i> , szerk. Hoppál Mihály, D. Molnár István)	205
Kertiné Rózsa Anikó: Valóság, fikció és torzítás <i>A két pápa</i> (2019) című filmben	209
Stíluslap	215
Szerzőink	220

CONTENTS

Emília Szatmári: Editorial	7
Teach Me That I May Live!	
Márk Szentimrei: The Captives of Zion	13
Trianon 100	
Richárd Hörcsik: The Consequences of the Trianon “Peace-Dictation” in the Lives of the Reformed People in the Carpathian Basin	19
Csaba Hős: Trianon in the Sermons of László Ravasz igehirdetéseiben	33
Árpád Róbert Berekméri: Educational Issues of the Mures Reformed Diocese during the 1919-1925 Change of Regime	49
Attila Lévai: The Slovak–Hungarian Congregation Issue – The Position of Czinke István Pálóczi	61
Zsolt Czinke: Imperial Change and Reformed Church Press in Upper Hungary, in particular the Role of the Journal <i>Reformed Church and School</i>	71
János Héder: Impressions from the History of Sub-Carpathia after 1918, in particular Education and the Situation of Reformed Church Schools	83
Béla Harsányi: Sub-Carpathian Reformed Home Mission Movement in the 1920s and 1930s	95
Gábor Pusztai: “...the leavener of our faith, the awakener of our energy, the supporter of our courage”. Catharina Kuyper in Sárospatak and the Hungarian Children’s Trains Launched 100 Years ago	111
Survey – Being Hungarian with No Borders	
Andrea Fórián: This is How We Live as Reformed Hungarians in Érmellék	123
Anna Gönczy: Torn apart, yet Together	127
Teodóra Halász: An Eternal Memory Engraved within	129
Máté Őri: The Road from Szabadka (Subotica) to Sárospatak is Long	133
Dániel Halász: In the Diaspora of Diasporas	135
László Köteles: Hegyközpályi (Paleu) – Storms and Grace	141
Zsolt Soós: A Miracle that has Lasted for a Hundred Years	145
Mátyás Szepessy: Challenges in Upper Hungary – Burden and/or Opportunity?	149
Ágnes Túri: Side by Side, in Peace!	153
Attila Meleg: Can It be Forgotten?	155
Arnold Mező: Can a Bad Tree Bear Good Fruit?	157
Article	
Krisztián Kovács: After Thirty Years. Church and Theology after the Change of Regime	163
Treasury of Sermons	
Comforter for the Downcast	179
Timeline	
Ákos Bartha: Scouting and the Revision in Sárospatak	183
István Győri: The Relationship between the Sárospatak Reformed College and the Upper Hungarian Reformed Home Mission after Trianon	187
Dénes Dienes: Trianon 100 – Maybe a Little Differently	191

Review

Emília Szatmári: “That Whoever Reads, Learn from It” (<i>The Faces of Trianon. Diaries, Recollections, Letters</i> , eds. Gergely Kunt – Béni L. Balogh – Anikó Schmidt)	195
Zsófia Rácsok Fügedi: Faith Expressed in Legal Institutions (Béla Szathmáry: <i>Reformed Church Law</i>)	199
Maja Szűcs: Living Bridge (<i>Children’s Trains. Living Bridge between Hungary, the Netherlands and Belgium after World War I</i> , eds. Maarten J. Aalders, Gábor Pusztai, Orsolya Réthelyi)	201
Márk Szentimrei: With the Legacy of the Desk in the World outside the School (<i>A High School Class, Sáropatak, 1956–1960</i> , eds. Mihály Hoppál, István D. Molnár)	205
Anikó Kerti Rózsa: Reality, Fiction and Distortion in the movie <i>The Two Popes</i> (2019)	209

Style Sheet

215

Authors

220

*Ne mondjátok, hogy a haza nagyobbodik.
A haza, a haza egyenlő volt mindig
ezer év óta már, és mindig az marad,
mert nem darabokból összetákolt darab:
egytest a mi hazánk, eleven valami!
Nem lehet azt csak úgy vagdalni, toldani.
(Babits Mihály)*

Szerkesztői előszó

Egytest

A trianoni békediktátum aláírásának 100. évfordulóján számos könyv, tanulmány, film jelent már meg, kiállításokat rendeztek, konferenciákat szerveztek Kárpát-medence-szerte. Lehet-e újat mondani a centenáriumi év végéhez közeledve? Elmondtak, bemutattak, felidéztek-e mindent, amit érdemes, tanulságos és méltó is elmondani, bemutatni, felidézni?

Hisszük, hogy Trianonról *mindig lehet újat mondani*. Lehet újat találni a történeti forrásokban, lehet újat felmutatni a történeti vitákban, újat mondani a közéletben, a politikában, új célokat kitűzni az államközi kapcsolatokban, lehet új üzeneteket találni egyéni életutakban, újabb és újabb tanulságokhoz jutni egy-egy emberi sors megismerésekor; újra megborzongani, megdöbbsenni, megerősödni, meghatódni minden egyes személyes hitvallás által.

Miközben azt is valljuk, hogy Trianonról soha nem lehet relativizálva beszélni, vagyis *nem lehet újat mondani, és nem lehet újat írni* a tragédia tényeiről, máig ható következményeiről sem nemzeti, sem közösségi, sem egyéni vonatkozásokban.

A *Sárospataki Füzetek* jelen száma attól más, azzal törekszik újat hozzátenni a 2020. évi Trianon-témájú munkákhoz, hogy kifejezetten református relációban vizsgálódik. Szerzőink a Kárpát-medencei református gyülekezetek, közösségek, iskolák, egyháziak, laikusok történeteit kutatták, református talajon elindult mozgalmak jelentőségét és hatásait írták le. Fórumot kínáltunk ezek mellett az elszakított országrészek gyülekezeteiben szolgáló, pataki öregdiák református lelkészeknek, hitoktatóknak és református egyházi szolgálatra most készülő, határokon túlról érkezett hallgatóinknak, hogy tegyék közkinccsé gondolataikat, tapasztalataikat, osszák meg érzéseiket, üzeneteiket azzal kapcsolatban, amit önazonosságukhoz hozzáad, amit kihívásként, nehézségként, akadályként jelent, amit lehetőségként kínál, amivel gazdagítja, erősíti őket határon túli élet- és szolgálati terük, határtalanul magyar gyökerük.

Közös munkánk kora tavasszal kezdődött. A karanténidőszak nem kedvezett a kutatóknak, a levéltárak, könyvtárak bezártak, és hosszú hónapokig elérhetetlenek voltak. Sajnos, volt olyan kutató, akinek tervei a külső körülmények miatt egészen megghiúsultak, vállalt tanulmányát visszamondani kényszerült. Más szerzőinknek – menet közben – módosítaniuk kellett kutatási témájukat, mert az eredetileg ter-

vezett anyagok elérhetetlenné váltak az intézmények bezárása és az utazási korlátozások bevezetése következtében. Hálásak vagyunk mindenkinek, aki a megnehezedett körülmények, a kedvezőtlen feltételek mellett elkészítette dolgozatát a *Sárospataki Füzetek* számára.

Hörcsik Richárd professzor, a DRHE egyetemi tanára tanulmányában a békeszerződésnek a Kárpát-medencei egyetemes reformátusságra gyakorolt hatását írja le, különös tekintettel az egység helyreállítását célzó sikertelen zsinati törekvésre, valamint a határon túlra szakadt, egyszerre nemzeti és vallási kisebbségbe került református közösségekre.

Hős Csaba, az SRTA főiskolai adjunktusa a 20. századi magyar református egyház kiemelkedő személyiségének, egyházi vezetőjének, igehirdetőjének, Ravasz Lászlónak a prédikációiban vizsgálja Trianon eseményeinek és következményeinek ábrázolását és értékelését az oda vezető úttal és a nemzeti tragédia szülte új feladatokkal egyetemben.

Erdélyi szerzőnk, Berekméri Árpád-Róbert történész-levéltáros a magyar felekezeti iskolák és kifejezetten a Marosi Református Egyházmegye magyar református elemi iskolái elleni támadásokról, a magyar református tanítók szakmai és egzisztenciális ellehetetlenítésének módszereiről ír.

Lévai Attila, a komáromi Selye János Egyetem adjunktusa tanulmányában azt a kérdést vizsgálja, mely a két világháború közötti évtizedek csehszlovák kormányzatának egyházpolitikáját is tematizálta: a magyar és szlovák ajkú felvidéki reformátusság több évszázados egyházi kapcsolataiban az impériumváltással bekövetkezett azon radikális változást, mely egy szlovák egyházmegye megszervezésének kérdéseiben csúcsondott ki.

Szintén felvidéki szerzőnk, Czinke Zsolt, a komáromi Calvin János Teológiai Akadémia főkönyvtárosa dolgozatában a két világháború közötti felvidéki református sajtótörténettel foglalkozik, különös figyelmet fordítva az egyház korabeli hivatalos lapjára.

Kárpátalja 1919 utáni politikai státuszának kérdéseit boncolgatja Héder János, ungvári református lelkész tanulmányának első részében, majd a magyar református iskolákkal szembeni diszkriminatív szabályok és módszerek széles skálájából mutat be példákat.

Harsányi Béla iregszemcsei lelkipásztor, a DRHE doktorandusza a két világháború közötti kárpátaljai belmisszió témakörében, annak kezdeteit, válaszútjait és kiteljesedését bemutatva készítette el értekezését, különös tekintettel e terület legmeghatározóbb személyiségeire, egyesületeire, egyháztársadalmi csoportjaira és intézményeire.

Pusztai Gábor, a Debreceni Egyetem habilitált docense egy különleges témával gazdagítja tematikus blokkunkat: a két világháború közötti korszakban árvaságra jutott vagy nagy szegénységben élő magyar gyermekeket segítő és mentő, holland református talajon kibontakozó gyakorlatot ismerteti.

Körkérdés rovatunkban teológiánk határon túlról érkezett jelenlegi és egykori hallgatói vallanak nemzeti identitásukról, feladataikról, felelősségükről, érzelmeikről, reményeikről lelkészi-egyházi szolgálatukkal összefüggésben.

A *Szószerk előtt*, az *Idővonal* és *Szemle* rovatunk több írása is közvetlenül kapcsolódik a *Trianon100* tematikájához.

A *Tanulmányok* rovatban Kovács Krisztiánnak, a DRHE adjunktusának értekezése kapott helyet. A dolgozatot egy korábban tervezett tematikus számunkhoz kaptuk a szerzőtől, de mivel a megváltozott körülmények átszerkesztették az idei témáinkat, debreceni kollégánk írását itt közöljük.

Erdélyi, partiumi, felvidéki, kárpátaljai, délvidéki, anyaországi szerzőink témái, írásai, üzenetei *egytest* múltunkat és jelenünket deklarálják. És hittel hirdetik *egytest* jövőnket.

Szatmári Emília

Erdély, Bánffyhunjad, református templom.
Jobbra világos uniformisban Ferenc József magyar király. 1908.
Forrás: Fortepan. K.sz.:161466

OKTASS, HOGY ÉLJEK!

*„Akkor így szóltak a pogányok: Hatalmasan
cselekedett ezekkel az Úr! Hatalmasan
cselekedett velünk az Úr, azért örvendezünk.
Hozd vissza, Uram, a mi foglyainkat, mint
patakokat a déli földön!”
(Zsolt 126.)*

Erdély, Szamoscikó, református templom. 1938.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 75821

„Grádicsok éneke. Mikor visszahozta az Úr Sionnak foglyait, olyanok voltunk, mint az álmodók. Akkor megtelt a szánk nevetéssel, nyelvünk pedig vigadozással. Akkor így szóltak a pogányok: Hatalmasan cselekedett ezekkel az Úr! Hatalmasan cselekedett velünk az Úr, azért örvendezünk. Hozd vissza, Uram, a mi foglyainkat, mint patakokat a déli földön! Akik könnyhullatással vetnek, vigadozással aratnak majd. Aki vetőmagját sírva emelve megy tova, vigadozással jó elő, kéréit emelve.”

(Zsolt 126.)

Szentimrei Márk

SIONNAK FOGLYAI

Egy évszázaddal ezelőtt, túlzás nélkül állítható módon, olyan tragédia történt velünk, magyarokkal, amilyenre a megelőző – egyébként katasztrófától egyáltalán nem mentes – időszakban nem volt példa. Vitathatatlan, hogy 1920 traumatikusabb évszámként égett belénk, mint 1241 vagy 1526 – és ez nem csak azért van így, mert időben közelebbi ez az időpont. Területi, nemzeti és egyházszervezeti integritásunk darabjaira hullott, tulajdonképpen megszűnt. A trianoni békediktátum egy teljesen új – számunkra kifejezetten hátrányos, és valljuk be: megoldhatatlan – helyzetet teremtett. A több szinten is bekövetkező veszteség ott és akkor a magyar néplélekben olyan mértékű és mélységű lelki sokkot idézett elő, hogy ez a sokkhatás transzgenerációs csatornákon utazva mind a mai napig jelen van, létezik és hatással van a határok mindkét oldalán – kinél nyíltabban, kinél rejtettebb formában.

Persze, ami nekünk nemzeti gyász, az más, körülöttünk lakó népek számára nemzeti ünnep, mert amit mi veszteségként éltünk/élünk meg, azt ők nyereségként, ami valahol teljesen érthető. Ugyanakkor a mi traumánk, a mi gyászunk ezért is annyira fájdalmas, mert nem volt és ma sincs rajtunk kívül senki, aki megérthetné, átérezhetné ezt a fájdalmunkat. A szó

eredeti vagy „csak” átvitt értelmében sírtunk és sírunk, de nincsenek közel s távol olyanok, akik velünk sírnának.

A trianoni sokkhatás – éppen történeti újszerűsége és elképzelhetetlensége okán – a kortárs nemzetből először nagyjából azt váltotta ki, amit az egyes emberből vált ki egy nem várt tragédia: tagadást. „Az nem lehet, hogy annyi szív...” Aztán jó három évtizeddel később jött Márai, aki minden más egyéb nemzeti és egyéni értetlenkedéseinkkel összefüggésben megadta a választ: „Maradj nyugodt. Lehet.” Hogyne lehetett volna! És nem csak azért, mert a közel s távol élő más nemzetek..., hanem azért is, mert mi, magyarok... Ezért (is) lehetett.

Aztán megfogant és szárba szökkenett sok-sok becsületes, tette kész, a „nem, nem soha” lózungnál tartalmasabb igyekezet, hogy az új határok mindként oldalán elfogadhatatlan és megélhetetlen *modus vivendi*n változtassunk. Ezen törekvések szárba szökkenése megtörtént ugyan, de a termés elmaradt. Így tehát napjainkban is ugyanazok bánkódnak, illetve ünnepelnek, mint akik száz évvel ezelőtt.

A trianoni traumára adott gyors reakciók egyik lokális és érdekes példájára bukantam évekkel ezelőtt. Egy jegyzetfüzetbe néhány ceruzával bevésített sorra, amelyek arról tanúskodnak, hogy egyik lelkészelnődöm a békediktátum aláírását követő vasárnapon a 126. zsoltárt választotta textusként. Sajnos maga az igehirdetés nem maradt ránk, de sejtéseink azért lehetnek azzal kapcsolatban, hogy nagyvonalakban mik hangozhattak el a szószékről. *Most könnyhullatással vetünk, de egyszer majd vigadozással arathatunk... Egyszer majd a mi szánk is megtelik nevetéssel, nyelvünk pedig vigadozással... visszahozza majd az Úr a magyar Sion foglyait, és mi is olyanok leszünk, mint az álmodók...* Lehet, hogy ilyesfajta gondolatok hangoztak el ott és akkor, de lehet, hogy egészen másfajta.

Azonban tény, hogy az elmúlt száz esztendőben sok magyar ajkú ember vágya ez volt. Megélni ugyanazt, vagy valami hasonlót ahhoz, amit egykor Isten ószövetségi népe élt meg, amikor a babiloni fogságból visszatérhettek Kánaánba, visszatérhettek oda, amit koraiújkori nyelven csak így nevezünk: a haza. És a kapcsolódás ehhez a bibliai eseményhez teljes mértékben érthető, hiszen a zsidó–magyar sorspárhuzam feltételezése a lelkünk (leg)mélyén még mindig egy felidézhető kegyességi narratíva, amely egyfelől kemény, de megnyugtató magyarázatot ad a mélységeinkre, másfelől megnyugtatóan tényszerűvé teszi a mélységeinkből való szabadítást/szabadulást.

Végre olyannak lenni, mint az álmodók, sok-sok veszteséggel, bánattal teli év, évtized és évszázad után nevetni és vigadozni egy kicsit! Sőt, hadd lássák a közel s távol élő „pogányok”, de ne csak lássák, hanem mondják is ki, vallják is be, hogy hatalmasan cselekedett ezekkel – a magyarokkal – az Úr! Hozd vissza, Uram, a mi foglyainkat, vagy ha éppen foglyok vagyunk, akkor valamilyen formában hadd térhessünk vissza hegyeinkkel, földjeinkkel, templomainkkal és múltunkkal együtt oda, ahova tartozunk!

Vajon baj volt-e száz éve, és baj-e most az, hogy ezek a vágyak megfogalmazódtak és megfogalmazódnak egyesekben, esetleg bennünk? Nem hiszem. Túlzás lenne–é a 126. zsoltár értelmezése, applikálása kapcsán ilyen irányba is megtenni néhány bá-

tortalan lépést? Talán nem. Persze ahhoz, hogy ezek a gondolataink – vagy inkább érzéseink – a helyükre kerüljenek, a helyükre, tehát ne a középpontba, érdemes komolyan venni ennek a zsoltárnak az első állítását: grádicsok éneke, vagy más néven: zarándokének. Komolyan venni, egzisztenciális mélységig megfontolni, hogy minden nemzeti és egyéni vágyunk hadd kerüljön abba a kontextusba, hogy úton vagyunk, hogy zarándokúton vagyunk, „mert nincsen itt maradandó városunk, hanem az eljövendőt keressük”. Maradandó hazánk, országunk sincsen itt, sem győzteseknek, sem veszteseknek. Azonban van egy mennyei otthonunk, ahová az Úr egybegyűjti majd ennek a világnak megváltott foglyait, és ahol majd letöröl minden könnyet szemünkről, hogy a szánk megtelhesen nevetéssel, a nyelvünk pedig vigadozással. Ha ott leszünk, akkor mi fogjuk együtt mondani, hogy hatalmasan cselekedett velünk az Úr, ezért örvendezünk.

Egy évszázaddal ezelőtt túlzás nélkül állítható módon olyan tragédia történt velünk, magyarokkal, amire a megelőző – egyébként katasztrófáktól egyáltalán nem mentes – időszakban nem volt példa, de kétezer esztendővel ezelőtt túlzás nélkül állítható módon olyan nagyszerű dolog történt velünk, magyarokkal is, ami sem előtte, sem utána nem. A Golgota keresztje és az üres sír ugyan nem teszik semmissé Trianont és az abból fakadó rengeteg szenvedést, valamint traumát, de sok-sok sebet képesek begyógyítani azáltal, hogy testvérekké tesz bennünket, magyarokat, határon innen és túl, sőt testvérekké tehetnek bennünket, egykori veszteseket és győzteseket is, hogy együtt haladhassunk a *zarándok útján*.

Szlovákia, Pelsőc, a református templom és mellette a harangtorony. 1940.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 114669

TRIANON 100

HÖRCSIK RICHÁRD
HŐS CSABA
BEREKMÉRI ÁRPÁD RÓBERT
LÉVAI ATTILA
CZINKE ZSOLT
HÉDER JÁNOS
HARSÁNYI BÉLA
PUSZTAI GÁBOR

Románia, Erdély, Dés, református templom. 1940.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 76939

Hörcsik Richárd

A TRIANONI BÉKEDIKTÁTUM KÖVETKEZMÉNYEI A KÁRPÁT- MEDENCEI REFORMÁTUSOK ÉLETÉBEN

1920. június 4-én a versailles-i Nagy-Trianon palotában írták alá a Magyarországgal kötött békeszerződést.¹ Magyarország területe – Horvátországot nem számítva – 283 ezer négyzetkilométerről 93 ezer négyzetkilométerre, lakossága 18,2 millióról 7,6 millióra, vagyis 34%-ára csökkent. Az ezeréves Magyarország területi integritásának elvesztése mellett lakosságának harmadolása olyan *lelki sokkot* okozott, amit máig sem tudott kiheverni a Kárpát-medence magyarsága.

A trianoni békediktátum azonban nemcsak a magyar nemzetet, hanem benne a magyar református egyházat is szétdarabolta. Például az öt református egyházkerületből négy részben, az erdélyi pedig teljes egészében idegen uralom alá került. A Kárpát-medencében élő reformátusok 2086 gyülekezetének közel a fele, 1010 lett a trianoni döntés kárvallottja.² Ezzel a tragikus ténnyel szembesülve nemcsak részesei lettek, hanem többszörösen is elszendvedőivé váltak az egész Kárpát-medencei magyarságot ért szomorú tragédiának.

A világháború elvesztése 1918 őszére önmagában már nem jelentett meglepetést a Kárpát-medencében élő reformátusság számára, de – mint minden magyart – az ezt követő események, az ország összeomlása, a forradalmak, a vörösteror tovább nehezítette mindennapjaikat. Mégis az ország feldarabolása, vagyis a területi integritásának elvesztése jelentett igazi sokkot számukra.

¹ ROMSICS Ignác: *A Trianoni békeszerződés*, Budapest, Osiris, 2007³.; Dr. DOBÓ Attila: *A Trianoni Békediktátum, Oknyomozás*, Szeged, Magyar Kultúra Emlékívek Kiadó, 2019.

² NAGY István: *A református egyház helyzete és teendői Csonka-Magyarországon az 1920-iki trianoni békekötés után*, Mezőtúr, Borbély Gy. Könyvnyomdája, 1922, Melléklet.

Nincs mit csodálkozni azon, hogy mindez a református egyház szervezetének összeomlásához vezetett.³

De sokszerűen hatott rájuk az a tény is, hogy az önkényesen meghúzott határon kívülre rekedt reformátusok egy merőben új élethelyzetbe kerültek. A számukra addig ismeretlen *kisebbségi lét nehézségeivel* kellett többszörösen megküzdeniük. Egyrészt mint magyar anyanyelvű egyház stigmaként hordozták az idegen hatalom által gyűlölt „*etnikai (magyar) identitást*”. Mivel a magyarok jelentős része a református egyházhoz tartozott, mindenütt beleütköztek „egy általános, részben mesterségesen fűtött, részben tömegindulatokból fakadó nacionalista-soviniszta magyarellenességbe...”⁴ Különösen Csehszlovákiában és Romániában az államigazgatás minden eszközzel próbálta ellehetetleníteni a református gyülekezetek mindennapjait, ezzel is elősegítve a magyarok tudatos asszimilációját.

Másrészt a *református identitásuk* miatt is hátrányt szenvedtek. Például a Román Királyság területén, ahol a hatalom külföld felé a vallásszabadság maradéktalan biztosítását ígerte, addig a gyakorlat éppen az ellenkezőjét mutatta, amit az 1928-as kultustörvény⁵ írásba is foglalt, hogy csak az ortodox és görögkatolikus egyházat nevezi egyháznak, a többi felekezetet csupán „kultusznak” tekinti. A magyar egyházak, főleg a reformátusok életét ez a törvény rendkívül megnehezítette, mert a törvény előírásai rendőri ellenőrzést írtak elő a nem román egyházak minden megnyilvánulásával és rendezvényével kapcsolatban.⁶

Az új utódállamokban a hatalom szinte mindenütt szembezállt a református egyházakkal. Ez a feszültség nemcsak egyházszerkezeti kérdésekben mutatkozott meg, hanem magával a református egyház által képviselt szellemiséggel is ellenséges magatartást tanúsítottak. „Féltékenyen nézték [ugyanis] a régi területi egységekre emlékeztető magyar református egyházakat, azoknak működését izolálni és leszorítani igyekeztek s népességét a csendes, helyenként az elhurcolásokkal vagy áttelepítésekkel is kapcsolatos erőszakos asszimilációnak vetették alá.”⁷ Ennek hátterében az a prekonceptió húzódott meg, mely szerint a református egyházak a magyar nacionalizmus és revizionizmus melegágyai lennének.⁸ Ugyanebben az időben a katolikus egyházat – feltehetően a nagyszámú nem magyar nemzetiségű római és görögkatolikus hívó miatt – kevésbé érte a nacionalizmus és a revizionizmus vádja.

³ Az 1917-ben hat évre megnyílt Zsinat például 1919. október 2-án alig egyórás ülést tudott tartani, hogy az egyházi törvények I. tc. 98. §-a alapján legalább „*ne veszítsük el a zsinat folytatásának a lehetőségét.*” – in *A Magyarországi Református Egyház Budapest Székesfővárosában 1917. évi október hó 22. napján megnyílt Országos Zsinatának Naplója*, Budapest, 1926, 6. (Továbbiakban: Zsinat: *Napló*.)

⁴ CSIHA Kálmán: A kisebbségi sorsban élő magyar reformátusok jelen és jövője, in BÜTÖSI János – BARCZA József (szerk.): „*Kezünknek munkáját tedd állandóvá!*”, *A Magyar Reformátusok II. Világtalálkozójának emlékkönyve*, Debrecen, Magyar Reformátusok Világszövetsége, 1992, 168.

⁵ VÍSKY István: A magyar református egyház újjászerveződése az elcsatolt területeken, *Mediárium, Társadalom–Egyház–Kommunikáció*, 2. évfolyam, 2008/3–4, 58.

⁶ BÍRÓ Sándor: *Kisebbségben és többségben, magyarok és románok 1867–1940*, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2002, 329.

⁷ CSIHA: i. m., 168.

⁸ VÍSKY: i. m., 72.

E történelmi mélyponton a magyar református egyház vezetői a nemzetet és az egyházat szinte megbénító „*trianoni sokk*” ellenére sem veszítették el a kilábalás iránti hitüket. Jól jellemzik ezt a helyzetet Baltazár Dezső püspöknek az ORLE 1920. június 23-án tartott választmányi ülésen elhangzott szavai: „Szenvedtünk sokat, de sem el nem csüggedtünk, sem kétségbe nem esünk. [...] Istenbe vetjük reményünket... Hazánk feltámadásának a sorsát is reá vetjük erős bizással. Az ő [sic!] nevéhez fogódzva nagy biztonsággal küzdünk, hogy magyar református egyházunk egységes teste meg ne szaggattassék; de megmaradván, legyen zsengeje a feltámadásra eljegyzett nagy Magyarországnak.”⁹

A református egyház „vesztéségei”

A Kárpát-medencében élő református egyházat hasonló veszteség és megrázkódtatás érte, mint a történelmi Magyar Királyságot. Az 1910-i népszámlálás adatai szerint a református egyház 5 egyházkerületében összesen 2 621 329 reformátust tartottak nyilván. A trianoni döntés következtében a *magyarországi református egyház több mint 900 ezer főt veszített el*. A Dunamelléktől 32 anyaegyházközséget szakítottak el mintegy 35 ezer lélekkel, a Dunántúltól 75 anyaegyházközséget, 3 missziói és 21 leányegyházközséget 73 ezer lélekkel, a Tiszáninneni kerülettől 140 gyülekezetet 68 ezer lélekkel, a Tiszántúltól pedig 256 anya-, 9 társ-, 14 leány-, és 32 fiókegyházközséget 290 ezer lélekkel.

Egyedül az erdélyi egyházkerületet nem darabolták fel, hiszen az egész a román fennhatóság alá került több mint hatszáz anyaegyházközségével, számtalan leány- és fiókegyházközségével, csaknem ezer szórványával, s mintegy 400 ezer fős népességével.¹⁰

A háború előtt Magyarországon 2,6 millió református a teljes népesség 14,3%-át tette ki, míg az 1920. évi népszámlálás Csonka-Magyarországon 1,6 millió reformátust regisztrált, ami a népesség 21%-ára rúgott. Furcsa mód ez a lélekszámbeli csökkenés a reformátusság százalékos arányának jelentős emelkedését eredményezte, de a kortárs magyar reformátusokat mégis az nyugtalanította, hogy a római és görögkatolikus népesség aránya is emelkedett, mégpedig 66,1%-ra az 1910. évi 60,3%-hoz képest. Joggal tartottak attól, hogy a katolikusok az állami életben a reformátusok és általában a protestánsok rovására sokkal nagyobb befolyásra tesznek szert, mint korábban.¹¹

Nézzük a további számokat! A lelkészek száma közel ötven százalékkal, 2063-ról 1035-re csökkent. A reformátusok 5 óvodája közül kettő, az 1753 elemi iskolájából 1117 maradt meg, ez utóbbi esetben az intézmények száma az eredeti adat 63,72%-

⁹ Idézi CSOHÁNY János: Trianon és a magyar református egyház, *Egyháztörténeti Szemle*, 13. évfolyam, 2012/2, 75.

¹⁰ VISKY: i. m., 56.

¹¹ Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a Csonka-Magyarország területére számított 1910. évi népesség református része 21,4% volt, míg a római- és görögkatolikusoké együttesen 65%, lásd KARNER Károly: *A felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában*, Debrecen, Debrecen Szabad Királyi Város – Tiszántúli Református Egyházkerület, 1931, 5–6.

ra zsugorodott. Megmaradt az egyetlen polgári fiúiskola, de a 9 lány polgáriból 8, három tanítóképzőből kettő, a 7 tanítónőképzőből három, a 27 gimnáziumból 18, a 6 leánygimnáziumból három maradt!

Tovább működött a reformátusok három jogakadémiája (mivel a máramaroszigeti Hódmezővásárhelyre költözött), a 4 teológiai akadémiából három, valamint a Debreceni Tudományegyetem hittudományi kara (amely intézmény állami volt ugyan, de református lelkészeket képzett).¹²

A trianoni döntés évszázados egyházi, felekezeti és vallási struktúrákat alakított át. Ennek következtében az ortodox és az unitárius felekezet szinte teljesen eltűnt Csonka-Magyarországról, a görögkatolikusok létszáma töredékére, az evangélikusság lélekszáma pedig a harmadára csökkent. Az igazsághoz tartozik, hogy a történelmi felekezetek között a reformátusok veszítettek a legkevesebb egyháztagot,¹³ de ez akkor senkit nem vigasztalt a református egyházban. A fájdalom érzése mindent elhomályosított: az Országos Református Lelkészegyesület lapjának vezércikke június 12-én, válaszul a trianoni tragédiára azt írta, hogy a nemzetközi becstelenség jelzője lesz a Trianon kifejezés, a franciák fiai, unokái szégyellni fogják, hogy szabad országukban ilyen történt. A bibliai Heródiás esetéhez hasonlította a szerző a trianoni békét – írja Csohány János –, amikor az Keresztelő János fejét kérte és kapta meg Heródes királytól: „a körülöttünk lappangó apró-cseprő nemzetek, kiket a történelem csak az árulások és királygyilkolások krónikájából ismer: ezek az állammá terjeszkedett ledér asszonyok csapodárságuk jutalmául megígértették az entente-hatalmakkal Magyarország fejét. Az entente-heródeseket megfogta az ígéret és idejében megjött bánatuk dacára is odaadtak bennünket a hóhérbárd alá.”¹⁴

A Zsinat első intézkedései: kísérlet az egység visszaállítására

A világháború elvesztése és az utána következő politikai és gazdasági válság a református egyházat is új helyzet elé állította. Számukra is a legfontosabb kérdés a talpra állás, a kibontakozás lehetőségeinek keresése volt. Az egyház legfelsőbb vezetése, a Zsinat és az Egyetemes Konvent elsőben is a felmerült jogi és gazdasági kérdések-

¹² LADÁNYI Sándor: A Református Egyház (1919–1944), in SOMOGYI Sándor, et. al. (szerk.): *Magyarország a XX. században*, II. Kötet, *Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság*, Szekszárd, Babits Kiadó, *Hungarológiai Alapkönyvtár*, 1997, 363., URL: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/252.html> Utolsó letöltés: 2020. 06. 02.

¹³ Az ortodox felekezet híveinek 97,9%-a, az unitárius felekezetet híveinek 93%-a határokon kívül maradt (2 millió 338 ezer főről 80 ezer főre, illetve 73 ezer főről 8 ezer főre csökkent a létszámuk). A görögkatolikus felekezet híveinek 91%-a került az utódállamokhoz, itt azonban az eredeti létszámra tekintettel a csökkenés eredményeként az felekezet látható maradt, 2 millió 9 ezer főről 168 ezer főre csökkent a létszám, lásd KORÁNYI András: *Az evangélikus egyház és a nemzeti, nemzetiségi kérdések a bécsi döntések után*, in SZABÓ Lajos (szerk.): *Teológiai és nemzetek*, Budapest, Luther Kiadó, 2016.; Megjegyzendő, hogy az unitárius felekezet tagjai magyar nemzetiségűek voltak, és a görögkatolikus egyháznak is nagy számban voltak magyar hívei, az ortodox felekezetekben azonban magyar nemzetiségű hívő ritkán fordult elő.

¹⁴ Idézi CSOHÁNY: i. m., 75.

kel volt kénytelen foglalkozni, de minden eléggé döcögösen ment.¹⁵ Jól látták ezt a Zsinat alkotó tagjai is, akik többször adtak hangot elégedetlenségüknek, mint tette ezt az 1920. szeptember 28-ai napirend megállapításánál a felvidéki Czinke István: „Lehetetlennek tartom... hogy mi, akik megszállott területekről jöttünk ide, ismét úgy menjünk haza, hogy azoknak azt ottani gyülekezeteknek sorsáról semmiféle tanácskozás és intézkedés ne történjék...”¹⁶

Az 1920-tól összeült zsinati üléseken megpróbálták sorra venni az egyház leg-
égetőbb dolgait, mint az elcsatolt egyházak jogi helyzetének tisztázása, az egyház-
fenntartói alap megreformálása, a református tanügy megújítása, az egyházi díjlevél
aktualizálása vagy a nyugdíjellátás reformja. Mindez azonban kevésnek bizonyult
ahhoz, hogy a református egyház megújulása végre minden téren elindulhasson.
Nem csoda, ha Darányi Ignác főgondnok így összegezte eddigi munkájukat: „nagy
idők nagy elhatározásokat is igényelnek... meg kell látnunk az időknek a jelét, és
hogy számolni kell a változott viszonyokkal, szóval struccmadár politikát az egy-
házzal szemben sem lehet üzni.”¹⁷

Nagy nehézséget jelentett az elcsatolt részek egyhaskunházigazgatási szerveivel való
kapcsolattartás a Budapesten székelő, a református egyház legmagasabb törvényal-
kotó testületének, a *Zsinatnak* és a legmagasabb egyházkormányzó testületének, az
Egyetemes Konventnek.¹⁸ Már csak azért is, mert az elcsatolt részekről a korábban
megválasztott alkotótagok a háborús állapotok miatt nem tudtak megjelenni a fővá-
rosban. „Ez az állapot a mi egyházunkra nézve is, különösen adminisztrációs te-
kintetben, nagyon sok nehézséggel jár”¹⁹ – kezdte a megnyitó beszédét az 1920. szept-
ember 28-ára összehívott Zsinaton az elnöklő Gróf Degenfeld József főgondnok.

A június 4-ei „trianoni döntés” után, tehát közel négy hónappal később ült össze
a Zsinat. Az anyagi nehézségek leküzdése mellett a legfontosabb feladatuknak a *refor-
mátus egyház egységének a megőrzését* tartották. A helyzet súlyosságát jelzi, miszerint
egyenesen a Népszövetséghez fordultak egy rövid memorandumban, hogy biztosítsák
a magyar református egyház „organikus egységét”.²⁰ Baltazár Dezső már korábban is
levélben fordult Clark antantmegbízotthoz,²¹ a Zsinat elnöksége rajta keresztül sze-
rette volna megnyerni az USA és Nagy-Britannia mint protestáns győztes hatalmak

¹⁵ Degenfeld főgondnok ezzel kapcsolatban megjegyzi: „Amint a zsinat az eddigi négy ülészak alatt kevés érdemleges munkát végzett, annak is egy része olyan, amely a teljesen megváltozott viszonyok miatt nem léphetett életbe. De éppen ezen teljesen megváltozott viszonyok miatt nagyon kívánatos volna igen sok nagy fontosságú ügynek a megoldása” – *Zsinat: Napló*, 52.

¹⁶ Uo., 15.

¹⁷ Uo., 132.

¹⁸ BARÁTH Béla Levente: *„Földbegyökerezés és égbe fogózás...”*; *A Tiszántúli Református Egyházkerület története Baltazár Dezső püspöki tevékenységének tükrében (1911-1920)*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2014, 193–194.

¹⁹ *A Magyarországi Református Egyház Budapest Székesfővárosában 1917. évi október hó 22. napján megnyílt Országos Zsinatának Jegyzőkönyve*, Budapest, 1926, 11. (Továbbiakban: *Zsinat: Jegyzőkönyv*)

²⁰ Uo., 55. (133.)

²¹ 1919. november 11-én, lásd BARÁTH: i. m., 195.; A levelet teljes terjedelmében közli a 6. mellékletben: Uo., 234–236.

támogatását a református egyház egységének megmentése érdekében. Ugyanis a környező államok katonai csapatainak bevonulása óta a megszállt területek egyházközsegeivel lehetetlenné vált a kapcsolattartás. Erre nagy szükség lett volna, mivel egyre több helyről értesültek a lelkészek zaklatásáról, iskolák bezárásáról vagy elvételéről. „Mindaz, ami egyházainkkal és iskoláinkkal a megszállott területeken ma történik, valóságos megtagadása azoknak a magasztos elveknek, melyeket a nemzeti és felekezeti kisebbségek védelme címén a győztes hatalmak zászlaikra írtak” – tárta fel a szomorú valóságot Baltazár püspök.²²

Mindezek alapján kérdésesnek tartották, hogy a békeszerződésekbe felvett általános jellegű kikötések elégségesek lesznek-e az idegen fennhatóság alá jutó reformátusság kisebbségi jogainak védelmére. Joggal tartottak attól, hogy az elcsatolt területek amúgy is kisebb létszámú és szegényebb egyházzrészei „az eddigi állami és felsőbb egyházi támogatás nélkül összeomlanának a rájuk nehezedő anyagi terhek miatt, s lerokkadnának a tervszerűen folytatott, már javában folyó zaklatások következtében”.²³ Sőt, azt is szertették volna, hogy a békeszerződésben külön nemzetközi garanciákkal biztosítsák a magyar református egyház korábbi szervezeti egységének fennmaradását, további szabad működését és fejlődését. Mindenesetre az „elszakított testvéreinkkel való összeköttetés” fenntartása érdekében egy 30 tagú külügyi bizottságot hoztak létre,²⁴ hogy ezzel is elősegítsék az ott élő reformátusok problémáinak minél gyorsabb orvoslását.

Az új Zsinat tehát azzal a szándékkal ült össze, hogy a megváltozott politikai és katonai helyzet ellenére megkísérli „rég” alkotmányos egységét megőrizni, amit az 1881-es Alkotmányozó Debreceni Zsinat biztosított számukra. Baltazár Dezső alapvetőnek tartotta ennek az egységnek a fenntartását, mert – ahogy nyilatkozta: „nagy biztonssággal küzdünk, hogy magyar református egyházunk egységes teste meg ne szaggattassék; de megmaradván, legyen zsengeje a feltámadásra eljegyzett nagy Magyarországnak”.²⁵

De ennek az új határokon átnyúló református jogegység megőrzésének nyilvánvalóan fontos politikai üzenete is volt, hogy tudniillik a református egyház „alkotmányának a sértetlensége, a magyar állam és magyar alkotmány sértetlenségének” egyfajta előremutató példája lehet a politika számára!²⁶ Baltazár püspök egy másik megnyilatkozásából egyértelműen kiolvasható: „a magyar kálvinista egyház alkotmányos életét és szervezetét megőrizni sértetlenül a legevidensebb nemzeti érdek, mert a régi Magyarországból ma már nincs épségben semmi más, csak egyesegyedül az egységes és még a régi Magyarországra is teljesen kiterjedő kálvinista egyházalkotmány”.²⁷

²² Uo., 195.

²³ Uo.

²⁴ Zsinat: *Jegyzőkönyv*, 55. (133.), valamint lásd KORMOS László: A református egyház a magyar politikai életben, in BARTHA Tibor – MAKKAJ László (szerk.): *Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867–1978*, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, *Studia et acta esslesiastica* V, 1983, 277.

²⁵ Idézi CSOHÁNY: i. m.

²⁶ LEEL-ÖSSY Lóránt: *Baltazár Dezső püspök élete és munkássága*, Esztergom, Magánkiadás, 2000, 331.

²⁷ Idézi CSOHÁNY: i. m.

A háború utáni református egyház egységének a fenntartása a Kárpát-medencei kálvinisták számára létkérdés volt, különösen az elcsatolt területeken élő reformátusok jövőjét illetően. Hiszen ők idegen fennhatóság alá kerülve már nem kormányozhatók az anyaországban szentesített egyházi törvények szerint, mivel az utódállamok jóindulatától függ az is, hogy fennmaradhat-e a szoros egyházjogi kapcsolat az anyaországi egyházrészsel.

Az egység megőrzésének volt egy nagyon gyakorlatias kényszere is, tudniillik az elszakadt területeken a lelkészek és tanítói fizetések, és minden más, korábban a központi költségvetésből érkező pénzek bizonytalanná váltak. Részben a háborús infláció, de főleg az idegen államigazgatási és pénzügyi rendszer tette bizonytalanná a pénzek mozgását. Az ilyen anyagi jellegű gondokról egyre több jelzés érkezett a Zsinat lelkészi elnökéhez. „Nem tudom, az állam ereje most mit enged, – kezdi jelentését Nagy Károly erdélyi püspök, – de Erdélyben most különös pénzsegélyre volna szükség. Az egész magyar kultúra az egyházak védőszárnyai alá menekül. Népünk elismerésre méltó nagy áldozatokat hoz papokért, iskolákért, s bár némi segélyre is van módunk az iskolákra, papjaink egy része igen súlyos anyagi helyzetben van, mindennemű állami segítség híján.”²⁸

Az elszakított református gyülekezetek és egyházmegye-törödékek a trianoni békeszerződés aláírásáig még abban reménykedtek, hogy valamilyen formában fenntartható a hivatalos kapcsolat és az egyházi közigazgatás az anyakerületekkel. A határok véglegesítése után azonban nyilvánvalóvá vált, hogy hivatalos jogi-egyházi kapcsolat nem tartható fenn, ezért a központi egyházigazgatás: a Zsinat és az Egyetemes Konvent *jurisdictió*ja 1920 közepétől kezdve gyakorlatilag megszűnt az elcsatolt részeken. Ezért az említett Zsinat – Kun Béla előadó előterjesztésében – azonnal utasította az alkotmányügyi bizottságot, „hogy a trianoni békeszerződés folytán előállott változott egyházi viszonyok miként rendezésének kérdésével foglalkozván, a szükséghez képest teendő javaslatait terjessze annak idején a zsinat elé.”²⁹

Az ügy sürgősségére tekintettel már a következő napon megszületett a döntés. A Zsinat egyrészt átruházta a saját jogalkotási határkörét az elcsatolt területeken élő – korábban is önálló egységben működő – erdélyi egyházkerületnek. Másrészt a többi csonkán maradt négy egyházkerület számára pedig az elcsatolt részeken maradt törvényes helyetteseknek adta meg a kormányzás jogát (egyházkerületi és egyházmegyei szinten egyaránt). Az egyes egyházkerületek és egyházmegyék idegen megszállás alá került részeinek adminisztrációját tehát a rangidősebb egyházkerületi tanácsbírák és egyházmegyei gondnokok, illetve tanácsbírák végezheték el.

A Zsinat így – a jogfolytonosság biztosítása érdekében – igyekezett megteremteni az elcsatolt részek létének egyházjogi kereteit. Szabad rendelkezést adott az elszakított – különböző szinten működő – egyháztesteknek, ugyanakkor nem zárta ki a joghatósági viszony fenntartását sem, hiszen ekkor még élt a remény mindenkiben, hogy mégiscsak létrejöhet a fizikai szétszakíttatás ellenére a magyar reformátusok

²⁸ Idézi BARÁTH: i. m., 194.

²⁹ Zsinat: *Napló*, 61.

jogegysége. Ez a hit azonban hamar szertefoszlott, mivel az új államok területén élő reformátusok politikai helyzete és életkörülményei alaposan megváltoztak, és eltértek a hazai viszonyoktól. Ráadásul mind Románia, Csehszlovákia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, de még az Osztrák Köztársaság is ellenezte mindennemű jogi kapcsolatok kialakítását Magyarországgal, így a reformátusokét is, hiszen az saját integritásukat sértette. Az utódállamokba került reformátusok csakhamar szembesültek a kisebbségi lét minden nehézségével. A hatalommal folytatott folyamatos küzdelmük bástyája lett autonómiájuk, aminek jogi alapjait mindazonáltal mégis az egyetemes (magyar) református egység teremtette meg.

A határokon kívülre került reformátusok önállósulni kényszerültek a szó jogi és fizikai értelmében is. Ebben politikailag két veszélyes magatartás között kellett egyensúlyozniuk: egyrészt az új államhoz való túlzott alkalmazkodás, hagyományaik és a Magyarországi Református Egyházzal való kapcsolataik feladása, másfelől az irreddentaként és revizionistaként való „megbélyegzés” és az illegálisba szorulás között.³⁰

Az elcsatolt területeken élő református egyházak

A békeszerződésben meghúzott határok fizikai lezárásával *de facto* az 1881-es Debreceni Zsinat által megteremtett református egyház egysége megtört. *De jure* viszont csak később következik be a teljes elválás, attól is függően, hogy az utódállamokban – egymástól eltérő időben – mikor történik meg a „jogi bekebelezésük”. Egyházigazgatás szempontjából tovább bonyolította a helyzetet, hogy az öt egyházkerület (Dunamelléki, Dunántúli, Tiszáninneni, Tiszántúli, Erdélyi), kisebb nagyobb eltérésekkel, más-más ország fennhatósága alá került.

A kerületeknek az 1881 előtti, egymástól különböző jogszokásaik és teológiai gondolkodásuk egymástól eltérően határozták meg nemcsak a magyar államhoz való viszonyukat, hanem a trianoni döntés után az új államhatalmakkal való kapcsolatukat is.³¹ Az újonnan létrejött országok fennhatósága alá került egyházaknak elsőként is meg kellett találniuk az új helyzetben való tartós berendezkedés módját, akik a történelem kényszere által teremtett sajátos autonómiát kaptak. Új egyházkerületeknek és új egyházmegyéknek kellett létrejönniük, a régi alapokon.

*Erdély és a Partium*³²

A Román Királyság területén két református egyházkerület, az erdélyi és a királyhágómelléki jött létre. Az erdélyi magyarságnak és egyházainak 1918. december 1-jén még reménységet kínált a gyulafehérvári román nemzetgyűlés ígérete, miszerint „*az állam összes felekezetei számára egyenlő jog és teljes felekezeti önkormányzati szabadság*

³⁰ VISKY: i. m., 57.

³¹ Uo., 54.

³² PÉTER Miklós: A kisebbségi magyar református egyházak I., Erdély és Partium, in LADÁNYI Sándor – PAPP Kornél – TÖKÉCZKI László (szerk.): *Egyháztörténet 2., Tankönyv és tanári kézikönyv 1711-től napjainkig*, Budapest, Református Pedagógiai Intézet, 1998, 133–135.

biztosítatik”.³³ Az 1919-es kisebbségi szerződés viszont már nem ismerte el az egyház önkormányzatát. Az állam és az egyházak viszonyát szabályozó 1928. évi kultusztörvény csak az ortodox és görögkatolikus egyházat nevezte egyháznak, a többi felekezetet csupán kultusznak tekintette. A magyar egyházak életét ez a törvény rendkívül megnehezítette, mert a törvény előírásai rendőri ellenőrzést írtak elő a kultuszstátuszban lévő egyházak minden megnyilvánulásával és rendezvényével kapcsolatban.³⁴ Ráadásul 1921-ben olyan földbirtoktörvény lépett életbe, amelynek következtében a romániai magyar egyházak – túlnyomórészt a római katolikus egyház – földjeinek 85%-át vették el, ezen belül a reformátusok korábbi földjeik 45%-át, több mint 25 ezer holdat veszítettek el,³⁵ ezzel az eklézsiák gazdálkodása is nehezebbé vált.

Az erdélyi reformátusság korábbi egyházigazgatási, oktatási kereteit megőrizve került román uralom alá, így az elszakított egyháztestek közül kevésbé érintette az új helyzet. A teológiai tanárból lett püspök, Kenessey Béla végezte el ezzel az átmenettel kapcsolatos feladatokat. Kenesseyt Nagy Károly – szintén volt teológiai tanár, egyháztörténész – követte a püspöki székben: 1921. április 9-én tett hűségesküt, aminek nyomán az Erdélyi Református Egyházkerület a román állam által elismert egyházi alakulatként működhetett, mindenkor püspöke pedig hivatalból lett tagja a román szenátusnak.

A Tiszántúli Református Egyházkerület hat egyházmegyéjéből alakult meg a *Királyhágómelléki Református Egyházkerület*, amely püspökévé Sulyok István korábbi nagyváradí esperest választotta meg.³⁶ A partiumiak számára komoly dilemmát jelentett az önállóság vagy az erdélyiekhez való csatlakozás lehetősége. Hosszas huzavona után az 1922. február 23-ai kerületi közgyűlésen sikerült szentesíteni a választás eredményét, de az új püspök esküjét csak 1926. május 10-én tudta letenni Nagyváradon a kormány megbízott előtt, és a király csak 1939-ben ismerte el jogi személynek az új egyházkerületet.

Az új kerület megalakulása sem ment egyszerűen. A Tiszántúlról leszakadt részek nem csak a román állam felé akarták megőrizni a függetlenségüket, hanem az erdélyi egyházkerülettel szemben is. Visky István szerint az új partiumi kerület nem is annyira a román államtól, mint inkább a testvérkerulettől tartott. Sajnos ezzel tovább gyengült a két kerületnek a központosító román állammal szembeni közös és eredményes fellépésének lehetősége.

³³ Idézi VISKY: i. m.

³⁴ Vö. BÍRÓ: i. m., 329.; Idézi VISKY: i. m.

³⁵ BÁNHIDY András: Az 1921-es romániai földreform, *A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására közleményei*, II. évfolyam, 2010/1, 66–73.

³⁶ Lásd ezzel kapcsolatban MOLNÁR János: *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület története 1920–1942*, Nagyvárad, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 1999.; valamint CSERNÁK Béla: *A Református Egyház Nagyváradon 1886–1945*, Nagyvárad, 2014, 125kk.

*A Felvidék és Kárpátalja*³⁷

A történelmi Magyarország többségében szlovákok lakta területei, a ruszinok által is lakott Kárpátalja, valamint a magyar–csehszlovák határ mentén végighúzódnó, nagy többségében magyarok által lakott terület az új államként megszületett Csehszlovákia részévé váltak – itt 3,5 millió lakosból több mint 1 millió volt a magyarok száma. A reformátusok helyzetét Csehszlovákiában is sokáig a jogbizonytalanság sújtotta.

Az elcsatolt területeken a reformátusok korábban három egyházkerülethez tartoztak. Az 1920 előtti tiszántúli, tiszáninneni és dunántúli kerületből kb. 70 ezren kerültek cseh fennhatóság alá. Az említett kerületek nemcsak földrajzilag különültek el, hanem szellemiségükben és hagyományaikban is sajátos fejlődést tudhattak maguk mögött, ez indokolta a későbbi külön szerveződésüket. Így született meg 1921-ben a dunáninneni, és a tiszáninneni, majd 1923-ban a kárpátaljai egyházkerület, bár ez utóbbi püspökét csak 1932-ben ismerte el az állam.

A magukra maradt „egyháztestek” helyzetét az 1918. október 28-i 11. számú csehszlovák államtörvény 2. szakasza szabályozta először, melyben az állam ideiglenesen elfogadta a magyar állam és a református egyházközségek közötti, az 1904-es zsinati rendezés alapján kialakított jogviszonyt.³⁸ Ezzel azonban az egyházközségek pusztá létezését ismerték csak el.

A helyzetet súlyosbította, hogy az anyaországi egyházkerületek központi intézményeitől nagymértékben függő felvidéki és kárpátaljai peremvidék reformátussága az első hónapokban dermedten nézte az eseményeket, és a csehszlovák megszállást amúgy is ideiglenesnek gondolták. A püspöki teendőkkal megbízott Révész Kálmán és Németh István azonban nem tudtak dűlőre jutni a csehszlovák hatóságokkal, és visszaköltöztek Magyarországra, ezzel lehetetlen helyzetbe hozva az elszakított egyházrészeket, melyek így kétszeresen is magukra maradtak.

A jogi huzavona az állammal kialakítandó jogviszony rendezése érdekében sokáig húzódnott, míg 1923-ban a lévai zsinat létrehozta a *Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyházat*, és elfogadta azokat a törvényeket, amelyek gyakorlatilag állami elismerés vagy szentesítés hiányában is szabályozták az egyház belső működését. A Zsinat első lelkészi elnöke, az ekkori egyházszervezés kulcsfigurája, Pálóczi Czinke István lett. Megalakult a Konvent, a felvidéki reformátusok kvázi egyházi „kormány”, ami az egyházkerületek elnökségeiből, valamint 4-4 egyházi és világi képviselőből állt.

A Konvent által sok munkával megalkotott és az új állam jogszabályaival összhangba hozott törvényeket hivatalosan felterjesztették a vallásügyi minisztériumba, de arra választ nem kaptak, sőt azok többszöri átdolgozása után sem ismerték el az egyházat a csehszlovák hatóságok. *Ezzel valójában a csehszlovákiai református egyház élete a hivatalos állami elismerés hiányában tulajdonképpen két évtizedig fellelő áll-*

³⁷ ZALATNAY István: A kisebbségi magyar református egyházak II., A Felvidék, Kárpátalja, a Délvidék és Burgenland, in LADÁNYI – PAPP – TÖKÉCZKI: i. m., 133–136.

³⁸ CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák államkeretbe kényszerített Magyar Református Keresztyén Egyház húszéves története (1918–1938)*, Ungvár, M. Kir. Állami Nyomda kirendeltsége, 1940, 36.

potban telt el! Mindezek ellenére az ott élő reformátusok megszervezték saját autonóm működésüket: lapot indítottak Református Egyház és Iskola néven, létrehozták az anyagi biztonságukat szavatoló Közalapot, 1924-ben pedig önálló nyugdíjintézet is megalakult. Vitalitásukat mi sem jellemzi jobban, mint a losonci teológiai főiskola megalapítása, amelyet az állam sosem ismert el, de betiltani sem mert, köszönhetően főleg a skótok kiállításának és támogatásának.

Kárpátalja politikai helyzete jó ideig bizonytalannak tűnt. A labilis állami közigazgatás tovább nehezítette az ideszakadt reformátusok önszerveződését. Ez a magyarázata annak, hogy a kárpátaljai gyülekezetek csak 1923-ban tudtak önálló egyházkerületté szerveződni. Sajnos a református egyházközségek Kárpátalján sokkal rosszabb helyzetbe kerültek az erdélyi, de még a felvidéki testvérszervezeteiknél is. A Trianon okozta elszakadás itt az egyházi struktúrák és hivatalok nagy részét teljesen tönkretette. A hívek számarányuknál fogva is kevesen voltak: 77 gyülekezetben mindössze 65 ezer református élt.

Az önálló kerület megszervezését viszont sokáig lassította, hogy az elhúzódó politikai és egyházszervezeti bizonytalanság miatt a kárpátaljai lelkészek nagy része egyszerűen nem tette le a hűségesküt a csehszlovák állam előtt, majd a hatóság kezdte a halogatást. Nagy nehezen, 1923. június 7-én az első egyházkerületi közgyűlésen végül Bertók Béla munkácsi esperes-lelkészt választották püspökké, így már ő képviselte a Kárpátaljai Református Egyházkerület teljes jogú tagjaként a közösséget az 1923. június 17-i zsinaton. Ezzel Kárpátalján is önálló egyházkerület alakult, akár csak a Partiumban.

A Délvidék

Az 1918. december 1-jén kikiáltott Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területén több mint 65 ezer református élt, akiknek közel kétharmada, mintegy 40 ezer lélek vallotta magát magyarnak. Az elcsatolt gyülekezetek Trianon előtt három magyarországi egyházkerülethez tartoztak. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság igazgatása alá került a dunamelléki egyházkerulettől az egész alsó-baranya–bács–szlavóniai egyházmegye, valamint a dunántúli egyházkerulettől a belső-somogyi, s a tiszántúli egyházkerulettől a Békés–bánáti egyházmegye-töredék.³⁹

Ezek a területek jószerivel a Magyarországon maradt egyházkerületek peremvidékei voltak, ahol korábban sem működtek jelentős református intézmények. Nem voltak református alapítványok, és az itt található egyházközségek nagymértékben függtek az egyházi központoktól, melyektől egyik napról a másikra elszakadtak. A jogi és anyagi bizonytalanság érzése bomlasztóan hatott, ezzel is magyarázható az, hogy hosszú évekig alig-alig történt kísérlet az egyház megszervezésére.

Az új államban a szerbek domináltak, az ő jogrendszerük és hagyományaik határozták meg az állam életét, amelyek alapvetően eltértek a nyugati szokásoktól. Az

³⁹ BARCZA József: Református egyház Jugoszláviában, in Uő. – Bütösti János (szerk.): „*Tebenned bízunk eleitől fogva...*”, *A magyar reformátusság körképe*, Debrecen, M. Református Világtalálkozó Alapítvány, 1991, 91.

állam és az ortodox egyház összefonódását természetesnek tartó szerb gondolkodás számára értelmezhetetlen volt a protestáns egyházi autonómia gyakorlata. Ráadásul a délszláv állam bizalmatlanul tekintett a református egyházra, mivel abban a magyar nacionalizmus és irredentizmus táptalaját látta, ezért a trianoni döntés után még évekig nem engedélyezett számára semmilyen gyűlést. A református lelkészeket eltöltötték az iskolákban való tanítástól, ezt a jogot a jugoszláv állam csak 1930-ban adta vissza.

Tíz évbe tellett, míg megszülethetett az ún. „*protestáns törvény*”:⁴⁰ az egyházak autonómiájára vonatkozó kerettörvény lehetővé tette, hogy 1930. július 13-án Belgrádban megalakuljon a Zsinat. Itt a jugoszláviai református egyházat négy egyházmegyébe szervezték, és elrendelték a tisztújító választásokat. Az egyház élére Ágoston Sándort választották meg püspöknek. Az ő személyében olyan kitűnő szervezőt választottak, aki a református egyház igazi lelki vezetőjévé tudott válni. Nagy előrelépést jelentett, hogy az említett zsinat kidolgozta a *Jugoszláv Királysági Keresztény Református Egyház* törvénykönyvét⁴¹ is, amely végre valamiféle jogbiztonságot teremtett a reformátusok számára.

*Az Örvidék*⁴²

Az összes elszakadt református egyháztest közül a legsajátosabb helyzetbe az Ausztriához csatolt burgenlandi reformátusok kerültek, ahol csak néhány faluban éltek többen magyarok. Ezek közé tartozott Felsőőr, a maga 2600 reformátusával, a trianoni döntést követően kiszakítva a dunántúli egyházkerület őrségi egyházmegyéjéből. A gyülekezet teljesen magára maradt az osztrák állami keretek között, ugyanis az újonnan megvont határtól nyugatra nem volt több magyar református gyülekezet. Amint azt a többi elcsatolt területen is megfigyelhettük, egy ideig a felsőőri reformátusok is azt remélték, hogy megmaradhatnak az anya-egyházkerület kebelén belül, így annak 1921. évi tisztújítására el is küldték a szavazatukat.⁴³

A burgenlandi tartományi kormány 1922. augusztus 9-én keltezett levelében azonban közölte a gyülekezettel, hogy a Felsőőri Református Egyház szervezetileg nem tartozik többé a Magyarországi Református Egyházhoz. Miután a kormány rendelkezése véglegesnek tűnt, az egyház képviselőtestülete 1923. augusztus 3-án csatlakozott a német nyelvű Bécsi Református Szuperintendenciához, ugyanakkor a gyülekezet a továbbiakban is a Magyarországon érvényes egyházi törvények és gyülekezeti szokások szerint élte az életét.⁴⁴

⁴⁰ Az 1930. április 16-án elfogadott jogszabály lett a jugoszláviai református egyház közjogi helyzetének alapja – lásd Uo., 92.

⁴¹ 1933. május 11-én lépett életbe, lásd Uo., 93.

⁴² GYENGE Imre: Magyar reformátusok Ausztriában, in BARCZA – BÜTÖSI: „*Tebenned bíztunk*”, 114–118.

⁴³ GYENGE Imre: *A kálvinizmus Burgenlandban*, Debrecen, Debreceni Református Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda, 1975, 68.

⁴⁴ Uo., 78.

Utószó

A történelmi Magyarország számára a Trianon-palotában kényszerűen aláírt, az első világháborút lezáró békekötés örökre beírta magát a nemzet emlékezetébe. A református közgondolkodásban talán még hatványozottabban jelentkezett, különösen az elszakított területek gyülekezeteiben. Beigazolódott a *Lelkészegyesület* 1920. június 12-i vezércikkének jóslata, *hogy a nemzetközi becstelenség jelzője lesz a Trianon kifejezés,*⁴⁵ így vált pejoratív fogalomká a reformátusoknál is az elmúlt száz esztendőben *Trianon* neve.

A békediktátum számtalan tragédiát okozott, – történelmi távlatból tekintve mégis – a legnagyobb kárt a magyar református egyház egységének a megbontása és tagjainak a szétszórta jellette. A történelmi Magyarországon 1567-től beszélünk református egyházzal, amikor a Debrecenben tartott zsinaton elfogadták a máig érvényben lévő Második Helvét Hitvallást. Sem a három részre szakadt országban, sem a Habsburg ellenreformációs időkben, hanem csak a kiegyezés után, 14 évi előkészítéssel, *1881-ben vált valóra a régen áhított Kárpát-medencei református egység!* S nyílt lehetőség arra, hogy korábban az öt különböző egyházkerületben élő reformátusság végre egy országos szervezetet hozzon létre.

A trianoni döntéssel nemcsak Magyarország, hanem a református egyház is elveszítette tagjai és területe jelentős hányadát. Az évszázadokon át kimunkált egysége és fejlődése hirtelen megtört. A békediktátum óriási csapást és felfordulást hozott a Kárpát-medencei reformátusok korábban megszokott életében. A monarchia utódállamaiba került, de a Nyugat-Európába és a tengeren túlra is kivándorolt magyar reformátusok ezentúl egymástól többé-kevésbé elszigeteltségben tudtak csak tovább működni. Kénytelenek voltak saját egyházakat létrehozni, mindent újrakezdeni.

ABSTRACT

The consequences of the Trianon “*peace-dictation*” in the lives of the Reformed people in the Carpathian Basin

Due to the unjust Trianon peace treaty, the Hungarian Reformed Church also suffered heavy losses. The church administration collapsed, lost half of its congregations, a third of its members, and a significant portion of its institutions. Its fruitful development and its unity - established in 1881- were totally broken. The study shows that the Synod, with its detached church-districts and dioceses in foreign States, tried unsuccessfully to restore the unity of the Reformed Church. The author presents the sad fate of the Reformed Churches, which were torn across the border, and fell into ethnical and religious minority status. They were treated hostilely by the new powers almost everywhere. Despite the circumstances of the disenfranchisement, they still managed to reorganize their lives.

⁴⁵ „Consummatum est”, *Lelkészegyesület*, 13. évfolyam, 23–24. szám, 1920. június 12., 65.

Erdély, Torda, Strada Bogdan Petriceicu Haşdeu,
Ótordai református templom. 1930.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 95925

Hős Csaba

TRIANON RAVASZ LÁSZLÓ IGEHIRDETÉSEIBEN

Ravasz László a magyar református egyháztörténet egyik legkiemelkedőbb alakja. Megélve a vérzivataros XX. század nagy összeomlásait, a visszaemlékezéseit összefoglaló művének epilógusában könyvét egyfelől a csalódások könyveként aposztrofálja, arról vallva, hogy az a világ, amibe az ő világa beleépült, semmivé lett. Másfelől emlékezéseit a tanulságok könyveként jellemzi.¹ Személyes egzisztenciáját és szeretett egyházának életét is szüntelenül és döntően befolyásoló csalódásait, valamint azok tanulságait nemcsak emlékezései rögzítik. Kora egyik legnagyobb hatású református prédikátoraként igehirdetéseiben is visszaköszönnek a csalódások és a tanulságok, hiszen egy valamirevaló prédikátor sohasem hagyhatja figyelmen kívül korának eseményeit. Sőt, az adott történelmi kontextus vagy éppen esemény lenyomata kimondva, de kimondatlanul is megjelenik, s akár témává válhat az elhangzó beszédekben. Ravasz László életének csak egyik, az egész nemzet életének viszont legmegrázóbb csalódása volt az az 1920. június 4-én a versailles-i Nagy-Trianon palotában aláírt békeszerződés, melynek hatásai máig jelentős befolyással vannak úgy a nemzet, mint a reformátusság életére. Igehirdetéseiben Ravasz ennek hangot is ad, de úgy, hogy egy nemzet csalódását tanulsággá konvertálja nemcsak önmaga és kortársai, hanem a 21. század hajnalán élő magyarok és reformátusok számára is. Az elkövetkezőkben Ravasz László igehirdetéseinek² Trianonnal kapcsolatos megjegyzéseit próbálom a teljesség igénye nélkül nagyobb egységekbe csoportosítva ujjhegyre szedni. Te-

¹ RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992, 395.

² Mivel az igehirdetés fogalma nem szűkíthető a szószéki prédikációra, ezért nemcsak az istentiszteleti keretek között elhangzó prédikációkat tekintjük forrásnak, hanem egyéb, a Ravasz-kötetekben nyomtatásban megjelenő beszédek is.

szem ezt abból a célból, hogy a történelmi múlt és a küzdelmes jelen csalódásai olyan jövőbe mutató tanulságokká érhessenek össze egyéni, közösségi és nemzeti életünkben, melyek magyarságunk és egyházunk megújulását készítik elő.

Trianon tragédiája

Ravasz látásának történelmi és politikai realizmusa is megkérdőjelezhetetlen. Trianont csak a béke formális megkötésének tekinti politikai értelemben.³ Úgy értékeli a helyzetet, hogy „a Trianoni békediktátum nyomán a békekötés ádázabb és gyilkosabb lett, mint a háború. A béke nyomán hárommillió ember görnyed idegen rabigában. Magyarország területének kétharmad részét és egy kilencszáz éves kultúrát és civilizációt vittek a pusztulásba.”⁴ Jól látható, hogy Ravasz minduntalan a realitások talaján maradva, de sohasem tényszerű közömböséggel beszél Trianonról, hanem minden esetben valamilyen módon, ha csak pár szóban történő jelzéssel is, de értékeli az eseményeket. Van úgy, hogy Magyarország megcsonkításáról prófétai látással, távlatokat szemlélő bölcsességgel állítja, hogy az nem más, mint az „ezeréves magyar történelemnek legnagyobb gyásza és következményeiben legmesszebb ható eseménye”.⁵ Világosan látja azokat a személyes feladatait is majd kijelölő következményeket, melyeket Trianon a református egyházra nézve jelentett. „Így abból a magyar református egyházból, amely egységkereső célját majdnem elérte, lett négy kisebbségi egyház. Ezek közül három nemzeti és vallási kisebbség, egy az anyaországi, a vallási kisebbség sorsát élte”⁶ – jegyzi meg. Erdély elszakadását olyan, a történelmünk során újra és újra visszatérő jelnek tartja, mely arra figyelmeztet, hogy az egész magyarságot halálos veszély fenyegeti.⁷ Más alkalommal a trianoni döntéshozók lelkiismeretére terheli rá az eseményeket, amikor úgy fogalmaz, hogy „immár 17 esztendeje nyugton tudják hordozni a népek sorsának intézői azt a szörnyű és hallgatólagosan elismert lelkiismeretlenséget, amely a párizskörnyéki békekötéseket hozta”.⁸ Egyik beszédében szinte cinikusan állítja, hogy „egy kis jóakarattal a párizsi döntőbírái több időt szentelhetek volna Magyarország közeli megismerésére, s akkor bizonyára más határokat húztak volna számunkra a térképen”.⁹ Ravasz László Trianon tragikumáról megindultság nélkül sem tud szólni, s ennek szolgálatában mesteri módon használja a retorika eszközeit. „A magyar tragédia még magasabb csúcst ért el, a »bősz üvöltés és vad zivatar« véres crescendója az abszolút pontig emelkedett”¹⁰ – mondja megindítóan.

³ RAVASZ László: Korunk válsága (1930), in Uő.: *Alfa és Omega*, II. kötet, *Prédikációk, beszédek, cikkek*, Budapest, Franklin-Társulat, 1932, 239.

⁴ RAVASZ László: A mi hitünk meggyőzi a világot (1930), in Uő.: *Legyen világosság*, III. kötet, Budapest, Franklin-Társulat, 1938, 291.

⁵ RAVASZ László: A magyar misztérium (1930), in Uő.: *Alfa és Omega II.*, 235.

⁶ RAVASZ László: A magyar református egyház egysége (1941), in Uő.: *Korbán*, II. kötet, Budapest, Franklin-Társulat, 1942, 175.

⁷ RAVASZ László: Az erdélyi szellem (1941), in Uő.: *Korbán II.*, 365.

⁸ RAVASZ László: Az emberiség lelkiismerete (é.n.), in Uő.: *Legyen világosság III.*, 315.

⁹ RAVASZ László: Egy kis jóakarattal (1931), in Uő.: *Alfa és Omega II.*, 252.

¹⁰ RAVASZ László: A Kossuth-szobor (é.n.), in Uő.: *Alfa és Omega II.*, 129.

Nemzet és magyarságfogalom Trianon árnyékában

Ravasz ízig-vérig református teológus, s mint ilyen, igehirdetéseiben hazája történelmének eseményeit, Trianont is beleértve, teológusként próbálja értelmezni. De úgy teszi ezt, hogy távol tartja magát attól a saját korában is előforduló szószéki vulgáris értelmezéstől, amely a magyar nép szenvedését egy szintre emeli Krisztus szenvedésével. Ravasz két dolgot keres igehirdetéseiben. Egyfelől retorikai tekintetben keresget és alkalmaz bibliai analógiákat, szófordulatokat, képeket Trianon vonatkozásában. Másfelől próbálja megérteni és feltárni a történetek teológiai összefüggéseit. De soha nem lépi át azt a határt, mely táptalajául szolgálhatna egy „eisegezisen”, belemagyarázáson alapuló hamis nemzeti teológia kiformalódásának. Kategorikusan hangot ad annak, hogy távol áll tőle az a szemlélet, mely szerint a nemzeti élet nagysága és komolysága egy színvonalon áll az isteni megváltás nagyságával és komolyságával. Teológiai alapokon utasítja el némely kortásainak narratíváját, mely, Trianont is a sorba állítva, október 6-át magyar Golgotának, Kossuthot a magyarok megváltójának, a nemzeti ünnepeket pedig a magyar feltámadások ünnepének nevezi. Tudja és komolyan veszi ugyanis, hogy a magyar nép is megváltásra szoruló nép, közösségeiben és tagjaiban egyaránt.¹¹

A trianoni tragédia árnyékában bontakozik ki Ravasz László igehirdetéseiben az a szemlélet, mellyel a nemzetre, illetve a magyarságra tekint. Szerinte a nemzeti lét alapjai Isten rendelésében találhatóak meg. „A kálvinizmus fölséges tetőin és abban a hitvallásban fejlődik ki népünk eleve elrendeltetése, hogy mi az Isten világtervnek egyik mozzanata és eszköze vagyunk”¹² – mondja. A teremttségünk folytán vagyunk azok, akik: magyarok. Az ilyen teológiai alapokon nyugvó nemzeti öntudat vallja, „hogy a nemzet nem földi erők terméke, nem magától adódó gondolatoknak az összegeződése, hanem Istennek teremtő gondolata. Olyan tényező, mely hozzátartozik a világmindenség rendjéhez, szépségéhez és teljességéhez. A magyar nemzet nem véletlenül támadt, léte nem történelmi szeszély.”¹³ Eszerint a népi és nemzeti minőség a teremtés rendjéhez tartozik. „A nemzet foglalja egybe erkölcsi javainkat, határozza meg történelmi rendletésünket és teszi az emberit legmagasabb rendűvé.”¹⁴ Azonban ez a nemzettudat küldetésstudattal jár és kötelez. Kötelez a krisztusiságra. Ravasz szavaival: „Az igazi nacionalizmus megváltott nemzetről tanít, nemzeti feladatnak tekinti a megtérést, s a nemzeti erők uralmát úgy képzei el, hogy az egyszersmind a krisztusi erők uralma legyen. Két egyforma jó magyar közül mindig a krisztusibb magyar a különb, tehát magyarabb is. A nacionalizmus sohasem lehet krisztustalan sem hitben, sem erkölcsben.”¹⁵ Ugyanakkor a nemzettudatnak szellemerkölcsi konzek-

¹¹ RAVASZ László: Magyar nagypéntek (1941), in Uő.: *Korbán II.*, 252.

¹² RAVASZ László: A minőség becsvágya (1941), in Uő.: *Korbán II.*, 248.

¹³ RAVASZ László: Nemzeti lét és nemzeti öntudat (1935), in Uő.: *Legyen világozás III.*, 230.

¹⁴ RAVASZ László: Három család (1939), in Uő.: *Isten Rostájában*, II. kötet, Budapest, Franklin-Társulat, 1941, 41.

¹⁵ RAVASZ László: Hogyan szól bele a keresztyénség az új magyar nacionalizmus kialakulásába? (1939), in Uő.: *Isten Rostájában II.*, 347.

venciái is vannak. Nemzetté csak az a nép válik, amelyik a legmagasabb etikai igazságok és életeszmenyek szervezett közössége tud lenni. „A népet nemzetté tehát nem konkrét hivatás teszi, az hogy a tengereken uralkodjék, hogy a Dunamedencét őrizze, hogy Amerikát meghódítsa hanem az, hogy a legmagasabb szellemkölcsi életeszmenyeket igyekezzék közösségi életében megvalósítani, akár a tengereken való uralkodás közben, akár a Dunamedence védelmezése vagy az amerikai szárazföld által.”¹⁶ Tehát az isteni rendeltetésből és a Krisztushoz tartozásból fakadóan a nemzetnek etikai minőségre kell törekednie, mert a „nemzeti nagyság nem vagonban, nem hadseregben, nem politikai befolyásban áll, hanem a nemzeti szellem és jellem nemességében. Minőségre kell törekednünk: életparancs a minőség becsvágya.”¹⁷ Ennek az etikai minőségnek egyik megnyilvánulási lehetősége az egymásra utaltságból fakadó felelősség, melyre Trianon különösen is felhívja a figyelmet. „Minket az ől meg, ha szétszaka-dunk és eltávolodunk egymástól... s mivé lenne a nemzet, ha tudnám, hogy életem nem az enyém, hanem az mindannyiunk közügye?”¹⁸ – kérdezi Ravasz, miközben sok beszédében hivatkozik az igének arra az e tekintetben is megálló aktualitására, hogy immáron senki sem él önmagának, senki sem hal önmagának. Ez a fajta kölcsönös felelősségvállalás teremtheti meg a nemzetnek határokon átívelő lelki egységét is. „A nemzetet nem a terület, nem az állami szervezet, nem a gazdasági közösség tartja össze, hanem a lélek... A széttört területeken élő nemzet lelkileg lehet éppen olyan egységes, mint amilyen testileg volt.”¹⁹ Mindebből pedig egy mély, Trianon ellenére és miatt is erőteljessé váló hazaszeretet fakad. Ravasz megfogalmazásában: „Ha én az Istent szeretem, mennyire szeretem érette és Őbenne nemzetemet, akár dicsőségben látom égni, akár megalázva az útszélien ülni.”²⁰

Ravasz Trianonnal kapcsolatos megjegyzései összefüggenek mindazzal is, ahogyan ő a nemzet fogalmán túl a magyarságot látja, természetesen a hit szemével, és sohasem az evangéliumtól elszakítva, hanem mindig annak összefüggésében. Ahogyan meg is fogalmazza azt, hogy magyar reformátusságunk szívére szoríthatja a két legnagyobb dolgot: az evangéliumot és a magyarságot úgy, mint Istentől vett két legnagyobb ajándékát. „S magyarságában evangéliumi, az evangélium hirdetésében magyar akar lenni és maradni.”²¹ A magyarság tehát Isten (eleve) elrendeléséből fakadó adottság. „Ő rendelkezett és lettünk magyarokká. Magyarságunk eredete és magyarázata a teremtés értelemfeletti őstényében gyökeredzik.”²² Ebben a tényben Isten ajándékozó szeretete fogalmazódik meg, melyért hálával tartozhatunk. „Magyarságunk kiválasztáson alapszik, kegyelemből ered, örök szeretet ajándékozó ténye foglaltatik

¹⁶ RAVASZ László: Faj, nép, nemzet a magyarság szempontjából (1942), in Uő.: *Korbán II.*, 299.

¹⁷ RAVASZ László: A minőség becsvágya (1941), in Uő.: *Korbán II.*, 247.

¹⁸ RAVASZ László: Nem vagyunk mi magunkéi (1942), in Uő.: *Korbán*, I. kötet, Budapest, Franklin-Társulat, 1942, 365.

¹⁹ RAVASZ László: Szellemi egység (é.n.), in Uő.: *Legyen világosság III.*, 301.

²⁰ RAVASZ László: Ő előbb szeretett (1938), in Uő.: *Isten rostájában*, I. kötet, Budapest, Franklin-Társulat, 1941, 34.

²¹ RAVASZ László: A református egyház és a nemzetnevelés (1942), in Uő.: *Korbán II.*, 107.

²² RAVASZ László: Isten által magyarok (1939), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 429.

benne”²³ – hirdeti Ravasz. Ennek tudatosulása vezethet annak felismeréséig, hogy „csak mint a Gondviselés népe találjuk meg igazi életformánkat s azt a valamit, amit magyarságnak neveznek, ... s ez szabadít meg minket attól a gögös világszemlélet-től, amely azt hiszi, hogy ő teremti a történelmet.”²⁴ A magyarrá való kiválasztottság ugyanakkor küldetést jelent. A magyarság nemcsak állapot, hanem feladat és misszió is. „[M]agyar az, aki ennek a nemzetnek a fennmaradásáért és a jövődjéért tud tűrni, szenvedni, áldozatot hozni, aki ezért dolgozik, küzd, él és meghal, egy szóval, aki hisz a magyarság missziójában és vállalja ennek kockázatát.”²⁵ Magyarságunk nem a véletlen és a sors szeszélye. Aki magyar, az azért van itt, hogy magyarként is bizonyóságot tegyen Istenről és az ő örök világrendjéről. „Tegyen bizonyóságot ajkával, kezével, életével és halálával az örökkévaló, igaz, hű, jó és nagy Isten mellett. Ez a nemzeti hitnek az összefoglalása. S ennek a következménye az, hogyha egy nemzet és a magyar nemzet azt tartja hivatásának, hogy Isten és az ő örök rendje mellett bizonyóságot tegyen: az élő Isten és az Ő örök rendje bizonyóságot tesz az ilyen nemzet mellett”²⁶ – teszi hozzá Ravasz. Ugyanakkor bekapcsolja a szenvedés gondolatát is a magyarság értelmezésébe, nyilván a történelmi és hétköznapi tapasztalataira alapozva Trianon után, mondván: „Mi nem zúgolódunk, sebeink, bukásaink, fenyegetettségeink fölött, mert tudjuk, hogy a magyarságért érdemes szenvedni, és igazán magyarrá lenni nem tud más, csak az, aki halálosan megszenved érte.”²⁷ A magyarság mindhárom rétegére a törzs, a kisebbségi és a diaszpóra magyarra is áll az a küldetés és köteletség, hogy minél jobb magyar legyen.²⁸ Továbbmenve, a magyarságra értékfogalomként tekint. A magyar szó normatív fogalom: különb embert jelent, olyat, aki emberibb ember azért, mert magyar.²⁹ Ám ez nem önmagából vagy magyarságából fakadóan lehet valósággá a hazafiak életében, mert: „a magyar létkérdés egyéni kérdéssé válik: különb lesz a nemzeted, ha különb leszel te, Krisztusé lesz a nemzeted, ha Krisztusévá lettél te.”³⁰ Krisztushoz kapcsolódóan lehet csak a magyarság minőségi jelzővé, sőt nemzeti tekintetben is csak olyan külön politikát képviselhet Magyarország, mely a krisztusi gondolaton alapul.³¹ Végső soron Ravasz etikai kérdésként tekint a magyarságra, mely kiterjed az egyéni és közösségi egzisztencia minden hétköznapi és rendkívüli területére. „Nem lehet magyarnak lenni műveletlenül, becstelenül, savanyúan, átkozódva; csak öntudatosan, a legmagasabb rendű erkölcsi minőségben, a boldog vállalkozás lázában, az elhivatottság missziói és mártírontudatában.”³² Épp Trianon

²³ Uo., 431.

²⁴ RAVASZ László: Ma egy éve (1941), in Uő.: *Korbán II.*, 285.

²⁵ RAVASZ László: Hit és nemzet (é.n.), in Uő.: *Legyen világosság III.*, 245.

²⁶ Uo., 247.

²⁷ RAVASZ László: Isten által magyarok, 431.

²⁸ RAVASZ László: A magyarság (é.n.), in Uő.: *Isten rostájában*, III. kötet, Budapest, Franklin-Társulat, 1941, 262.

²⁹ RAVASZ László: Nemzeti lét és nemzeti öntudat (1935), in Uő.: *Legyen világosság III.*, 231.

³⁰ RAVASZ László: Mi a magyar igazság? (1934), in Uő.: *Legyen világosság III.*, 241.

³¹ RAVASZ László: Krisztus a magyar program (1935), in Uő.: *Legyen világosság II.*, 443.

³² RAVASZ László: A nemzeti lélek (é.n.), in Uő.: *Legyen világosság III.*, 255.

összefüggésében hirdeti biztatóan, hogy ott csak az veszett el, ami a magyar birtokálományban anyagi tekintetben jó volt. Ám a legnagyobb kincs, „a magyarság erkölcsi erői megmaradó kincsek, s ezeket kell szaporítgatni és felduzzasztani”.³³ Mindez azonban közös erőfeszítést és lelki, szellemi egységet feltételez. „A magyarság egy élő egység, szellemi egység... Egyes ágainak virulása és hervadása az egész magyarságnak ügye és kérdése.”³⁴

Összességében megállapíthatjuk, hogy végtelenül idegen Ravasztól a hitetlen és vulgáris nacionalizmus éppúgy, mint az internacionalista és gyökértelen keresztyénység. Nála a nemzeti eszme teológiai alapokon nyugszik, a magyarság gondolata pedig Krisztushoz kötöten jelenik meg. „A minőségbecsvágy nem egyéb, mint Krisztus a magyar földön, Krisztus a magyar sorsban, Krisztus a magyar szívben”³⁵ – hirdeti meg. Hit és haza nem egymást kizáró, hanem egymást feltételező fogalmak, hiszen „földi hazánk feladatait csak akkor tudjuk teljesíteni, ha mindenestől fogva e menyeyei hazának is polgárai vagyunk”.³⁶ Magyarság és reformátusság Ravasz gondolkodásában olyan egységet alkot, mely nemcsak elméleti síkon jelenik meg, hanem kihat egész életére, munkásságára, igehirdetésére. Hozzátehetjük: késői utódai számára példaadó módon! „Magyarnak kell lennem ahhoz, hogy igazán református keresztyén lehessenek, nekem református keresztyénnek kell lennem ahhoz, hogy igazán magyar lehessenek”³⁷ – teszi világossá számunkra is.

A Trianonra használt képek

Mindezek után tanulságos és homiletikai szempontból is érdekes végigpásztázni Ravasz igehirdetéseit abból a szempontból is, hogy milyen képeket használ a Trianonban történetek szemléltetésére. Legáltalánosabb képe a vihar szimbóluma. Magyarország a történelem vad viharaiban tépett kicsiny népe Istennek, beleértve a nagy vihart, Trianont is.³⁸ De Ravasz az általános képet tovább is bontja, amikor már Erdély egy részének visszacsatolása nyomán a következőt mondja: „Huszonkét évig hánykolódott a gálya a történelem haragos vizein... Legyen áldott az Úr, aki intézi a népek sorsát, aki Úr a történelem óceánjai felett, aki könnyörült szegény magyarokon s nekünk is megengedte, hogy megérkezzünk...kettétört a gálya! Egy része partra vetődött, másik része tépett árboccal, megcsonkolt testtel jajgató tutajként hánykolódik tovább a vizeken, rettentő szelek játékszereképpen.”³⁹ A vihar szimbólumához kapcsolható az az igehirdetése is, melyben az ezeréves magyar fa törzsének megremegéséről és gyökereinek megrándulásáról beszél.⁴⁰ Előfordul, hogy a Trianon utáni világot süllyedésként

³³ RAVASZ László: A Lélek korszaka (1934), in Uő.: *Legyen világosság II.*, 456.

³⁴ RAVASZ László: Szellemi egység, 302.

³⁵ RAVASZ László: A minőség becsvágya, 251.

³⁶ RAVASZ László: A nekünk adott ország (1938), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 397.

³⁷ RAVASZ László: A magyar vallás (1923), in Uő.: *Alfa és Omega II.*, 43.

³⁸ RAVASZ László: Három vendég (1940), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 455.

³⁹ RAVASZ László: Ének a partról (1940), in Uő.: *Isten rostájában III.*, 423.

⁴⁰ RAVASZ László: Hogyan gyógyít Jézus (1932), in Uő.: *Alfa és Omega I.*, 365.

írja le.⁴¹ Máshol a széttépetés képével próbálja jellemezni a történeteket, mondván: „Magyarországról nemcsak a nemzetiségiak szakadtak le, s egyesülve a szomszédos anyaországokkal, egészen új fiatal államok formájában próbálnak élni és visszaélni páratlan világtörténelmi szerencsénkkel, hanem magukkal tépték az ezeréves magyar néptest élő, véres darabjait is.”⁴² Egyik temetési igehirdetésében a börtönlethez hasonlítja a Trianon utáni életformát, melyben valaki „évtizedeken keresztül földalatti börtönben várja a napsugárt és a szabad levegőt”.⁴³ Itt egyben hangot ad annak is, hogy Trianon milyen rettenetes hatással van az egyéni élettörténetekre is. Szintén temetési beszédben hangzik el egy másik, román világba szorult egyéni sors jellemzéseként: „Egy fehérszárnyú angyal, a magyar dicsőségnek középkori apródja félig részeg és sáros gladiátorok között átéli a magyar nemzet ezeréves történetének egyik legnagyobb szégyenét. Kellett, hogy lássa a szörnyű özönvizet, mely minden történelmi értéket elsodort. A nemzeti függetlenség, a magyar szabadság romolhatatlan lelkű álmodója idegen impérium alá kerül, s a magyar földdel összenőtt lélek hontalanul bujdosik, mint egy katángkóró.”⁴⁴ Itt a hontalan bujdosás képe dominál. Máshol arról szól, hogy „hárommillió magyarra rászakadt a világtörténelem, s most nagyszerű emlékeiknek búsöblű barlangjaikban élnek fájdalmas és árnyékszerű életet. Ez a magyar Hades.”⁴⁵ A régi, Trianon előtti Erdélyt magyar Atlantiszként látta.⁴⁶ Az elcsatolt részek magyarságáról úgy beszél, mint amely „idegen, ellenséges és roppant felszívó erejű népközösségek között él, mint feldolgozás alatt álló kisebbség”.⁴⁷ Az anyaországban maradt magyarság helyzetének tragédiájáról is érzékletes képből fogalmaz mondván: „Amikor ezt az országot megcsonkították, a megmaradt tiszta rész tiszta magyar volt, de hasonlóvá lett egy kagylóhoz, amelynek letörték a héját, védtelenül, kocsonyásan kivágódott a kemény kövekre.”⁴⁸ Az összmagyarságra nézve úgy érzékelteti Trianont, mint amikor kígyó tekeredik valaki lábára, veszedelmes hulló kerül az ágyába.⁴⁹ Jogosan fogalmazza meg a Kárpát-medence magyarságának integritását is arról beszélve, hogy „Erdély szerkezeténél fogva olyan lényeges alkotó része egy nagyobb egységnek, Magyarországnak, mint egyik szoba ugyanannak a háznak”.⁵⁰ Végtelenül szemléletesen és sokatmondóan írja le az erdélyi nemzetiségek Trianon előtti és utáni helyzetét. Úgy fogalmaz Ravasz, hogy Erdélyen három nemzet osztozik: a magyar, a német, a román. A gazda, a vendég és a jövevény.⁵¹ Trianon pedig úrrá tette a jövevényt, szolgává a gazdát és a vendég

⁴¹ RAVASZ László: A hit útja (1938), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 250.

⁴² RAVASZ László: Tisza István (1938), in Uő.: *Isten rostájában III.*, 230.

⁴³ RAVASZ László: Így szólt a mezőnek virága (1941), in Uő.: *Korbán I.*, 434.

⁴⁴ RAVASZ László: Boldogok a szelídek (1941), in Uő.: *Korbán I.*, 440.

⁴⁵ RAVASZ László: Az időfeletti Széchenyi (1937), in Uő.: *Legyen világosság III.*, 343.

⁴⁶ RAVASZ László: Magyar Atlantisz (1938), in Uő.: *Isten Rostájában II.*, 422.

⁴⁷ RAVASZ László: Karácsonyi ének a magyar vérről (1938), in Uő.: *Isten Rostájában III.*, 338.

⁴⁸ RAVASZ László: A minőség becsvágya, 245.

⁴⁹ RAVASZ László: Ma egy éve, 282.

⁵⁰ RAVASZ László: Az erdélyi szellem, 364.

⁵¹ Uo., 368.

fanyar mosollyal üdvözölte lenézett új urát.⁵² A visszacsatolás várva várt alkalma kapcsán pedig a gyümölcsojtás képével él: „A visszacsatolás éppúgy sebekkel jár, mint a kertben az oltás. Ki kell hevernie a nemzet élő fájának e sebeket, hogy boldogan készüljön az új beoltások új nyereségére.”⁵³

Igei hivatkozások Trianonnal kapcsolatban

Ravasz László beszédeiben, ha számos esetben nem is textus- és alapigeképpen, de mégis több bibliai képet, analógiát, hivatkozást használ a Trianon okozta helyzet leírására. Gyakori bibliai képe a pusztái, mely kapcsán nemcsak a pusztai vándorláshoz, hanem szélesebb értelemben is a pusztai lét kietlenségéhez, börtjéhez, magányához, Istenre szorultságához hasonlítja a magyarság Trianon okozta helyzetét. „Ki ne érezné, hogy mi most a népek pusztájában egyedül, árván vagyunk?”⁵⁴ – kérdezi joggal, arra utalva, hogy a történelem Ura a népek pusztájába vezette magyar népét is. Mással a helyzet leírására az idegenség, a zsellérség, a jövevényesség képéhez nyúl. Az Efézus 2:19-cel kapcsolatban beszél arról, hogy nemcsak egy ember lehet idegen, hanem egy nemzet is. Hiszen a „magyar nemzetéről mindenki tudja, hogy idegen és bujdosó Európának ebben a részében”.⁵⁵ Gyakran használja a fogság hasonlatát a helyzet leírására, nyilvánvalóan a zsidóság babiloni fogságára hivatkozva, s ezzel felelevenítve a zsidó–magyar sorspárhuzam reformátori örökségét. A Párizs környéki békekötések előidézte helyzet okán kiált így egyik beszédében: „Az idők nagy zűrzavarából felzúg a CXXXVI. zsoltár: Hozd vissza, Uram, a mi foglyainkat, mint parakokat a déli földön.”⁵⁶ A Budapest-kelenföldi református templom alapkövének letétele alkalmából Nikodémus történetére utalva ad helyzetjelentést és hirdet evangéliumot teológiai és nemzeti értelemben is, így: „ez a kicsiny templom a tétovázás és reménytelenség nikodémusi éjszakájába, mint egy fényírást, vetíti bele az örök Igét: szükséges néktek újonnan születnetek! Nemzeti újjászületés nagy gondolatának és még nagyobb ténynek lesz egyik parányi szimbóluma ez a templom.”⁵⁷ Több alkalommal is hivatkozik a Lukács 12:32-re azzal kapcsolatban, hogy nem élhet a nemzet félelemmel, mert olyan Istenünk van, akinek az tetszik, hogy övéinek adja az országot. Ezzel, az Isten által adott ország képével él egyik, a visszacsatolások alkalmával elmondott beszédében.⁵⁸ Nyilván biblia teológiai és exegetikai értelemben az igehely egészen más Országról beszél, de Ravasz talán kissé szabadabban, csupán a képet és analógiát használja annak érzékeltetésére, hogy Isten itteni, evilági, történelmi tekintetben is ajándékozhat országot egy nemzetnek. Ugyanebben a beszédében nyúl hozzá Isten Ábrahámmal kötött szövetségének a képéhez, hogy azzal világítsa meg Istennek a magyarság törté-

⁵² Uo., 370.

⁵³ RAVASZ László: Magyar ritmus (1941), in Uő.: *Korbán II.*, 231.

⁵⁴ RAVASZ László: Vessző alatt (1938), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 190.

⁵⁵ RAVASZ László: Idegenben és otthon (1935), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 359.

⁵⁶ RAVASZ László: Az új magyar világhelyzet (1938), in Uő.: *Isten rostájában III.*, 377.

⁵⁷ RAVASZ László: A Magyar Ádvent temploma (é. n.), in Uő.: *Legyen világosság II.*, 168.

⁵⁸ RAVASZ: A magyar református egyház egysége, 173.

netébe való belenyúlását: „Lehet tíz évig, húsz évig, száz évig várni, túrni, szenvedni, de a szétvágott tagok között, mint az Ábrahám áldozatán maga Isten jár és egy életté kovácsolja egyszerre össze.”⁵⁹ Nyilván nem textusbontogatás és igemagyarázat történik itt sem, hanem csupán egy bibliai kép hasonlatként, szimbólumként való használata. Ezért nem lesz Ravasz tévtanítóvá. Szintén a visszacsatolások kapcsán használja az atyai házba való visszatérés képét: „A hazatérőket ujjongó szívvel köszöntjük... Kérjük Istent: Áldja meg a ti bejöveteleket ez atyai házba, amely annyira várt s oly örömmel fogad.”⁶⁰ Ahogyan máshol sem, itt sem teológiai és homiletikai dilettantizmusról van szó, hanem retorikai profizmusról, mellyel egy hallgatóság számára ismert képet használ szemléltető érzékeltetésképpen. Egyik imádságában Ravasz az országerért könyörögve az élet kapujának képét használva fohászkodik így: „Könyörgünk Hozzád Magyarországerért: itt áll az Élet kapujában s hallja, hogy csikordul a zává. Óh, nyisd ki, tárd ki előtte ezt a kaput, ezt az utat, mely az életre vezet.”⁶¹ Előszertettel alkalmazza az advent képét is. Van, ahol arról beszél, hogy a Trianon utáni nemzedék adventi néppé vált, és érezte, hogy azért él, hogy hordozzon és kifejezzon egy reménységet, amelyik beteljesedése az egész magyar nemzetközösség részére a jót hozza el.⁶² A visszacsatolások esetében pedig az adventben élő magyarság váradalmainak beteljesedéséről beszél.⁶³ Ugyanebben a vonatkozásban az Úrtól lett történésként hivatkozik a 118. zsoltár 23. versére, hozzátéve, hogy „az emberi akaratot, a ki nem alvó vágyat, a dacos reménységet, az egész magyar *credo quia absurdumot* maga Isten Lelke készítette, s tartotta ébren”.⁶⁴ A Felvidék visszacsatolása utáni KIE nagygyűlésen pedig arról beszél, hogy Isten megtekinti az ő népét. „Losonc tudja november 10-ről, hogy mit jelent az, ha egy pillantásra megtekinti Isten az Ő népét. Tudják meg mindenhol, tudja meg az egész nemzet, az egész világ: Isten megtekintette az Ő népét: a magyar ifúságot.”⁶⁵ – hirdeti. Ravasz minden bibliai kép használatánál abban zseniális, hogy nem belemagyaráz az igébe politikai tartalmakat, hanem történelmi eseményeket szemléltet igei képekkel és tartalmakkal. Így hirdet evangéliumot, bár vékony jégen állva, de mégis aktuálisan és világosan.

Trianon okai

Ravasz Trianont megpróbálja teológusként értelmezni, a történeteket az ige mérlegére téve, és a magyarázatot, az okokat keresve. Válaszra abban talál, hogy igehirdetéseiben a szétszakítottságot a magyar nép és benne egyházunk ezeréves történetének egyik legnagyobb próbájának tartja.⁶⁶ *Isten rostájában* című igehirdetésében fogalmazza meg legszebben: „Jár a rosta, de Isten kezében jár! ... Isten rostájában is egyformák a

⁵⁹ RAVASZ: A nekünk adott ország, 395.

⁶⁰ RAVASZ László: Délvidék hazatér (1942), in Uő.: *Korbán II.*, 219.

⁶¹ RAVASZ László: Az ifjú sas (1942), in Uő.: *Korbán I.*, 478.

⁶² RAVASZ: Ma egy éve, 283.

⁶³ Uo., 285.

⁶⁴ RAVASZ László: Erdély hazajött (1940), in Uő.: *Isten rostájában III.*, 81.

⁶⁵ RAVASZ László: Nain kapujában (1939), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 428.

⁶⁶ RAVASZ László: Fussuk meg a pályát (1939), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 408.

nemzetek⁶⁷ Eszerint Isten az, aki próbál. Teológiai tekintetben legitim a gondolat, hisz Isten teszi ezt azért, hogy az övéiről és őszinteségükről, hűségükről bizonyosságot nyerjen, erőiket megzilárdítsa. Ugyanakkor a reformátori teológia értelmében Trianon a Sátán próbájának is tekinthető. Ő azért kísért, hogy szerencsétlenné tegyen, kárhozatra vigyen, megzavarjon, és tönkre tegyen. „A Sátánnak még válogatott eszközei vannak, amelyeket kipróbál rajtunk: nemzeti és egyéni sorsunkon egyaránt⁶⁸ – mondja Ravasz, megvilágítva a másik oldalt is. Egy zárójeles megállapítást megér annak a megjegyzése is, hogy míg a magyarság felől nézve Isten cselekvése van az események háttérében, addig Ravasz más népekről beszélve a sorsnak és a véletlennek tulajdonítja az igazságtalan trianoni döntésben nyert szerencsésüket: „Alig kapott még állam nagyobb ajándékot a világtörténelem szeszélyes fordulataitól, mint Románia, amikor megnyerte egész Erdélyt és a Királyhágó vidékét.”⁶⁹ A próba gondolata mellett Ravasz a bűnt látja Trianon háttérében, mely a magyarságot is megrontotta. Sőt, Trianonon túlra is kiterjeszti ezt a gondolatot: „Az elveszített világháborúban nem az ellenségeink erényei vertek meg, hanem saját bűneink buktattak el. Ó, azért pusztul a magyar fa, mert nincs élő víz mellé plántálva: innen a születéscsökkenés, gyermekhalálozás, pusztító népbetegségek, szegénység, sötétség, rabság.”⁷⁰ Azaz Isten nélkülisége juttatta a magyarságot a szakadék szélére. Ám tovább is fejti beszédeiben a gondolatot, és van, ahol nem általánosságban beszél a bűnről, hanem konkretizálja is azt, leszűkítve a magyarság gögijére. „Mi Isten akaratán kívül akartunk azok (magyarok) lenni, s megtapasztaltuk, hogy nem lehet, nem lehet! Magunkban bízó gögös nemzet akartunk lenni, és jött Mohács és jött Trianon.”⁷¹ – hirdeti. Mindezzel együtt világosan beszél arról is, hogy épp Mohács és Trianon párhuzamának a felismerése, a két történelmi esemény együtt szemlélése, és ennek nyomán a kiutak keresése az, ami elképzelhetetlen a református módon való gondolkodás nélkül.⁷² Ugyanakkor a két esemény közötti párhuzamok és összefüggések keresésében nemcsak a háttérben lévő hasonló okokat, hanem annak a történelemformáló Istennek a szeretetét is tetten lehet érni, aki az első tragédiát annak érdekében engedi és használja, hogy a második tragédia ellenére is megtartsion. Eszerint Mohács csendes előkészület volt Trianonra, mert a perifériákon fogyott, de az ország középpontjában évszázadok alatt erősödött a magyarság, mely Trianon után az ország gerince lett. „Mohács rettentő csapása véres átcsoportosítás volt arra, hogy Trianon végképp ne pusztíthasson el.”⁷³

⁶⁷ RAVASZ László: Isten rostájában (1940), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 301.

⁶⁸ RAVASZ László: Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk? (1938), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 185.

⁶⁹ RAVASZ László: Erdély (é.n.), in Uő.: *Isten rostájában III.*, 441.

⁷⁰ RAVASZ László: A magyarság: Isten ügye (1938), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 388.

⁷¹ Uo., 387.

⁷² RAVASZ: A magyar vallás, 35.

⁷³ RAVASZ László: A múlt üzen: Mohács (1926), in Uő.: *Korbán II.*, 364.

Trianon mint tanító kihívás

Ha a történelem Isten népeket nevelő és formáló eszköze, akkor szükségszerű, hogy annak viharában nyilvánvalóvá váljon Istennek megannyi célja. Sőt, ki kell derülnie egy nemzet számára, hogy milyen irányba kell fordulnia, milyen cselekvési terv alapján kell kialakítania életét. Hiszen minden válság lehetőség is valami újra, egészen másra. Joggal mondja Ravasz, hogy a nemzetek történetében egyetemes törvény, hogy minden igazán nagy korszak egy halálosan komoly próbatételből származott.⁷⁴ Hiszen a nemzetek életében a próbatétel a nagy erkölcsi megújulások történelmi eseményesorozata.⁷⁵ Elsősorban a Trianon okozta krízis lehetőség az Istenhez való odafordulásra, a vele való találkozásra. A válság megoldása: a váltság.⁷⁶ Isten az árvaságában akar találkozni ezzel a nemzettel!⁷⁷ Egy sereg helyen mondja el Ravasz, hogy Krisztusra nemcsak egyéni életeknek, hanem a nemzetünknek is szüksége van.⁷⁸ Egyik október 6-tal kapcsolatos beszédében aktualizálva hirdeti: „A könyörülő Isten az ő magyar népének dicsőségében és gyászában is legnagyobbat adja: Önmagát!”⁷⁹ De nemcsak az individuális keresztyénség határain lát túl, hanem az egyház hivatalosait úgy szólítja meg, mint akik nem a világkeresztyénség internacionális nagycsaládjáért tartoznak felelőséggel, hanem nemzetük tagjaiért kötelesek elsősorban. „Menjetek el, tegyetek tanítványokká minden népet... Minden népet, de közöttük is legelőször és éppen mi azt az egyet, egyetlenegy, amelyet rajtunk kívül senki nem ismer a világon, ezt a mi holtig szidott és áldott, korbácsolt és ezerszer csókolt népünket, a magyart!”⁸⁰ Trianon tehát különös kihívás az egyház számára. Ennek része az, hogy a magyar református egyház, akár a visszatérő, akár a még vissza nem tért egyháztestekben közös és egzisztenciális feladatnak lássa a magyar református ökumenicitás kiépítését, az egész világon szétszórt minden református magyar emberre szóló érvénnyel.⁸¹ Gyakorlati részletekbe bocsátkozva pedig azt is kifejti, hogy a különféle országokban szétszórt magyar reformátusság lelki egységét az egységes bibliafordítás, liturgia, hitvallások és közös énekeskönyv mozdíthatná elő.⁸² Ravasz véleménye szerint sohasem volt alkalomszerűbb, táplálóbb és a magyar református egyház minden tagjának szólóbb az ige, mely szerint senki sem él magának, és senki sem hal magának. „Csak együtt újulhatunk meg, együtt haladhatunk előre, mert ha nem, egészen bizonyos, hogy együtt veszünk.”⁸³ Egy gondolat erejéig még az egyháznál, s annak külkapcsolati diplomáciájánál maradván kell megemlíteni, hogy erős kritikával illeti

⁷⁴ RAVASZ László: Vessző alatt (1938), in Uő: *Kezdetben vala az ige*, Budapest, Franklin-Társulat, 1941, 164.

⁷⁵ Uo., 193.

⁷⁶ RAVASZ: Korunk válsága, 246.

⁷⁷ RAVASZ: A magyar vallás, 42.

⁷⁸ RAVASZ László: A nép (1942), in Uő.: *Korbán I.*, 281.

⁷⁹ RAVASZ László: Sorsunkat alakító hatalmak (1935), in Uő.: *Kezdetben vala az ige*, 78.

⁸⁰ RAVASZ László: A kereszt: hatalom és bölcsesség (1933), in Uő.: *Kezdetben vala az ige*, 109.

⁸¹ RAVASZ: A magyar református egyház egysége, 177.

⁸² RAVASZ László: Az Énekeskönyv (1940), in Uő.: *Isten rostájában III.*, 21.

⁸³ RAVASZ: A magyar református egyház egysége, 179.

a *Life and Work* mozgalmat. Erről így beszél: „Hogyan szolgálhatja a Nemzetközi Jóbarátság céljait egy olyan nemzet egyháza, amely a párizsi békében mindent elvesztett, s amelyben nem lehet könnyen napirendre térni egy olyan gondolat felett, hogy helyzetünk javulása csak egy új világháború útján volna lehetséges?”⁸⁴ A magyar református egységre vonatkozó gondolatot Ravasz kiterjeszti a nemzet egész közösségére is. Mivel a magyar nemzet nem látott nehezebb időket, mint Trianon óta, ezért újra hont kell foglalnia, át kell szerveződnie, ki kell vívnia a helyét az új világban.⁸⁵ Ez azonban csak a magyarok közötti lelki egység megépülésének útján képzelhető el.⁸⁶ Trianon kapcsán fény derült arra, hogy „egy egzisztenciális kérdésünk van: a magyar nemzeti egység megalkotása, a nemzeti erőknél a határon innen és túl való egyesítése”.⁸⁷ Csak egymás terhére hordozva lehet a parányi darabokból az összedőlő romok helyén új világot építeni.⁸⁸ Sokkal nagyobb felelősséggel tartozunk egymásért. Hiszen megtagadhatatlan kötelék az a tény, hogy mindnyájan magyarok vagyunk, és elképzelhetetlen, hogy életünket minden más magyar testvérünkötől függetlenül rendezhetnénk be. Igaz az, hogy ha az egyik tag szenved, akkor szenved a többi is, nemcsak teológiai értelemben az egyházzal beszélve, hanem a nemzet testének tagjairól is.⁸⁹ Ravasz az egész magyarságot hívja a gondolkodás önkritikus revíziójára, reformációjára, amikor a Trianon bekövetkeztét elősegítő hibák további elkerüléséről beszél, elmondva, hogy a jövő útja: „a magyar nép és sorsközösség felismerése és megbecsülése; sokkal több munka és sokkal nagyobb takarékoság; fegyelem, józanság, közösség; mindenképp tiszta erkölcs és győzhetetlen hit”.⁹⁰ Így kanyarodhatunk vissza a Trianon utáni feladatok, cselekvési tervek említésénél oda, mely a nemzet-tudattal kapcsolatosan már említésre került, nevezetesen arra a Ravasz által sokszor meghirdetett gondolatra, hogy „a nagyobb Magyarország csak a külön Magyarországgal lehet!”⁹¹ Hiszen Magyarországra „az a gondviselészerű előírás érvényes, hogy a megújulását, a lelki egységét nem a forradalom és ellenforradalom khaotikus mámorában kell megteremtenie, hanem egy nyugodt, belső etikai evolúcióval”.⁹² Szerinte ennek az etikai evolúciónak az élet minden területén tetet kell öltetnie, mert a „szertet nagy háborúja kezdődik” a magyarság életében.⁹³ Kiemelkedő fogalom Ravasz ezzel kapcsolatos buzdításaiban a kötelesség fogalma. „Minél nagyobb a baj, annál hívebben, annál pontosabban kell teljesíteni a kötelességet... Van olyan helyzet, ahol semmit sem látunk előre, [...] de mindig látjuk az előttünk halványan felderengő

⁸⁴ RAVASZ László: Életkérdéseink (1928), in Uő.: *Alfa és Omega II.*, 35.

⁸⁵ RAVASZ: Az ifjú sas, 474.

⁸⁶ RAVASZ László: A magyarság: egzisztencia (1942), in Uő.: *Korbán II.*, 189.

⁸⁷ RAVASZ: Erdély hazajött, 335.

⁸⁸ RAVASZ László: Hármass teher (1933), in Uő.: *Kezdetben vala az ige*, 110.

⁸⁹ RAVASZ: Vessző alatt, 194.

⁹⁰ RAVASZ László: A régi Bánffyhunad (1937), in Uő.: *Isten Rostájában II.*, 470.

⁹¹ RAVASZ László: Hatalmasan cselekedett velünk az Úr (1938), in Uő.: *Isten rostájában I.*, 392.

⁹² RAVASZ László: A nemzet lelki egysége (1928), in Uő.: *Alfa és Omega II.*, 226.

⁹³ RAVASZ: Hatalmasan cselekedett velünk az Úr, 393.

kötelességet.”⁹⁴ – mondja egyik beszédében. Hasonlóképpen használatos fogalma a példaadás. „Annyiban lehetünk a példaadás népe, amennyi Krisztus él bennünk”⁹⁵ – hirdeti meg. Sőt, újra és újra előveszi az áldozat fogalmát is. „Isten megajándékozott minket azzal, hogy magyarokká tett, és ebbe a korszakba helyezett! Azért teremtette körülöttünk ezt az óriási sötétséget, mert látni akarja az áldozat gyertyalángját, azért dobott bele az irtózatos nyomorúságba, mert hősök veteményes kertjét akarja meglátni most, azért tépett darabokra egy zokogó és vonagló nemzetet, mert csodát akar látni: vajon a lélek újra teremti-e a széjjeltépett testet?”⁹⁶ Végül markánsan jelenik meg Ravasz beszédeiben, gyakran a sorok között olvasva is annak a nemzeti dacnak a gondolata, mely egy egész korszakra jellemző, és amit a kommunizmus évtizedei irtanak majd csak ki a generációkból. Egyik beszédében a „de” szó jelentőségéről beszél a világtörténelemben, annak kozmikus és misztikus vonatkozásaiban is. Majd kitér arra, hogy ez a „de” egy örök magyar „de” is. „Trianon óta egész lelkünket, testünket, külső életünket nem ez a »de« szó magyarázza-e? Megítéltek, feldaraboltak, le akarnak törölni a térképről, de vagyunk, de élünk és élni fogunk.”⁹⁷ Összességében tehát Trianon tragédiáját kihívásként, feladatként, felelősgként, belső lelki és etikai forradalom nyitányaként értékeli. De!

Trianon revíziójának a gondolata

Nemcsak korának általános közgondolkodásából és jogos politikai trendjéből kifolyólag, hanem fentebb is érzékelt belső meggyőződése folytán is szükségesnek gondolja, és igehirdetéseiben is életben tartja Trianon revíziójának a gondolatát. „Le kell tehát ülni a tárgyalóasztalhoz és revidéálni az egész múltat. A revízió nemcsak Magyarországra vonatkozik, egész Európának életkérdése”⁹⁸ – ad hangot markánsan meggyőződésének. A harmincas évek elején a revízióról mint diplomáciai lehetőség-ről beszél: „Revízióra vár a világ, sőt többre: reorganizációra a jóakarát szellemében, a béke érdekében.”⁹⁹ Ugyanakkor az elkerülhetetlenül háborúba sodródó nemzet sorsát érzékelve teológus módjára érvel a háború szükségszerűségéről, nyilván legerősebb érvként a revízió gondolatával. Eszerint: „Isten a nemzet kezébe adta a kardot, hogy igazát megvédje... A háború Isteni jog és kötelesség mindannyiszor a nemzet becsülete megkívánja... Nincs magasabb rendű szolgálat, mint a szent háború és nincs magasabb rendű emberi vég, mint a hősi halál.”¹⁰⁰ Ravasznak ez utóbbi látását nyilván a teológiai etikával foglalkozó, egyre liberálisabb trendeket is magukéva tevő pacifista akadémikusok vitathatják. Ám mégis meg kell látnunk mögötte annak az Igazságnak a keresését, akinek a követéséből az itteni életre vonatkozó igazságok

⁹⁴ RAVASZ László: Mibe fogodzzunk? (1942), in Uő.: *Korbán II.*, 36.

⁹⁵ RAVASZ László: Én (1930), in Uő.: *Alfa és Omega I.*, 205.

⁹⁶ RAVASZ: A magyar vallás, 41.

⁹⁷ RAVASZ László: Az örökkévaló „de” (1930), in Uő.: *Alfa és Omega II.*, 46.

⁹⁸ RAVASZ: Korunk válsága, 253.

⁹⁹ RAVASZ László: Békesség (1931), in Uő.: *Legyen világosság III.*, 315.

¹⁰⁰ RAVASZ László: Új világ kezdetén (1942), in Uő.: *Korbán I.*, 239.

melletti kiállás is felfakad. Ravasz egyébként a revízió részleges megvalósulását és a visszacsatolást erkölcsi győzelemnek és az igazságszolgáltatás eredményének tartja.¹⁰¹ Ugyanakkor reálpolitika és emberi igazságkeresések fölé emelkedve teológusként értelmezi. Egyik beszédében a következőt vallja: „Minden hívő magyar tisztán látja és boldogan megvallja, hogy az örökkévaló Úr, a népek Istene volt az, aki jótetszéséből, ingyen kegyelméből ajándékot adott az ő nemzetének. Ez az érzés örömről áhítatossá teszi és megtisztítja. Megtisztítja gőgtől és kárörömtől, kiirtja magunk között az érdem feletti versengést, mérhetetlenül fokozza bizalmunkat és reménységünket, és a hála minden elismerése mellett végeredményben minden emberi erőttől és minden emberileg esetleg beszédhető uzsorától függetlenné teszi.”¹⁰² Itt is, ahogyan máshol is, a visszacsatolásról mint ajándékról gondolkodik. A kor sok igehirdetőjéhez hasonlóan több ízben is a 126. zsolnárból kiindulva a foglyok visszatéréséről beszél, de mindig úgy, mint ami ajándék, s amiért hálát kell adni.¹⁰³ Érdemes külön is kiemelni a Délvidék visszatértekor a Zakariás 3:1-10 alapján elmondott igehirdetését, mely a fogságból való hazatérés analógiáját megtalálva diszpozíciójában hármass feladatot jelöl ki az új időkre nézve. Ezek: a bűnbánat, a kezek kinyújtása a kegyelem után, Krisztus felöltözése.¹⁰⁴ Általánosságban is jellemző Ravaszra, hogy a revízióval, illetve visszatéréssel kapcsolatos megjegyzéseiben nem csupán helyzetet értékel és értelmez, hanem mindig előre mutató módon prófétai látással hív a jövőbe, és emlékeztet arra, hogy a visszatérés-visszacsatolás nemcsak ajándék, hanem felelősség, feladat, küldetés és misszió.¹⁰⁵ Ennek nemcsak az a lényege, hogy össze kell forrasztani a visszacsatolt területet az anyatesttel politikai, gazdasági, társadalmi értelemben,¹⁰⁶ mert a visszacsatolásoknak a református egyház vonatkozásában a Krisztusban való restaurálását és megépítését is kell szolgálniuk.¹⁰⁷ Végtelenül szépen fogalmazva szán Ravasz a visszacsatolások kapcsán missziói feladatot a kálvinizmusnak mondván: „A felvidéki kálvinizmusnak a magyar református egyház további fejlődésében és megújulásában éppen olyan nagy és szép feladata van, mint amilyen történeti hivatás vár a felvidéki magyarságra Csonka-Magyarország újjáteremtésében. A nagyobb Magyarország csak különb Magyarország lehet, s a lélekben meggyarapodott magyar kálvinizmus legyen Lélekben meggyarapodott kálvinizmus.”¹⁰⁸

Ravasz László Trianonnal kapcsolatos, igehirdetésekből elhangzó megjegyzéseinek a teljesség igénye nélkül történő áttekintése után érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a jövőben egy nagyobb lélegzetvételű tanulmányt is megérhet a fentiek mélyebb teológiai és homiletikai értékelése. Ugyanakkor Trianon 100. évfordulóján talán ennyi is elég ahhoz, hogy az olvasó magyar és református identitását és an-

¹⁰¹ RAVASZ László: Isten hozott! (1938), in Uő.: *Isten rostájában III.*, 78.

¹⁰² RAVASZ László: A visszacsatolt Felvidék (1938), in Uő.: *Isten rostájában III.*, 335.

¹⁰³ RAVASZ: Hatalmasan cselekedett velünk az Úr, 391.

¹⁰⁴ RAVASZ László: Új idők küszöbén (1941), in Uő.: *Korbán I.*, 186.

¹⁰⁵ RAVASZ: A nekünk adott ország, 396.

¹⁰⁶ RAVASZ: Erdély, 416.

¹⁰⁷ RAVASZ László: A Felvidék üdvözlése (1938), in Uő.: *Isten Rostájában II.*, 423.

¹⁰⁸ RAVASZ László: Megérkezés (1938), in Uő.: 444.

nak összefüggéseit átgondolja, levonva a konzekvenciákat. Különösen is fontos ez egy olyan átmeneti korszakban, mely kísértetiesen hasonlít Ravasz László életének arra az időszakára, melyben az idézett beszédek elhangoztak. Kulcsfontosságú ma is az európai népek identitáskeresésének új és sok tekintetben vészjósló időszakában megtalálni és megragadni mindazt, amit számunkra a Krisztushoz tartozás, az anyaszentegyházhoz tartozás és a nemzethez tartozás jelent. Legalább annyira lényeges ennek tudatosulása az egyházi hivatalban és tisztségben állók számára. Hiszen Ravasz sorai ma is lényegi aktualitással bírnak: „Mekkora munka vár azokra, akik e nemzet lelkét formálják és világosítják, s mekkora munka vár a magyar nép nagy nevelőjére, egyengetőjére, hidépítőjére és pásztorára: a magyar református anyaszentegyházra!”¹⁰⁹

Ravasz László több ezernyi oldalra rúgó beszédeinek elolvasása közben szüntelenül kerestem azt az egy mondatot, melyben a legsokatmondóbban fogalmazódik meg mindaz, amit Trianonnal kapcsolatban érez és gondol. A magam számára megtaláltam. Abban a rövid és személyes megjegyzésében, amely Erdély északi részének visszacsatolásával kapcsolatos: „Amikor a rádió meghozta a hírt, hogy Bánffyhunyard újra magyar föld, Leányfaluról táviratot röpített a posta egy baráti címre: tegyetek virágot az édesapám sírjára”¹¹⁰ – mondja. Ezt a mondatot ízlelgetve hevesebben ver a szív, és összeszorul a torok. Mindannyiunké. Legalábbis mindazoké, akiknek reformátussága több mint külső vallásosság, több mint egzisztenciális biztonság, több mint spirituális megoldókulcs egyéni problémákra, és több mint manapság itt-ott előnyt jelentő címke. De mindazoké is, akiknek magyarsága több mint születés szerinti meghatározottság, több mint politikai szólám, több mint felvehető és ledobható köpönyeg. Nekünk itt Sárospatakon, Trianonról írva és olvasva hevesebben ver a szívünk, és összeszorul a torkunk. Talán ezért is van úgy, hogy Trianon 100. évfordulóján és a Sárospataki Református Teológiai Akadémia 489. tanévében is büszkén vállaljuk fel a határon túli lelkészképzés, presbiterképzés és egyházimunkás-képzés ügyét azzal a Ravasztól tanulható magyar református hozzáállással, mely „nem azt firtatja: mit hoz a holnap, hanem azt nézi, hogy Isten keze tartja a jövődöt”.¹¹¹

ABSTRACT

Trianon in the sermons of László Ravasz

László Ravasz was an outstanding figure, bishop and preacher of the Hungarian Reformed Church in the 20th century. This paper presents the way in which Trianon appears in his speeches. These speeches depict Trianon not only with political realism but evaluate the event in a moving way. The rhetorical pictures, metaphors and symbols are presented which portray the tragedy of Trianon in its full sense. The paper presents the biblical analogies, pictures and texts used by Ravasz in connection

¹⁰⁹ RAVASZ: Erdély hazajött, 82.

¹¹⁰ RAVASZ László: Bánffyhunyard (é.n.), in Uő.: *Isten Rostájában II.*, 478.

¹¹¹ RAVASZ László: Az Úr ködében lakozik (1941), in Uő.: *Korbán II.*, 232.

with Trianon. Light is thrown on Ravasz's theological understanding of nation in which among many others, the notions of the divine will, the responsibility and the quality stand out. The paper demonstrates the reasons which according to Ravasz as a theologian lead to the tragic event. It will be apparent that the great preacher saw a challenge in Trianon which placed special responsibility on the Hungarians the Reformed Church. Words will be spoken of Ravasz's claims of revision, reorganization and reformation. All these can help the reader to re-evaluate and rethink his or her relation to nation, church and personal identity and his or her own responsibility to these spheres of life.

*Berekméri Árpád
Róbert*

A MAROSI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYE OKTATÁSÜGYI PROBLÉMÁI AZ IMPÉRIUMVÁLTÁS IDEJÉN, 1919–1925

Bevezető

Az első világháborút követő hatalomváltás¹ után az erdélyi magyar felekezeti iskolák az anyanyelvi oktatás fontos tényezőivé váltak. A magyar nyelvű állami iskolahálózat fokozatos leépítése következtében a kisebbségi oktatás elsősorban a felekezeti iskolák keretében valósult meg. Nem volt ez másként a Marosi Református Egyházmegyében sem, ahol a református egyház több évszázadra visszatekintő felekezeti iskolahálózattal rendelkezett. Ennek folyamatos működését a gyulafehérvári határozatok III.1., illetve az 1919. december 1-jén Románia által is aláírt kisebbségi egyezmény 9. és 11. pontja volt hivatott biztosítani.² Az egyezményben foglaltak alapján a kisebbségi iskolaalapítási és fenntartási joga mellett a román államnak hozzá kellett járulnia ahhoz, hogy a székely és szász közösségeknek vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.³ A szerződés azonban nem biztosított védelmet a román jogszabályokkal szemben. A román állam ezt a lehetőséget hamar kiaknázte. Diszkriminatív politikai döntéseivel kilátástalan helyzetbe hozta azokat a közösségeket, amelyek református felekezeti iskolákat tartottak fenn és működtettek. Rövid tanulmányunkban a Marosi Református Egyházmegye felekezeti iskoláinak a fennmaradásért folytatott küzdelmére próbálunk rávilágítani.

¹ A mi olvasatunkban a hatalomváltás a Marosi Református Egyházmegye területének katonai megszállásától az 1925. évi magánoktatási törvény bevezetéséig tartó időszakot jelenti, ugyanis ekkor teljesedett ki végérvényesen a román hatalom kisebbségsorvasztó politikája.

² Az erdélyi magyarság iskolaügyének tíz éve, in SÜLYOK István – FRITZ László (szerk.): *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929*, I. évfolyam, Kolozsvár, Juventus Kiadó, 1930, 73–74.

³ BARABÁSI Endre: *A magyar iskolaügy helyzete Romániában 1918–1940–1941*, Kecskemét, Magánkiadás, 1944, 8.

Előzmények

A román haderő által birtokba vett erdélyi területeken a hatalmat az 1918 decemberében Nagyszebenben létrehozott Kormányzótanács (Consiliu Dirigent) biztosította. Ez kezdetben a régi iskolarendszert fenntartotta, de 1919 januárjában kiadott I. számú rendelete már az új hatalom iskolaügyi előírásait tartalmazta.⁴ A rendelet elsősorban a magyar nyelvű állami oktatást érintette, de részleteiben már a felekezeti oktatásra is kihatással volt. A román törvények a felekezeti iskolákat az üzleti célokat szolgáló magánintézményekkel egy kategóriába sorolták. A rendelet kimondta, hogy a felekezeti iskolák esetében a tanítás nyelvét az intézmények fenntartói határozzák meg. Mivel a román nyelvnek, a román állam történelmének, földrajzának és alkotmányának az oktatását az állami iskolákban már attól a tanévtől kötelezővé tették, az említett tantárgyak bevezetése a felekezeti iskolákban is várható volt.⁵ A tanügyi intézmények önkormányzatának jogosultsága is kérdésessé vált, főleg a Kormányzótanács 1920. május 8-i megszüntetését követően. Az Averescu-kormány, a kolozsvári székhelyű Közoktatásügyi Főtitkárságon keresztül az egységes, (román) nemzeti oktatás fokozott ütemben történő kiépítése mellett a nemzeti érdekeket sértő oktatás elsorvasztását tűzte ki célul.⁶ Ez a törekvés a békeszerződések⁷ ratifikálását követően vált hangsúlyossá.

Az 1918–1920 között zajló események alakulását a Marosi Református Egyházmegye vezetősége sokszor tehetetlenül vagy szigorú korlátozások közé szorítva szemlélte. Ez Kovács László esperes 1921 júniusában összeállított jelentéséből is kiderül, miszerint „1919-ben és 1920-ban a vizsgálat megtartását meg sem próbáltuk. Ostromállapot volt. Sem a fegyelmi bírósági, sem a közgyűlési engedélyt nem sikerült kieszközölni egyszer sem. Az idén a Prefectus úr öméltsósága közbenjárására kaptunk engedélyt.”⁸ Ezt támasztja alá Tóthfalusi József főjegyző 1922 májusában készült jelentése, amelyben a tanácsulésekre vonatkozóan a következőket írja: „Közbevetett kormány-intézkedések majdnem az elmúlt 1921. év végéig nehezítették szabad működésünket, s bár az adminisztráció esperesünk buzgó, munkás kezében hű szolgálatkészséggel teljesítette feladatait a múlt év november havában érkezett feloldó miniszteri rendeletek vételéig, nem egyszer csak a szűkebb elnöki-tanács körében a legsürgősebb megoldásra váró feladatokat és kérdéseket tehettük tanácskozásunk tárgyává. Ez a még mindig szigorított politikai rendszabály egyházmegyénk egyház-

⁴ BALOGH Júlia: *Az erdélyi hatalomváltás és a magyar közoktatás 1918–1928*, Budapest, Püski Kiadó, 1996, 44.

⁵ BEREKMÉRI Árpád Róbert: A marosvásárhelyi református elemi és polgári leányiskola helyzete a gyulafehérvári nemzetgyűlést követő átmeneti időszakban (1918. december–1920. május), in PÁL-ANTAL Sándor – SIGMIREAN, Cornel – SIMON Zsolt (szerk.): *A történetíró elhivatottsága, Emlékkönyv Szabó Miklós születésének 80. évfordulójára*, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2012, 29.

⁶ DIÓSZEGI László – R. SÜLE Andrea (szerk.): *Hetven év, A romániai magyarság története 1919–1989*, Budapest, Magyarágkutató Intézet, 23.

⁷ Az Erdély hovatartozását eldöntő trianoni békeszerződést Magyarország 1921. július 26-án ratifikálta és iktatta törvényei közé. Bővebben lásd ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*, Budapest, Osiris kiadó, 2007, 145–159.

⁸ A Marosi Református Egyházmegye levélára az Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi fióklevéltárában (A továbbiakban EmeiLvt). Közigazgatási iratok 575/7.

községeiben is nehezzé tette az elhatározások kiváltását [...]. Így az egyházközségek élete és munkája is, hogy hétköznapiasan fejezzem ki magamat, a napról-napra való bizonytalankodás volt, magasabb lendületek nélkül [...].⁹ Ezek a korlátozások a felekezeti iskolákkal való kapcsolattartást is érintették. Az egyházlátogatások korlátozása miatt az egyházmegyei tanügyi előadónak sem volt lehetősége helyszíni szemlét tartani, a hozzá beérkezett, sokszor hiányos jelentések alapján pedig nem volt lehetősége az iskolák helyzetéről átfogó, világos képet alkotni. A román állami gépezet azonban továbbra is hatékonyan működött, ami helyi szinten a községek és falvak román előljárói, valamint a vármegyei tanfelügyelő (revizor) túlkapásaiban nyilvánult meg.

Az egyházmegye oktatásügyét érintő állami és egyházi döntések

1920-tól a Constatin Anghelescu vezette közoktatási minisztérium egy sor olyan intézkedést hozott, amely érzékenyen érintette az egyházi keretek között zajló oktatást. Első lépésként igyekezett a közalkalmazottakat (a tanárokat és a tanítókat is) a saját „ellenőrzése” alá vonni. A Közoktatásügyi Főtitkárság október 20-án kelt 31358/920. sz. rendeletére hivatkozva Maros-Torda vármegye tanfelügyelősége november 20-án értesítette az esperesi hivatalt arról, hogy „a békeszerződés értelmében a Romániához csatolt területek »de jure« az ország területét alkotó részeknek ismertettek el”, ezért a felügyelete alá tartozó tanárok és tanítók kötelesek az alkotmány értelmében az új államhatalomra felesküdni. A marosi tanszemélyzet számára az eskütétel időpontját december 28-ára tűzték ki. A távolmaradás, elutasítás felfüggesztést, az országos tanítói nyugdíjintézetből való kizárást, illetve jogi eljárást vont maga után. Az eskütételnél az egyház képviselőjének is jelen kellett lennie, aki az aláírt esküszövegeket ellenjegyezte.¹⁰ A szigorú rendelkezés ellenére a tanfelügyelőség mégsem volt túl következetes, hiszen az 1922 januárjában kiadott felszólítása szerint az egyházmegyében még mindig volt 11 tanító és tanítónő, akik a hűségesküt nem tették le. Számukra végső határidőnek február 16-át határozták meg.¹¹

Figyelmet érdemel az iskolai könyvtárak állományára vonatkozó rendelet, amely szerint a Közoktatásügyi Főtitkárság tudomására jutott, hogy egyes iskolák könyvtáraiban olyan könyveket, kiadványokat őriznek, melyeket a megváltozott helyzetre való tekintettel meg kell semmisíteni. Az 1921-ben közzétett rendelet értelmében minden olyan könyvet, amely sértette a román alkotmányt, államot és nemzetet, valamint a keresztyéni és erkölcsi értékeket, a könyvtárakból ki kellett selejtezni. Ugyanakkor a román falvakban létesített magyar könyvtárak állományát a selejtezés után eladták. A selejtezést a tanfelügyelő és az iskolaszékek megbízottjai felügyelete alatt, a rendelet megjelenését követő 15 napon belül el kellett végezni.¹²

⁹ EmeiLvt. Közigazgatási iratok 576/17.

¹⁰ EmeiLvt. Közigazgatási iratok 574/6.

¹¹ EmeiLvt. Közigazgatási iratok 576/16.

¹² EmeiLvt. Közigazgatási iratok 575/3.

Sokkal súlyosabb következményekkel járt a magyar felekezeti iskolák államsegélyének megvonása, illetve a tanítók nyugdíjigényének az elutasítása.¹³ Ez a lépés az addig is megélhetési gondokkal küszködő tanítók életét lehetetlenítette el. Az Igazgatótanács már az 1919. június 20-án kiadott körlevelében felszólította az egyházközségeket, hogy minden törvényes eszközt és helyi forrást felhasználva igyekezzenek a tisztviselők megélhetését biztosítani.¹⁴ A körlevélre reagálva Kovács László marosi esperes a következő javaslatot juttatta el az Igazgatótanácshoz:

„Méltóztassék elrendelni, hogy az adósegélyes (állami segélyre szoruló – sz. m.) egyházközségek addig, amíg az adósegély államsegélyből folyósítható lesz, haladéktalanul térjenek vissza a természetbeni kepe és szolgálmányok fizetésére. Egy felsőbb helyről jövő jogos és imperatív rendelkezés egyszerre világosságot teremtene ebben a nehéz kérdésben. Az egyházi képviselőket megmentené a szégyenteljes alkudozás és kuncorálás (sic!) kellemtelenségeitől és az elmaradt kongrua és korpótléket is nagy részben pótolná, és így nem kellene az előlegezés bizonytalan és kétséges kimenetelű módjához folyamodni. A nem adósegélyes egyházak, ha bírják, maradjanak meg a rendelet alapján, de szerintem a háborús pótlék, ruhasegély, szóval a nem rendes jellegű fizetések ott sem volnának elegendők. Ha a Méltóságos Igazgatótanács bölcsességével szerény javaslatom megegyeznék, gyors intézkedéssel, most aratás előtt még sok bajnak elejét vehetnők.”¹⁵

Az Igazgatótanács nem reagált az esperes javaslatára, és a tanítók fizetésének kérdését más módon próbálta megoldani. Az egyházmegye vezetőségének azzal is szembe kellett néznie, hogy sok esetben citálták az iskolaszéki elnököket és tanítókat a főszolgabíró elé azzal a céllal, hogy az iskoláról, illetve a tanítók fizetéséről információkat szerezzenek. Mint utólag kiderült, ez a vármegyei tanfelügyelő, illetve a közigazgatási bizottság kezdeményezésére, és csak Maros-Torda vármegyében történt. Az Igazgatótanács az 1921. április 21-i leiratában minden ilyen jellegű információátadást megtiltott.¹⁶

Az agrárreform bevezetése előtt hozott kerületi döntéseket a reform után már nem lehetett kivitelezni. A reform következtében elvesztett anyagi források, illetve az állami segély hiánya miatt az Igazgatótanács arra kényszerült, hogy a tanítók fizetésének növelésére vonatkozó 1922. évi tervzetét felfüggesse. A fizetéseket továbbra is az 1920/21. tanévre előírt módon határozták meg. Arra azonban lehetőséget adtak, hogy azok az egyházközségek, amelyekben erre megfelelő pénzügyi keret volt, új fizetési alap szerint fizessék a tanítójukat.¹⁷ Az egyházkerület, hogy álláspontját nyomatékosítsa, körlevelben utasította az egyházközségek iskolaszékeit, hogy a nehézségek ellenére tegyék meg a szükséges lépéseket ahhoz, hogy az iskolák az 1921/1922. tanévben működésüket megkezdjék. Minden erőfeszítés ellenére ezt nem lehetett

¹³ DIÓSZEGI – R. SÜLE: i. m., 24.

¹⁴ *Református Szemle*, XII. évfolyam, 23. szám, 1919. június 27., 188–189.

¹⁵ EmeiLvt. Közigazgatási iratok 575/7.

¹⁶ EmeiLvt. Közigazgatási iratok 575/6.

¹⁷ *Református Szemle*, XIV. évfolyam, 16. szám, 1921. szeptember 1., 173.

mindenütt megoldani. Az iskolákban uralkodó állapotokat jól érzékelteti a 4790. számú körlevél, miszerint az Igazgatótanács a bekért iskolai költségvetések átvizsgálásakor olyan mennyiségű segélykéréssel nézett szembe, amelynek orvoslására megfelelő anyagi fedezettel nem rendelkezett.¹⁸ Az állami segély igénylésére az 1921/1922. tanévben is volt még lehetőség, de a magyar felekezetek kérelmét a román kormány továbbra sem vette figyelembe.

A Marosi Református Egyházmegyében a tanítók fizetésének ügyét sajátságos módon oldották meg. Mivel az egyházkerület nem vette figyelembe Kovács László korábban idézett javaslatát, az Egyházmegyei Tanács erre alapozva kiadta a 10/1921. számú körlevelét, amelynek alapján „rendezték a belső emberek fizetését ott is, ahol megelőzőleg nem tudták rendezni”.¹⁹ Hosszú távon azonban ez sem tűnt elfogadható megoldásnak. A súlyosbodó anyagi gondok miatt 1922-ben az egyházkerület – a Felekezetközi Tanács²⁰ határozata alapján – egyetemes egyházi adót vezetett be, amellyel az egyházi iskolarendszerben keletkezett pénzügyi deficitet próbálta mérsékelni.²¹

A magyar felekezeti oktatás csorbításának egy másik sarkalatos pontja a tanárok, tanítók román nyelv- és egyenjogúsító vizsgára való utasítása volt. Ez a marosi egyházmegye tanítóságát nagy kihívás elé állította, hiszen közülük igen kevesen voltak azok, akik a román nyelvet valamilyen szinten ismerték. A vizsgák nehézségeivel azonban tisztában voltak, és igyekeztek kihasználni az állam által felkínált segítséget, tudniillik a felkészítő tanfolyamokon való részvétel lehetőségét. Ősz Sándor galambodi tanító 1922-ben arról értesítette az esperesi hivatalt, hogy a Maros-Torda vármegyei református tantestület alelnökével karöltve felkeresték a vármegyei tanfelügyelőséget a Marosvásárhelyen szervezhető felkészítő tanfolyammal kapcsolatban. Ott azt a választ kapták, hogy a Közoktatásügyi Főtitkárság még a tavasz folyamán felhívta az Igazgatótanácsot, hogy ha a tanítók számára tanfolyamot szeretne szervezni, azt május 1-jéig jelentse be. Az előadókat az államtitkárság fogja fizetni. Mivel a kerület választ nem adott, a tanfolyam elmaradt. Most, ha a kerület saját költségén szeretné a tanfolyamot megszervezni, akkor kérje az államtitkárságot, hogy a marosvásárhelyi

¹⁸ *Református Szemle*, XIV. évfolyam, 18. szám, 1921. szeptember 15., 191.

¹⁹ EmeiLvt. Közigazgatási iratok 575/7. A körlevél tartalmát nem ismerjük, de Kovács László felterjesztését figyelembe véve elképzelhetőnek tartjuk, hogy egy bizonyos ideig az egyházmegyében részben kepefizetéssel oldották meg a lelkészek, tanítók fizetését.

²⁰ A Felekezetközi Tanács a magyar történelmi egyházak közös érdekeit az új hatalmi-politikai berendezkedéssel szemben képviselő szerve volt. A tanácsot gróf Majláth Gusztáv római katolikus püspök kezdeményezésére 1918-ban hozták létre. Alapító jegyzőkönyvét a négy történelmi egyház képviselői 1920. június 24-én, Kolozsvárott írták alá. A Felekezetközi Tanács tevékenységére vonatkozóan lásd még LÁSZLÓ Loránd: A Felekezetközi Tanács megalapítása és szerepkörei a két világháború között, in *Református Szemle*, CIV. évfolyam, 6. szám, 2011. november – december, 742–748.

²¹ Az Egyetemes adóra vonatkozóan lásd bővebben BEREKMÉRI Árpád Róbert: Az 1922. évi egyetemes egyházi adó és hatása a Sóvidéken, in *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvania*, LXI. évfolyam, 2016/1, 42–57.; Uő: Az 1922. évi egyetemes egyházi adó bevezetése és közvetlen következménye a Marosi Református Egyházmegyében, in KOLUMBÁN Vilmos József (szerk.): *Non videri, sed esse, Tanulmányok a 60. éves Buzogány Dezső tiszteletére*, Kolozsvár. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, *Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek* 22, 2017, 216–226.

tanfolyamra dr. Szőcs Géza gyergyószentmiklósi líceumi igazgatót, Puja Jeromos tanfelügyelőt és Amos Rosianu líceumi tanárt nevezze ki előadóknak. Ősz Sándor arra kérte az esperest, hogy ez ügyben járjon közbe az Igazgatótanácsnál, másként az egyházmegye tanítósága a vizsgákon meg fog bukni. Az 1922. június 29-i válaszában az Igazgatótanács a tanfolyam megtartását jóváhagyta, a tanfolyamon részt vett tanítók számára pedig 32000 lej segélyt is kiutalt.²² A tanfolyam időpontját nem ismerjük, de tudjuk, hogy nem volt eredményes. Az 1925-ben közzétett főjegyzői jelentés szerint 1924 nyarán az egyházmegye 91 tanítója közül 73 nyelvvizsgázott, s közülük csupán kilenc sikeresen. A vizsgáztató bizottság 23-at egy évre elmarasztalt, 41-en pedig több tantárgyból elégtelent szereztek.²³

A felekezeti iskolák ügyét az említett főjegyzői jegyzőkönyv V. pontja összegzi. Ebből kiderül, hogy 1924-ben az állami hatóságok arra vonatkozóan is intézkedtek, hogy a felekezeti iskolák kétnyelvű felirataiból a magyar nyelvűeket távolítsák el. Az esperes kérésére az Igazgatótanács elrendelte, hogy a lelkészek a határozat ellen a főszolgabíróhoz fellebbezést nyújtsanak be, illetve az állami rendelkezés egy példányát küldjék fel a kerülethez, hogy jogorvoslás végett a főhatóság a megfelelő állami szervhez fordulhasson. Fellebbezést kellett benyújtani ugyanakkor a vármegyei tanfelügyelőség és a főszolgabíró azon döntése ellen is, amely a görögkeleti vagy görögkatolikus román felmenőkkel rendelkező gyerekek oktatásával volt kapcsolatos. Ezeket a gyerekeket román állami iskolába kényszerítették még akkor is, ha a szülők ekkor már magyar reformátusok voltak.²⁴

A fent sorolt számos gátló állami intézkedés ellenére az egyházközségek igyekeztek a meglévő iskoláikat továbbra is fenntartani és működtetni, a tanítók és a tanítónők megélhetését biztosítani, ami többé-kevésbé sikerült is. Szomorú tényként kell megállapítanunk, hogy az állami intézkedéseket sok esetben az iskolafenntartó közösségek és a tanerők közömbössége is fokozta, akik a nehéz körülmények között zajló felekezeti oktatás helyzetét egy-egy településen belül tovább súlyosbították.

Az egyházmegyei felekezeti oktatás helyzete az egyházi és állami jelentések tükrében

Az alábbiak során az egyházmegye felekezeti iskoláinak helyzetére próbálunk a tanügyi előadó, illetve a tanfelügyelők jelentései alapján rávilágítani. A vizsgált időszakból két tanügyi előadói jelentés maradt fent. Az egyik 1922-ből, az 1920/1921-es tanévről, a másik pedig 1925-ből, amely az 1923/1924-es tanév adatait foglalja össze. Az egyházközségi levéltárak közül eddig csak néhányat sikerült átnézni, így az ott fellelt revizori jelentések adatait fogjuk példaként bemutatni. Ezeket a jelentéseket azért érdemes összevetni, mert ezekből kiderül, hogy melyek azok a nézőpontok, amely szerint a jelentést készítő az iskolák állapotát, illetve működését megítélték.

²² EmeiLvt. Közigazgatási iratok 576/1.

²³ EmeiLvt. Közigazgatási iratok 577/8.

²⁴ Uo.

Az 1922-es jelentést Farkas Jenő tanügyi előadó állította össze. Az 1920/1921-es tanévben a marosi egyházmegyében 76 felekezeti iskola működött, 110 tanteremmel. Az iskolákban 105 tanító és tanítónő tevékenykedett. Közülük 84 volt főállású, 21 pedig segéd tanerő. A tankötelesek száma a 6–12 évesek csoportjában 8171, a 13–15 évesek csoportjában 2310 fő volt. Református felekezeti iskolába az első csoportból 3300-an, a második csoportból pedig 1233-an jártak. Állami, román nyelvű és más felekezeti iskolában összesen 1446/238 diák tanult. A tanulási lehetőségek ellenére ebben a tanévben is magas volt az iskolakerülők száma. Összesen 2268 diák maradt távol az oktatási intézményektől.²⁵ Ennek több oka is volt, de itt elsősorban a családi gazdálkodást emelnénk ki, hiszen ennek keretében alkalmaztak legnagyobb mértékben gyerekmunkaerőt.

Az iskolák állapota is változó képet mutatott. Az egyházmegyében 40 egészen megfelelő, 25 szükségképpen megfelelő és nyolc nem megfelelő állapotban lévő iskolaépület volt. Három egyházközség nem rendelkezett iskolaépülettel. Az iskoláknak a törvényes keretekhez mért felszereltsége (bútorzat, tanszerek) csak tíz egyházközségben volt megfelelő. A tanfelszerelés hiánya az oktatás minőségére is rányomta a bélyegét. Az iskola felszerelésére, illetve a szegényebb sorsú gyerekek támogatására beérkezett adományok vagy alapítványi segélyek mértéke is elenyésző volt. Az egész egyházmegyében csupán 1771 lej és 20 bani.²⁶

A tanügyi előadó megdöbbentő részleteket közölt az iskolai mulasztásokról is:

„Szomorúan beszélő számok ezek, halálraítélt, s úgy látszik, önként is veszni indult magyar népünk közönyösségéről. Másfelől pedig mutatják az uralkodó fajnak a magyar kultúra iránti indulatát. 57576 mulasztási félnapból 490-re róttak ki 415 lej büntetést, a többit elhallgatták. Nyögték, dacára a scolar revizornál tett többszöri intervenciómnak a mulasztásokkal szembeni büntető eljárás bevezetéséért. Mind erősebb lesz a meggyőződése afelől, hogy a községi- és közjegyzők, bírák titkos utasítást nyertek arra nézve, hogy a magyar iskolakerülőket iskolába ne kényszerítsék. Alázattal kérem a Méltóságos Igazgatótanácsot, méltóztasson minden tekintélyét latba vetni, hogy ez az áldatlan állapot megszűnjön, hogy a hatóságok a mulasztók megbüntetésénél, s így az iskolába járásra való rákényszerítés tekintetében segítségünkre legyenek, mert különben hiábavaló az egyházak és hívek minden áldozata, a tanítók minden igyekezete. Ilyen viszonyok mellett számottevő eredményről számot adni nem lehet.”²⁷

Az előadó a növendékek erkölcsi állapotát jónak ítélte meg, viszont a tananyag leadásánál hiányosságok mutatkoztak. Néhány településen a spanyolnáthajárvány miatt több hónapos kényszerszünetet vezettek be, de a legtöbb iskolában a nyolc hónapig tartó tanidő után a záróvizsgákat sikeresen megtartották. Az tanítási eredmények is elég változatos képet mutattak. A tanévet 12 iskola végezte kitűnő eredménnyel. 31

²⁵ EmeiLvt. Közigazgatási iratok 575/1., 1–3.

²⁶ Uo., 7–9.

²⁷ Uo., 10.

iskolában jó eredményt mutattak fel. 11 iskola eredménye volt elégséges, míg Göcs és Nyárádgálfalva az iskolai évet elégtelennel zárta.²⁸

A népművelés fontos tényezője volt a könyvtárak, különböző egyetek és a dalkörök működtetése. Különböző típusú (ifjúsági, tanítói, közművelődési, gazdaköri) könyvtárral szinte minden iskola rendelkezett. A fiú vagy leányegyletek, illetve a dalkörök tekintetében azonban nagy volt a hiányosság. Az egyházmegyében létező 25 egyletből csak 10 működött, míg az addig megalakított 26 dalkörből csak 12 volt tevékeny. Az iskolai ünnepeket, néhány kivétellel, mindenhol megtartották, a diákok vasárnapi templomlátogatása pedig szinte mindenütt gyakorlatban volt. Ebben az iskolai évben a tanügyi előadó és a tanfelügyelő 18 iskolát látogatott meg.²⁹

Az 1925. évi tanügyi előadói jelentést Váradi Albert állította össze. A korábbi jelentéshez viszonyítva ez utóbbi inkább statisztikai jellegű összeállítás, amiből kevesebb „személyesebb” jellegű információt tudhatunk meg. A szerző sokkal nagyobb hangsúlyt fektetett az egyetemes egyházi adóra és a körülötte kialakult problémákra, ami lényegében érthető, hiszen esetenként ettől függött egy-egy iskola, tanerő sorsa, jövője.

Az egyházmegye az 1923/1924. tanévben 77 iskolával (112 tanterem) rendelkezett. Közülük a malomfalvi báró Kemény Katalin tulajdonában volt. A tanerők száma sem csökkent lényegesen. Az iskolákban 103 tanító és tanítónő tevékenykedett. A tankötelesek száma 10306 volt. Ebből a református felekezeti iskolában 6390, más felekezeti iskolában 204, magyar állami iskolában 2595, román nyelvű állami iskolában pedig 73 diák tanult. Jelentős csökkenés volt észlelhető az iskola-kerülők esetében. A korábban jegyzett több mint kétezer iskolakerülőhöz mérten ebben az évben „csak” 954-et jegyeztek.³⁰ Ez a csökkenés a sokkal aktívabb belmunka munkának volt köszönhető.

Az iskolaépületek és a tanfelszerelés tekintetében nagy változás nem volt észlelhető. Az iskolák közül négy még mindig rossz állapotban volt.³¹ A vadadi, a márkodi és a backamadarasi iskolák vezetőségét szigorúan meg kellett inteni, mert a vármegyei revizor ezeket az intézményeket bezárással fenyegette.³² Teljes tanfelszereléssel csupán öt iskola rendelkezett. Az előadó véleménye szerint jó lett volna minden iskolánál a beiratkozási díjakat a tanfelszerelés pótlására fordítani, és elkerülhető lett volna, hogy a hatóságok a felszerelés hiányára hivatkozva marasztalják el az intézményeket. A könyvtárak esetében katalógusok készítését szorgalmazta.³³ A következő pontokban a szerző az iskolai adó kérdésére tért ki, mit e tanulmány keretei között most nem részletezünk.

Az iskolai és a kötelező állami ünnepeket mindenhol megtartották. A vallásos nevelés, az egyházi énektanítás, az időközben hatékonyabbá tett vasárnapi iskolai oktatás, a gyermek-istentiszteletek, a vallásos estek, illetve a bibliakörök bevezetése az

²⁸ Uo., 12.

²⁹ Uo., 14–16.

³⁰ EmeiLvt. Közigazgatási iratok 579/2., I–III.

³¹ Uo., V.

³² EmeiLvt. Közigazgatási iratok 577/8.

³³ EmeiLvt. Közigazgatási iratok 579/2., V–VI.

oktatás és a nevelés javára váltak. A belmissziói tevékenység minden egyházközségben érezte a pozitív hatását. Az iskolai fegyelmezés kellőképpen működött, így súlyos büntetést igénylő kihágások nem fordultak elő.³⁴

A jelentés kitér továbbá faiskolák beállítására, amelyek nagy előnyt jelentenének a faoltás módszerét megtanuló gyerekek számára. Ezért az előadó arra kérte az egyházi elöljárókat, hogy rendeljék el a faiskolák beállítását, és megyénként jelöljenek ki iskolalátogató közegeket, akik ezek működését, hatékonyságát időszakonként ellenőrzik.³⁵ A kezdeményezést csak kevés esetben ültették át a gyakorlatba, így az eredményekről is csak felszínes információink vannak.

Amint láttuk, a tanügyi előadói jelentések, a statisztikai jellegű adatsorok mellett elsősorban az egyházi és a lelki életre vonatkozó leírásokat közöltek. Az iskolafenntartók elkötelezettségéről, a tanítók tevékenységéről, felkészültségéről vagy az iskolák környezetének állapotáról nem tettek említést. Ezen a téren felmerült hiányosságok viszont az impériumváltás alatt és után is sok esetben az elmarasztalások alapvető okai voltak. A helyszíni látogatáskor az állami szervek minden lehetőséget megragadtak arra, hogy adott esetben egy-egy felekezeti iskola bezárását javasolják. Az alábbiak során – néhány esetet kiemelve – vizsgáljuk meg tehát, hogy a revizori jelentések milyen jellegű adatokat tartalmaznak, mert ez által teljesebb kép rajzolódik ki egy-egy felekezeti iskola állapotáról, a fenntartókról, illetve az oktatási tevékenységről.

Berekeresztúron 1923. december 8-án, Székelyberében pedig 1924. március 14-én volt iskolavizsgálat. Mindkét esetben Ioan Hancu helyettes tanfelügyelő mérte fel az iskolák helyzetét. Berekeresztúron az iskola rossz állapotban volt, egyetlen tanteremmel, ahol I–V. osztályos tanulókat oktattak. Az iskola bútorzata és fűtése jó, de a felszerelése elhasznált állapotban volt. A román királyi család portréja, az ország címere és zászlaja ki volt függesztve. A homlokzatfelirat és a román feliratú pecsét hiányzott ugyan, de a naplót románul is vezették. A tanító az állam által jóváhagyott tankönyveket használta. Az iskolába két korosztályban 46 diák volt beíratva. A tanítás az iskolafenntartó által meghatározott órarend szerint zajlott. A román nyelv, történelem és földrajz, valamint a matematika oktatása nehézkes volt, gyenge eredménnyel. A többi tantárgy eredményei elfogadhatóak voltak, jó fegyelmezés mellett. Az iskola kerttel is rendelkezett, amely azonban még gondozva nem volt. A tanfelügyelő a tanfelszerelés pótlását és javítását, a román felirat és iskolapecsét beszerzését, illetve a román nyelvoktatás heti nyolc órától 12-re történő emelését hagyta meg elvégzendő feladatnak.³⁶

A székelyberei felekezeti iskolának öt (II–VI.) osztálya volt. Az oktatás egyetlen tanteremben zajlott, amelyet téli időszakban kifűtöttek. Az iskolaépület rossz állapotban volt. A román felirat hiányzott, az ország felségjelei megvoltak, de a román iskolapecsét hiányzott. A tankönyvek egy része nem tartozott az állam által jóváhagyottak közé. A román nyelvkönyvek hiányoztak. A 26 diák román oktatása gyenge

³⁴ Uo., XII.

³⁵ Uo., XVI.

³⁶ EmeiLvt. Egyházközségi iratok. Berekeresztúr – Székelybere. 5. doboz. 57/A.

volt. A többi tantárgy eredményei viszont elfogadhatóak. A román történelmet, a nyelvi nehézségek miatt, magyarul tanulták. A tanfelügyelő ez esetben is elsősorban a hiányos és rossz állapotban lévő tanszerek pótlását, illetve a rossz és koszos iskola-épület rendbetételét írta elő.³⁷

A csejdi iskolát 1924. február 4-én Suciú S. Nicolae helyettes tanfelügyelő vizsgálta meg. Az iskola és a környezete jó állapotban volt. A tanfelügyelő a homlokzati feliratot is rendben találta. Az iskola bútorzata és tanfelszerelése elfogadható volt, az állami felségjelek megvoltak. Az oktatásban az állam által jóváhagyott tankönyveket használták. A létszámadatok pontosak voltak. Az iskola ismétlőosztállyal is rendelkezett, amely 12 tanulót foglalkoztatott. A vizsgálat idején a településen skarlátjárvány volt, emiatt az I–IV. osztályos tankötelesek közül csak nyolcan voltak jelen, így az ellenőr nem tudott az oktatás menetéről, állapotáról véleményt formálni. A tanterv beosztását nem tartotta elfogadhatónak. Az iskola gyümölcsösrel rendelkezett, az iskolán kívüli foglalkozást pedig a tanító egy felolvasó és dalos egyesület keretében végezte. A tanfelügyelő az iskola vezetőségének munkáját jónak értékelte. Feladatként elsősorban a járvány okozta elmaradások pótlását, a román feliratú pecsétnyomó beszerzését, illetve a tantervbeosztás átdolgozását és a tanfelügyelőséggel történő elfogadtatását hagyta hátra.³⁸

A csittszentiváni felekezeti iskolát 1923. október 24-én és december 21-én Emil Drăgan helyettes tanfelügyelő látogatta meg. Az első alkalommal megállapította, hogy mindkét tanerő rossz romántudással rendelkezik. Az iskola állapotát jónak ítélte meg, a tantermeket tisztáknak. A mellékhelyiség viszont nem volt elfogadható állapotban. A naplók már románul is vezették, a tanfelszerelés hiányos volt, Románia térképe pedig szakadozott. A létszámtáblázatokat időben elkészítették. A tananyaggal viszont mindkét osztályban (I–II. és III–IV.) lassan haladtak, főleg a román nyelv oktatásával. A tanításhoz szükséges módszertani segédanyagok hiánya az oktatás minőségére is kihatott. A tanfelügyelő helyettes az órarend újraosztását javasolta. Az I. és II. osztályban heti 6, a III. és IV. osztályban pedig heti 12 óra román nyelvre bevezetését írta elő. A fegyelem fenntartására nagyobb hangsúlyt kellett fordítani, a hiányzói naplók az előírt szabályok szerint kellett tovább vezetni, míg az elhasználódott tanfelszerelés helyett újat kellett beszerezni. Az utasítások végrehajtását az iskolafenntartó kellett, hogy végrehajtsa.

A második látogatási jegyzőkönyv arra is kitért, hogy a tantermekben a román királyi család képmása, az ország zászlaja és címere már ki van függesztve. Az iskola állapotát, fűtését és felszerelését elfogadhatónak ítélte meg. A román nyelv oktatását helytelennek tartotta, mert a tanító csak néhány köszönési formát tanított meg a gyerekeknek, akik azonban románul írni és olvasni nem tudtak. A román történelem és földrajz, illetve a matematika oktatásában is nagy hiányosságokat tapasztalt. Meglátása szerint a tanító túlságosan sokat segít a gyerekeknek, akik így nem tudnak önállóan gondolkodni, illetve feladatokat megoldani. Továbbá az iskolakert gondozatlanságát

³⁷ Uo., 57/B.

³⁸ EmeiLvt. Egyházközségi iratok. Csejd. 6. doboz. 102/8.

kifogásolta, ami a téli időszakra való tekintettel igencsak furcsa megállapítás volt. A meghagyások a fent sorolt hiányosságok pótlását célozták.³⁹

A havadtői református felekezeti iskolát 1925-ben három alkalommal is megvizsgálták: március 16-án, május 12-én és október 16-án. Az ellenőrzést Ioan Hancu helyettes tanfelügyelő végezte. Az első vizsgálati jegyzőkönyv nem maradt fenn. A májusban felvett jegyzőkönyv szerint az iskola már a korábbi ellenőrzéskor is jelentős hiányosságokkal küszködött. Ezeket májusra sem sikerült pótolni. Az iskola tantermei ekkor sem voltak még lepadolva, a bútorzat és a felszerelés nagyon rossz állapotban volt. Az iskola környezetét a gyerekekkel takarították. Annak ellenére, hogy Lázár Katalin tanítónő feladatkörét csak február 15-én vette át, az oktatás terén megfelelő előrehaladást ért el. Ez a fejlődés a június 15-én megtartott záróvizsgán megmutatkozott, bár a román nyelvoktatás még sok kívánnivalót hagyott maga után. Az egyházközség felekezeti iskolájának helyzete az új tanév kezdetére sem változott. Ez derül ki Nagy Sándor újonnan megválasztott tanítónak az espereshez intézett leveléből is, amelyben a következőket írta:

„Nagytiszteletű esperes úr! Amit a 29–1925. sz. alatt Nagytiszteletednek jelentettem, az a tegnapi napon, az idecsatolt revizori jegyzőkönyv tanúsága szerint is bekövetkezett. Az iskola helyzete, a hívek csökönnyös nemtörődömsége iskolájukkal szemben tarthatatlan állapotba jutott. A gondnok vett az erdőn egy kis fát és senki utána nem megy, jóllehet hivatalosan lettek felszólítva. Tanulni lehetetlen hideg iskolában. Erélyes és sürgős intézkedést kérek! [...]”⁴⁰

A revizori jelentésből is kitűnik, hogy az iskola épülete nagyon rozoga állapotban volt. A két tanterem padlózatlan és fűtetlen. A padokon kívül egyéb bútorzat nem volt, és hiányzott a tanfelszerelés is. Az újonnan megrendelt naplók nem voltak kitöltve. A diákok beiratkozása rendben történt, viszont a tananyagot későn kezdték el, így a vizsgálat ideig csupán ismétlési anyagot vettek fel. A revizor jelentése szerint a tanító házaspár jól felkészült volt, így ennek tükrében az oktatás fejlesztésére vonatkozó előírásai mérsékelték voltak.⁴¹

A felvázolt jegyzőkönyvek alapján megállapítható, hogy az állami szervek által végzett iskolavizsgálatok jegyzőkönyvei ugyan sok hasonlóságot mutatnak az egyháziakkal, azonban a vizsgálati pontokban észlelhető hangsúlyeltolódás miatt mégis különböznek azoktól. A revizort elsősorban a kisebbségi oktatásra vonatkozó állami rendeletek betartása, illetve a tanításhoz szükséges alapfeltételek megléte érdekelte. Ezek hiánya miatt az iskolafenntartót megrovásban részesíthette vagy az iskola bezárásával fenyegethette. Mivel a revizori jelentések rávilágítottak egyes közösségek közömbösségének következményeire, az egyházmegye kénytelen volt ezekkel szemben szigorú intézkedéseket fogantatosítani. Ezzel a magyar felekezeti oktatást, és ez által a

³⁹ EmeiLvt. Egyházközségi iratok. Csittszentiván–Malomfalva. 9. doboz. 217/1.

⁴⁰ EmeiLvt. Egyházközségi iratok. Havadtő. 19. doboz. 136/5.

⁴¹ Uo., 136/6.

magyar nyelv, illetve kultúra jövőjét igyekezett az egyházmegye református közösségeiben is, az erőteljes román hatalmi hatással szemben megóvni.

ABSTRACT

Educational Issues of the Mures Reformed Diocese During the 1919–1925 Change of Regime

After the change of regime in the period right after WW1 the ethnic Hungarian denominational schools in Transylvania became important factors of education on their mother tongue. Due to the gradual downsizing of the ethnic Hungarian state school network, the minority education was carried out mostly within the denominational schools. The same was true in the case of the Mures Reformed Diocese, where the Reformed Church had a centuries old educational system. However, the Romanian state tried to obstruct the functioning of these institutions with all available means. The discriminative steps such as the lack of state funding, forcing teachers at all levels to go through a Romanian language exam, school taxes, the 1921 land reform, culminated with the 1925 law regarding private education. This study aims to present the effects of these measures on the education within the Mures Reformed Diocese.

Lévai Attila

A SZLOVÁK– MAGYAR GYÜLEKEZETI KÉRDÉS – PÁLÓCZI CZINKE ISTVÁN ÁLLÁSPONTJA*

* Jelen tanulmány a VEGA 1/0083/20 számú, A Református Keresztyén Egyház Szlovákiában a szocializmus éveiben (1948–1989) című kutatási projekt keretében valósulhatott meg, melyért ezúton is köszönetet mondok. Jelen tanulmány egy kutatási folyamat apró szelete, mely kutatás Pálóczi Czinke István életének és munkásságának teljeskörű feldolgozását tűzte ki céljául.

1. Rövid történelmi előzmények

A történelmi Magyarország keleti részében, elsősorban a reformátusság területi eloszlásának meghatározása szempontjából, fontosnak vélem már e tanulmány elején jelezni, hogy az egykori közös Tiszáninneri Református Egyházkerületben a reformáció kora óta éltek szláv ajkú, a kortársak által tótnak nevezett, mai kifejezéssel élve, szlovák reformátusok.¹ Az egyházkerület akkori vezetői és patrónusai egyre nagyobb figyelmet fordítottak arra, hogy ha csak lehet, ezen gyülekezetek számára egyrészt lelkészt, másrészt pedig anyanyelvükön megjelenő hit- és kegyességi irodalmat biztosítsanak. A cseh származású Jessenius György, a magyar Spáczay András lelkészi munkái mellett Rákóczi András földesúr munkájaként jöttek létre a legelső szlovák nyelvű kiadványok. „A kelet-szlovákiai nyelvjárásban írt öt liturgikus könyv kiadása felbecsülhetetlen jelentőséggel bírt a szlovák kálvinisták számára a Tiszáninneri Egyházkerületben. Az elkövetkező időszakban, a 18. század második felében nem csak az istentiszteletek megtartását, a tanítást és hitoktatást segítették, hanem a hitük megőrzését is az addig elterjedt kálvinizmus perifériáján, a folytonos rekatolizációval való mindennapi konfrontációban.”² A 18–19. században azonban e térségben is jelentősen megváltozott a reformátusok helyzete. A református vallásúak által lakott terület északi és nyugati irányból zsugorodni kezdett, majd darabokra szakadt. Elsőként Sáros vármegyéből tűntek el a reformátusok, akiknek utolsó gyülekezeteik még a 18. század elején megszűntek.

¹ KÓNYA Péter: Szlovák reformátusok a 17-18. században, *Sárospataki Füzetek*, XV. évfolyam, 2011/4, 39–52.

² KÓNYOVA, Annamária – KÓNYA, Péter: *Kalvínska reformácia a reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16-18. storočí*, Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, 2010.

Feltételezhető, hogy a 18. század végén hozzávetőlegesen 8-10 ezer szlovák anyanyelvű református élhetett Abaúj, Zemplén és Ung vármegyékben. A reformátusok számaránya a 17. század végi drasztikus hanyatlást követően stabilizálódott. A 20. század elejére e térségben azonban kimutathatóan csak 45 olyan település maradt – Abaújban, Kassától keletre, Rozgony környékén 8, Zemplénben, Töketerestől keletre 12, Ung vármegyében Ungvártól nyugatra 25 –, ahol szlovák reformátusok éltek.³

Látszatra tehát létezik egy viszonylag harmonikus egység a magyar és a szlovák nyelvű reformátusok között – ami azonban csak addig tartott, amíg meg nem változtak a nemzetek fölötti a határok 1920 után. Mihelyst ez megtörtént, máris meglátszott, hogy ez a látszatra szép egymás mellett élése a magyaroknak és szlovákoknak valójában csak látszat volt már hosszú ideje. Nagyon sokan feszegetik az utóbbi időben a trianoni országvesztéssel kapcsolatosan az okokat, s nem egy vélemény fogalmaz úgy, hogy a szétszakítatásnak egyik oka épp abban keresendő, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia nem foglalkozott megfelelően a területén élt kisebbségek jogaival, eszméivel, kezdeményezéseivel. Nos, aligha adhatunk teljes egészében igazat e vélekedéseknek, hiszen épp a reformátusoknál látjuk egyik eklatáns példáját annak, hogyan s miként gondoskodott (s megjegyzésként ide kíváncsozok, hogy gondoskodik ma is) a többségi egyház a maga nyelvi értelemben vett kisebbségéről – mármint a magyar reformátusok a szlovák reformátusokról.⁴

A 20. század elején még tartotta magát az a felfogás, mely szerint a mai Szlovákia területén a református vallást nem csupán 1910-ig, de előtte és azóta is⁵ szokás volt egyfajta „magyar hitként” vagy „magyar vallásként” aposztrofálni. Talán éppen ezért is volt az, hogy a szlovák anyanyelvű reformátusok éppen az etnikai determináció miatt elszlovákosodott magyaroknak számítottak. Ez a téves nézet kihatással volt az újonnan alakult Csehszlovák Köztársaságba szakadt magyar reformátusok megítélésére is, s nem elhanyagolható tény, hogy valamilyen módon az önszerveződési folyamataikat is nagyban gátolta.⁶

³ TRANQUILLIUS: Szlovák reformátusok, *pangea.blog.hu*, 2017. 12. 13. URL: https://pangea.blog.hu/2017/12/13/szlovak_reformatusok Utolsó letöltés: 2020. 06. 20.

⁴ Ennek alátámasztására már hoztam fel történelmi érveket, de itt jegyzem meg, hogy ez a fajta gondoskodás a szlovák reformátusokról azóta sem szűnt meg, holott nagyon sok minden változott politikai, társadalmi s különösen nyelvi közegek tekintetében a Felvidéken az eltelt száz évben. Trianon után is az újonnan megalakult Szlovénországi Tiszáninneni Református Egyházmegye igyekszik segíteni a szlovákok kegyességi és katechetikai irodalommal való ellátását, majd száz éven keresztül a református egyház hitvallási iratai, amennyiben megjelennek magyarul, úgy megjelennek szlovákul is. Az elmúlt hatvan esztendő leginkább használt kátéja, a Varga Imre-féle Kis Káté úgy magyarul, mint szlovákul is megjelent több alkalommal, a szükséges kiadási tervek szerint. A szlovák reformátusok legújabban használt énekeskönyvét ugyancsak hathatós magyar segítséggel jelentetik meg és adják ki, s csak az elmúlt esztendőben van valamiféle érzékelhető tematikai különbözőség a hivatalos lap, a *Kálvinista Szemle* (szlovákul: Kalvínske Hlasy) tartalmi szempontjaiban.

⁵ Megjegyzendő, hogy ez a megjelölés, ha nem is hivatalosan, de a „kulisszák mögött” ma is tartja magát a szlovák közgondolkodásban.

⁶ S ezen sérelmekből fakadó frusztrációk bizony akkor is előjöttek, amikor a 2009. május 22-én alakult Magyar Református Egyházhöz való csatlakozás kérdése napvilágra került. A szlovák reformátusok

2. Trianon után – az új egyházkerületek szervezési nehézségeinek sajátosságos háttere

Hazai református egyházunk az ún. „átmenet éveiben”⁷ sok mindennel szembe kellett, hogy nézzon. Elsődlegesen említeném meg azt a tényt, hogy felerősödtek általánosságban a magyarellenes hangok és megnyilvánulások. Ezen tények valójában azt a célt szolgálták, hogy ily módon is megerősítsék azt a formálódó nemzeti identitást, amelyet a szlovákokban ekkor kellett valamilyen módon kialakítani. Az 1920 körül megjelenő szlovák politikai sajtóorgánumok egyik közös jellemvonása a magyarságnak – pontosabban a magyar nemességnek – a szlovákok ősi ellenségeként való feltüntetése.

„A korabeli szlovák lapok a magyarokat, s kiváltképp a nemességet egyfajta munkakerülő népnek írták le, akik a történelem folyamán »sohasem érezték annak szükségét, hogy dolgozniuk kellene«, sőt a magyarokat tartották minden rossz megtestesítőjének. A szlovákság összes sikertelenségéért, nyomoráért, történelmi-kulturális és társadalmi elmaradottságáért a magyarokat tették felelőssé. A dolgozó, galamblelkű szlovákok és a gögös, úrhatnám, munkakerülő magyarok ellentéte markánsan jelenik meg szinte minden korabeli szlovák lapban, függetlenül annak politikai hovatartozásától. A Slobodný Slovák hetilapban (1919) például azt olvashatjuk, hogy a szlovák verejtékes munkával dolgozott a földeken, ám amit megtermelt, azt Pestre és Bécsbe szállították, a szlováknak csak a maradék jutott. »Ők ették a vaját, a mieinknek maradt a savanyú tej és az író. Nekik elküldtük a hízott teheneinket és a baromfit, hogy legyen miből gulyást és pecsenyét készíteniük, a szlovák meg ette a krumpelit és a káposztát.« A szlovák propaganda leírása szerint tehát a felvidéki termőföldek, az ott megtermelt javak, az állatállomány és minden más a szlovákokot illeti, csupán azért, mert béresként az uraknak dolgoznak. [...] »1920. június 4., a magyar békeszerződés aláírásának napja örömteli és történelmi nap, amikor gögös ellenségünk[nek] és ezeréves elnyomónk[nek] aláírásával el kellett ismernie, hogy uralkodásának a szlovák nép felett örökre vége, hogy a szlovák rabszolga felszabadult, és a világ független nemzeteinek sorába lépett« – írta a trianoni diktátum aláírásáról szóló beszámolójában Ivan Krno, a csehszlovák delegáció tagja. A szlovák propaganda szerint Trianon igazságos büntetés volt a sok igazságtalansággért és sérelemért, ami a szlovákságot érte »ezer év alatt«. [...] A napilapokban sorozatosan feltűnik a fejlett, modern, demokratikus Csehszlovákia és a maradi, fejletlen, középkorban ragadt »Uhorszkó« ellentéte. A magyar, mint ősi ellenség a trianoni diktátum után is jelen van a szlovák narratívában, csak a céltábla változik valamelyest.”⁸

művi „hitbeli érzékenysége” végett a Szlovákiai Református Keresztény Egyház csak pár év késéssel lett teljes jogú tagja a református magyar egyházak nagy családjának, amely csatlakozás révén még éveken át folyt a szlovák gyülekezetekben az ellenpropaganda és a hecckampány azzal a tematikával, hogy a hazai református egyház (s benne a szlovák gyülekezetek is – holott erről szó sem volt) a Magyar Református Egyházhoz fog majd tartozni.

⁷ Amely az én olvasatomban Csehszlovákia megalakulásától (1918. október 28.) a lévai zsinat (1923. június 17.) megnyitásáig tartott.

⁸ Bővebben lásd RADI Anita: Ellenségkép a korabeli szlovák sajtóban, *Magyar7*, III. évfolyam, 2020/22–23, 28–29.

Az egyházkerületek szervezésének kérdésében ott volt az a több évnyi bizonytalansági tényező is, amely jórészt nem igazán tette hihetővé a felvidéki emberek számára, hogy mi is történik valójában. Az emberek – korabeli leírások és elbeszélések alapján – lelkükben nem jutottak még el ahhoz a tényhez, hogy megváltozott körülöttük a politikai határ. Várták, hogy mindaz, ami kialakult hirtelen, majd ugyanolyan hirtelen el is múlik. Valahogy így lehetett ez az egyházkerületek szervezésének kérdésében is, hiszen az első tapogatózó tárgyalások a felvidéki részre szakadt református egyházi vezetők és az új államalakulat vezetői között 1919-ben még abban a hangnemben folytak, hogy amíg nem lesz minden tény ratifikálva, s amíg nem alakulnak ki a végleges határok, addig nincs értelme jobban belemenni az állam által hangoztatott követelések teljesítésébe.⁹ A Csehszlovák Köztársaság megalakulása és a Felvidék elszakítása következtében a Dunántúli, a Tiszáninneni, valamint a Tiszántúli Egyházkerületek északi részei elszakadtak a Magyarországi Református Egyháztól. Az országhatárok véglegesítése után kiderült, hogy összesen 287 anyaegyházközség került csehszlovák fennhatóság alá, 79 a Dunántúli, 140 a Tiszáninneni, 68 pedig a Tiszántúli Egyházkerületből. E váratlan események nagy mértékben érintették az egyház vezetőit és a leszakított református egyház jövőjét. Dr. Révész Kálmán, a tiszáninneni egyházkerület akkori püspöke volt az, aki abban a reményben élt, hogy mint egyházi szervezet továbbra is egyek lehetnek a megcsonkított magyar egyetemes egyhazzal. Az egyház máról holnapra vált kisebbségi egyházzá, nem saját döntésük vagy választásuk alapján, hanem kényszerből, akaratuk ellenére. A magukra maradt egyháztestek helyzetét az 1918. október 28-i 11. számú csehszlovák államtvény 2. szakasza szabályozta először, melyben az állam ideiglenesen elfogadta a magyar állam és a református egyházközségek közötti, az 1904-es zsinati rendezés alapján kialakított jogviszonyt. Ezzel azonban az egyházközségek pusztaságát ismerték csak el. Ilyen előzmények után Révész Kálmán számára világossá vált, hogy a helyzet megváltoztatására nincs egyhamar kilátás, így a megszállt Kassáról áttette székhelyét Miskolcra. Búcsúlevelet írt, melyet elküldött az egyházmegyék espereseihez. E búcsúlevelben a következőket írta:

„Nagytiszteletű Esperes Úr! Pár nap múlva elhagyom Kassát, és Miskolcra költözöm. Tiszáninneni Egyházkerületünk integritását és egységét a lehetőség határai között igyekszem ezentúl is fenntartani, de míg a viszonyok meg nem változnak, feltétlenül szükséges az egyházkerület szlovenszói részének egy ott lakó püspökhelyettest rendelni. Ezt a július 1-én tartott egyházkerületi közgyűlés már meg is tette, amidőn Kassáról való elköltözésem esetére Czinke István egyházkerületi főjegyző urat nevezte meg törvényes püspökhelyettesül. Szíveskedjenek tehát ez értesítés vételétől fogva a püspöki hivatalt érdeklő ügyekben öhozzá (Rimaszombat) fordulni.”¹⁰

⁹ „Én erre azt válaszoltam Stundának, hogy mind erről a béke ratifikálásáig szó sem lehet, mert mi a magyar református egyház testéhez tartozunk, s attól mindaddig el nem szakadhatunk, míg a mostani tényleges megszálló hatalom törvényes felsőségünkkel nem válik” – Révész Kálmán püspök jelentése 1919-ből, in CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938)*, Ungvár, 1940, 8–10.

¹⁰ Uo., 10.

Ez a kilátástalan helyzet a magyar reformátusok körében nagy törést okozott. A püspökök¹¹ távozása ex lex helyzetbe hozta az elszakított egyházrészeket, melyek ily módon kétszeresen is magukra maradtak, az állammal kialakítandó jogviszony rendezése pedig beláthatatlan időre kitolódott. A püspök távozása után Pálóczi Czinke István mint helyettes püspök folytatta a felvidéki református egyház Tiszáninneri Egyházkerületének megszervezési munkáit.¹²

3. A szlovák–magyar gyülekezeti kérdés

Mint ahogyan arra korábban már utaltam is, a református vagy kálvinista vallás magyar vallásként élt a köztudatban. Ugyanakkor azt aényt sem árt kiemelni, hogy az abaúji, zempléni és ungi református egyházmegyékben a csehszlovákiai Református Keresztény Egyház megalakulása előtti időszakban is a magyar és szlovák nyelvet egyformán beszélőkből szerveződtek református gyülekezetek. Egymással való kapcsolataikat a múltban semmiféle külön egyházjogi, közigazgatási törvény nem szabályozta. Erre nem is volt szükség, hiszen közös gyülekezetben éltek, mindenféle területi beosztás nélkül. Múltjuk évszázadokon keresztül közös volt, testvéri egységben szenvedték át az üldöztetéseket, közösen építették meg templomaikat, együtt tartották fenn egyházi iskoláikat. Lelkipásztoraik mindig a gyülekezet szükséglete és elvárása szerint magyarul vagy szlovákul, esetleg mindkét nemzet nyelvén végezték az egyházi szertartásokat. Ugyanezen elv érvényesült az egyházi iskolákban is.

E történelmi tények tudatában meglehetősen furcsa volt a csehszlovák kormány követelése a szlovák egyházmegyével kapcsolatban. Mindez ahhoz vezethető vissza, hogy a tiszáninneri egyházkerületbe kebelezett ungi és felsőzempléni egyházmegyék északi csücskében, ahol a szlovák nyelvhatár kezdődött, a történelem folyamán több magyar református egyházközség lassan elszlovákosodott.

A „Szlovák Kálvinista Egyházmegye“ megszervezésének gondolatát az 1923-ban Léván tartott zsinaton Juraj Slávik kormánybiztos is felvetette üdvözlő beszédében, amikor is ezt mondta: „a csehszlovák köztársaság kormányának meggyőződése, hogy a református egyház szlovák híveinek biztosítja az őket megillető szlovák képviselést, az egyház törvényhozási és közigazgatási közéletének minden egyes fokán. Az egyenlő jogok biztosításának kezességét a csehszlovák kormány abban látná, hogy a zsinat létrehozná a szlovák egyházmegyét és a zsinati törvény ezen határozatát a református egyház meg is valósítaná.”¹³ A kormánybiztos beszédében határozottan kijelentette, hogy a zsinatra előkészített tervezetet, az új Egyházi Törvénykönyv jóváhagyását a

¹¹ Említésre méltó, hogy a Komáromban székelő Németh István dunántúli püspök szintén átköltözött az anyaországba, lásd CSOMÁR: i. m., 11.; és bővebb kiegészítésként CSOHÁNY János: Trianon és a magyar református egyház, *Egyháztörténeti Szemle*, 13. évfolyam, 2012/2, 75–83.

¹² Bővebben lásd CSOMÁR: i. m., 8–10.; és SOMOGYI Alfréd: „A memorandum évek”, Az 1920-21. év eseményei a helyettes püspöki hivatal (Nt. Patay Károly, alsószecsi esperes-lelkész, helyettes püspök) levelezése alapján, in LÉVAI Attila (szerk.): *Egyház és történelem, Tanulmányok az egyház életéről és történelméről*, Szentendre, Tillinger Péter Műhelye, 2013, 77–124.

¹³ A SZKERE Léván 1923. június 17.-én tartott Törvényhozó Zsinatának Jk, 1. sz. melléklet a 17. pont-hoz, 60.

kormány a szlovák egyházmegye létrehozásától teszi függővé. A zsinat tagjainak többségét meglepte a kormánybiztos bejelentése, a szlovák kálvinista gyülekezet ügyének felemlítése. Ugyanis a zsinatot alkotó tagok többsége nem is tudott arról, hogy az egyetemes református egyház keretén belül olyan szlovák nyelvű reformátusok is élnek, akik számára külön szervezett, önálló egyházmegye felállítása szükséges. Csak a Csehszlovákia keleti részein és Kárpátalján élő zsinati tagok tudtak arról, hogy Abaúj, Zemplén és Ung megyében néhány református gyülekezetben szlovák nyelven is prédikálnak, ahol értik és beszélnek a szlovák nyelvet. De a szlovák reformátusság külön nyelv szerinti szervezkedésének gondolata nem a Csehszlovákiában élőknél fogant meg először, hanem Amerikában. (Megjegyzés: Amerikába a 19. század végén és a 20. század elején gazdasági és szociális okok miatt sok szlovák kálvinista is kivándorolt. Annak érdekében, hogy nemzeti, vallási öntudatukat megtartsák, időben elég hamar, még 1901-ben „Szlovák Kálvinista Egyesület” néven egységbe tömörültek. Az egyesületi név is jelzi, hogy nem külön szlovák nyelvű egyházat kívántak szervezni, ugyanis külön egyházközség megszervezésére, templom építésére, lelképásztor tartására anyagi nehézségeik miatt nem is gondolhattak.¹⁴) Egy új államnak azonban létérdeke volt jövőjét azzal is biztosítani, hogy az állam területén élő különféle nemzetiségű állampolgárait egységbe tömörítse, majd a különböző kisebbségi népcsoportok egységes erejét megtörje. A keleti régiókba hazatelepült szlovák reformátusok túlfűtött nemzeti érzésüket hangoztatva, külön szlovák kálvinista egyházmegye felállítását szorgalmazták, amelyet nagymértékben támogatott az állami titkos segítség is. Néhány, magát akkor már szlovák anyanyelvűnek valló református lelkész külön állami „fizetésben” részesült!

Az állam és az egyház közötti viszony az 1923. évi lévai zsinaton sem rendeződött. Az államkormány követelte a szlovák egyházmegye felállítását, melyet a szlovák vagy a cseh evangélikus egyház irányítása alá kívánt helyezni. Maga az érintett nép, a szlovák református gyülekezetek egyháztagjai e kérdéstről azonban vajmi keveset tudtak.

Mindezekkel párhuzamosan azért felpörögnek az események ez ügyben. Elindult egy sok héten és hónapon át tartó levélváltás Péter Mihály gálszécsi lelképásztor, püspökhelyettes és Štunda István minisztériumi titkár, későbbi kormánytanácsos között 1923-ban, még a lévai zsinat megkezdése előtt. Ezt Péter Mihály röpirata, a *Szlovák kálvinisták kérdése – Otázka slovenských kalvínov* című írás váltotta ki, s amelynek oda-vissza való, sokszor meglehetősen kemény üzenetesei hónapokon át szinte heti rendszerességgel a szlovák–magyar gyülekezeti kérdéssel foglalkoztak a *Református Egyház és Iskola* hasábjain.¹⁵

¹⁴ NAGY Zoltán.: *A csehszlovákiai magyar és szlovák reformátusok történeti kapcsolatának vizsgálata* (Kézirat), Budapest – Somorja, Fórum Kutatóintézet, 1990.

¹⁵ Az ügyet a következő „salamoni” nyilatkozattal zárták le: „A Péter Mihály és a Štunda István urak között folytatott hírlapi vitában alulírottak arra kértettünk fel, hogy a vita anyagának mindkettőjük részéről előterjesztendő ismertetése után hozzunk döntést a tekintetben, hogy e vitában minő volt eljárásuk egymással szemben. E célból Léván 1923. június 18-én és 19-én alulírottak Péter Mihály és Štunda István urakat együttesen meghallgatván s előterjesztéseiket megismervén megállapítjuk, hogy: 1. Péter Mihály úr

4. A pályini gyülekezet ügye – s a rá adott püspöki válasz

A szlovák egyházmegye felállításának a kérdése végigvonult a felvidéki református egyház második világháború előtti történetén úgy, hogy rendezve e kérdés nem lett, hiszen az 1938. november 2. utáni területrendezésekkel, visszacsatolásokkal jórészt okafogyottá is vált a probléma szlovákok által elképzelt megoldása.¹⁶ Amíg azonban eddig eljutunk, szövevényes és sok esetben indulatokkal tarkított események során kell túljutni, főleg az egyházkormányzás tekintetében. A szlovák–magyar gyülekezeti viszony mindig adott valami megoldani való dolgot az egyházkerület vezetésének, kiváltképp a püspöknek, Pálóczi Czinke Istvánnak. Ő az, aki az első memorandumok megszövegezésnek aktív résztvevője, s aki a kezdeti időkben talán a legtöbb tárgyalásban volt személyesen érdekelt, amely az egyház és az állam megbízottjai között végbement. Tudta nagyon jól, hogy az állam legfontosabb követelése között ott volt a szlovák egyházmegye felállításának kérdése is, amelyet ő kezdettől fogva ellenzett, éppen annak irreleváns jogosultsága végett.¹⁷ Az 1923. esztendő második felében

az általa ismertek alapján teljesen jóhiszeműen került hírlapi cikkeiben éles ellentétbe Stunda István úrral. 2. Stunda istván úr az általa ismertek alapján szintén teljes jóhiszeműséggel helyezkedett élesen szembe hírlapi cikkeiben Péter Mihály úrral. 3. Végül, hogy az éles hírlapi vitára egyáltalán sor sem került volna, ha Péter Mihály és Stunda István uraknak az e világban őket irányító ismereteiket alkalmuk lett volna egymással közölni. Léva, 1923. június 19-én. Szilassy Béla, egyh. ker. főgondnok és Bertók Béla, püspök.” – Nyilatkozat, Református Egyház és Iskola, III. évfolyam, 1923/25, 101.

¹⁶ Ugyanakkor azt meg kell jegyezzük, hogy az 1938 utáni területrendezések után a szlovák gyülekezetek majdnem teljes egészében a mai Szlovákia területén maradtak, életüket egy ún. Szervező Bizottság koordinálta. A második világháború után aztán jött a felvidéki reformátusokat oly negatívan érintő kitelepítés és lakosságcsere, s eltelt a háború végétől számítva majdnem hét év, mire megalakul a Szlovákiai Református Keresztény Egyház az új államkeretben, a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban.

¹⁷ Az Egyetem Konvent 1924. január 8-i ülésén a jegyzőkönyv a következőket rögzíti: „Péter Mihály jelentést tesz arról, hogy szlovenszko Teljhatalmu Minisztere már egyszer idézett iratában kiterjeszkedik arra is, hogy a kormánybiztosnak Léván 1923. évi június 17-én a zsinat megnyitáskor tett nyilatkozata figyelembe vessék, amivel a Teljhatalmu Miniszter bizonyára a külön szlovák egyházmegyére céloz. Bemutatja a tiszáninneri egyházkerületnek 1923 évi október hó 16-án Kassán tartott közgyűlése 12. számú jegyzőkönyvi pontja alatt hozott határozatát és Pálóczi-Czinke István püspök, Egyetemes Konventi elnök határozati javaslatát: Egyetemes Konventünk a tiszáninneri egyházkerületnek e tárgyban hozott határozatát Pálóczi-Czinke István határozati javaslatának kipótlásával teljes egészében magáévá teszi s egyhangúlag kimondja a következőket:

»Egyetemes Konventünk több százados s közvetlen tapasztalatokon nyugvó meggyőződése az, hogy a kebelében levő szlovák ajkú híveknek külön szlovák egyházmegyébe való tömörülésére semmi szükség nincs, mert az egyházközségeknek egyházmegyévé való szervezésével is csak az a célja az egyetemes egyháznak, hogy az apróbb pontoknak egy testbe való kötözésével még erősebb alapot adjon a hit- és erkölcsi élet felvirágoztatásának a mesebeli összekötözött vesszőszálak példájára, amelyek külön-külön összetörnének, együtt azonban szilárdan meg-állanak. A felsőzempléni és az ungi egyházmegyékben lévő szlovák ajkú egyházak eleitől fogva ez egyházmegyékhez voltak kapcsolva, ide csatolta őket a saját önfenntartási ösztönük, mert különállólag a körülöttük levő római- és görögkatolikus vallásfelekezet magába szótva volna őket, míg így a náluknál erősebb és számban nagyobb magyar testvéreik közösségében élve, nem csak hitüket, de ezzel kapcsolatban saját anyanyelvüket is hibátlanul megőrizték. Négy száz esztendő hosszú folyamán a szlovák ajkú hívek részéről semminemű elszakadási törekvés magyarajku testvéreiktől sohasem nyilvánult meg, mert ők a felsőhatóságok ápoló kezeit, hitüket és nyelvüket illetőleg, mindenkor érezték. Tiszai református egyházkerületünk ugyanis tudja azt, hogy az evan gyéliom minden ágazatnak, népnek és nyelvnek hirde-

Czinke püspökhöz az ungi egyházmegyéből egy kérelem érkezett a pályini gyülekezet tagjaitól, amelyben a gyülekezet magyar ajkú hívei kértek segítséget a gyermekek magyar nyelven folyó hitoktatását támogatandó. A pályini¹⁸ gyülekezet magyar ajkú híveinek kérése nagyon feldúlta nemzeti és hitérzéseiben a püspököt. Az őszi, egyházkerületi közgyűlés elé vitte okulásul az ügyet, s püspöki jelentésében a következőképpen terjesztette a Közgyűlés elé:

„A Főtiszt. Egyházkerület elé hozok ezek után egy megdöbbenő dokumentumot a múlt sáfarkodása ellen, amelyet mikor elolvastam, azt hittem, hogy a fájdalomtól megszakad a szívem. Az ungi egyházmegyéből jött ez a dokumentum, amely »örömmel veszi tudomásul«, de mi csak elborult lélekkel fogadhatjuk azt a szomorú tényt, hogy a pályini anyaegyházból 47 egyházfentartó család jajkiáltása hangzik felénk, segítségünket kérve gyermekeik anyanyelvének megmentéséhez, csak azért a morzsaléért esedezve, hogy ezek a magyar gyermekek a szlovák nyelv mellett hetenkint néhány órán a magyar nyelvre is oktattassanak. És milyen nevű emberek kérik ezt? Egytől egyig régi magyar köznemek, Szilágyik, Böszörményiek, Egriek, Olcsváriak, Vásárhelyiek, Stépánok, Kükemeiek és több ilyen nevűek, akik mellett Debrecen magyar nevei is elszégyelhetnék magukat. Valamennyien kiáltó czáfolatai a magyarosítás lelketlen vádjának és orczapirító bizonyágai a saját bűnös mulasztásainknak, hogy ennyi vérünkéből való vért, itt is meg egyebütt is, nemzeti birtokállományunkból kihullni engedtünk. Ide hoztam ezt a dokumentumot okulásul, de itt is hangoztatom, amit az ungi esperesi hivatal útján a pályini magyaroknak már megírtam, hogy talán törvény alatt élünk s a törvény minden gyülekezetünknek biztosítja azt a jogot, hogy temploma és iskolája nyelvét önmaga határozhassa meg. Ehhez nem kell senki másnak a kegyelme, csak az egyházi felsőbb hatóságnak egyszerű jóváhagyó tudomásul vétele. Csak ezt mondhatja ki határozatképpen mai közgyűlésünk is. De ugyanakkor ez a váratlan ügy bepillantást enged iskoláztatásunk ködös, aggodalmas

tendő és hogy inkább egy szót értelemmel, mintsem ezeret értelem nélkül és hogy a krisztusi életben minden hívő csak a saját anyanyelvén gyarapodhatik: ezért a kebelében levő szlovák ajkú kisebbségnek anyanyelvén való oktatására mindig különös gondot fordított. Történeti tény ugyanis, hogy szlovák ajkú gyülekezeteinkben az istenítisztelet minden része mindenkor szlovák nyelven tartatott, a belmissiónál, a lelkészek és tanítók részéről a néppel való érintkezésnél, kizárólag ez a nyelv használtatott, amint ez máskülönbön el sem képzelhető; ez a nyelv érvényesült a presbitériumok tanácskozásaiban, az egyházlátogatások alkalmával; az egyházmegyei közgyűléseken a szlovák ajkú hívek a saját nyelvükön hallgattattak meg, nyertek feleletet, szóval még a közigazgatásnál is tekintettel volt rájuk az egyházi hatóság, ezenkívül pedig nagy áldozattal Zsoltárokat és egyéb vallásos iratokat nyomtatott ki számukra minden időben. Ezek a szempontok ezután is, sőt fokozottabb mértékben fogják egyházkerületünk gondoskodásának tárgyát képezni. Ennél fogva egyházkerületünk még egyszer ismétli legjobb meggyőződése szerint: a külön szlovák egyházmegye szervezésének semmi szükségét nem látja, sőt azt veszedelmesnek tekinti, mert ilyen kisebb egyházmegye elégséges anyagi, szellemi, erkölcsi erővel nem rendelkezik a tekintetben, hogy feladatát megoldhassa, végül kiszakittatván a népesebb és számosabb gyülekezetek közösségéből, most még inkább ki volnának téve a más felekezetek, sőt a vallástalan ináryzatok kísértéseinek, mint a múltban voltak» – PÉTER Mihály (szerk.): A Szlovenszköi és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventje Kassán 1924. évi január hó 8. napján tartott ülésének Jegyzőkönyve, 13–15.

¹⁸ Ma Palín teljes egészében szlovák község, reformátusai is teljes egészében szlovákok, a Nagymihályi Egyházmegye kebelében.

jövendőjébe is, s bölcs megfontolásra int a külön szlovák egyházmegye megítélésében is, megvilágítva – mint a villám – egy pillanatra azt a mélységet, melybe a szlovák többségű gyülekezeteinkben élő magyar gyermekeket egy elhamarkodott határozattal taszítanók.¹⁹

Alig telt el fél esztendő, amikor ugyanezen gyülekezet szlovák ajkú részétől érkezett egy levél, melyben több olyan rágalom is papírra volt vetve, melyeknek valóságalapja jószerivel semmi nem volt, ám amely telve volt olyan nemű vádaskodással, hogy ti. elmagyarosítás történik az általuk lakott „tisza szlovák” (sic!) községben a református gyülekezetben, amely ellen a leghatározottabb fellépést várják el a püspöktől. Nos, Czinke sem késett sokáig a válasszal, amely az akkori Egyetemes Református Egyház hivatalos lapjában, a *Református Egyház és Iskola* 1924. évi 15. számában jelent meg *Nyílt levél a pályini református gyülekezethez s általa a többi szlovák reformátushoz!* címmel, mely levélből egyértelműen megmutatkozik az a bátor és következetes hang, amely Pálóczi Czinke Istvánt egész életében jellemezte, amikor hitéért és nemzetéért kellett kiállnia. Az alábbiakban e levél legfontosabb részeinek kivonatát idézem:

„Kedves Atyámfiai! A nagy nyilvánosság előtt válaszolok leveletekre, mert amit ti irtatok nekem, azt nem ti gondoltátok ki s én a sugalmazóitoknak is felelni akarok. Meg azért is, mert rajtatok kívül már más gyülekezetet is félrevezettek, s én szeretném, ha szavamat azok is meghallánák. Nagyon megszorítottátok az én szívemet, amit még el tudnék viselni, mert éppen a nagyhét, a méltatlan bántalmak hete következik ránk. De hálátlan-sággal illetétek a magyar református egyház szívét is, amely négyszáz év óta ápol, dajkál, melenget titeket anyai szeretete egész melegével... Mert azok nem tudják, de nektek tudnotok kéne, hogy régóta írmag se maradt volna belőletek, maroknyi szlovák kálvinisták-ból, ott a nagy gör.kath. és róm.kath. tengerben, ha a nagyobb és önzetlenebb testvér, a magyar kálvinista egyház a saját testével nem védelmezett volna benneteket. Nektek azt is tudnotok kellene, hogy a magyar református egyház nem a ti véreteket vette, de a saját meleg vére folyt el lassan közöttetek, az ő édes fiai lettek közöttetek – a mi lágymelegségünk folytán – szlovákokká és nem ti lettetek magyarokká. Ti magatok szolgáltattok erre kiáltó bizonyágot hozzám benyújtott folyamodástokban, amelynek aláírói közt ilyen szlovák neveket találunk: Egry, Kállay, Kükemezey (persze ő már így írja a nevét: Kükemezey), Balogh, Varjassy, Géczy, Pogány, Kovács, Gajdos, Magyar Mihály. ...Magok mondják, hogy ők magyar nemes emberek voltak valamikor, s ma se nem tudnak, se nem érzenek magyarul, sőt saját nemzetük ellen fordulnak. És mégis ti panaszkodtok, ti vádaskodtok? Holott ti a 400 esztendőös magyar közösségben is megmaradtatok szlovákoknak és kálvinistáknak. ...Oh, Testvéreim, meg ne csaljátok magatokat! Nem nekünk van tirátok szükségünk, hanem tinektek mi reánk. Nekünk a világon semmi hasznunk

¹⁹ Réz László (szerk.): *A Szlovenszkói Tiszáninneni Református Egyházkerület 1923. október hó 16-17. napján Kassán tartott rendes közgyűlésének Jegyzőkönyve*, 13–15.

abból, hogy ti mihozzánk tartoztok: csak keserűségünk és háborgattatásunk. ...Bármire is határozzátok el magatokat, mi ezután is szeretni fogunk benneteket.”²⁰

A történet (a szlovák–magyar ügy, a szlovák egyházmegye ügye) – immáron nem csak a pályiniak révén – az esztendőben még tovább folytatódott a püspök körlevelével s az arra adott válasz majd viszontválasz révén, melyek Pálóczi Czinke István és Štunda István előadó-titkár közötti levélváltásban maradtak meg hű emlékezetül és mementóul.²¹

Zárszó

A szlovák–magyar gyülekezeti kérdés száz esztendeje nyitott. Megnyugtató és jó kompromisszum akkor sem volt, s azóta sincs. Trianon következménye felszínre emelt egy kérdést, amelyre mindmáig hiányzik az elfogadható válasz. Csak remélni tudjuk, hogy egyszer talán e két nép között ez a jó válasz is megfogalmazódhat egymás irányába.

ABSTRACT

The Slovak–Hungarian Congregation Issue – The Position of Czinke István Pálóczi

This study is focusing on a specific fragment of the church life of Hungarians in Slovakia, i.e. it grabs a twentieth century historic tendency in the interwar period, namely it deals with the complex question of changing linguistic and national identity of congregations. This post-WW1 and pre-WW2 phenomenon is briefly described, and it analyses this multidimensional question via one congregational example.

²⁰ PÁLÓCZI-CZINKE István: Nyílt levél a pályini gyülekezethez s általa a többi szlovák reformátushoz, *Református Egyház és Iskola*, IV. évfolyam, 1924/15, 57–58.

²¹ PÁLÓCZI-CZINKE István: A szlovák ajku ref. gyülekezetekhez!, *Református Egyház és Iskola*, IV. évfolyam, 1924/34, 133–134.

Czinke Zsolt

**AZ
IMPÉRIUMVÁLTÁS
ÉS A REFORMÁTUS
EGYHÁZI SAJTÓ A
FELVIDÉKEN
– KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL A
REFORMÁTUS EGYHÁZ
ÉS ISKOLA SZEREPÉRE**

Bevezetés

A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház tisztségviselői, lelkipásztorai és tanítói tudatában voltak annak, hogy mit jelentett egy adott történelmi korban nemcsak túlélni, de élni, nemcsak munkálkodni, de szolgálni, sőt Isten dicsőségére maradandót alkotni, elsősorban lelki értelemben. Az adott kor lehetőségeit megragadva, sőt talán még azt is túlszárnyalva olyan értékeket létrehozni, melyek így, közel száz év távlatából is példaértékűek, és megállják a helyüket. A mindennapi szolgálatok, a vasárnapi és ünnepi istentiszteleti alkalmak, a bibliaórák és vallásos összejövetelek mellett hatalmas hangsúlyt fektettek a misszióra, elsősorban a belmissziói szolgálatokra, az ifjúság nevelésére, a diakóniára, az árvák felkarolására, az egyházi szolgálattevők utánpótlására, lelkipásztorok és tanítók képzésére. Megfeszített küzdelmet folytattak a református iskolák megtartásáért és fenntartásáért. Fontosnak tartották a lelkészek és tanítók felkarolását, lelkészegyesület, tanítóegylet működtetését. Az irodalmi élet fellendítése tekintetében traktátusokat, könyveket, naptárakat és az egyháztörténet szempontjából elengedhetetlen egyházmegyei, egyházkerületi és konventi jegyzőkönyveket adtak ki. A mindenkori egyháztörténet-kutatás és egyháztörténet-írás szempontjából felbecsülhetetlen értéket képviselnek azok a periodikumok, újságok, folyóiratok és lapok, melyek nemcsak egy-egy szeletét mutatják be az egyháznak, akár hivatalos közlönyként, missziói lapként, lelkipásztori szakfolyóiratként, gyülekezeti újságként vagy éppen világmagazinként, hanem egyben az adott kort is, annak társadalmi, szociológiai, egyházpolitikai, tanbeli tekintetében. Nem beszélve arról, hogy az adott kor egyházi vezetőinek – számos esetben e lapok kiadóinak, felelős szerkesztőinek, főszerkesztőinek, szerkesztőinek és munkatársainak

– szolgálatai, küzdelmei, az egyházért való törekvései vagy némely esetben egyéni ambíciói is szépen kirajzolódnak ezeket kutatva.

A szlovenszkói és kárpátaljai református egyház megalakulása I

Az 1914–1918 között lezajlott „Nagy Háború” nemcsak az Osztrák–Magyar Monarchia végét és feloszlását jelentette, hanem új nemzetállamok, (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) létrejöttét, illetve a már létező területeiknek növelését is. Magyarország elvesztette földrajzi területének 71,44%-át, lakossága pedig 63,54%-kal csökkent.² Többek között ennek következményeként, az antanthatalmak segítségével 1918-ban megalakult a Csehszlovák Köztársaság, melynek függetlenségét 1918. október 28-án kiáltották ki Prágában. Ezt követően 1919. június 11-én Párizsban döntöttek a Csehszlovákia és Magyarország között húzódó végleges határokról. Egy évre rá, az 1920. június 4-én a magyar béke delegáció által aláírt trianoni békeszerződés megpecsételte nemcsak annak a közel 700 000 felvidéki magyarnak a sorsát, akik ezen a területen éltek, hanem az itt élő hozzávetőleges 220 000 reformátusnak az életét is,³ akiket ebbe az új államkeretbe kényszerítettek. Szlovenszkó és Ruszinszkó területén a református egyház tekintetében 275 anya-, 66 társ-, 87 leány-, 52 fiók- és 12 missziói gyülekezet, összesen 492 egyházköztség 292 lelkipásztorral (275 lelkész, 17 segédlelkész) maradt az elcsatolt területeken és került Prága fennhatósága alá.⁴

Az első világháborúból győztesként kikerült csehszlovák állam vezetése már az új állam megalakulása után, még a békeszerződés megkötése előtt, egyértelműen nyilvánvalóvá tette hatalmi politikáját, a nemzetállam egységességét és megerősítését tekintették egyik legfontosabb feladatuknak. A református egyházhoz való viszonyulást is ez határozta meg. Stunda István kormánybiztos, a szlovenszkói teljhatalmú minisztérium képviselőjében 1919. szeptember 8-án Kassán találkozott Révész Kálmánnal,

¹ CZINKE Zsolt: A (Cseh)szlovákiai magyar református sajtó története a két világháború között, különös tekintettel a Református Világszemle szerepére, in KOLUMBÁN Vilmos (szerk.): *A reformáció öröksége, Egyháztörténeti tanulmányok*, Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2018, 254–256.

² Kovács Alajos: Magyarország népessége a trianoni béke után, *Magyar Statisztikai Szemle*, I. évfolyam, 1923/1-2, 3.

³ Ezek a számok csak viszonylagosak, mert 1919. augusztusában 689 565 magyart tartottak számon ezen a területen, POPÉLY Gyula: *Népfogyatkozás, A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*, Budapest, Írok Szakszervezete Széphalom Könyvműhely – Regio, 1991, 198. 1921 februárjában a Csehszlovák Köztársaság összlakosságának 5,57%-a, azaz 744 621 volt magyar nemzetiségű, Uő.: *Felvidék 1918–1928, Az első évtized csehszlovák uralom alatt*, Budapest, Kárpátia Stúdió, 2014, 174. Az 1930-as adatok pedig 603 764 magyart tartanak nyilván, GYURGYÍK László: *Magyar mérleg, A szlovákiai magyarság a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*, Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1994, 84. A református vallásúak száma pedig 207 906 (1921), illetve 216 662 (1930) volt, TÁRNOK Gyula: *Magyar reformátusok a csehszlovákiai kisebbségi sorsban*, Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, 1939, 8–9.; Más források 223 168 reformátusról adnak számot, akik 449 magyar, 13 vegyes, illetve 31 szlovák nyelvű gyülekezetben éltek életüket, LÉVAI Attila – SOMOGYI Alfréd: *A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története 1918–1938*, 1. kötet, Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2015, 17.

⁴ TÁRNOK: i. m., 24.

a Tiszáninneri Egyházkerület püspökével, ahol egyértelműen közölte az állam feltételeit. Ezek alapján többek között megfogalmazta, hogy a csehszlovák állam azzal a feltétellel ismeri el a református egyház autonómiáját, a hivatalban lévő vezetőit és az egyház magyar nyelvű mivoltát, ha azok létrehozzák a szlovenszkói református egyházat, tehát az eddigi egyháztestektől teljesen független és önálló egyházzá szervezkednek, a lelkipásztorok pedig hűségesküt tesznek a csehszlovák államnak.⁵

Révész Kálmán a 208/1931-es szám alatti 1920-as jelentésében dokumentálta a tárgyaláson elhangzottakat, majd a kormánybiztos felvetésére válaszul kinyilvánította: „mi, református lelkészek, a csehszlovák államnak a béke ratifikálásáig hűségfogadalmat nem teszünk, készebbek vagyunk inkább a megszállott területekről kivándorolni”.⁶ Az állam részéről első reakcióként olyan válasz érkezett, hogy mindezek ellenére a református egyház minden segínyt ugyanúgy megkap, mint a határok módosítása előtt, mind a református iskolák, mind a lelkipásztorok államsegélyére nézve. Viszont mindezen ígéretek ellenére ez nem történt meg, a segélyek folyósítását a „prágai kormány egyszerűen törölte azzal az indoklással, hogy a szlovenszkói református egyház nem szervezkedett s lelkészei hűségfogadalmat nem tettek”.⁷ Miután Révész Kálmán szembesült e helyzet kilátástalanságával, átköltözött Magyarországra. Ezt követően hasonlóan cselekedett az eddig Komáromban székelő Németh István dunántúli püspök is.

Az egyház vezetésének és újjászervezésének feladata Pálóczi Czinke Istvánra, akkor még mint a Tiszáninneri Egyházkerület püspökhelyettesére hárult, aki a Szlovenszkó területén lévő reformátusok nevében memorandumot írt Szlovenszkó teljhatalmú miniszteréhez, majd a Csehszlovák Köztársaság elnökéhez, melyben többek között leszögezik: az új államban is ugyanazt a küldetést szeretné betölteni az egyház, amelyet addig is betöltött. Továbbra is Isten országának építésén kíván fáradozni, be kíván illeszkedni a csehszlovák állam törvényes rendjébe, az egyház tagjai annak szabad polgárai kívánnak lenni, mindemellett ragaszkodnak az egyház többszáz éves szabadságához és jogaihoz, beleértve a nemzetközi szerződésekben is biztosított nyelvi és vallási jogokat, az egyházi és iskolai autonómiát, a zsinat-presbiteri egyházkormányzást és az egyházi törvények tiszteletben tartását.

Azonban minden erőfeszítés és tiltakozás ellenére rövid időn belül egyértelművé vált, hogy a több száz éves, történelmi református egyháztestből kiszakított egyházközösségek számára nem marad más megoldás, mint az új államban újjászervezni az egyházat, és megalakítani az új egyházkerületeket. A Tiszáninneri Egyházkerület képviselői először 1920. július 1-jén Miskolcon, a Dunáninneri (Dunántúli) Egyházkerület képviselői pedig július 16-án Komáromban találkoztak, majd ezt követően 1920. december 21-én Kassán, illetve 1921. január 27-én Komáromban tartottak közgyűlést, melyen püspök- és főgondnokhelyetteseket bíztak meg a püspöki, illetve

⁵ LÉVAI – SOMOGYI: i. m., 21.

⁶ CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938)*, Ungvár, 1940, 9.

⁷ Uo., 9.

főgondnoki teendők ellátásával.⁸ Az így létrejött egyházkerületek a történelmi kontinuitást figyelembe véve, a már meglévő megnevezésük elé tették a szlovenszkói jelzőt, így alakultak meg a Csehszlovákiához csatolt területeken új egyházkerületként. A Szlovenszkói Tiszáninnyi Egyházkerület első püspöke Pálóczi Czinke István rimaszombati lelkész, főgondnoka pedig Lukács Géza gömői egyházmegyei gondnok lett, akiket 1921. október 30-án iktattak be hivatalukba. A Szlovenszkói Dunáninnyi Egyházkerület első püspöke Balogh Elemér pozsonyi lelkész, főgondnoka Szilassy Béla losonci földbirtokos lett, őket 1921. június 22-én iktatták be hivatalukba.⁹ 1923-ban jött létre a Kárpátaljai Egyházkerület a Ruszinszkó területére került református egyházmegyékből, mely püspökévé Bertók Béla munkácsi lelkészt, főgondnokává György Endre nyugalmazott minisztert választotta, az ő hivatalba való beiktatására 1923. június 7-én került sor Munkácson. Az így megalakult három önálló egyházkerület alkotta a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyházat.

Az egyházkerületek legfelsőbb kormányzati szerveként 1921-ben kezdte meg működését az Egyetemes Konvent, mely többek között a törvényhozó Zsinat összehívását készítette elő, melyre 1923. június 17–25. között Léván került sor, akkor alkották meg az egyház új törvényeit.

A szlovenszkói és kárpátaljai református egyház sajtótermékei az impériumváltást követően

Tagadhatatlan tény, hogy az impériumváltás után Felvidéken nemcsak a magyarság, hanem benne a reformátusság is egy beláthatatlan kisebbségi sors viszontagságos útján indul el. Bizonyára a történelmi traumák következtében sokszor védtelennek, magára hagyottnak és kiszolgáltatottnak érezhette magát, ennek ellenére már az egyház újjászervezésének első szakaszában, az egyházkerületek megalakulásával egy időben sarkalatos kérdéssé vált a református sajtó jelenléte az egyház életében. Talán az sem túlzás, ha azt mondjuk, hogy elengedhetetlenné vált az új államban, az adott történelmi helyzetben új sajtótermékek megjelenítése. Mind az egyház vezetői, előjárói, mind az egyház iránt elkötelezett lelkipásztorok – főleg a belmissziós lelkülettel megáldottak – felismerték azt a tagadhatatlan tény, hogy egy lapnak vagy újságnak akár a közvélemény alakításában, akár a politika, a tudomány és a kultúra alakításában is hatalmas feladata van. Így nem meglepő, sőt szinte magától értetődő, hogy egyik lap a másik után látott napvilágot, mivel egyre nagyobb igény mutatkozott újabb és újabb sajtótermékek iránt.

1921. január 2-án Réz László rozsnyói lelkipásztor indított lapot *Református Egyház és Iskola* címmel, mely a két világháború közötti időszakban a korszak sajtótörténetének máig meghatározó alapterméke volt. Tizennyolc éven át heti rendszerességgel jelent meg a Szlovenszkói és Ruszinszkói Egyetemes Református Egyház hivatalos lapjaként. A lapot olvasva egy korrajz tárul az olvasó elé, amely naprakész egyházi aktualitások mellett az egyházat érintő szinte valamennyi tárgy körben tájékoztatta

⁸ CSOMÁR: i. m., 11.

⁹ LÉVAI – SOMOGYI: i. m., 46–48.

olvasóit. A sajtó szerepe, jelenléte és küldetése folyamatos aktualitásként volt jelen az egyház életében. Levéltári dokumentumok, egyházmegyei és egyházkerületi jegyzőkönyvek, majd a megjelent sajtótermékek is állandó napirenden tartották a témát. Réz László a már harmadik évfolyamában megjelenő hivatalos lap egyik vezércikkében előbb bibliai, majd hitvallási alapokon írt a *Református Egyházunk és a Sajtó* című írásában a sajtó elengedhetetlen voltáról. „A közösség ellenőrző és irányító munkájára állandóan szükség van. A korok teremtette viszonyok eszközeinek megfelelően. Vagy közvetlenül tevékenykedjék a közösség, vagy közvetve, orgánumai által. Egy ilyen orgánuma a közösségnek a sajtó.”¹⁰

A két világháború közötti időszakot vizsgálva hatféle református sajtótermékről kell említést tennünk Szlovenszko és Kárpátalja területén. A már említett hivatalos lapon kívül két népmozgalmi lapról (*Szeretet, Összefogás*), négy missziói lapról (*Baráti Szó, Hajnal, Református Ifjú, Református Leány*), három lelkipásztori szakfolyóiratról (*Református Sion, Útmutató, Felvidéki Prédikátor*), egy gyülekezeti lapról (*Kis Tükör*) és egy összmagyar reformátusságot bemutató világlapról (*Református Világszemle*).

A szlovenszkoói és kárpátaljai református egyház hivatalos lapjának szerepe

A *Református Egyház és Iskola* címmel megjelent hivatalos lap az adott történelmi helyzetben és az egyház missziói küldetését figyelembe véve jelent meg heti rendszerességgel. 1921–1924 között az I–IV. évfolyam tekintetében a lap felépítése egy előre meghatározott struktúrát követett. Az első oldalon vezércikkben az egyház aktuális kérdéseivel foglalkoztak a szerzők. Maga Réz László alapító felelős szerkesztő általában R. L. monogrammal látta el írásait. Többek között az egyházkerületek szervezkedéséről, a jogtiszteletről, az egyházban is jelen lévő hatalmi érdekekről, az egyház és az állam szétválasztásának kérdéséről, az élet megújulásának eszközeiről, a tanítóképzésről, az állampolgárságról, a lelkészi nyugdíjintézetéről, az egyházi választásokról, a zsinat feladatairól, a hitoktatók sérelmeiről, a nyugdíjas lelkészek sorsáról, a népiskolai vallásnevelésről, a szlovák kálvinistákról, a konszolidációról, a konvent munkájáról, az egyház és az iskola viszonyáról, a katonák lelkigondozásáról, a tanítóhiányról, az egyház egységéről, a *canonica visitatio* reformjáról, az egyház szociális feladatairól, az állampolgárság kérdéséről, az iskola hivatásáról, az anyakönyvi kivonatokról, a néplap szükségességéről, az iratterjesztés fontosságáról, az istentiszteletek elvszerűsítéséről, a kárpátaljai egyházkerületről, a lelkészképzésről, a református egyház és a sajtó viszonyáról formált véleményyt.

A felelős szerkesztő mellett Pálóczi-Czinke István *Eszméltetés, Nyílt levél a pályini református gyülekezethez és általa a többi szlovák reformátusokhoz!*, *A szlovák ajku ref. gyülekezethez!*, Péter Mihály *Blokád, Van-e egyházunknak szabadsága?*, *Az 1919-20-ik állampolgárság, A református teológia kérdése, A szlovák kálvinisták állásfoglalása a szlovák egyházmegye ügyében*, Sörös Béla *Külföldi kapcsolatunk megszervezése*, *Az emberi szellem kapcsolatai*, Sütő Áron *A lelkészek fizetésének rendezése*, Siposs Imre *A vasárnapi*

¹⁰ *Református Egyház és Iskola* (a továbbiakban *REI*), III. évfolyam, 1923/18, 69–70.

iskola, Néplapot!, Vakondokok, Hozsánna!, Toldy György Törvény vagy a hit?, Dancsházy Sándor Többtermelés, A történelmi alap, Fundamentom-munkások, A technika bálvány, A barátság alapvonása, Boross Kálmán: Áldozó csütörtök, Pünkösöd, Szegény közpápok, Siposs Imre Nyiltlevél. Ruszinszki Reformátusok!, Csekey Sándor Konferenciánk sikere, Istentiszteletünk reformja, Sedivy László Adalékok a jelenkor történetéhez, Csekes Béla Az ifjúsági egyesületek jövője, Máthé Miklós Magyar főiskolát címmel fogalmazta meg gondolatait.

A következő oldalakon is kivehető egy rovat jellege, ahol főleg egyházpolitikai írásokat találunk hol rövidebb, hol hosszabb terjedelemben. Itt olyan szerzőkkel találkozunk többek között, a már említetteken túl, mint Benkő Viktor, Boross Kálmán, Holló Géza, Idrányi Barna, Lenkey Lajos, Nagy Lajos, Peleskey Sándor, Siposs Imre, Szabó Béla, Veres Károly, Zajdó László, akik egyébként is formálói voltak a felvidéki református közéletnek. Több alkalommal Örálló, némely esetben Kálvinista, Ignotus álnév alatt is jelentek meg írások.

Hasonló rovatként foghatók fel azok az írások, melyeket főleg a „gondolatébresztő” jelzővel illethetünk. Ebbe a körbe sorolható például Veres Károly *Egyházunk fejlődésének biztosítása*, Sallay István *Határozott célt látva munkálkodjunk*, dr. Magda Sándor *Pium desiderium*, Boross Kálmán *Egyházi fegyelem gyakorlása*, Siposs Imre *A nők hivatása egyházunkban*, Boross Kálmán *Van-e most felekezeti iskolánk?* című írása.

Minden egyes lapszám utolsó oldalán találhatóak a rövid *Hírek* hazai eseményekről (egyházmegyei közgyűlésekről, gyülekezeti alkalmakról, templomszentelésekről, harangszentelésekről, lelkészbeiktatásokról) és világviszonylatban (pl. az amerikai magyarságról, tudósítások az anyaországból, a református világszövetségről). Hasonlóak az *Események, Feljegyzések* rovat, mely egyházmegyei lelkészértekezletekről, konventi ülésekről, választások eredményeiről ad tudósításokat. Időközönként *Lapszemle* címmel is találunk tudósításokat, hírt adva más sajtótermékekről. *Törvények, Rendeletek* címszó alatt pedig a konvent által hozott törvények és rendeletek ismertetése, illetve hivatalos közzététele is megtörtént.

Viszonylag kevés igehirdetés, illetve prédikáció található a lapban. Szinte csak egyes nagy ünnepek: húsvét, áldozócsütörtök, pünkösöd, karácsony alkalmával, esetleg egy konventi ülésen vagy lelkészbeiktatáson elhangzott ünnepi beszéd jelent meg írásos formában.

Az 1925–1929 között új külső formában megjelenő folyóirat a *Református Egyház és Iskola* első szerkesztőbizottsága konferenciáján megfogalmazottak alapján változott. Az első két oldalon a vezércikkek jelentek meg, általában Magda Sándor felelős szerkesztő tollából, de más, akár külföldi szerzők írása sem volt ritka. A következő oldalakon *Csendes órák* címmel Isaák Imre állandó rovata következett. Általában egy oldalon egy-egy bibliai igére alapozva osztotta meg igei üzeneteit. Ezt követték a cikkek és tanulmányok, beszámolók egyházmegyei közgyűlésekről, majd a *Hírek*, mely tudósításokat közölt rövid hír formájában mind hazai, mind határon túli egyházi eseményekről. A lap utolsó két oldalán a hirdetések kaptak helyet. Több alkalommal előfordult, hogy valahol konkrétan elhangzott ünnepi beszédek vagy előadások teljes

terjedelmükben, akár több számban is, vagy részleteiben kerültek közlésre a lapban. Így kapott helyet Horkay Lajos Gálszécسن elmondott ünnepi beszéde,¹¹ Péter Mihály szintén Gálszécسن tartott Gálszécси Istvánról megfogalmazott előadása,¹² Peleskey Sándornak a dolhai lelkészkonferencián elhangzott *A lelkipásztor és a gyülekezet* című előadása,¹³ Pataky Pálnak a nagykaposi konferencián elhangzott *Az egyházközsegek háztartásáról*,¹⁴ dr. Kenessey Kálmán Komáromban elmondott *A kálvinizmus igazsága* című előadása,¹⁵ Péter Mihálynak a dolhai konferencián *A magyar református lelkipásztor a történelemben*,¹⁶ Boross Kálmánnak az 1926. május 26-án Kassán tartott, országos lelkészegyesületi gyűlésen felolvasott *Az egyház és iskolái* című előadása.¹⁷ A lap szinte számonként meg-megújult, újabb rovatok megjelenésével próbálta színesebbé tenni a mondanivalót. *Problémáink, Külföld, Könyvszemle, Könyvismertetés, Hivatalos rész, Szerkesztői üzenetek* cím alatt jelentek meg közlések. A szerzők között olyan nevekkal találkozunk, mint Bácsy Gyula, Czibor József, Csabay Pál, Idrányi Barna, Galambos Zoltán, Holló Géza, Lengyel József, Szakall János, Schmidh Imre, Péter Mihály, Sörös Béla, Kövér Árpád, Zajdó László, Zsemlye Lajos, akik rendszeresen publikáltak a lapban.

A fentiek fényében jól látszik, hogy a dr. Magda Sándor felelős szerkesztősége alatt jegyzett lap valóban egy olyan egyházi fórum és megnyilatkozás lehetőségét jelentette, ahol bárki elmondhatta, megfogalmazhatta véleményét, gondolatait és álláspontját. Mint ahogy azt maga Magda is megtette.

Cikkek és hosszabb-rövidebb írások tömkelege foglalkozik az éppen aktuális egyházi élet különböző gondjaival, a lelkészeket, tanítókat és családjaikat érintő szociális problémákkal. Így esik szó a kongruáról, a családi pótlékokról, a reverzálisról, a lelkészözvegyekről és a lelkészek árváiról, a nyugdíjintézetéről. Ezen felül állandó aktuális kérdés a teológia, a lelkész- és a tanítóképzés ügye, az Országos Lelkészegyesület, a Református Biztosítási Iroda, az egyházi törvények, az iskolai sérelmek, az állampolgárság ügye. Több esetben találkozunk az egyes tudósítások és cikkek alatt aláírásokkal (Nótárius, Krónikás, Tudósító, Ignotus, Kálvinista), vagy éppen a lelkészek monogramjaival. Magda rendszeresen az *Ms.*, Isaák pedig *Is.* szignóval jegyezte írásait. A *Szerkesztő üzenete* alatt rendszeresen megválaszták a szerkesztőkhöz intézett leveleket és kéréseket. Több esetben a „nem közölhető” cikkek jegyzékét is közölték, még akár azzal a megjegyzéssel is, hogy „fenntartja a szerkesztő magának a jogot, hogy a [...] cikk lényegét a *Problémák* között feldolgozza”.¹⁸

Különböző kimutatások is helyet kaptak a lapban. Így kaphatott pontos tájékoztatást minden érdeklődő például az *Új Énekeskönyv* előfizetőiről egyházmegyei, és azon

¹¹ *REI*, V. évfolyam, 1925/23, 1–2.

¹² *REI*, V. évfolyam, 1925/22, 5–7.; *REI*, V. évfolyam, 1925/23, 4–6.

¹³ *REI*, V. évfolyam, 1925/40, 6.; *REI*, V. évfolyam 1925/41, 3–8.

¹⁴ *REI*, V. évfolyam, 1925/46, 6–8.

¹⁵ *REI*, V. évfolyam, 1925/47, 3–5.; *REI*, V. évfolyam, 1925/48, 2–3.

¹⁶ *REI*, V. évfolyam, 1925/50, 2–4.; *REI*, V. évfolyam, 1925/51, 5–8.

¹⁷ *REI*, V. évfolyam, 1926/26, 2–4.; *REI*, V. évfolyam, 1926/27, 5–7.

¹⁸ *REI*, V. évfolyam, 1926/52, 11.

belül is egyházközségi lebontásban, az énekeskönyv (nagyobb alakú, kisebb vagy bőrkötésű) megrendelt darabszámairól, a befizetett összegekről és a tartozásokról.¹⁹

Az 1930–1936 közötti időszak tartalmi felosztása hat nagyobb egységet ölel fel. Az első nagy rovatba a vezércikkek tartoztak, amelyek minden esetben a lap első és második oldalán jelentek meg, és az előző évekhez hasonlóan általában az egyetemes egyház aktuális kérdéseivel, sok esetben létkérdéseivel foglalkoztak. A vezércikkek írásában Magda Sándor előbb mint felelős szerkesztő, később mint főszerkesztő, elől járt. Csak ebben a rovatban évente több, mint tíz írás hagyta el a tollát. Sok esetben *Ms.* monogrammal közölte írásait, illetve fogalmazta meg gondolatait és véleményét. Többek között írt a szlovák református egyházak helyzetéről, az Egyetemes Konvent munkájáról, a református diákság kihívásairól, a teológia és tanítóképző létjogosultságáról, a papok és a politika viszonyáról, az egyház felelősségéről, az egyházfegyelemről, a lelkészözvegyek sorsáról, az ifjúság gondozásáról. Szinte az egyház valamennyi szegmensével foglalkoztak cikkei. Ezek mellett például 1933-ban a hirtelen bekövetkezett két püspök halála után ő írt nekrológot Péter Mihályról és Idrányi Barnáról. Olykor az egyes konferenciákon (lelkészértekezleten, diákkonferencián) elhangzott előadásai is közlésre kerültek ebben a rovatban, és volt, hogy általa németből fordított cikkek is itt jelentek meg. Hasonló nagy írói készségről tett tanúbizonyságot fő munkatársa, Péter Mihály is, aki több esetben újról és más ünnepi gondolatait, konventi előterjesztéseket, az ezekre kapott kritikáknak és a szerkesztőknek küldött nyílt leveleknek a válaszait közölte. Azonban nem volt ritka az egy-egy konventi ülésen elmondott imádság közlése sem. Kövér Árpád az egyház szociális tevékenységével, az Országos Református Lelkészezségülettel, az egyházi iskolák szerepével, az imakönyv megjelentetésének fontosságával kapcsolatban írt egyebek mellett vezércikket. Zsemlye Lajos többek között missziói lelkülettel a lelkészi konferenciák aktuális kérdéseit, a református diákság evangelizációjának szükségességét, a református leánykonferenciák fontosságát, a Szentlélek újjáformáló hatalmát, az egyházi iskolák feletti aggodalmát vetette papírra. Kőmíves Sándor az egyházi közalap létjogosultságát, az aktuális egyházi teendők halaszthatatlan voltát boncolgatta vezércikkek formájában. Idrányi Barna tollából több esetben részletek jelentek meg esperesi jelentésekből, lelkészértekezleti előterjesztésekből. Narancsik Imre az egyház és az állam viszonyáról, az egyház újjászületéséről, az ifjúsági internátus fontosságáról alkotott véleményt. Csabay Pál a magyar tanítóképzéssel, a gyülekezetek átszervezésével kapcsolatban, az egyházi törvényekkel, az egyházközségek szerepével foglalkozva ragadott tollat. A második rovat azoknak a cikkeknek a sorozata, amelyek bár sok esetben kisebb terjedelműek, mint egy-egy vezércikk, de lényegi mondanivalójukban semmivel sem voltak kevesebbek. Hasonlóan foglalkoztak az egyházi élet különböző mozzanataival. A misszió, főleg a belmisszió kérdéseivel, a hitoktatás aktualitásaival, a lelkészek és tanítók helyzetével, akár a kettő

¹⁹ *REI*, VIII. évfolyam, 1928/5, 9–11.; *REI*, VIII. évfolyam, 1928/6, 15.; *REI*, VIII. évfolyam 1928/7, 11–12.; *REI*, VIII. évfolyam, 1928/8, 11.; *REI*, VIII. évfolyam, 1928/9, 11.; *REI*, VIII. évfolyam, 1928/10, 12–13.

problematikájával, az ifjúság helyzetével, az árvaházak ügyével. Ebben a rovatban kaptak helyet az egyházmegyék és egyházközségek életére vonatkozó hosszabb megnyilvánulások. Sok esetben pro és kontra vélemények fogalmazódtak meg az egyes témákkal kapcsolatban. A szerkesztőség itt biztosított helyet a visszhangok, esetleg a különböző vélemények és álláspontok közlésének. Az egyes gyülekezetek múltjával, jeles eseményeivel, lelkeszi életutak ismertetéseivel is találkozunk. Lelkészerterkezetek, egyházlátogatások, konventi, egyházkerületi, egyházmegyei közgyűlések, konferenciák tudósításai, javaslatai jelentek meg. Némely esetben székfoglaló beszédek, közgyűléseken elhangzott prédikációk és imádságok közlésére is sor került. Számos esetben a már vezércikkekben felsorolt szerzők írtak a lap belső oldalain is. Azonban értelemszerűen az itt található tollforgatók és véleményt nyilvánítók száma sokkal nagyobb.

A harmadik rovat az *Irodalom és a könyvismertetés*. Ebben kerültek bemutatásra a hazai és külföldi, elsősorban az anyaországi könyvek, temetési beszédek, egyházi beszédek, imádságok gyűjteményei, traktátusok és sajtótermékek. Ennek a rovatnak is kivethető egy állandó szerkesztői gárdája, akiket Magda Sándor, Galambos Zoltán, Narancsik Imre, Tóth Kálmán, Varga Imre neve fémjelez. Ezen a rovaton keresztül ismerhette meg az olvasók közönsége a magyarországi és erdélyi teológiai professzorok és egyházi írók, mint Makkai Sándor, Ravasz László, Hegedűs Lóránt, Karner Károly, Nagy József, Kádár Géza, Imre Lajos, Muraközy Gyula, Lengyel József, Incze Gábor, Varga Zsigmond, Karácsony Sándor, Mátyás Ernő műveit.

A negyedik rovat a *Problémák* nevet kapta, amely valóban az egyházi élet aktuális ügyes-bajos dolgaival foglalkozott. Itt kaptak helyet az egyes cikkekben megjelent témák megválaszolására az olvasók. Hozzászólások jelentek meg konventi határozatokhoz, esperesi jelentésekhez, egyházi választásokhoz. Nyílt levelek egyházi vezetőkhez, püspökökhöz, esperesekhez, szerkesztőkhöz, sok esetben konkrét személyekhez egy adott problémával kapcsolatban. Helyreigazítások, reflexiók, indítványok és felhívások is ebben a rovatban kaptak helyet. Ez biztosított a lelkeseknek és tanítóknak egy olyan platformot, amelyen bátran kinyilváníthatták véleményüket, közölhették aggályaikat, pro és kontra ütköztethették véleményüket. Ezt számtalan esetben meg is tették. Volt, hogy egy témához heteken át jöttek a különböző vélemények. Válaszokra válaszok születtek. Sok esetben kényes témák, akár fegyelmi ügyek is nyilvánosságra kerültek a lap e rovatában. Mondhatni: ennek a témakörnek is megvoltak a vezetői vagy hangadói, akik írásaikkal vagy gondolatfelvetéseikkel több alkalommal és rendszeresen ezen a helyen publikáltak. Ilyennek számított Boross Kálmán, Czibor József, Garamvölgyi Károly és Sedivy László. Nem egy esetben az általános tisztújítás, az árvaház, a teológia vagy éppen a tanítóképző felállításának szükségessége volt a központi téma, de terítékre került sok esetben a lelkesek élethelyzete, kongruája, a lelkesek és tanítók egymáshoz való viszonya, a hittanoktatás és a vallástani tankönyvek hiányossága.

Ezt követte minden számban a *Hivatalos közlemények* rovata. Rendszeresen közlésre kerültek mind a Konvent, mind a Konvent Elnökségének, a három egyház-

kerület püspökeinek körlevelei, a Lelkészképesítő Bizottság értesítései, jegyzőkönyvek kivonatai konventi és egyházmegyei ülésekről, meghívók egyházkerületi közgyűlésekre, pályázatok lelkipásztori állások betöltésére. Ezeket értelemszerűen az adott egyházi vezetők, Balogh Elemér, Bertók Béla, Idrányi Barna, Magda Sándor, Patay Kátoly, Péter Mihály, Tornallyay Zoltán, Soós Károly, Sörös Béla nevei fémjelezték.

Az utolsó és egyértelműen elmaradhatatlan rovat a hírek és hirdetések sorozata, melyek minden esetben a lap utolsó oldalán jelentek meg, külön grafikai elrendezésben.

A Zsemlye Lajos által felelős szerkesztőként jegyzett hivatalos lap megjelenésének utolsó két évében, 1937-38-ban, további rovatokkal bővült. Az eddigi hat helyett további öt új jelent meg *Egyházi Élet*, *Iskoláink*, *Figyelő*, *Gyülekezeti munka* és *Külföld tematikák* alatt. Zsemlye nemcsak új rovatokat hozott létre, melyek által még színebbé tette a lapot, hanem maga is nagyon termékeny tollforgatónak bizonyult. Két év leforgása alatt szinte majdnem minden rovatba írt. Megfogalmazta gondolatait a diakonisszaképzéssel, az árvaházak helyzetével, a vallásos estélyek rendezésének fontosságával, a kisebbségi tanítók társadalomban betöltött szerepével, az egyházi közélet súlyával, a kor technikai vívmányainak és a keresztyénségnek egymáshoz való viszonyulásával, a szekták iratterjesztésével, a református iskolákkal kapcsolatban. Nagyon széles látókörben írt. Állást foglalt a vasárnap megszentelése, a református egyház mibenléte, a református lelkipásztor eszményképe gondolatkörében. Tollat ragadott az aktualitásokkal kapcsolatban is. Egyik vezércikkében a megoldásra váró kérdésekre kereste a választ, a marxizmus csődje alatt kritikát fogalmazott meg, az örök reformáció tekintetében is jelent meg eszmefuttatása, és a visszacsatolás utáni felvidéki egyházi vonatkozások sem kerülték el a figyelmét. A vezércikkek tekintetében Zsemlye mellett Csomár Zoltán írásai mérvadóak mind mennyiségben, mind mondanivalóban, aki főleg a lelkipásztorok szerepéről, személyes hitéletéről, hitbéli és felekezeti öntudatról, a modern ember lelkeségéről, a konzervativizmusról, a református öntudatról, valamint az egyházi közélet problémáiról fejtette ki véleményét. Érdekes, hogy ebben az időszakban számos határon túli szerző írása is megjelent vezércikk formájában. Dr. Enyedy Andor, dr. Makkai Sándor, dr. Ravasz László, dr. Sebestyén Jenő, dr. Révész Imre professzorok írásai gazdagították a lapot.

Az *Egyházi Élet* rovatban az egyházközségekben és egyházmegyékben zajló rendszeres és rendhagyó alkalmakról jelentek meg főleg tudósítások. Így olvashatunk az esperesi jelentések, egyházmegyei közgyűlések mellett a lelkészek és tanítók összejöveteleiről, diákkonferenciákról, templom- és harangszentelésekről, a Református Ifjúsági Egyesület munkájáról, presbiteri konferenciákról, lelkészegyesületi gyűlésekről, lelkipásztori beiktatásokról, ez által is képet kapva az egyházban folyó szolgálatokról.

Az *Iskoláink* rovat is hasonló szerepet töltött be. A református oktatást érintő kérdésekkel kapcsolatban írtak a szerzők, s ami különösen fontos: nemcsak a lelkészek, hanem elsősorban a tanítók. Ezek mellett tanügyi jelentések, a konventnek a tanítóképzővel kapcsolatos információi kaptak helyet ebben a rovatban.

A *Figyelő* rovatban elsősorban a magyarországi református egyházi eseményekkel kapcsolatosan (Tábitihák konferenciájáról, ORLE konferenciákról, a Debreceni

Református Kollégiumról, a Magyar Református Világggyűlésről) találunk írásokat. De az egyházi élet aktuális kérdéseivel kapcsolatban – mint a családvédelem, a reverzális kérdése, az egyke elleni küzdelem problematikája, a református életstílus, a lelkipásztori palást méltósága, a konfirmáció, a hit csodája, a Biblia szociális tanítása, a láthatóvá vált szeretet – is kitekintést kapott az olvasó.

A *gyülekezeti munka* témakörében az egyházközségekben konkrétan megvalósult alkalmakról találunk híradásokat. Ebben a rovatban kaptak helyet a belmissziói jelentések is.

A *Külföld* rovat nagyobb távlatokat nyitott az olvasóközönség számára. Galambos Zoltán megfogalmazásában olvashatunk a protestantizmus és a vasárnapi iskolák helyzetéről Ausztriában, a bécsi magyarok között végzett szolgálatokról. Lengyel András írásából Spanyolország és a protestantizmus viszonyairól kaphatunk képet. Török István által a németországi keresztyénség helyzete, Magda Sándor által a görögországi evangéliumi egyház került közelebb az olvasóhoz.

A *Problémáink* rovat nagyon vegyes képet mutat. Az egyházi élet különböző aspektusai jelentek meg az itt közölt írásokban.

A tizennyolc évfolyamot felölelő lap számos cikke és tanulmánya ma már kikerülhetetlen, némely esetben egyetlen forrása egyháztörténet-írásunknak.

ABSTRACT

Imperial Change and Reformed Church Press in Upper Hungary, in particular the Role of the Journal *Reformed Church and School*

The officials, pastors and teachers of the Hungarian Reformed Christian Church, which were forced to operate within the framework of the Czechoslovakian state, were well aware what it meant in a certain historical period to not only survive but to actually live, to not only work but to serve, and to even create something permanent – primarily not in a physical, but in a spiritual sense – to the glory of God. They managed to seize the opportunities of the era, or even surpass them, in order to create values that are still exemplary and valid today, over a hundred years later. They struggled tirelessly to preserve and maintain Reformed educational institutions. They deemed it important to support pastors and teachers by operating pastors' and teachers' associations. In terms of encouraging a more active literary atmosphere, they published tracts, books, calendars and also minutes – which are crucial from the point of view of church history – from presbytery- and church district-level meetings and conventions. For church history research and writing purposes at any age, the availability of periodicals, daily papers, journals and other journalistic publications is invaluable, since not only do they represent a particular facet of the church – whether they are official bulletins, mission newspapers, professional journals for pastors, congregation papers or global magazines – but they also reveal a lot about

the given age in terms of society, sociology, church politics and dogmatics. Perhaps even more importantly, researching these publications also sheds a lot of light on the work, struggles, church improvement initiatives, or – in certain cases – the personal ambitions of the era's church leaders, who were often in publishing, chief or managing editing positions, or contributing to the publications in some other way.

Héder János

FELVILLANTÁSOK KÁRPÁTALJA 1918 UTÁNI TÖRTÉNETÉBŐL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ OKTATÁSÜGYRE ÉS A REFORMÁTUS ISKOLÁK HELYZETÉRE

A mai Kárpátalja, melynek nagysága közel 13.000 km², az 1918–19-es évekig a magyar állam részét képezte. 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt szerződés értelmében *Podkarpatszka Rusz* néven a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került az 1938. november 2-án aláírt bécsi döntésig, illetve az anyaországhoz történő 1939-es teljes visszacsatolásáig. Ez alatt a közel húsz év alatt a terület több társadalmi és közigazgatási változáson ment keresztül, melyek a későbbi időkre is nagy hatást gyakoroltak.¹

Az első népszámlálást 1921. február 15-én tartották, melynek során 604.745 lakost vettek számba. A legnagyobb nemzetiség a ruszinoké volt 372.884 fővel (62,17%). Az őket követő magyarok létszáma 102.144 fő (17,03%), a zsidó kisebbségé 80.059 fő (13,35%), az ún. „csehszlovákoké” 19.737 fő (3,229%), a románoké 13.610 fő (2,27%), a németeké pedig 10.460 fő (1,74%) volt. Etnikailag tehát nagyon vegyes lakosságú területről beszélhetünk. A soknemzetiségű Kárpátalján a következő népszámlálást 1930-ban ejtették meg. Ekkor az összlakosság száma 725.357 fő volt (ebből csehszlovák állampolgár 709.129). Ruszin/ukrán/orosz 446.916 (63,02%), magyar 109.472 (15,44%), zsidó 91.255 (12,87%), cseh és szlovák 33.961 (4,76%), német 13.249 (1,9%), román 12.641 (1,8%),² és külön nemzetiségként jegyezték a cigányságot is. A lakosság nemzetiségi összetételének felmérése politikailag a legfontosabb kérdésnek számított, mert ezzel igyekeztek igazolni a független

¹ TÓTH Zsuzsa: A Kárpátaljai Református Egyházkerület megalakulása, egyházmegyéinek küzdelmei a Csehszlovák Köztársaságkötelékében (1920–1928), *Acta Beregsasiensis*, 10. évfolyam, 2011/1, 135–141, 135.

² POPÉLY Gyula: Magyar népiskolai oktatás Csehszlovákiában (1918–1938), in JUHÁSZ Gyula (szerk.): *Magyarságkutatás, 1990–1991, A Magyarságkutató Intézet Évkönyve*, Budapest, Magyarságkutató Intézet, 1991, 41–54.

Csehszlovák Köztársaság létjogosultságát. Fontos látnunk, hogy a zsidóság és cigány-ság külön nemzetiségi kategóriákba sorolása, ezeknek mint nemzetiségi kategóriáknak a bevezetése a magyar és a német kisebbség megosztására tett állami lépésnek számított.³ Arról volt szó, hogy az itt élő zsidó vallásúakat a népszámlálások alkalmával igyekeztek zsidó nemzetiségüként, a magyar ajkú cigány lakosságot pedig cigány nemzetiségüként feltüntetni, s ennek vállalására biztatták őket, nyomást gyakoroltak rájuk, vagy önkényesen így regisztrálták az érintetteket. Ugyanígy és ugyanezen célból arra is törekedtek, hogy a görögkatolikus lakosságot ruszin nemzetiségüként tartásuk nyilván.⁴ A nemzetiségi arányok változására hatott az is, hogy Kárpátalja Csehszlovákiához csatolása után a régióból jelentős számú magyar költözött át a trianoni országhatárra, az államalkotó nemzetek közül pedig hivatalnokok érkeztek *Podkarpatszka Ruszba*, csehek és szlovákok.⁵ *Ruszinszko* nemzetiségi összetételére hatással volt továbbá a földreform és az ezzel kapcsolatos kolonizáció, melyet az állam szervezett, és a többségi lakosok letelepítését jelentette – döntően nemzetpolitikai szempontokat követve – kisebbségek által lakott területekre.⁶

Politikai helyzet. Kárpátaljának az Első Csehszlovák Köztársasághoz való csatolása

1918. január 8-án az amerikai elnök, Woodrow Wilson ismertette híres 14 pontos békejavaslatát az amerikai kongresszusban, amelyben körvonalazta a nemzetközi jog új alapelveit egy igazságos és stabil béke érdekében. Eszerint Ausztria-Magyarország népeinek is szabad lehetőséget kell adni az autonóm fejlődés.⁷ Arra egyelőre csak nagyon kevesen gondoltak, hogy a monarchiát feldarabolják. Azonban a Osztrák–Magyar Monarchia népeinek és nemzeteinek lojalitása jelentősen csökkent a háború idején a birodalom iránt, s egyre többen a vezető nagyhatalmak elgondolásaival szembeni függetlenségre törekedtek.

1918. július közepén megalakult a Csehszlovák Nemzeti Bizottság, amely megfogalmazta az önálló állammal kapcsolatos elképzeléseket. Masaryk Amerikában, Beneš Franciaországban és Angliában folytatott eredményes tárgyalásokat. Franciaország egyre inkább a jövő kormány alapját látta az 1916-ban létrejött Csehszlovák

³ SVORC, Peter: *Zakletá zem, Podkarpatska Rus 1918-1946*, Praha, Nakladatelství Lidové Noviny, 2007, 101.

⁴ VIDNYÁNSZKY István: Csehszlovák diplomáciai siker, in FEDINEC Csilla – VEHES Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika kultúra*, Budapest – Ungvár, Argumentum Kiadó, 2010, 44–48, 47.

⁵ CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938)*, Ungvár, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1940, 11.

⁶ PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre*, Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1994, 79.

⁷ 10. pont: Ausztria-Magyarország népei részére, amelyeknek helyét a nemzetek között oltalmazni és biztosítani kívánjuk, meg kell adni az önálló fejlődés leghatékabban lehetségesét, lásd SZARÁL Imre: Wilson a Verhovinán, *karpataljalap.net*, 2019. 12. 08. URL: <https://karpataljalap.net/2019/12/08/wilson-verhovinan> Utolsó letöltés: 2020. 07. 20.

Nemzeti Tanácsban,⁸ és elsőként, 1918. június 29-én deklarálta a csehszlovák nemzet jogát az önállóságra, ugyanakkor a Tanácsot *de facto* csehszlovák kormányként ismerte el. 1918. augusztus 9-én hasonlóan járt el Nagy Britannia, majd Masaryk sürgetésére 1918. szeptember 3-án az amerikai kormány is elfogadta a csehszlovák követelések jogosultságát. Beneš külügyminiszteri minőségben 1918. október 14-én Párizsban bejelentette az antantkormányoknak, hogy az ideiglenes csehszlovák kormány Masaryk vezetésével 1918. szeptember 26-án megalakult.⁹ A szövetségesek hamarosan egymás után elismerték a csehszlovák kormányt. Károly császár október 17-i manifesztuma már nem tudta feltartóztatni az új állam létrejöttét, október 28-án Prágában kikiáltották a Csehszlovák Köztársaságot, november 14-én detronizálták a Habsburg-Lotharingiai házat. Amerikából Prágába Masaryk mint köztársasági elnök diadalmasan tért vissza december 21-én. Az Első Csehszlovák Köztársaság alkotmányát a forradalmi parlament 1920. február 29-én bocsátotta ki.¹⁰

Csehszlovákia megalapításánál a kisebbségek képviselőinek nem volt szava. Nem volt helye a parlamentben a csehországi németeknek és morváknak, a szlovákiai és kárpátaljai magyaroknak, a Teschenben élő lengyeleknek, sem pedig a kárpátaljai ruténeknek. Kárpátalja sorsa, amelyet Amerikában a ruténekkal heves vita során tárgyaltak meg, nem is merült fel Prágában.¹¹

A Ruszinok Néptanácsa Amerikában

Kárpátalja jövőjét Amerikában a ruszin-ukrán emigráció döntötte el.¹² Ők a századforduló tájékán gazdasági okokból vándoroltak ki kárpátaljai hazájukból Amerikába. A háború utolsó éveiben egyre szélesedő mozgalom keletkezett az amerikai ruszinok között, mely a kárpátaljai nemzetiségeknek is önrendelkezési jogot követelt. 1918. július 23-án az egyesült államokbeli Homesteadben megalakult a Ruszinok Amerikai Néptanácsa. A tanács Gregory Zhatkovych ügyvédet bízta meg a szervezet legfőbb célkitűzéseinek összefoglalásával. Zhatkovych három javaslattal állt elő: egy független állam létrehozását vagy a galíciai és bukovinai ruténekkal egyesülést, valamint Kárpátalja autonómiáját tartotta lehetséges és elérendő célnak. A javaslatból az nem derült ki, hogy milyen állami keretben képzelte el az autonómiát. Kárpátalja még Magyarország része volt, biztonsággal feltételezhetjük, hogy az amerikai politikának nem lett volna kifogása az ellen, hogy ez az autonómia az új Magyarország határain belül valósuljon meg.¹³ Javaslataikat Wilson elnöknek is benyújtották október 21-én,

⁸ Nem azonos a Csehszlovák Nemzeti Bizottsággal! A Csehszlovák Nemzeti Tanács 1916-ban alakult, az emigrációban kezdte működését, elnöke Tomas G. Masaryk volt.

⁹ PEYER-MÜLLER: i. m., 65–67.

¹⁰ BOTLIK József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*, I. kötet, *Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok*, Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola – Veszprémi Tanárképző Főiskola, 2005, 151.

¹¹ PEYER-MÜLLER: i. m., 35–40.

¹² FEDINEC Csilla: A Csehszlovákiához került Kárpátalja (1918–1921), in BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008, 40–43.

¹³ PEYER-MÜLLER: i. m., 34–38.

aki különböző politikai okokból az első kettőt elvetette. Két nappal később a Ruszinok Amerikai Néptanácsát felvették a Közép-Európai Demokratikus Szövetségbe, melynek Masaryk volt az elnöke. A felvétel felkeltette a csehek iránti szimpátiát a ruszinok között, és erősítette Masaryk pozícióját a Zhatkovyccsal Kárpátalja autonómiájáról folyó tárgyalásokon. Az október végén megrendezett philadelphiai tárgyaláson Zhatkovyc a Ruszinok Amerikai Néptanácsa nevében aláírta a független közép-európai népek közös céljait megfogalmazó nyilatkozatot,¹⁴ majd november 12-én a Ruszinok Amerikai Néptanácsa Scrantonban (Pennsylvania) megszavazta az „ösi ruszin területek”¹⁵ – Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj-Torna, Gömör és Kishont, Borsod, Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros – Csehszlovákiához való csatolását¹⁶ azzal a feltétellel, hogy az állam autonómiát biztosít a többségi lakosságnak, azaz a ruszinoknak.¹⁷ Másnap Zhatkovych Washingtonban hivatalosan is átadta Masaryknak a scrantoni kongresszus jegyzőkönyvét.¹⁸

Mindeközben Magyarország is szavolta Kárpátalja autonómiáját úgy, hogy a területet megtartotta volna saját államhatárain belül. A Károlyi-kormány képviselői 1918. december 10-én Budapesten tanácskoztak a ruszinok képviselőivel *Ruszka Krajna* autonómiatervezetéről, aminek eredményeképpen december 21-én megszületett a X. Néptörvény, amely Munkács központtal területi autonómiát biztosított a magyarországi ruszinoknak.¹⁹ 1919 januárjában azonban román és cseh csapatok nyomultak be Kárpátalja területére. És bár 1919 márciusában a párizsi békekonferencia jóváhagyólag tudomásul vette a csehszlovák igényeket Kárpátaljára vonatkozóan, a március 21-én megalakult magyarországi Tanácsköztársaság továbbra is ragaszkodott a területhez, népbiztost nevezett ki *Ruszka Krajna* élére.²⁰ További román és csehszlovák intervenciókat követően végül a szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban aláírt szerződés értelmében a régió (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nagyobb része) *Podkarpatszka Rusz* néven a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került. E szerződés 10–13. cikkelyeiben a Csehszlovák Köztársaság

¹⁴ FEDINEC Csilla – TOKÁR Marian: Kronológia 1914–1939, in FEDINEC – VEHES: i. m., 136–146, 137.

¹⁵ A „nemzeti alapon” megszerezni kívánt vármegyéknek ruszin/rutén lakói *sehol nem voltak abszolút többségben*; Abaúj-Torna, Gömör és Kishont, Borsod vármegyékben nem érték el a lakosság 0,2%-át; Bereg, Ugocsa, Ung és Máramaros vármegyékben összesen nem haladták meg a 40,8%-ot. *Szepes* (1910: lakóiból 12.327 fő, 7,13% ruszin), *Sáros* (1910: lakóiból 38.500 fő, 22,04% ruszin), *Zemplén* (1910: lakóiból 39.033 fő, 11,37% ruszin), *Abaúj-Torna* (+ Kassa, 1910: lakóiból 168+210 = 378 fő, 0,18% ruszin), *Gömör és Kishont* (1910: lakóiból 21 fő, 0,011% ruszin), *Borsod* (+ Miskolc 1910: lakóiból 18+156 = 174 fő, 0,06% ruszin), *Ung* (1910: lakóiból 61.711 fő, 38,07% ruszin), *Bereg* (1910: lakóiból 100.918 fő, 42,65% ruszin), *Ugocsa* (1910: lakóiból 34.418 fő, 37,51% ruszin), *Máramaros vármegyék* (1910: lakóiból 159.489 fő, 44,58% ruszin) Lásd ehhez „scrantoni határozat, 1918. nov. 12.” in <http://lexikon.katolikus.hu/S/scrantoni%20hat%C3%A1rozat.html> Utolsó letöltés: 2020. 07. 20.

¹⁶ FEDINEC – TOKÁR: i. m., 137.

¹⁷ FEDINEC: A Csehszlovákiához került Kárpátalja, 40–43.

¹⁸ FEDINEC – TOKÁR: i. m., 137.

¹⁹ 1918. december 25.-én tette közzé a Károlyi-kormány.

²⁰ FEDINEC – TOKÁR: i. m., 138.

kötelezte magát, hogy a területet önkormányzattal rendelkező autonóm egységként szervezi meg.²¹ A Magyarországgal 1920. július 4-én aláírt békediktátum 48. cikke megerősítette *Podkarpatszka Rusznak* a Csehszlovák Köztársasághoz való csatolását. „Magyarország, amint azt a Szövetséges és Társult Hatalmak már megtették, elismeri a Cseh-Szlovák Állam teljes függetlenségét, amely Állam magában foglalja a ruthéneknek a Kárpátoktól délre fekvő autonóm területét.”²²

Az elsősorban ruszin kérdésként jelentkező kárpátaljai történésekkel párhuzamosan a magyar közösség is sajátos utat járt be. Nagyon nehéz volt annak a ténynek a tudatosítása, hogy az új határok nem ideiglenesek, hanem véglegesek, és hogy új állam fennhatósága alá kerültek.²³

Kárpátalja autonómiája

A prágai kormány több különböző dokumentumban kötelezte magát az önrendelkezés bevezetésére és megőrzésére Kárpátalján: a békeszerződés mellett az ún. általános statútumban²⁴ (1919. november 8.) és az alkotmányban (1920. február 29.) is. Ám a vállalásokat nem teljesítették. A kormány arra hivatkozott, hogy Kárpátalja gazdaságilag elmaradott, és csak 20-30 év múlva kaphatja meg a politikai autonómiát. A siralmas gazdasági helyzetet természetesen a magyar gazdálkodás számlájára írták, noha az igazi nyomor a csehszlovák uralommal kezdődött.

Az 1927. évi közigazgatási reformmal Kárpátalja saját közigazgatást kapott, de elvesztette a békeszerződésekben kapott különleges státuszt, az autonóm terület jogát.

Ahogy a bevezetőben már láttuk, az 1930-as népszámlálás a kisebbségek újabb veszteségeit rögzítette. 1921-től 1930-ig 118.000 magyarral számláltak kevesebbet Szlovákiában és Kárpátalján. A magyar kisebbség 20% alá csökkenése lehetőséget adott jogaik további megnyirbálására, például iskoláinak, kulturális és vallási életének újabb akadályozására. A felekezeti magyar nemzetiségű iskolákat az állam alig vagy nem támogatta. Kárpátalján a népességi arány szerint 3 magyar gimnáziumot lehetett volna működtetni, de ebben az időben mégis mindössze egy működhetett, szemben a 7 rutén és 5 cseh intézménnyel.²⁵

A Kárpátalján tapasztalható elégedetlenség növekedett. A ruténeknek a szövetségesekhez benyújtott panaszaira az volt a csehszlovák válasz, hogy az önállóságot Kárpátalján igen gondosan kell előkészíteni, mivel a rutének nem rendelkeznek politikai tapasztalatokkal, és könnyen veszélyeztethetnék a terület békéjét. A szövetségesek pedig megelégedtek a prágai kormány magyarázataival, és nem tartották szükségesnek, hogy a kárpátaljai panaszokat a helyszínen tisztázzák. Külföldi támogatás hiányában a kárpátaljaiak nem voltak képesek a kisebbségi jogokat sértő politikát megakadályozni.²⁶

²¹ Uo., 139.

²² Uo.

²³ FEDINEC: A Csehszlovákiához került Kárpátalja, 40–43.

²⁴ Generalny Statutum Podkarpatszka Rusz megszervezéséről és közigazgatásáról.

²⁵ PEYER-MÜLLER: i. m., 65–66.

²⁶ Uo., 68.

Iskolaiügyek

A csehszlovák állam területén a magyar népiskolák rendszerének gerincét az elemi iskolák többszázas nagyságrendű hálózata alkotta. Az impériumváltás után az iskolákkal kapcsolatban az 1921/1922-es tanévtől áll rendelkezésre megbízható statisztika. Ekkorra már hatottak az országrészben az iskolai magyartanítás első hullámai. Ugyan ekkor még a magyar állam oktatási rendszere és törvényei voltak érvényben, ez egyáltalán nem zavarta a magyar tanítási nyelvű iskolák sorozatos megszüntetésének gyakorlatát. A régi magyar iskolai törvények szerint a tankötelezettség 6–12 éves korig tartott, az elemi iskolák hatosztályosak voltak. A hatodik osztály után a gyerekek két évig még ún. ismétlőosztályba jártak hetente egy alkalommal. Az impériumváltás után Szlovákiában és Kárpátalján ez a gyakorlat megmaradt, szemben a cseh területek rendszerével, ahol az osztrák időkből megörökölt nyolcosztályos elemi iskolák működtek.²⁷

Szlovákiában és Kárpátalján az 1922. július 13-án kelt 226/1922. számú ún. kis iskolatörvény a tankötelezettséget hatról nyolc évre emelte, ezzel együtt a korábbi hatosztályos elemiket nyolc osztályossá kellett átalakítani; de a szűkös iskolai kapacitásra és a pedagógushiányra tekintettel a törvény öt év türelmi időt jelölt meg.

Az 1921/22-es tanévben a csehszlovákiai magyarságnak még 845 elemi iskolája volt – 727 Szlovákiában, 118 Kárpátalján. 94.175 gyermek tanult magyar iskolában; 80.106 Szlovákiában, 14.069 Kárpátalján. Az ismétlőosztályokba további 25.575 fő járt – 21.162 Szlovákiában, 4.413 Kárpátalján.²⁸

A csehszlovák állam *látszólag* kezdettől gondot fordított a kisebbségek anyanyelvű iskoláztatására törvényi szinten (189/1919 tc.): minden településen, ahol 40 nemzetiségi diák számára anyanyelvű iskola működését kérték, azt biztosítani kellett, továbbá minden olyan kisebbségi elemi iskola mellett, amelybe legalább 400 tanuló járt, polgári iskola működését is engedélyezték. E törvény azonban Szlovákia és Kárpátalja területén soha nem lépett hatályba (szemben Csehország, Morvaország és Szilézia országrészekkel)! Kárpátaljáról a törvény szövege egyébiránt említést sem tett, hiszen 1919-ben az még *de iure* Magyarországhoz tartozott. Egyébiránt az 1920. február 29-i csehszlovák alkotmány is garantálta a kisebbségek jogát az anyanyelvű oktatáshoz. De a liberális iskolai törvények mellett is az erőszakos asszimilációs törekvések következtében a húszas években folyamatosan csökkent a magyar iskolák és az ott tanulók száma.

Az új csehszlovák államban az iskolai magyartanítás első stádiumában a szlovák és rutén többségű vidékek magyar iskoláinak megszüntetése, illetve szlovákká, esetenként ruténné változtatása volt a cél, amit olyan buzgalommal hajtottak végre, hogy a szlovák és rutén többségű vidékek magyarsága – tehát a szórványmagyarság – egy-két év alatt gyakorlatilag iskolák nélkül maradt. A magyar iskolák az impériumváltást követően szinte azonnal visszaszorultak a szoroson vett magyar etnikai területekre. Majd következett a magyartanítás második hulláma: az államnyelvű

²⁷ POPÉLY Gyula: i. m., 41–54.

²⁸ Uo.

iskolák megszervezése a magyar etnikai tömb településein. Kárpátalján ez rutén vagy cseh tanítási nyelvű iskolák alapítását és működtetését jelentette. Ez a folyamat a második bécsi döntésig jellemző maradt. A szlávok gyors számbeli növekedése főképpen a városokban hívta életre az államnyelvű iskolákat.²⁹

A törvénytelenések sora folytatódott ezután is. Az 1923. június 8-án kiadott 137/1923-as számú törvény kötelezővé tette az államnyelv tanítását az összes oktatási intézményben; s a húszas évek során ezt fokozatosan minden népiskolában alkalmazták is. Érthető, hogy kezdetben az oktatás határfoka, eredményessége helyenként a nullához közelített, hiszen sem a pedagógusok, sem a diákok nem értették, nem beszélték a cseh, a szlovák vagy a rutén nyelvet. A korábban magyarországi tanítóképzőkben oklevelet szerzett tanítóknak vizsgáznuk kellett az államnyelvből és a Csehszlovák Köztársaság honismeretéből 1923 végéig. Ez volt a feltétele annak, hogy korábban megszerzett képesítüket az állam elismerje. Mindezzel együtt, ha a magyar tanítók eleget is tettek a vizsgakövetelményeiknek, sok esetben nem voltak képesek megfelelően elsajátítani az államnyelvet, kiváltképpen a színmagyar településeken élők, így e nyelv(ek) oktatása a magyar iskolákban továbbra is alacsony határfokú maradt.

Egy szóbeli rendelkezés értelmében csak református és katolikus gyermekek járhattak magyar iskolába. Ennek megfelelően a magyar görögkatolikus és zsidó felekezet tagjai kénytelenek voltak gyermekeiket rutén vagy cseh iskolába járatni. A felekezeti magyar iskolák nem részesültek állami támogatásban sem, aminek a következménye az volt, hogy több iskola idővel megszűnt.³⁰

Az iskolai „csehszlovákosítás” Kárpátalján folyt a legintenzívebben. Ebben a tartományban az állami és iskolaügyi hatóságok szinte minden visszaélést megengedhettek maguknak a magyarság, de még a rutén lakosság iskoláinak felszámolása érdekében is. Az 1937. évi hivatalos állami kimutatás szerint Kárpátalján összesen 769 elemi iskola működött 146.681 tanulóval. Ebből rutén, ukrán és orosz tanítási nyelvű volt 465 intézmény 102.520 tanulóval. A „csehszlovák” – voltaképpen cseh – elemi iskolák száma 158 volt, az ott tanulóké 22.178, a magyar iskolák száma 118 volt 18.171 diákkal. A teljesség kedvéért az előzőkön kívül megemlítjük még a Kárpátalján működő 17 német, 7 zsidó és 4 román elemi iskolát.³¹ A polgári iskolák vonatkozásában még kiugróbb volt a „csehszlovák” elem előnye, és még szembetűnőbb a magyarság hátránya. A tartományban az 1937. évi statisztikák szerint 18 rutén, ukrán és orosz tanítási nyelvű polgári iskola működött 5.311 tanulóval, valamint 14 „csehszlovák”, azaz cseh polgári iskola 3.626 diákkal. Önálló magyar polgári iskola egyetlen egy sem volt, csupán néhány rutén iskolának volt magyar párhuzamos osztálya; összesen 24 tanulócsoporthoz tanulhatott 988 magyar diák. Ezekon kívül volt még Kárpátalján 3 német polgári iskolai osztály 139 tanulóval.³² Ezek az adatok annál is inkább

²⁹ Uo.

³⁰ PEYER-MÜLLER: i. m., 45.

³¹ BONKÁLO Sándor: Magyarorosz sorskérdések, in KEMÉNY Gábor (szerk.): *Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve*, Budapest, Mefhosz Könyvkiadó, 1940, 159–171, 164.

³² Uo.

megdőbbentőek, mivel Kárpátalján a „csehszlovák” elem teljesen gyökértelen, telepés és/vagy hivatalnokréteg volt. A korábban említett 1930. évi csehszlovák népszámlálás adatai szerint Kárpátalja 709.129 rendezett állampolgárságú lakosából mindössze 33.961 volt „csehszlovák” (ebből 13.242 szlovák és 20.719 cseh), ezzel szemben 446.916 volt az orosz, rutén vagy ukrán, 109.472 magyar nemzetiségű. Tehát amíg a 33.961 kárpátaljai „csehszlovák” 158 elemi és 14 polgári iskolával rendelkezett, addig a 109.472 magyarnak mindössze 118 elemi iskolája volt, polgárija pedig egyetlen egy sem, csupán két tucat párhuzamos magyar osztálya – a demokratikusnak mondott Csehszlovák Köztársaságban.³³

A kárpátaljai magyarok kitartóan küzdöttek a magyar polgári iskolák engedélyezéséért és a régi magyar iskolák visszaállításáért, eredménytelenül. Néhány példa álljon itt – csupán illusztrálásképpen.

Nagyszőlösön 1920. július 24-én a magyar szülők küldöttsége a kormányzóhoz fordult, hogy a városban működő óvoda, az állami elemi és polgári iskolák tannyelve magyar maradjon. A nagyszőlösi levél írói a következőképpen érveltek e diszkriminatív helyzet ellen:

„A szabad államok sehol a világon nem osztályozzák népeik anyanyelvi vagy nemzetiségi hovatartozását vallás szerint. S íme a demokrácia nevében alakult Csehszlovák köztársaság polgárainak saját vallomása ellenére azt mondja: a magyar anyanyelvű zsidó nem lehet magyar, még ha nem tudna más nyelvet, csak magyart, a görögkatolikus az mind ruthén, ha egy szót se tud oroszul. Azt hisszük, hogy a szülők elvitathatatlan joga, hogy a maguk és gyermekeik nemzetiségét ők maguk állapíthatják meg.”³⁴

Ugyancsak az Ugocsa megyei Nagyszőlös és környékének magyarsága évenként újból kérvényezte az iskolügyi hatóságoknál az impériumváltás után felszámolt polgári-juk újbóli megnyitását. 1931 nyarán egyenesen a prágai Iskolaügyi és Népművelési Minisztériumba nyújtották be kérvényüket, amelyet a nagyszőlösi magyar szülőkön kívül néhány közeli község – Tiszaújlak, Fancsika, Feketeadó, Királyháza – magyarjai is aláírtak. A kérvényezők kifejtették, hogy Nagyszőlösön és környékén közel ezer magyar diák várja a magyar polgári iskola megnyitását. A szülők 1933-ban újból kérvénnyel fordultak a minisztériumhoz, de ismét hiába. A környék magyar gyermekei továbbra is a helyi rutén polgáriban tanulhattak, vagy naponta utazhattak a 40 kilométerre lévő Beregszászra, ahol esetleg a rutén polgári iskola magyar párhuzamos osztályaiban tanulhattak.³⁵

1922 nyarán Munkácson a hatóság kifejezetten megtiltotta, hogy görögkatolikus és zsidó vallású magyar kisiskolásokat vegyenek fel a munkácsi magyar tannyelvű római katolikus fenntartású elemibe (tehát nemcsak az állami, hanem felekezeti iskolákat is kézivezérléssel működtették!).

³³ POPÉLY Gyula: i. m., 41–54.

³⁴ Az Állami Földhivatal Ungvári Kerületi Irodájának iratai, Fond 28. opisz 5. od. Zb. 35.szám, 35.

³⁵ POPÉLY Gyula: i. m., 41–54.

A magyar elemi iskolákkal kapcsolatban fontos tény, hogy azok zöme felekezeti iskola volt. És bár az állami iskolák általában jobban megfeleltek a modernebb oktatás követelményeinek, mint a sokszor nagyon is mostoha körülmények között működő felekezeti iskolák, ez nem a fenntartó mulasztásának volt a következménye, hanem politikai döntéseknek volt szomorú hozadéka. Volt példa arra is, hogy egyes vallásfelekezetek iskolaépületei – főleg a falvakban – egyszerűen nem feleltek meg rendeltetésüknek, annyira szűkösek és egészségtelenek voltak. Hátrányosan hatott az is, hogy a magyar felekezeti iskolák többsége egytanerős osztatlan iskola volt, ami azt jelentette, hogy az iskola valamennyi osztályával egyetlen tanító volt kénytelen egyszerre foglalkozni. Másrészt azonban a felekezeti, főként a református iskolák nagy gondot fordítottak a gyermekek nemzeti öntudatának fejlesztésére, ami kisebbségi sorban a nemzeti kisebbség fennmaradása szempontjából nélkülözhetetlen eleme volt a missziós feladatot betöltő anyanyelvi iskolahálózatnak.³⁶ Nyilván ezért is került a támadások tüzébe.

A református egyház és a kormány közötti feszült viszony egyik fő forrását ugyanis végig az iskolák képezték. Több iskolát államosítottak az egyház megkérdése nélkül. Ez az iskolák autonómiájának durva megsértése volt. A kisebb gyülekezetek az államsegély elmaradása miatt nem tudták mindig biztosítani a rendszeres oktatást. A magyar református tanítókat is kötelezték arra, hogy a magyar gyermekeket szlovák vagy ruszin nyelven tanítsák. Ahhoz, hogy az egyházi iskola tanára továbbra is taníthasson, nyelvvizsgát kellett tennie. Alig lehetett olyan tanítót találni, alkalmazni, aki a hatóság igényeinek megfelelt.³⁷

Az ungi egyházmegyében is kardinális problémáról panaszkodtak: „az ungvári középiskolába járó ungvári gyermekek részére az igazgatóság a vallásóra adását azzal az indoklással tagadta meg, hogy a magyar, a ruszin és a cseh tagozatokba járó [református] gyermekek száma nem éri el külön-külön a húszat...”³⁸ A lelkész úgy oldotta meg ezt a helyzetet, hogy a hittanórákat az egyház saját hivatali helyiségében tartotta meg. Az állam ezért – „persze” – semmit nem fizetett. Hiába kérték az egyházkerület képviselői, hogy a református gyerekeket összevontan oktathassák az iskolában, és a vallásitanítási órákat az állam finanszírozza.³⁹ De nem csak itt, hanem általában is kezdett visszaszorulni a hitoktatás az iskolákban. Ezt a helyzetet vasárnapi iskolák beindításával próbálták ellensúlyozni a gyülekezetek.

³⁶ Uo.

³⁷ Beregi Református Egyházmegye 1920. november 25-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 4. o., Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára (KRL).

³⁸ A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének Kassán 1927. november 22-én tartott rendes ülésének jegyzőkönyve, 97. (KRL)

³⁹ Uo., 100. (KRL)

A Beregi Egyházmegye minden iskolájában szünetelt az oktatás az 1919/20-as tanévben,⁴⁰ mivel a tanárok jelentős része nem tett állampolgársági esküt, sőt 1920 szeptemberében sem kerülhetett sor a gyermekek beiskolázására.⁴¹

Az állam nem fogadta el a református oktatási anyagot sem. A tiltakozás e rendeletek ellen legtöbbször eredménytelen maradt.

A kárpátaljai egyházmegyék azonban igen nagy figyelmet fordítottak a felekezeti iskolákban zajló minél hatékonyabb oktatásra, a református kegyesség és értékrend erősítésére a diákokban. A máramaros-ugocsai térség több gyülekezete felhívással fordult 1927-ben a konventhez, és kérték, hogy református felekezeti iskolákban csak református szerzők könyveit tanítsák. A konvent a javaslatot támogatta, s mivel legfontosabbnak egy református olvasókönyv bevezetését tartották, Nagy Sándor felsőszecsei tanítót meg is bízták ennek munkálataival.

Az 1927. november 22-én tartott Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház egyetemes konventjén általában is foglalkoztak iskola- és tanügyekkel. Ekkor készült statisztika szerint az egyházkerület gyülekezeteinek 63%-a tartott fenn felekezeti iskolákat, de így is a *Podkarpatszka Rusz*-i tanköteles diákoknak mindössze 44%-a járhatott felekezeti iskolába. A többiek állami iskolában tanultak, illetve 7%-uk ott sem, ami elsősorban a tanítóhiánynak volt a következménye. A kárpátaljai egyházkerület területén lévő 64 iskolából 9-ben az állam által kinevezett – nem református vallású – tanítók tanítottak, 11 református tanítói állás betöltetlen volt. A meglévő iskoláknak 82%-a csupán ötosztályos volt, de működtek négy- és kétosztályosak is. A tantermek felszerelése is komoly hiányosságot mutatott.⁴²

Csak 1928-ban hét iskola szűnt meg, és még tíz megszűnés közeli állapotban volt. Tovább növekedett a tanárhiány is. A pedagógusok pótlására szerettek volna létesíteni Kárpátalján egy magyar tanítóképzőt, de erre nem kaptak engedélyt az államtól. Nehezítette az oktatást az is, hogy a tanárok fizetésének biztosítása nagy anyagi terhet jelentett a kárpátaljai egyház számára.

A helyzet némileg akkor változott, amikor az állam 1932-ben elismerte az egyházkerület püspökét, Bertók Bélát, és az egyház egész vezetőségét is.

Tudjuk jól a 16. század óta, hogy az iskolák a gyülekezetek veteménységkertjei. A református iskolák elleni ideológiai, politikai, adminisztratív, fizikai vagy bármilyenű támadások végsősoron a református egyház és annak tagjai, a jövő gyülekezetei elleni támadások. Azt is tudjuk, hogy a református egyház nemzetmegtartó ereje és szerepe hatalmas; a református iskolák nemzeti öntudatra nevelése, anyanyelvű oktatása, a magyar irodalom, történelem, művelődéstörténet tanítása terén végzett munkája pedig misszió.

⁴⁰ FODOR Krisztina: *A Beregi Református Egyházmegye rövid története 1914–1923*, Kézirat, URL: <http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Fodor%20Krisztina.pdf> Utolsó letöltés: 2020. 07. 20.

⁴¹ Így az előző háborús évekkel együtt csak ebben az egyházmegyében hét év nehézségei gyengítették vagy akadályozták a tanítást-tanulást. Ehhez lásd bővebben Fodor Krisztina tanulmányát: Uo.

⁴² A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének Kassán 1927. november 22-én tartott rendes ülésének jegyzőkönyve, 18–19. (KRL)

Isten iránti kimondhatatlan hálával állapíthatjuk meg 100 évvel Trianon után, hogy az emberi hatalmasságok terveivel szemben él az egyház, megmaradt református magyar népünk, gyülekezeteink jövője felől reménységgel lehetünk működő iskoláinkra, oktatási-nevelési intézményeinkre tekintve – Kárpátalján is. Mert azt is tudjuk, hisszük és valljuk, hogy Isten Fia kiválasztott gyülekezetének vagyunk részei, tagjai, melyet ő oltalmaz és őriz.

ABSTRACT

Impressions from the History of Sub-Carpathia after 1918, in particular Education and the Situation of Reformed Church Schools

The Northeastern part of the historical Hungary, today called Subcarpathia could have remained under Hungarian rule after World War I. The winner Romania and the already forming Czechoslovakia however immediately claimed the region and occupied it in 1919. After the carefully drafted Czech preparations, the peace negotiations gave Subcarpathia to the newly established Slav country. The first half of the paper highlights the way leading to this decision and some aspects of the process.

The change of regime caused serious changes to all aspects of life in the Hungarian community living in the region. The second part of the paper gives an overview of the situation of the Hungarian schools which guaranteed the survival and future of the Hungarian community, and also presents the systematic attacks which tried to undermine these goals.

Románia, Erdély, Székelyudvarhely, Városháza (Batthyány) tér,
balra a Városháza, szemben a református templom. 1941.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 11396

Harsányi Béla

KÁRPÁTALJAI REFORMÁTUS BELMISSZIÓI MOZGALOM A XX. SZÁZAD 20-AS, 30-AS ÉVEIBEN

Bevezetés: a belmisszió mozgatórugói

A Kárpátaljai Református Egyházkerület hosszú szerveződési időszakot követően 1923. június 7-én alakult meg véglegesen, amikor is Munkácson beiktatták hivatalába első püspökét, Bertók Béla helybeli lelkészt.¹ A belmissziói mozgolódás azonban ettől jóval korábban elkezdődött, melynek három fő mozgatórugója volt. Az első – már a kezdetektől – a magyar nemzeti identitás és kultúra erősítésének, őrzésének szándéka volt.² Másodsor: a belmissziói törekvéseket – nem csak Kárpátalján, de szerinte a történelmi Magyarországon – egy olyan kísérletnek tarthatjuk, mely arra irányult, hogy az egyháztagok és a hivatalos egyház képviselői között a dualizmus kora óta fennálló távolságtartást, elhidegülést megszüntesse. A dualizmus korából örökölte az egyház azt az állapotot, hogy annyira beolvadt az állami struktúrába, hogy megszűnt a közemberektől való függése, és egyben megszűnt a velük való közvetlen kapcsolata is. Az egyház létét, egzisztenciáját teljességgel az állam garantálta, ez pedig rendkívül elkényelmesítette, ellaposította szolgálatát. Tömegek idegenedtek el az egyháztól. Az 1919-es proletárdiktatúra rövid időszaka aztán úgy hatott a református egyházra, mint egy vészkiáltás, amelynek hatására sokan felébredtek, és a belmissziói mozgalom egy addig szűk réteg szívügyéből az egész hivatalos egyház fontos programja lett.³ Végül

¹ HARSÁNYI Béla: Az egyházkerületi szervezkedés késedelmének okai Kárpátalján, in KERESZTES Gábor (szerk.): *Tavaszi szél, 2016, Tanulmánykötet*, II. kötet, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 24–34.

² Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban TtREL), I.27.b.8., Pap János levele Biki Ferenchez, 1921. július 1; TtREL, I.27.b.8, Biki Ferenc körlevele a máramaros-ugoc sai református lelkészekhez, 1921. szeptember 20.

³ BOLYKI János – LADÁNYI Sándor: A református egyház 1918–1948 között, in BARCZA József – DIENES Dénes (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház történe-*

a belmissziói erőfeszítések harmadik mozgatórugója, legalábbis a Csehszlovákiához csatolt területeken, éppen ennek az állammal való jó viszonynak a megszűnése volt. A csehszlovák állam igen mostohán bánt a református egyházzal. Lelkészeitől minden lehetséges módon megvonta az államsegélyt, jogilag igyekezett a lehető legnagyobb bizonytalanságban tartani, iskoláit ellehetetleníteni. Ebben a helyzetben az öntudatos, egyházukért áldozatkész, szolgálatkész egyháztagok nevelése létszükségletté vált.⁴

A belmisszió kezdetei: egyesületi vagy közegyházi út?

A kezdeti időkben a belmissziói eszmélődés jelentős alakjai Benkő Viktor sárosoroszi és Siposs Imre csepei lelkészek voltak, akik *Új Reformáció* néven egyesületet hoztak létre Szlovenszkóban és Ruszinszkóban, amelybe hívták a református egyház lelkészeit és világi tagjait is. Az egyesület Kassán jött létre 1922 decemberében, amikor elfogadták alapszabályait, és felterjesztették azokat jóváhagyásra a minisztériumhoz.⁵ Mint Benkő Viktor, az egyesület elnöke írta, céljuk az volt, hogy a keresztyéniséget a templomon kívül is lássák megvalósulni. Programjuk szerint az aktív, szociális kegyességet képviselték minden felekezetieskedésen és szűklátókörűségen felülemelkedve.⁶ Ellenfeleik, kiknek fő képviselője Peleskey Sándor⁷ viski lelkész volt, szemükre vetették, hogy ők a magyarországi Bethánia mozgalom képviselői, amely alakulattal szemben a nagy tekintélynek örvendő Sebestyén Jenő dogmatika professzor, a történelmi kálvinizmus fő alakja a *Kálvinista Szemle* hasábjain komoly elvi harcot vívott. Sebestyén Jenő olyan szerveződésnek írta le őket, amely a keresztyénségnek valamilyen elitista elképzelése szerint a komoly hívőket ki akarja ragadni, vagy legalábbis el akarja különíteni a szerinte hitetlen népegyházi keretek közül. Peleskey jellemzése szerint a Bethánia kegyességi irányzata ezenkívül nem eléggé elkötelezett sem a református értékek, hitvallások, sem pedig a magyar nemzeti identitás védelme és erősítése iránt, hanem valamilyen általános, színtelen keresztyénség propagálói.⁸ A vita végül nem élesedett ki oly mértékben, mint ahogy az anyaországban ez történt. Az identitás megőrzésének felelősségérzete a kisebbségi sorsban determinálta annak eredményét, mely az egyházi felsőbbtség hozzáállásában is tükröződött. Czinke István, a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület püspöke, az egyetemes konvent elnöke, és Bertók Béla kárpátaljai püspök is a belmisszióknak egyházon belüli,

te, 1918–1990, *Tanulmányok*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémia, 1999, 10–12.

⁴ TrREL, I.22.a.6, Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1929. december 10.

⁵ Siposs Imre: „Új Reformáció Szövetség”, *Református Egyház és Iskola* (a továbbiakban *REI*), 2. évfolyam, 1922. december 3., 199–200.

⁶ Benkő Viktor: Az új Reformáció-Szövetség, *REI*, 3. évfolyam, 1923. január 21., 11.

⁷ Peleskey nem általában a belmisszióknak volt ellenfele, sőt nagyon is elkötelezett és aktív támogatója és munkása volt annak, hanem az ún. Bethánia-féle általános keresztyénséggel szemben hangoztatta ellenvéleményét, valamint a belmisszióknak nem egyesületi, hanem egyházon belüli gyakorlását szorgalmazta és munkálta.

⁸ Peleskey Sándor: Új Reformáció Szövetség – Pietizmus, *REI*, 3. évfolyam, 1923. január 14., 5–7.

tehát nem egyesületi folytatása mellett tört pálcát.⁹ Szintén az egyházon belüli belmissziói munka mellett kötelezte el magát a Szlovenszkoói és Kárpátaljai Református Egyetemes Egyház Zsinata is Léván, amely 1923. június 17–25. között ülésezett. Ez a zsinat a VIII. törvénycikkkel egészítette ki korábbi törvénykönyvét, melyet Sörös Béla losonci lelkész dolgozott ki, és amely *Az egyház belső építéséről* címet kapta.¹⁰ A törvénycikk kimondta a családkönyvek¹¹ bevezetését, a gyermekek lelkigondozásának gyakorlását; a konfirmáció idejével kapcsolatban elrendelte, hogy a gyermek be kell, hogy töltsen előbb a 14. életévét. Előírta továbbá a gyülekezetekben a különböző hitéleti egyesületek szervezését, a lelkész által választott tagokból álló „evangéliumi közösségek” megszervezését, mint gyülekezeti testületeket, amelyek a lelkész missziói munkatársi közösségeként tevékenykednek; fontos intézkedés volt még a gyülekezeti egyházfegyelem gyakorlásának hangsúlyozása is. A törvény minden egyházmegyében és egyházkerületben felállítani rendelte ezen kívül a lelkésztestületeket.¹²

Peleskey Sándor működése

Az elkövetkező pár évben a belmisszió irányítása és szervezése Kárpátalján főleg Peleskey Sándor kezében összpontosult. De Bertók püspök belmisszió iránti elkötelezettségét is megláthatjuk abban, hogy 1923 márciusában *Szeretet* címen elindította vallásos néplapját, amelyet kétheti rendszerességgel jelentetett meg, és önkéntes adományok segítségével tartott fenn.¹³ Ez hamarosan olyan népszerű lett, hogy nem csak Kárpátalján, de a két szlovenszkoói egyházkerületben, a dunáninneniben és a tiszáninneniben is igen elterjedt, és hamarosan az egyetemes egyház vallásos néplapjává lett. Körülbelül 6000 példányban jutott el az olvasókhoz.¹⁴ Ami Peleskey Sándor munkásságát illeti, a Kárpátaljai Református Egyházkerület Missziói Bizottságának tagjaként a belmisszió beindításának első lépését a lelkészek és a presbiterek aktivizálásában, képzésében, a belmissziói munka módszereinek és ágazatainak megismertetésében látta. Ennek érdekében lelkészértekezleteket, konferenciákat szervezett. Az első ilyenre 1923. március 21-én került sor Nagyszőlősön.¹⁵ Peleskey itt is hangsúlyozta a belmissziói munka református hitvallásokhoz és a kárpátaljai magyar református néplélekhez való igazodásának fontosságát, majd Bácsy Gyula feketepataki lelkész tartott előadást a belmisszió alapvető munkáiról, úgymint: a megtérés, az evangélizálás, a testvéri közösség megteremtése és ápolása és a buzgó imádság.¹⁶ Minde-

⁹ CZINKE István: Részlet a konventi elnöki jelentésből, *REI*, 3. évfolyam, 1923. április 29., 66.

¹⁰ Események – Feljegyzések, *REI*, 3. évfolyam, 1923. április 29., 66–67.

¹¹ A családkönyvek egyházközöségként nyilvántartották az egyháztagok, és református vallású családtagjaik adatait, életeseményeit.

¹² HARSÁNYI Béla: A felvidéki és kárpátaljai egyetemes református egyház törvényalkotó munkája a két világháború között, *Egyháztörténeti Szemle*, 17. évfolyam, 2016/4, 56–83.

¹³ BERTÓK Béla: Tájékoztató és kérés, *Szeretet*, 1. évfolyam, 1923. március 25., 2–3.

¹⁴ CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938)*, Ungvár, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1940, 175.

¹⁵ Hírek, *REI*, 3. évfolyam, 1923. március 18., 44.

¹⁶ SIPOSS Imre: Események–Feljegyzések, *REI*, 3. évfolyam, 1923. április 1., 51–52.

zek után nem váratott magára sokáig az egyházkerületi lelkészkonferencia sem. Ezt Bertók szervezte meg 1924. április 8-án Beregszászban.¹⁷ Ezen az alkalmon Peleskey *A destruktív szociológia és mi* címmel tartott előadást, melyben elméleti síkon ismertette a hallgatósággal azokat a korabeli társadalmi jelenségeket, amelyek károsak az egyház életére és szolgálatára nézve, valamint röviden kitért az ellenük való harc és védekezés lehetőségeire is, melynek egyetlen módja a lelkipásztorok Krisztusban való megújulása, megerősödése, és az ezzel együtt járó egyházmegújító munka.¹⁸ Előadott még a konferencián Szabó Béla is, aki már jóval gyakorlatiasabb oldalról közelítette meg a belmissziót, amikor annak különböző módszereiről és eszközeiről, a vasárnapi iskolákról, a vallásos estékről, a bibliaórákról, az ifjúsági- és leányszövetségekről beszélt.¹⁹ Még ugyanebben az évben, október 21-én szintén Beregszászban szervezett Peleskey egy egyházkerületi lelkészértekezletet, melyen Szendrey István mezőkasznói lelkész *Korunk mozgató eszméi az ige világitásában* címmel tartott előadást, valamint Peleskey is szolgált, melynek során a református lelkészség legnagyobb bajának a XIX. század racionalizmusában leragadt gondolkodásmódot nevezte meg. Eszerint az egyház egy törvényekkel körülbástyázott, tekintélyes, államilag megbecsült organizmus, melynek elsődleges társadalmi feladata, hogy jó erkölcsű, becsületes embereket neveljen. Ilyen ideológia mellett az egyházi életnek kulturális és adminisztrációs tevékenységei kerültek fölénybe. Trianon után azonban, a Csehszlovákiába szakadt magyar református egyház életében ezek az eddig oly nagy biztonságot nyújtó külső keretek összetörték. Az állam nem állt már a maga hatalmával és anyagi támogatásával az egyház mellett, így az egyháztagek semmi sem kényszerítette arra, hogy egy ilyen bürokratikus jellegű egyháznak engedelmes tagjai legyenek. Be kellett tehát látnia a lelkészi karnak, hogy a bürokratikus egyház fogalmát fel kell váltani az élő, lelki egyház fogalmával, és el kell kezdeniük a lelkekért való munkálkodást. Lehet, sőt kell is ragaszkodni a református egyház tradícióihoz, ősi törvényeihez, iskoláihoz, de nem szabad elfelejteni, hogy az egyház fundamentuma mégsem ezekben van, hanem a Krisztusba vetett élő hitben.²⁰ Azonban az 1924. esztendő még mindig nem zárult le ezzel az értekezlettel a belmisszió szempontjából. A kárpátaljai egyházkerület december 15-én református napot szervezett Ungváron, melyről a tudósító úgy emlékezik meg, hogy az az első tömegmegmozdulás volt a magyar kálvinizmus reprezentálására Csehszlovákiában. 90 lelkész, 50 tanító, 50 egyházi tisztségviselő, 100 egyházközség 450 presbitere, 60 református nő és egy sereg érdeklődő, közel 1000 fő vett részt az alkalmon, ahová a földrajzi közelség miatt bizonyára a szlovenszkoói tiszáninnyi egyházkerületből is sokan érkeztek. A konferencia elnökségét Bertók Béla püspök és Polchy István a Kárpátaljai Református Egyházkerület helyettes főgondnoka alkotta, az ígehirdetést Bácsy Gyula végezte, előadást pedig Magda Sándor csicseri (tiszáninnyi) lelkész tartott a református lelkészképzés fontosságáról és igei szempontjairól.²¹

¹⁷ Lelkészkonferenciák, *REI*, 4. évfolyam, 1924. április 20., 64.

¹⁸ PELESKEY Sándor: *A destruktív szociológia és mi*, *REI*, 4. évfolyam, 1924. május 4., 69–70.

¹⁹ Lelkészkonferenciák, 64.

²⁰ PELESKEY Sándor: *A mi legnagyobb bajunk*, *REI*, 4. évfolyam, 1924. november 9., 177–178.

²¹ ISAÁK Imre: *Református nap Ungváron*, *REI*, 4. évfolyam, 1924. december 28., 201–202.

Bácsy Gyula missziói lelkészsége

A kárpátaljai egyházkerület 1925. december 15–16-i közgyűlésén Bertók javaslatára egyházkerületi missziói lelkészi állást létesített, és e tisztség betöltésére Bácsy Gyula újdávidházai lelkészt választotta meg.²² Az elfogadott szabályrendelet szerint a kerületi missziói lelkész hivatása minden irányú missziói munka, de különösen a belmisszió figyelemmel kísérése és ébrentartása, népszerűsítése, szervezése, irányítása, felügyelete volt. A missziói lelkész hatásköre kiterjedt az egyházkerület minden egyházmegyéjére és gyülekezetére, azok evangelizálására, valamint azokban a diakóniai munka támogatására. A missziói lelkész kötelessége volt, hogy két évente legalább egyszer az egyházkerület minden gyülekezetét meglátogassa, és azokban az evangelizáció és a diakónia ügyét előmozdítsa; a belmissziói munkások feladatait irányítsa, számukra megbeszéléseket, konferenciákat tartson; a gyülekezetekben vallásos összejöveleket szervezzen hitébresztés céljából, szórványokat látogasson, vallásos irodalmat terjeszzen, belmissziói munkatársakat képezzen. A missziói lelkész köteles volt munkájáról minden évben tervezetet készíteni, és azt a püspöknek jóváhagyásra felterjeszteni. A felelősségről szólva a szabályrendelet leszögezi, hogy a missziói lelkész az egyházkerületi közgyűlésnek tartozik felelősséggel, fegyelmi ügyeit illetően pedig az egyházkerületi bíróság hatásköre alatt áll. Az egyházkerületi gyűlések alkalmával köteles jelentést tenni a belmisszió ügyének állásáról. Az egyházkerületi lelkész az egyházkerületi közgyűlésnek rendes tagja, valamint a kerület missziói előadója is egyben. Díjazásáról az egyházkerület gondoskodik. A missziói lelkész szolgálatai alkalmával minden perselypénz az egyházkerületet illeti.²³ Bácsy rövid, mindössze két és fél éves missziói lelkészi munkájának eredményéről lemondásakor, az 1928. december 27-i kerületi közgyűlésen számolt be. Eszerint a két és fél év alatt nem csak Újdávidháza, hanem Szolyva szórványgyülekezetébe is kijárt minden vasárnap istentiszteletet tartani. Járt a Kárpátalja gyülekezeteit, és missziói napokat szervezett azokban. Lelkészi konferenciákon vett részt előadóként. Útjai során terjesztette a *Szeretet* című újságot, és igyekezett annak megrendelőket szerezni. Homályos és elnagyolt statisztikát közöl arról, hogy 1926 folyamán 25, 1927-ben pedig 34 gyülekezetben kezdődött meg a belmissziói munka Kárpátalján. 1928 csonka évében azonban visszaesést tapasztalt, már csak 8 gyülekezetet említett e vonatkozásban. Hogy azonban pontosan mit jelentenek ezek a számok, arról részletesen nem kapunk információt.²⁴

Belmisszió és diakónia

Hogy a belmisszió ügyét az egyház legmagasabb köreiben is mennyire fontosnak tartották, jól mutatja, hogy 1925 szeptemberében az egyetemes konvent Czinke Ist-

²² PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintés a jelenre*, Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1994, 184.

²³ TtREL, I.22.a.2, Bácsy Gyula: Szabályrendelet a Kárpátaljai Református Egyházkerület missziói lelkészi állásáról, 1925. június.

²⁴ TtREL, I.22.a.5, Bácsy Gyula egyházkerületi missziói lelkészi jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1928. december 27.

ván elnök indítványára határozatot hozott arról, hogy az 1923 júniusi lévai zsinat törvénykönyvének – melynek jóváhagyása az állam részéről késlekedett, így nem juthatott érvényre – előbb már ismertetett VIII. törvénycikkét 1926. január 1-i hatállyal életbe lépteti, mint az egyházi élet és belmissziói munka új szabályzatát. A konvent a maga missziói bizottságát is megalapította.²⁵

A missziói hevület egy másik megnyilvánulása volt ebben az időszakban az egyetemes egyház életében a diakóniai erőfeszítések és teljesítmények megszaporodása. 1927–1928-ra általánossá vált az a nézet a belmisszió vezető alakjai között, hogy kevés csak beszélni az Isten országáról, a missziói erőfeszítéseknek csak akkor lesz hitele és eredménye, ha a belmisszió által felélesztett keresztyéni buzgóságnak valami módon csatornát nyitnak, hogy az kiáradhasson, megnyilvánulhasson. Ez pedig csak a szeretetszolgálat által történhet. Mindhárom egyházkerületben elkezdődtek tehát a próbálkozások és kezdeményezések a diakónia végzésére, különösen a legelesettebbek és legrászorultabbak, az árvák felé.

A dunáninnyi egyházkerületben Kiskoszmályon, Tiszáninnen Rozsnyón, majd Beretkén, a kárpátaljai egyházkerületben pedig Huszton voltak kezdeményezések. Czinke István tiszáninnyi püspök és Lukács Géza tiszáninnyi egyházkerületi főgondnok, akik egyben az egyetemes konvent elnökségét is alkották, nagyszabású tervvel álltak a konvent elé 1928 tavaszán, tudniillik, hogy az egyház vásárolja meg a rozsnyói fürdő épületkomplexumát. Terveik szerint ezt az objektumot aztán a jövőben az egyház missziói, diakóniai és üdülőközpontként használhatná.²⁶ A konventi tagok részéről e javaslat ellen azonban több kifogás és ellenvetés is érkezett, minek következtében azt végül ilyen formában nem fogadták el.²⁷

A tiszáninnyi egyházkerületben és egyházmegyéiben azonban nem szűnt meg a szándék és a lelkesedés. A gömöri egyházmegye július 30-án Szalócon tartott rendes közgyűlésén foglalkozott a témával. A közgyűlés határozatilag kimondta, hogy az egyházmegye lelkészei és tanítói az 1928. évtől kezdődően tíz éven keresztül jövedelmük 2%-val kötelesek hozzájárulni e nemes cél megvalósításához. Az egyházmegye a felállítandó árvaházat a sajátjaként szándékozta megalapítani, de azt készségesen felajánlotta a tiszáninnyi egyházkerületnek, ezen keresztül pedig a konventnek, hogy egyetemes egyházi célokat szolgáljon. A tiszáninnyi egyházkerület november 11–12-én Kassán tartotta soros közgyűlését, melynek egyik központi témája a tervezett szeretetintézmény felállítása körül kialakult helyzet volt. Határozatilag kimondták, hogy az árvaház létesítésének gondolatát felkarolják, és 1929. szeptember 1-jéig megvalósítják. Felállításának a helyéül azonban – bár sok tekintetben Rozsnyót ideálisnak tartották – az egyetemességre való törekvés és a fekvés adta sok előnyökre való tekintettel Rimaszombatot jelölték ki. Felállítottak továbbá egy

²⁵ PÉTER Mihály (szerk.): *A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyetemes Konvent ülésének jegyzőkönyve, 1925. szeptember 8., 7. szám.*

²⁶ CZINKE István: Református árvaház, *REI*, 8. évfolyam, 1928. május 13., 10.

²⁷ PÉTER Mihály (szerk.): *A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének jegyzőkönyve, 1928. május 31., 8. szám.*

bizottságot, melyet felhatalmaztak az intézmény számára megfelelő hely vásárlására. A hely kérdése azonban végül hamarosan nem várt módon oldódott meg. Tornalyay Margit birtokos úrnő 1928. december 4-én az akkor már Beretkén szolgáló Bácsy Gyula előtt kijelentette, hogy az árvaház céljára felajánlja a Beretky kastélyt és 100.000 cseh koronát. 1928. december 13-án a konvent Kassán tartott soros ülésén elfogadta a nagyszerű alapítványt. A továbbiakban felhatalmaztak egy bizottságot az adomány átvételére, illetve a kastély átalakítási terveinek az elkészítésére azzal a kikötéssel, hogy az intézet 1929. szeptember 1-jén megnyitható legyen. Hamarosan megkezdődtek az építkezési munkálatok, és a megszabott határidőt némileg átlépve, 1929 októberének végére a szükséges átalakításokat el is végezték. Végül 1929. október 31-én a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház árvaháza Beretkén 12 árvával (10 fiúval és 2 lánnyal) megnyitotta kapuit. Az árvaház vezetője 1929. október 31-től 1935. augusztus 15-ig, távozásáig, Bácsy Gyula beretkei lelkész volt. 1936 januárjától 1937. augusztus 31-ig az új beretkei lelkész, Borza Zoltán vette át munkáját, 1937. szeptember 1. és 1947. szeptember 30. között pedig – kezdetben helyettes-igazgatói minőségben, majd rendes igazgatóként – Gérecz Lajos beretkei iskolaigazgató lett a vezető.²⁸

Kárpátalján a huszti gyülekezet bázisán indult el 1928 tavaszán egy erőteljes kezdeményezés egy árvaház-szeretetház megalapítására. Szabó Béla helyi lelkész volt ennek a fő kezdeményezője, aki először természetesen itt is az egyházmegye és egyházkerület együttműködésével és fenntartásában tervezte a működést. Egy teljesen új épületet szerettek volna felhúzni az árvaház számára kölcsönpénzből, amit aztán az intézmény részére történő gyűjtésekből, adományokból törlesztettek volna.²⁹ 1928 júliusának végén felvették az első árvát, akit ideiglenesen egy gyülekezeti tag özvegyasszonynál helyeztek el.³⁰ Bertók a rozsnyói fürdő ügyében hozott konventi határozat, és annak negatív hatásai miatt igen óvatosan közelített a huszti árvaház kérdéséhez. Nem szerette volna, hogy az egyházi közvélemény előtt úgy tűnjön, hogy a saját kerületének huszti árvaházzal kapcsolatos tervei miatt nem támogatta Czinke és Lukács indítványát. Ezek a körülmények arra készítették, hogy távol maradjon a szeretetház körüli egész szervezkedéstől. A huszti árva- és szeretetház gondolata körül ezzel elfogyott a levegő. 1928 őszén felcsillant ugyan még egyszer a remény, szintén Szabó Béla közreműködésével. Ugyanis a Huszthoz közeli Taracköz gyülekezete, mely bizonyos földeladások révén nagyobb tőkéhez jutott, felépítette volna Huszton a tervezett árvaházat, ha azt bérbe adhatta volna valakinek.³¹ A Kárpátaljai Református Egyházkerület 1928. december 27-i közgyűlése azonban a huszti árvaház felállítását továbbra is időszerűtlennek mondta ki, és így nem engedélyezte a tarackö-

²⁸ GALO Vilmos: A Beretkei Református Árvaház története, *Egyháztörténeti Szemle*, 13. évfolyam, 2012/2, 29–51.

²⁹ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. május 27.

³⁰ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. július 27.; TtREL, I.22.a.5, Tervezet a Huszton felállítandó „Szeretetház”-ról.

³¹ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. október 16.

zi gyülekezetnek sem, hogy pénzt ennek felépítésébe fektesse.³² Ezzel a kárpátaljai árvház ügye hosszú évekre lekerült a napirendről.

Szabó Béla missziói lelkészsé választása

Bácsy Gyula kerületi missziói lelkészségről való lemondását³³ követően Bertók ideiglenes jelleggel Szabó Bélát nevezte ki a tisztségre.³⁴ Feladatául tűzte ki azonnal egy missziói munkaterv kidolgozását, a missziói munka anyagi feltételeinek megteremtésére vonatkozó javaslat elkészítését, az egyházkerület különböző missziói csoportjainak, egyesületeinek felmérését és egy nagyszabású egyházkerületi „református nap” megszervezésének előkészítését.³⁵

Szabó kérdőívet szerkesztett a kerület lelkészei számára, ami alapján a belmissziói helyzetfelmérést el lehetett készíteni. Belmissziói tanfolyamok szervezését jelentette be azok számára, akik e munkában szeretnének részt venni.³⁶ Kezdeményezte, hogy az egyházmegyékben is legyenek missziói lelkészek, ne csak az egyházkerületben.³⁷ Ennek első gyümölcse már 1928 őszén mutatkozott, amikor a máramaros-ugocsai egyházmegye Sárkány Lajos királyháza lelkészt választotta meg a megye missziói lelkészévé.³⁸ Beregben 1930 februárjában választották meg hasonló tisztségre Tornay János bilkei lelkészt.³⁹ A kárpátaljai ungi egyházmegyében 1929-ben az ungvári gyülekezet jóvoltából szintén történtek előrelépések. A gyülekezet II. segédlelkési állást szervezett, melynek kizárólagos munkájául a belmisszió végzését és propagálását tűzték ki, és melyre Nyitrai Béla segédlelkészt választották meg.⁴⁰ Szabó még 1928 decemberére elkészítette a Bertók által kért missziói tervet is. Ez kimondta, hogy a missziói munka vezetése a kerületi és egyházmegyei missziói bizottságok joga és kötelessége. Ezek elnöksége a kerületi, illetve megyei elnökség. Rögzítette, hogy a református egyházban mindenkor a templomi igehirdetés áll a gyülekezeti élet közép-pontjában, és a templomon kívüli igei szolgálat csak e köré épülhet. Szabó szerint haladéktalanul meg kell szervezni a kárpátaljai református gyülekezetekben a vasárnapi iskolákat, nőszövetségeket, leányköröket, ifjúsági egyleteket, vallásos estétet, missziói napokat. Ezek előkészítésére és népszerűsítésére kurzusokat és konferenciákat kell szervezni. Ezekben helyet kell adni nem csak az igehirdetésnek, hanem az ismeretterjesztésnek és a keresztyéni szórakozás formáinak is. A cél, hogy ilyen módon a gyülekezetekben családias, testvéri közösség alakuljon ki. A misszió anyagi hátterének

³² TtREL, I.22.a.5, A Kárpátaljai Református Egyházkerület 1928. december 27-i közgyűlésének jegyzőkönyvi kivonata, 42. szám.

³³ TtREL, I.22.a.5, Bácsy Gyula lemondó levele Bertók Bélához, 1928. augusztus.

³⁴ TtREL, I.22.a.5, Bertók Béla levele Szabó Bélához, 1928. szeptember 20.

³⁵ TtREL, I.22.a.5, Bertók Béla levele Szabó Bélához, 1928. szeptember 24.

³⁶ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla körlevél-tervezete Bertók Béla számára, 1928. október 16.

³⁷ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. október 27.

³⁸ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. november 1.

³⁹ A beregi egyházmegye közgyűlése, *REI*, 10. évfolyam, 1930. március 2., 4–5.

⁴⁰ TtREL, I.22.a.6, Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1929. december 10.

biztosítására megalakítani javasolta a kerületi és egyházmegyei missziói pénztárakat, melyek bevételi forrásait a különböző missziói alkalmakon beérkező és az e célra felajánlott adományok képezték. A pénztárakat a missziói bizottságok kezelése alá rendelte. A misszió és a szeretetszolgálat céljaira való gyűjtést Szabó a gyűjtőkönyvecskék rendszerének bevezetésével látta elindíthatónak. Ennek lényege az volt, hogy aki rendelkezett egy ilyen gyűjtőkönyvecskével, annak tíz olyan hűséges támogató nevét kellett beleírnia abba, akik vállalták, hogy három éven keresztül havonta egy korona összeggel támogatják a misszió és a szeretetszolgálat ügyét. Ezeket az összegeket aztán a könyvecske tulajdonosa összegyűjtötte, és átadta a kerületi missziói bizottságnak.⁴¹ Ilyen előkészületek után az 1928. december 27-i egyházkerületi közgyűlés, Bertók ideiglenes kinevezését jóváhagyva, hivatalosan is Szabó Bélát választotta meg a kerület missziói lelkészévé.⁴²

Szabó Béla működése

Az 1929. május 22-i sikeres beregszászi református nap lebonyolítása után⁴³ Szabó és Bertók – mint legígéretesebb, legnagyobb sikerrel kecsegtető szolgálati területet – a nőszövetségi munkát igyekeztek preferálni. Ennek érdekében 1929 októberében Técsőn került sor egy kerületi leánykonferenciára. A nőmozgalom vezetőivel, Nagyday Ferencnével, Szabó Sándornéval, Buday Sándornéval több gyülekezetet felkeresve, főleg Máramaros-Ugocsában, megszervezték a lányok és asszonyok bibliaköreit. Ilyen gyülekezetek voltak: Técső, Nagyszőlős, Visk, Huszt, Királyháza, Tiszaújlak, Tiszakeresztúr, Tiszabökény, Tiszapéterfalva, Akli, Nevetlenfalu, Feketeadó, Tekeháza, Gödényháza, Salánk, Feketepatak, Verbóc, Nagypalád, Bene, Beregszász és Ungvár. Ezenkívül a már régebben tervezett missziói munkatársképzést is a leány- és asszonykört vezetőik tanításával igyekeztek elindítani.⁴⁴ Ez utóbbi tanfolyam első alkalmára 1930. február 11-14. között került sor Nagyszőlősön,⁴⁵ ezt követően pedig rendszeressé váltak ezek az alkalmak az egyházkerületben. A munka még tovább fejlődött, amikor 1930 novemberében a Máramaros-Ugocsi Református Egyházmegyében létrehozták a nőszövetség utazó titkári állását is, amelyre azonnal egy Szeles Kató nevezetű tiszaujlaki buzgó és hitben járó nőtestvért választottak meg. Díjazását egyelőre a munkája során begyűjtött adományokból rendelték fedezni.⁴⁶ Ez a kezdeményezés

⁴¹ TtREL, I.22.a.5, SZABÓ Béla: *Missziói tervzet a Kárpátaljai Református Egyházkerület számára*, 1928. december.

⁴² TtREL, I.22.a.5, A Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1928. december 27, 19. szám.

⁴³ TtREL, I.22.a.6, 1929. május 22-én Beregszászban a református templomban tartandó református nap programja, 1929. április 8.

⁴⁴ TtREL, I.22.a.6, A kárpátaljai egyházkerület missziói lelkészének 1929. évről szóló jelentése, 1929. december.

⁴⁵ TtREL, I.22.a.7, A Nagyszőlősön 1930. február 11-14. napjaiban tartandó vezetők tanfolyamának programja.

⁴⁶ TtREL, I.22.a.7, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

bizonyára sikeresnek bizonyult, hiszen egy évvel később már az egyházkerületi közgyűlés is elrendelte három utazó titkár alkalmazását a leánykörti munkák előmenetelének támogatására. Ezeknek költségeire 500 cseh korona összeget különítettek el.⁴⁷

1929 júniusában Bertók kezdeményezésére és személyes felügyelete alatt egy új missziói munkaág is megindult, mégpedig intézményesült formában, a Kárpátaljai Református Egyházkerület Iratterjesztése néven. Ezzel bizonyára igen komoly hiánypótló tevékenységbe kezdett az egyházkerület. 1930 áprilisában az egyetemes konvent erre az iratterjesztésre bízta az új református énekeskönyv második kiadását. Több könyvkiadóval is érintkezésbe léptek, és megbízásokat vállaltak, így az iratmisszió, bár sok infrastrukturális és személyi problémával küzdve, mégis jó úton haladt a fejlődés útján.⁴⁸

Az 1930-as esztendő végére, ugyan csak részleges adatokból – mert nem minden lelkész tartotta fontosnak visszaküldeni a kérdőíveket –, de elkészült végre a rég tervezett állapotfelmérés is a kerületben működő különböző belmissziói ágakról. Összesen negyven gyülekezetből érkezett válasz, ami a gyülekezetek körülbelül felét jelentette. Vasárnapi iskola tizenhét gyülekezetben működött összesen 1175 rendszeresen résztvevő gyermekkel. Ifjúsági kört 12 helyen szerveztek 530 taggal, leánykört 18 helyen 586 taggal. Nyolc asszonykórról érkezett jelentés összesen 300 taggal. Énekkarok húsz gyülekezetben működtek, bibliaórákat és vallásos estétet pedig szinte mindenütt tartottak. A beérkezett kérdőíveken nyolc gyülekezet semmilyen munkaágról nem számolt be.⁴⁹

Bár a különböző konferenciákat, missziói napokat megtartották, és négy nőszövetségi munkatársképző tanfolyam is volt 1931 folyamán a kerületben, a statisztikai mutatók mégis romlottak. Szabó mindezek ellenére nem csüggedt munkájában, inkább még nagyobb buzgóságra és erőfeszítésre szólította fel az egyházkerületi közgyűlést.⁵⁰ Határozati javaslatait a közgyűlés mind elfogadta. Ezek szerint köteles volt minden lelkész a maga gyülekezetében elkezdni az ifjúsági, leány- és vasárnapi iskolai munkát. Ez alól csak kifejezetten indokolt esetben adhatott felmentést a püspök valamely lelkésznek.⁵¹

Az 1932. év újra igen mozgalmas volt a missziói munkában. Augusztus 8-10. között Munkácson került sor nagy sikerrel a már sokadik egyházkerületi belmissziói napra, melyben a tanító jellegű előadások mellett a különböző missziói ágak – ifjúság, leánykör, nőszövetség – képviselői mutatkoztak be több gyülekezetből.⁵²

⁴⁷ TtREL, I.22.a.10, Kivonat a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyvéből, 1931. december 8, 20. szám.

⁴⁸ TtREL, I.22.a.7, Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

⁴⁹ TtREL, I.22.a.7, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

⁵⁰ TtREL, I.22.a.9, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1931. december 8.

⁵¹ TtREL, I.22.a.10, Kivonat a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyvéből, 1931. december 8, 19. szám.

⁵² TORNYAY János: A Kárpátaljai Ref. Egyházkerület, *REI*, 12. évfolyam, 1932. augusztus 28., 6–7.

Ebben az évben 18 vasárnapi iskolában 1200 gyermek részesült tanításban. 33 gyülekezetben működött leány- vagy asszonykör összesen 1500 taggal. 15 ifjúsági körben folyt a munka 580 rendszeres résztvevővel. Ezekon kívül szinte minden gyülekezetben volt énekkar, és vallásos estétet is rendeztek. 7 gyülekezetben működött bibliakör, 9 gyülekezetben tartottak házi istentiszteleteket.⁵³ Öröndetes és igen ígéretes eseménye volt ez év őszének, hogy november 4-én Beregszászon megalakult a KARLE, azaz a Kárpátaljai Református Lelkészegyesület. Elnöke Isaák Imre técsői lelkész lett.⁵⁴ Az egyesület céljaként Isaák a lelkészek anyagi természetű ügyeinek felkarolása, érdekvédelme mellett a lelki épülést és erősödést is megnevezte. Az alakuló gyűlést rangos vendégek, Csikesz Sándor és Vasady Béla teológiai professzorok is megtisztelték Magyarországról.⁵⁵

1933-ban már mindössze 13 olyan lelkész volt, akik visszaküldésre sem méltatták a belmissziói kérdőívet. A 80 egyházközség közül 27-ben működött ekkor vasárnapi iskola 1298 gyermekkel. Ez év szeptemberében szervezték meg Asztélyban id. Victor János, a *Vasárnapi Iskola Világszövetség* magyarországi titkárának közreműködésével az első vasárnapi iskolai tanítóknak szóló munkatársképző alkalmat. Leánykörökből 1933-ban 28 működött Kárpátalján 800 résztvevővel. Asszonyköri közösség 1933-ban 11 volt az egyházközségben. Az ifjúsági körök száma 24 volt 715 fiatallal. Bibliaórákat 8 gyülekezetben tartottak, ezenkívül énekkar szinte minden gyülekezetben működött, ahogyan vallásos estétet is szerveztek mindenütt. Ugyanekkor a kerületi közgyűlés fontos határozatokat fogadott el a belmisszióval kapcsolatban. 1934-től a lelképászoroknak kötelezővé tette a belmissziói törzskönyvek vezetését, melyek ellenőrzése az egyházmegyei vizitációk alkalmával kötelező volt. A losonci teológián tanuló diákok számára előírták a különböző konferenciákon, munkatársképzőkön való rendszeres részvételt, hogy a teológusok már jó előre megismerkedjenek a belmissziói munkával, és ne a gyülekezeti lelkészségük idején találkozzanak csak azzal.⁵⁶ Kimondták továbbá, hogy a gyülekezetekben tartott vasárnap délutáni istentiszteletek alkalmával összegyűlt perselypénz külmisziói célokra fordítandó az egyházmegyei missziói lelkész közreműködésével.⁵⁷

1934 nyarán újra bátor kezdeményezésbe fogott Bertók Béla püspök az egyházközségi tanács támogatásával. Elhatározták, hogy különösen a nyári táboroztatások, tanfolyamok és egyéb rendezvények helyszínéül hosszabb időre bérleti szerződést kötnek egy kis üdülőtelep tulajdonosaival Munkácsról 44 kilométerre északkeletre,

⁵³ TtREL, I.22.a.9, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1932. december 6.

⁵⁴ TtREL, I.22.a.10, Isaák Imre jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének a KARLE megalakulásáról, 1932. november 11.

⁵⁵ A Kárpátaljai Református Egyházkerületi Lelkészegyesület alakuló közgyűlése, *REI*, 12. évfolyam, 1932. november 20., 6–7.

⁵⁶ TtREL, I.22.a.11, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1933. december 12.

⁵⁷ TtREL, I.22.a.11, Kivonat a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyvéből, 1933. december 12, 21. szám.

Volóctól 9 kilométerre délre, a hegyek között, Zánykán. Egy olyan területről volt itt szó, ami valamikor gyógyfürdőként működött, lévén több ásványvízforrás is található volt itt.⁵⁸ Két évvel később, 1936 júliusának végén a zánykai üdülőtelep már olyan állapotban volt, hogy egy körülbelül harminc személyből álló lelkeszkonferenciának is otthont tudott adni.⁵⁹ A konferenciák és munkatársképzők mellett ebben az évben került sor első ízben a máramaros-ugocsai egyházmegyében presbiterkonferenciára, november 18-án Nagyszőlősön. Ezenkívül egyre nagyobb hangsúlyt kapott a kerület köztudatában a szeretetszolgálat, szegénygondozás és a külmiszió támogatásába való bekapcsolódás. Ennek következtében fogadta el a közgyűlés azt a határozatot, hogy a gyülekezetekben szolgálatba állítandók az ún. szegények gondnokai, akiknek feladata az adománygyűjtés a gyülekezeti tagoktól a szegények, rászorulóknak megsegítésére, és akik munkájukról a presbitériumoknak tartoztak elszámolással. Továbbá ekkor határoztak arról is, hogy minden gyülekezet évenként és személyenként minimum 10 fillérrel támogassa a beretkei konventi árvaházat.⁶⁰

Bertók Zányka bérbevétele után 1935-ben újabb nagyszabású tervet valósított meg a Kárpátaljai Reformátusok Segítő Egyesületének (KRSE) létrehozásával. A püspök már 1925-ben megbeszélésre hívta az egyház világi vezető embereit, hogy egy egyházi pénzügyi intézet valami módon való megszervezéséről tanácskozzanak,⁶¹ majd az 1929 decemberi kerületi közgyűlésen egy egyházkerületi fenntartó alap létrehozásának ötletét is felvetette, mely az egyház adminisztratív, szociális és karitatív munkájának támogatását volt hivatott szolgálni.⁶² A kezdődő gazdasági válság, valamint a szervezés megfelelő formájának megtalálásában felmerült bizonytalanságok azonban megakadályozták ennek megvalósulását.⁶³ 1935-re ezek az akadályozó tényezők már megszűntek, így 1935. június 17-én megalakították a KRSE-t az 1929-ben megfogalmazott célok szolgálatára. Az egyesület alapszabályát sajnos nem ismerjük, így működésének pontos mikéntjét sem. Annyi biztos, hogy a választmány tagjai lettek a püspök, az esperesek, kerületi és egyházmegyei gondnokok, valamint az egyházmegyék által választott küldöttek. A KRSE megalakításával szinte egy időben, 1935 júniusában adományozta özv. Atzél Lászlóné szül. báró Perényi Lujza nagyszőlősi 29 katasztrális hold birtokát a rajta lévő épületekkel együtt a Kárpátaljai Református Egyházkerületnek a célból, hogy ott az egyház árvaházat tartson fenn. 1935 őszén a nagyszőlősi Atzél-Perényi Árvaház kilenc árvával kezdte meg működését, ezenkívül Munkácson is megvett az egyházkerület egy ingatlant, ahol hat árvát helyeztek el. A KRSE-nek tehát azonnal, megalakulása pillanatában megvolt az elsődleges célja és

⁵⁸ TtREL, I.22.a.14, Bertók Béla levele Siménfalvy Árpádhoz, 1934. június 12.

⁵⁹ TtREL, I.22.a.16, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1936. június 10.

⁶⁰ TtREL, I.22.a.13, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1934. december 6, 22. szám.

⁶¹ TtREL, I.22.a.2, Bertók Béla levele Komáromy Lajoshoz, 1925. február 27.

⁶² TtREL, I.22.a.6, A Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1929. december 10, 9. szám.

⁶³ TtREL, I.22.a.14, A Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1935. december 12.

feladata: az árvaházak fenntartásának támogatása. A KRSE és az árvaházak igazgatójának egy személyben Bácsy Gyulát, a kerület korábbi missziói lelkészét választották meg, akit a beretkei konventi árvaház éléről hívtak meg Kárpátaljára.⁶⁴ 1935. december 31-én az egyesületnek 74 alapító, 465 rendes és 106 pártoló tagja volt.⁶⁵

Az év egy másik jelentős eseménye Molnár Mária híres magyarországi református misszionáriusnő csehszlovákiai körútja volt, melynek során Kárpátalja több gyülekezetében is előadást tartott a Manus-szigetén, a pápuák között végzett szolgálatáról.⁶⁶ Ezek az alkalmak nyilván szintén arra szolgáltak, hogy az egyházkerület gyülekezeteiben egyre jobban ébresztgessék és megerősítsék a külmisszió iránti elköteleződést is.

1936-ban újabb szeretetintézmény nyitotta meg kapuit Kárpátalján, igaz, ez nem a kerület, hanem a nagydobronyi gyülekezet fenntartásában.⁶⁷ Ez volt a Nagydobronyi Református Szeretetház. Létrehozásában a helyi lelkésznek Gönczy Pálnak volt oroslánrésze, aki 1933-ban került az akkor 3500 lelket számláló Nagydobronyi Református Egyházközség élére. Működésében kezdetben az motiválta, hogy abban az időben komoly befolyásra tettek szert a községben a baptista és millenista igehirdetők, akiknek az alkalmaira sok református is eljárt. Gönczy a gyülekezet hitének felrzására Debrecenből kért maga mellé munkatársként egy diakonisszát Lőrincz Etelka személyében. Vele kezdte el a gyülekezetben a belmissziói munkák végzését: család- és beteglátogatást, házi istentiszteletek tartását, szegénygondozást, vasárnapi iskolát, énekkart, ifjúsági és leánykört, asszonyi és férfi bibliakört. Ezeknek a nagy létszámú és szerteágazó szolgálati területeknek ugyanakkor megfelelő helyiséget, épületet kellett biztosítani ahhoz, hogy a közöttük folyó munkát eredményesen végezzék. Ennek az igénynek a kielégítésére kezdték el megépíteni a szeretetházat. Felhasználása azonban sokkal szélesebb területet ölelt fel pusztán a gyülekezeti alkalmak kiszolgálásánál. Volt benne egy orvosi rendelő, amit a gyülekezet ingyenes használatra a községi vezetés szolgálatába adott, hogy ott orvosi ügyeletet tartson fenn a község lakosai számára. Volt egy nagyobb helyiség a gyülekezeti és egyesületi alkalmaknak, de bérbe adták heti egy délutánra a helyi hitelszövetkezetnek is. Ezenkívül rendelkezett két idősgondozói szobával időse férfiak és nők számára. A szeretetházban volt elszállásolva továbbá négy diakonissza, akik az idősek gondozását végezték. Ők egyelőre csupán önkéntes szolgálattevők voltak, akik, ha bizonyították alkalmasságukat, akkor a debreceni diakonisszaképzőbe kerülhettek. Az ő munkájukat a már említett Lőrincz Etelka koordinálta. A szeretetház építkezésének és fenntartásának anyagi hátterét – bár az az egyházközség telkén épült – jogilag nem a gyülekezet, hanem személy szerint Gönczy Pál vállalta magára, aki a gyülekezet áldozatkész tagjaiból létrehozta a *Nagydobronyi Református Szeretetszövetség Egyesületet*, melynek már 1936-ban kb.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ TRREL, I.22.a.17, Jegyzőkönyv felvétel a Kárpátaljai Reformátusok Segítő Egyesületének 1936. március 31-én Munkácson megtartott évi rendes közgyűlésén.

⁶⁶ TRREL, I.22.a.15, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1935. október 11.

⁶⁷ PATAY Károly (szerk.): *A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének jegyzőkönyve, 1936. október 15.*, 9. szám.

ezer tagja volt, akik vállalták, hogy évente egy munkanapjukat vagy annak ellenértékét felajánlják a szegénygondozás céljára. Így épült meg a szeretetház. Fenntartását pedig a szeretetszövetség tagjai által összeadott negyven hold föld feles haszna, a különböző adományok, a gondozott idősök segélyei, valamint esetleges ingatlanjaiknak a hozama, majd haláluk után a teljes értéke volt hivatva fedezni.⁶⁸ 1936 nyarán a nagydobronyi szeretetház intézménye már olyan ismert és népszerű volt, hogy különböző gyülekezetekből jelentkeztek diakonisszajelöltek képzésre Gönczynél.⁶⁹ Ő azonban a máshonnan származó diakonisszák felvételét csak abban az esetben látta lehetségesnek, ha az egyetemes konvent magáévá teszi a szeretetház ügyét, és egyben hozzájárul annak működéséhez.⁷⁰ Ez azonban a jelek szerint nem történt meg. Jó volna mélyebben belelátni ennek az úttörő intézménynek az életébe, egyelőre azonban csak ennyit tudunk róla.

A Keleti Baráti kör

Az 1936. esztendő – Horkay Barna volt nagyszülősi lelkész későbbi visszaemlékezései szerint – döntő fordulatot hozott a kárpátaljai református belmisszió alakulásában. Ekkor történt ugyanis, hogy a dunáninneri egyházkerületből származó Tóth Kálmán feketeadói segédlelkész – Nehézy Károlynak, a kiskoszmályi árvaház és a Béthel mozgalom és egyesület vezetőjének egyik lelki tanítványa – elhívta magával Komáromba Szabó Bélát és Simon Zsigmondot egy Nehézy által szervezett ifjúsági konferenciára, akik e pár napos útról megtérve, újjászületve tértek haza. Ezután meghívták a belmisszió híveit, hogy akik szeretnének velük egy új úton elindulni, azok Nehézy dunáninneri (nyugati) baráti körének mintájára minden hónap első szerdáján találkozzanak. Megegyeztek abban, hogy 1936 októberének első szerdáján Királyházán, Sárkány Lajosnál gyűlnek össze. Így született meg a *Keleti Baráti Kör*, amely a következő 10–15 évben a kárpátaljai missziói munka és az ébredési mozgalom meghatározó alakulata és kiindulópontja lett.⁷¹ Már 1937 tavaszán világos jelei voltak annak, hogy a baráti kör fokozatosan átveszi a missziói munka szervezését. Itt születtek meg az ötletek, az alkalmak témái, programjai, valamint komoly adományokkal is támogattak egy-ez ügyet. A beszámolók szerint az alkalmakon körülbelül harmincan-negyvenen vettek részt rendszeresen, köztük Isaák Imre técsői lelkész, ekkor már máramaros-ugocsai esperes.⁷² Minden résztvevő egy aranymondással, egy számára abban az időszakban fontos igeverssel vagy igeszakasszal érkezett az alkalomra. Az együttlét mindig azzal kezdődött, hogy ezeket az igéket megosztották egymással. Ezenkívül minden alkalmon 2–3 igerészt kijelöltek a Bibliából önmaguk számára, melyeket a következő hétre mindenki a lehető legmélyebben tanulmányo-

⁶⁸ Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban DtREL), I.2.37, Gönczy Pál levele Balogh Elemérhez, 1936. május 11.

⁶⁹ DtREL, I.2.38, Batta Pál levele Gönczy Pálhoz, 1936. augusztus 4.

⁷⁰ DtREL, I.2.38, Gönczy Pál levele Batta Pálhoz 1936. augusztus 7.

⁷¹ HORKAY Barna: *A Keleti Baráti Kör, képek a kárpátaljai ébredésből*, H. n., Magánkiadás, 1998, 15–18.

⁷² TtREL, I.22.a.17, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1937. március 19.

zott, majd megosztották egymással gondolataikat, felismeréseiket, üzeneteiket is. Ugyanígy jelöltek ki alkalomról alkalomra Kálvin életrajzából, valamint a *Heidelbergi Kátéból* vagy az *Institutióból* is egy-egy szakaszt. A *Hallelujah* énekeskönyvből tanultak és énekeltek énekeket, készülődtek az éppen aktuális kerületi vagy megyei missziói alkalomra.⁷³ Bertók püspök örömét fejezte ki a lelkipásztorok között megindult „önképző kör” működése felett, és támogatásáról biztosította őket.⁷⁴ Voltak azonban szép számmal olyanok is, akik rossz szemmel néztek a csoportosulásra, és valamiféle szektás elhajlás és rajongás veszélyét feltételezték benne⁷⁵ annak ellenére, hogy amint fentebb rámutattunk, a baráti kör teljességgel a történelmi kálvinizmus lelki talaján állt. Szabó a fel-felhangzó kritikákkal szemben így foglalta össze a baráti kör munkájának lényegét és célját:

„[...] baráti körök mozgalmunk alapvető élettevékenységére mutathatók rá ezzel kapcsolatban. Ez, ismétlem, nem más, mint a Bibliának nagyon komoly, mindennapi rendszeres olvasása és a hozzá kapcsolódó imádkozás. Ki meri mondani, hogy ez »pietizmus« a szónak gunyoros értelmében, vagy ki merné állítani, hogy ez szektáskodás? [...] Baráti körünkben szabadon fejtheti ki mindenki a maga felfogását anélkül, hogy azt rá akarná erőszakolni másokra. Mindenki csak egyes szám első személyben beszélhet. Nem állítunk fel sablonokat, szabályokat, mert tudjuk, hogy csak a Lélek szabályozhatja életünket, és csak a Fiú szabadíthat meg minden bűntől és a szenvedély minden rabságától. Ha mások hatására, ha a közösség lelki kényszerének nyomására változtatom meg gondolkodásomat vagy életemet, akkor ez csak lelki elnyomorodás lesz, még jó irányban is, mert nem lesz egyéb, mint képmutatás. Kereső lelkek vagyunk, keressük őszintén, becsületesen egymás egyéniségét, szabadságát tiszteletben tartva, az igazságot, helyesebben azt, hogy hogyan nyerhetjük el azt, aki minden vitán felül Út, Igazság és Élet számunkra. [...] Ott áll folytonosan a kérdés előttünk: miként lehetek hűségesebb tanítványa a Krisztusnak, és miként tölthetem be jobban református lelkipásztori, tanítói vagy egyháztagsági tisztemet? Mit tehetek a szeretetszolgálat terén, a külmiszió érdekében, egyszóval miként jöhetne el rajtam keresztül Isten országa?»⁷⁶

Az 1938. év a politikai izgalmak és változások következtében igen zaklatott volt, ugyanígy az azt követő háborús évek is. A baráti kör azonban tovább működött, és az 1930-as évek végétől kezdődően ébredési mozgalmat indított el Kárpátalján. Ez a szovjet uralom berendezkedéséig és megszilárdulásáig, körülbelül 1950-ig tarthatott. Mindezek azonban már túlmutatnak jelen dolgozat idői és területi keretein.

⁷³ SZABÓ Béla: Baráti körök összejövetel Nagyszőlősen, *REI*, 17. évfolyam, 1937. március 13., 11.

⁷⁴ *TtREL*, I.22.a.17, Bertók Béla levele Szabó Bélához, 1937. április 5.

⁷⁵ HORVÁTH: i. m., 25–26.

⁷⁶ SZABÓ: Baráti körök összejövetel, 4–5.

Befejezés

Összegzőképpen kijelenthetjük, hogy a XX. század húszas-harmincas éveiben igen intenzív és céltudatos belmissziói munka folyt Kárpátalján, melyet a hivatalos egyházi felsőbbbbség pártfogolt és támogatott. A rengeteg munka és erőfeszítés azonban „csak” megágyazott a 40-es években elért eredményeknek, az igazi, minőségi áttörést a baráti kör munkássága jelentette a belmisszióban.

ABSTRACT

Sub-Carpathian Reformed Home Mission Movement in the 1920s and 1930s

Following the dissolution of the Austro-Hungarian Empire, in the 1920-1930's the Hungarian Reformed churches in the successor states could brilliantly prove the ability and strength of the Christian faith in retaining the communal and national identity. As the intensity of the national trauma caused by the detachment of the region decreased, in Czechoslovakia the ecclesiastical public opinion immediately embraced the necessity of the inner/domestic mission. In the given circumstances the community of the church had to strive to mobilize and develop their inner spiritual energies and resources. In order to accomplish this aim certain so-called socio-ecclesiastical circles were established in the congregations such as Sunday schools, girls' brigades, youth groups, women's circles, bible study groups, choirs. Serious efforts had been made not only to establish but also to enlarge these groups by providing trainings and organizing conferences and other church-related events to them. In Subcarpathia the bishop Béla Bertók and other committed co-workers were the main supporters of this work. This paper in the first place presents the beginning of the missional work and the dilemmas which it had to face in its early years, also demonstrates the procedure of the institutionalization of the missional work by establishing missional committees and pastorates. The true missional zeal could not live long for itself, therefore quickly coupled with diaconical efforts and the support of institutional diaconia. A new chapter began in the history of the mission in the mid-30's when the Eastern Circle of Friends appeared in the region which consisted of committed ministers and lay-men who were in favour of the case. This movement became the starting point and the nurturer of the revival in Subcarpathia in the second half of the 1940's.

Pusztai Gábor

**„...HITÜNK ÉLESZTŐJE,
TETTERŐNK FÖLÉBRESZTŐJE,
BÁTORSÁGUNK ERŐSÍTŐJE”**

**CATHARINA
KUYPER
SÁROSPATAKON
ÉS A 100 ÉVVEL
EZELŐTT INDULT
MAGYAR
GYERMEKVONATOK**

A *Sárospataki Református Lapok* 1921. július 17-i száma adott hírt Catharina Kuyper (1876–1955) sárospataki látogatásáról.¹ Kuyper Katalin – ahogy a cikkíró és vele együtt a magyar sajtó általában nevezi az akkor már 45. évében járó holland hölgyet – Debrecenből érkezett Sárospatakra 1921. június 24-én este, a debreceni tanár, Nagy Zsigmond (1860–1922) kíséretében. Nagy Zsigmond akkor nyugalmazott középiskolai tanár volt, és személyesen is ismerte a Kuyper családot.² Teológusként tanulmányai egy részét a *Stipendium Bernardinum* ösztöndíjasaként 1883–1884-ben az Utrechti Egyetemen végezte, tehát kiválóan beszélt hollandul, és itthon a holland irodalom, kultúra avatott ismerője és népszerűsítője volt. A holland irodalomról írt tanulmányai és értekezései mellett jeles műfordítóként is működött, valamint rá akarták bízni a debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen alapítandó holland tanszék vezetését is.³ Nagy Zsigmond kísérte tehát a holland hölgyet Sárospatakra, ahol az állomáson a kollégium igazgatója, tanárai és a helyi nőegylet tagjai fogadták az illusztris vendéget. Másnap délelőtt a főiskolát tekintette meg Catharina Kuyper, különösen a könyvtár és a kollégium gyűjteményei érdekelték. Délután kirándulni ment kísérelővel Lácza Lászlóné megyeri szőlőjébe. Lácza Réka annak a Lácza Szabó Lászlónak (1845–1906) volt az

¹ Kuyper Katalin látogatása Sárospatakon, *Sárospataki Református Lapok* (továbbiakban SRL), XVI. évfolyam, 10–12. szám, 1921. július 17., 82.

² Nagy Zsigmondot az akkori miniszterelnök, Abraham Kuyper, Catharina apja ajánlotta Vilma királynő figyelmébe és az ő közbenjárására kapott hollandiai ösztöndíjat, hogy irodalmi tanulmányokat folytasson. Lásd NAGY Zsigmond: Dr. Kuyper Ábrahám, *Egyetértés*, 1920. november 25., 2.

³ BOZZAY Réka: Holland tanszék alapításának kísérlete a két világháború között, *Gerundium*, VII. évfolyam, 2016/3–4, 61–71.

özvegye, aki közismert jogász, földbirtokos és szőlőtermesztő volt. Halála után kiterjedt birtokot hagyott özvegyére.⁴ Másnap, június 26-án, vasárnap a holland vendég istentiszteleten vett részt, és a gyülekezettel együtt énekelte az ismerős magyar zsolnárokat, hollandul. Ezután megtekintette a várat, és onnan a kilátásban gyönyörködött. Délután négy órakor az imateremben zajlott Chatarina Kuyper hivatalos fogadása. Rácz Lajos (1864–1934), a főiskola igazgatója a kollégium, az egyház és a nőegylet nevében is köszöntötte a vendéget. Erre Kuyper hosszú beszéddel válaszolt, melynek bevezetőjét és befejezését magyarul mondta, a holland részt pedig Tantó János segédlelkész tolmácsolta a közönségnek, aki 1914–1918 között tanult az Utrechti Egyetemen teológiát,⁵ és aki a magyar peregrinusok korai kutatói közé tartozott.⁶ Beszédében Catharina Kuyper „felhívott az evangéliumi alapon nyugvó erkölcsi regenerációra, s azt jelölte meg a magyar ref. egyház és a magyar nép feltámadásának, helyreállításának útjául”.⁷ A beszéd nagy hatással volt a hallgatóságra. Lelkesedésükben spontán gyűjtést rendeztek, és ennek eredményként 460 koronát ajánlottak fel egy alapítvány létrehozására. Az alapítványt Kuyper Katalinról kívánták elnevezni, melyhez a holland vendég szívesen hozzájárulását is adta. Az alapítvány célja a sárospataki teológusok külföldi tanulmányainak támogatása volt. A befizetett összeg július 14-ig 1645 koronára emelkedett, egy év múltán pedig már 7344 korona volt.⁸ A holland vendég június 27-én reggel hagyta el Sárospatakot. Innen Miskolcra utazott, ahol Révész Kálmán püspökkel találkozott, majd Budapestre és a Balatonhoz ment, ahonnan rövid pihenés után visszatért Hollandiába. A *Sárospataki Református Lapok* újságírója nem mulasztotta el megemlíteni, hogy Catharina Kuyper a „magyar ínséges gyermekek fölségítésére” hatmillió koronát gyűjtött össze, és azért jött most Magyarországra, hogy itt „hitünk élesztője, tetterőnk fölébresztője, bátorságunk erősítője legyen”.⁹

Catharina Kuyper számára Magyarország és a magyar protestánsok támogatása már szinte családi tradíciónak számított. Catharina Kuyper, a volt holland miniszterelnök, teológus, a „holland szigorú református egyház” [Gereformeerde Kerken in Nederland] vezetőjének, az Amszterdami Protestáns Egyetem (Vrije Universiteit Amsterdam) és az Ellenforradalmi Párt (Anti-Revolutionaire Partij, ARP) alapítójának, Abraham Kuypernek (1837–1920) és Johanna Hendrika Schaaynak (1842–1899) a legfiatalabb lánya volt. Teljes nevén Catharina Maria Eunice Kuyper volt a nyolc gyermek közül a hatodik. Végzettségét tekintve ápolónő volt. Két nővére, Henriette Sophia Suzanna Kuyper (1870–1933) és Johanna Hendrika Kuyper (1875–1948) már 1916-ban jártak Magyarországon.

⁴ A több mint 1100 magyar holdnyi földbirtokot az özvegy 1909-ben 12 év haszonbérletbe adta ki. Lásd Haszonbérlet, *Nyírvidék*, 1909. november 21., 7.

⁵ PÓTOR Imre: *Tanulmányok egyházunk múltjából*, Vásárosnamény, Kálvin Könyvnyomda, 2002, 47.

⁶ FORRÓ Imre: Magyar diákok Hollandiában a 17. és 18. században, adatok a Franekerai Egyetemen tanult magyar diákokról, 1623-1794, *Theologiai Szemle*, 32. évfolyam, 1989/2, 93–109.

⁷ Kuyper Katalin látogatása Sárospatakon, 82.

⁸ Közigazgatói jelentés, *SRL*, XVII. évfolyam, 28. szám, 1922. július 9., 120.

⁹ Kuyper Katalin látogatása Sárospatakon, 82.

A holland hadikórház Budapesten

A magyarországi holland hadikórház [Nederlandse Ambulance] 1916 januárjától június végéig működött Budapesten, a Mexikói úton található korábbi Zsidó Vakkok Intézetében. Hollandia az első világháborúban semleges tudott maradni, de a hollandok személyes szimpátiájuktól vezérelve humanitárius segítséget nyújtottak különböző országoknak. Holland önkéntesek dolgoztak missziós kórházakban, melyek különböző háborús országokba települtek. Holland missziós kórház, vagy hadikórház működött Németországban, Franciaországban, Bulgáriában, Szerbiában, Romániában és Magyarországon is.

Budapesten hat holland orvos, húsz ápoló és két diakónus ápolta a Monarchia hadseregének sebesültjeit. Köztük volt két prominens személy is, Henriette Kuyper és Johanna Kuyper. Ekkor a Kuyper nővérek már nem voltak nagyon fiatalok: Henriette 46, Johanna 44 éves volt.¹⁰ Nem inkognitóban jöttek, jelenlétük közismert volt. Elsősorban református körökben keltett nagy feltűnést a Kuyper nővérek jelenléte, és elsősorban egyházi körökben találtak magyar barátokra. Ilyen volt Biberauer Richárd, a Bethesda igazgatója¹¹ és Sebestyén Jenő (1884–1950) református lelkész is, a magyar történelmi kálvinizmus lelkes hirdetője. Sebestyén 1907 és 1910 között az Utrechti Egyetemen folytatta tanulmányait, kiválóan beszélt hollandul, és a háború alatt kórházi lelkészként szolgált, így közvetlen kapcsolatban volt a Kuyper nővérekkel.¹² Abraham Kuyper 1916 tavaszán ellátogatott Magyarországra, találkozott nemcsak a lányaival és Sebestyénnel, de Tisza István miniszterelnök is fogadta, akivel együtt teáztak.¹³ Kuyper Debrecen város meghívására eredetileg a „kálvinista Rómába” is el akart látogatni, de erre végül mégsem került sor.¹⁴ Lánya, Henriette Kuyper, Hollandiába való visszatérését követően könyvet írt magyarországi élményeiről, *Hongarije in oorlogstijd* [Magyarország háború idején] címmel, melyet 1918-ban adtak ki. A könyv első kézből tudósított a háborús helyzetről és a budapesti missziós kórház hétköznapijairól, de szólt a magyar nyelvről, kultúráról, vallásról is. Ennek a könyvnek köszönhetően a holland olvasóközönség valamivel közelebb került egy számára addig meglehetősen ismeretlen országhoz és lakóihoz.

Holland segélyakciók

A Magyarország iránti érdeklődés, figyelem és segítőkészség tehát a Kuyper családban a Nagy Háború végére szinte már tradíciónak számított. A budapesti Bethesda kór-

¹⁰ AALDERS, Maarten J.: Magyarország barátai, Henriette Kuyper (1870-1933) és Jan Clinge Fledderus (1870-1946), in AALDERS, Maarten J. – PUSZTAI Gábor – RÉTHELYI Orsolya (szerk.): *A gyermekvonatok, Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után*, Budapest, L'Harmattan, 2020, 15–37.

¹¹ BODOKY Richárd: *Égi sziget*, Budapest, Bodoky Richárdné, 1999, 96.

¹² Sebestyén Jenő 1910-től már tanított a Budapesti Református Teológiai Akadémián, majd annak igazgatója lett (1928–1938), fontos szerepet játszott a Soli Deo Gloria mozgalom megszervezésében, és ő volt a Kálvin János Társaság megalapítója 1936-ban.

¹³ Kuyper volt miniszterelnök Budapesten, *Az Újság*, 1916. április 27., 9.

¹⁴ A volt hollandi miniszterelnök nem megy Debrecenbe, *Pesti Hírlap*, 1916. április 29., 9.

ház javára alapított holland *Bethesda Comité*-ban J. van der Linden református lelkész (titkár) és C. de Neef (pénztáros) mellett csak a Kuyper család tagjait találjuk: az elnök Henriette Kuyper volt, az alelnök Johanna Kuyper, és az utolsó vezetőségi tag Cornelia Maria Johanna Kuyper-Heylblom (1861–1939) pedig az előbbieik sógornője, a Kuyper nővérek bátyjának, Herman Huber Kuypernek (1864–1945), az amszterdami Vrije Universiteit rektorának és egyházjog professzorának a felesége volt.¹⁵ Johanna Kuyper 1919 novemberében tagja lett a Hágában megalakult Központi Bizottság a Rászoruló Magyar Gyermekéért [Centraal Comité voor noodlijdende Hongaarsche Kinderen] nevű szervezetnek. Itt találjuk Theodor van Schelven nevű amszterdami orvost, aki a Bizottságban a titkári feladatokat látta el, és aki 1916-ban a Kuyper nővérekkel együtt Budapesten tevékenykedett a holland missziós kórházban. Van Schelven magyar felesége, Balogh Irén (aki a budapesti holland missziós kórházban volt ápolónő), valamint van Vredenburg báró és felesége szintén tagja volt a Bizottságnak.

Mindezek fényében nem csodálkozhatunk azon, hogy Catharina Kuyper is aktívan részt akart venni a magyar segélyakciókban. Az Amerikai-Holland Protestáns Gyermeksegély Bizottság [Amerikaansch-Hollandsch Comité voor noodlijdenden Protestantse kinderen] tagjaként Amerikában gyűjtött pénzt a magyar gyermekek részére és rendszeresen járt Magyarországon. A pénzből nem a magyar gyermekek Hollandiába utaztatását, illetve nyaraltatását finanszírozták, hanem helyben akartak enyhíteni a nyomoron. Budapesten és környékén 16 ingyenkonyhán naponta 1300 gyermeknek osztottak ételt.¹⁶ Catharina Kuyper nevéhez fűződik még a budapesti Julianna Iskola alapítása mellett a fent már említett, a debreceni egyetemen az 1920-as években a holland tanszék létesítésére tett kísérlet is.¹⁷

A Kuyper család mellett volt még egy kulcsfigurája a holland segélyakcióknak: a budapesti holland főkonzul, Jan Clinge Fledderus (1870–1946). Fledderus budapesti főkonzulként közvetlen közlőül látta a magyar fővárosban uralkodó állapotokat, a nyomort, az éhezést, a terror következményeit. Ő volt az, aki Hollandiában felhívta a figyelmet arra, hogy a háború sújtotta országok közül Magyarország is nagy segítségre szorul. Fledderus kezdeményezésének volt köszönhető, hogy Hollandiából 1919 őszén már élelmiszer, ruha és gyógyszer segélyszállítmányok érkeztek Magyarországra.¹⁸ De az igazán látványos segítség a magyar gyermekek hollandiai nyaraltatása volt.

Elindulnak az első vonatok

Az első magyar gyermekek már 1919 decemberében elindultak Budapestről Hollandia felé. Ez Hollandiában élő magyarok kezdeményezésének volt köszönhető, akik létrehozták a Segély Magyarországnak [Comité tot verlichting van den nood in Hongarije] nevű szervezetet. Gróf Batthyány Béla, Ótordai Weress Jenő és Be-

¹⁵ Ontbinding „Bethesda” Comité, *De Standaard*, 1921. június 23., 5.

¹⁶ DE NEEF, C. – KUYPER, C. M. A.: Amerikaansch-Hollandsch Comité voor noodlijdende Protestantse Kinderen, *Der Spiegel*, 17. évfolyam, 52. szám, 1923. szeptember 29., 418–419.

¹⁷ BOZZAY: i. m., 61–71.

¹⁸ AALDERS: i. m., 15–37.

nedek-Lammers Oszkár eredetileg azért kezdtek gyűjtésbe, hogy az Angliában lévő magyar hadifoglyokat haza tudják hozni. Az akció sikeres volt, és később már a magyar gyermekeknek is gyűjtést rendeztek. De Graaf van der Mooren asszony ennek a szervezetnek a megbízásából indult Magyarországra, hogy onnan 24 gyermeket vigyen Hollandiába.¹⁹ A kis magyarokat Hágában, illetve Baarnban helyezték el, és terv szerint 4-5 hónapig maradtak Hollandiában.²⁰

A gyermekmentő akció akkor kapott nagy lendületet, mikor az Országos Gyermekvédő Liga a szükséges előkészítés (toborzás, válogatás, orvosi vizsgálat, utazásszervezés, vasúti útvonalengedélyek beszerzése, kollektív útlevelek beszerzése, külföldi partnerekkel való egyeztetés) után 1920. február 10-én elindíthatta az első 600 főből álló gyermekvonatát Hollandia felé. A cél az volt, hogy lesoványodott, beteges, (fél)árva, rossz szociális körülmények között élő, magyar (főleg budapesti) gyermekek holland nevelőszülőknél töltsenek néhány hónapot, hogy ott nyugodt körülmények között feltáplálják őket, megerősödjenek, majd hazatérjenek szüleikhez. A magyar szülők először bizalmatlanok voltak. Bármekkora is volt a nyomor, nem akarták elengedni gyermeküket a messzi idegenbe. Az akkor tizenkét éves Bodoky (Biberauer) Richárd, a Bethesda igazgatójának fia is az első vonat utasai között volt. A fiú kiutazásáról hamar döntött a család, de ebben nem az ínség játszott a főszerepet. 1920. január közepén az apa így vezette be a várható hollandiai utazást: „Ezek a buta pestiek nem merik odaadni a gyerekeiket. Félnék kiküldeni őket. Inkább eltűrik, hogy éhen haljanak. Hát én megmutatom nekik, hogy nem félek. Ki fogsz menni Hollandiába. Igazán rádfér. A kicsik itthon maradnak – mondta nevetve –, Te vagy a leggyengébb.”²¹ A kis Richárd ekkor igen beteges volt és csak 25 kilót nyomott. A Hága melletti Rijswijkba került a De Pater családhoz. Nevelőapja, Pieter de Pater zöldségkertész és -árus volt. Pár héttel később Rotterdamba költözött a Hegenbeek családhoz, itt élvezhette a hollandok vendégszeretetét a nyár végéig, vagyis több mint egy fél évig nyaralt Hollandiában, majd tele élményekkel, megerősödve, súlyban gyarapodva hazautazott Magyarországra.

Az első, pozitív tapasztalatokkal hazaérkező gyermekeknek köszönhetően a kezdeti bizalmatlanság kezdett feloldódni. A családok is belátták, nincs mitől tartaniuk, és most már bátran küldték gyermekeiket Hollandiába, sőt a közhangulat bizonyos értelemben kezdett átesni a ló túloldalára. A magyar közvéleményben, az írott és tárgyilagossági emlékekben Hollandia eldorádóként, „Csokoládéországként” jelent meg.²² Ezután már nem kellett bízgatni a szülőket. Aki tehette, elküldte gyermekét Hollandiába. Azonban az első számú indok a nyomor és a szükség maradt. Sok szülő kétségbeesésében küldte a gyermekét Hollandiába, mert egyszerűen nem tudta eltartani, etetni, ruházni.

¹⁹ Een reis naar Boedapest in 1919, *Haagsche Courant*, 1920. január 3., 9–10.

²⁰ Magyar gyermekek utazása Hollandiába, *Pesti Hírlap*, 1919. december 16., 7.

²¹ BODOKY: i. m., 96–97.

²² RÉTHELYI Orsolya: Az új rokonság, A gyermekvonatok a kora '20-as évek kultúrájában, in AALDERS – PUSZTAI – RÉTHELYI: i. m., 79–109.

Volt, aki sohasem tért vissza Magyarországra. Ez történt a gödöllői Gáspár Máriával is, aki édesapját 1921-ben egy balesetben veszítette el. Apja postai alkalmazott volt és egy szerencsétlen baleset következtében vérmérgezésben halt meg. A fiatal özvegy édesanya négy gyermekkel maradt egyedül, Mária volt a legidősebb. A család fő halálával a bevételek elmaradtak. Rövidesen a legkisebb gyermek, a másfél éves Gizella betegség következtében meghalt. A kétségbeesett anya ekkor úgy döntött, hogy az akkor 12 éves Máriát, aki ekkor csak 25 kilós volt, Hollandiába küldi nevelőszülőkhöz. Az alutáplált, beteges, sovány Mária Amszterdamba került, az otthon maradt édesanyjával levélben tartotta a kapcsolatot. Három hónap elteltével anyja tudatta vele, hogy nagyon beteg, és kérte a lányát, ha tud, maradjon még kint Hollandiában, és kerítsen a húgának, Ilonának is nevelőszülőket. A holland nevelőszülők úgy ítélték meg, hogy az anya halálos beteg, és hazaküldték Máriát, búcsúzzon el az édesanyjától. Mária végül húgát és öccsét, Jenőt is Hollandiába vitte nevelőszülőkhöz. Jenő Andijkba került egy virágtermesztőhöz, ahol keményen kellett dolgoznia, ha valahol pénzt keresett, azt le kellett adnia. Emiatt a konfliktusok sokasodtak, végül Jenő visszament Magyarországra. Mária és Ilona maradtak Hollandiában. Mária 1938-ban hozzáment Jaap Hofman tanítóhoz, Amszterdamban laktak, négy gyermekük született. Mária rajztanárként dolgozott egy középiskolában, és emellett festett. Számos kiállítása volt, még 99 éves korában is önálló kiállítása nyílt Amstelveenben.²³ Magyarországra csak látogatóba járt, az eltelt évek miatt idegennek érezte magát szülőhazájában.²⁴ 2016-ban, 106 éves korában halt meg Amszterdamban.

Hasonló sorsosa volt a budapesti Tóth Juliannának is. Ő két éves korában veszítette el édesapját, aki az orosz fronton esett el 1917-ben. 1922-ben édesanyja feltette egy Hollandiába induló gyermekvonatra, és a kis Julianna Groningenbe került nevelőszülőkhöz. Végleg Hollandiában maradt, itt férjhez ment Gerrit Postmához, ebből a házasságból született fiúk, Ferenc. Julianna Magyarországon csak egyszer járt látogatóban. 2002-ben, 87 éves korában halt meg Leeuwardenben.²⁵

A hollandiai akció hivatalosan 1926-ban véget ért, de a vonatok még 1930-ig jártak a két ország között, és vitték a gyermekeket. Az Országos Gyermekvédő Liga adatai szerint 1930-ig összesen 61.477 magyar gyermek ment külföldre a gyermekmentő akció keretében. Ebből 28.563 Hollandiába, 21.542 Belgiumba, 10.608 Svájcba, 603 Angliába, 131 pedig Svédországba. Az akció humanitárius eredményei mellett sok más előnye is volt magyar gyermekek hollandiai nyaraltatásának. Egyre nagyobb lett az érdeklődés Magyarország iránt, és ez meglátszott a gazdaságon, a turizmuson,

²³ HAMER, Hinke: Hongaars bleekneusje bloeit op in Holland, *trouw.nl*, 2010. 02. 18. URL: <https://www.trouw.nl/nieuws/hongaars-bleekneusje-bloeit-op-in-holland-b7180cf0/> Utolsó letöltés: 2020. 09. 02.

²⁴ DOUWES, Maria: *Hongaren in Nederland, Nederlanders in Hongarije*, Amsterdam, Április, 2006, 23–28.

²⁵ PUSZTAI Gábor: Een peregrinus is altijd onderweg, Interview met Ferenc Postma, *Acta Neerlandica*, 2019/15, 235–249.

a kultúrán, az irodalmon és az egyházi, valamint politikai kapcsolatokon is.²⁶ Az akció során a humanitárius szempontok találkoztak a magyar politika érdekeivel. A Trianon utáni Magyarország elszigeteltsége arra készítette a budapesti kormányt, hogy minden eszközt megragadjon ennek az izolációnak a feloldására. Magánjellegű, egyházi, tudományos és minden elképzelhető kapcsolatrendszer felhasználtak annak érdekében, hogy a külföldi közvéleményt tájékoztassák a magyarországi helyzetről, egy nemzet tragédiájáról, és a magyar ügy mellé állítsák.

Ennek nyomait a sárospataki sajtóban is megtalálhatjuk. Johanna és Henriette Kuyper közelgő magyarországi látogatását a cikkíró így jelentette be a *Sárospataki Református Lapok* hasábjain: „Mindketten ügyes tollú írónők, s hazánk iránti rokonszenvüknél fogva, ha viszonyainkkal megismerkednek, a külföld felvilágosítása terén hasznos szolgálatokat tehetnek.”²⁷ Vagyis a magyar ügy mellé lehet állítani a holland hölgyeket, és ezzel az ország külföldi imázsát feljavítani. Húgukat, Catharina Kuyper már nem kellett a magyar ügy mellé állítani, ő már szívvel-lélekkel amellet állt. Mikor 1921 őszén elhagyta Magyarországot, búcsúzóijában összekötötte a magyar gyermekek megsegítését és Magyarország feltámadását: „Magyarország feltámadásához, miben rendületlenül hiszünk, és amiért buzgón imádkozunk, szorosán hozzátartozik az, hogy annak az országnak gyermekeit lelkileg is, testileg is erősekké tegyük!”²⁸

Szintén a *Sárospataki Református Lapok* hasábjain jelent meg egy Vilma királynőnek tulajdonított idézet, mely a trianoni béke miatt szülőföldjükről elüldözött gyermekek biztatását volt hivatott szolgálni: „Vilma holland királynő szavai a magyar gyermekekhez: »És ti, szerencsétlen gyermekek Újvidékről, Nagyikindáról, Temesvárról, Szabadkáról, legyetek türelemmel és készüljelek arra a napra, amikor vissza fogtok térni a ti hazátokba, melyen most a Balkán vadjai zsarnokoskodnak, mert egy napon a világ minden kultúrnépének össze kell fognia, és mindenképen fel kell szabadítania Európát a balkáni invázió alól.«”²⁹

A holland királynőnek tulajdonított idézet, mely nagy valószínűséggel sosem hangzott így el Vilma szájából, több mint gyengéd vigasztalás vagy jóakarató biztatás. Az idézet a kor magyar politikai szellemének megfelelően inkább a reváns, a bosszú, a visszavágás húrjait pengeti, kiemelve, hogy Európa „kultúrnépei” nem hagyhatják szó nélkül ezt az igazságtalanságot, sőt ők lesznek azok, akik igazságot tesznek a nevünkben és érdekünkben. És hogy ezt a politikai vonalat hitelessé tegye, egy semleges, távoli, nyugat-európai ország királynőjének tulajdonítja az akár háborús uszításként is értelmezhető szavakat.

Az Országos Gyermekvédő Liga által szervezett humanitárius akció amellet, hogy ténylegesen szükséges volt a lesoványodott, háborús traumán túlesett, gyakran

²⁶ RÉTHELYI: i. m., 79–109.; BOZZAY Réka: A gyermekmentő akció debreceni díszdoktorai 1925-ben, in AALDERS – PUSZTAI – RÉTHELYI: i. m., 123–135.; PUSZTAI Gábor: *Menekülés az idegenbe, Székely László élete és irodalmi munkássága*, Debrecen, PrintartPress, 2017.

²⁷ Kuyper Henriette és Johanna, *SRL*, XVI. évfolyam, 23. szám, 1921. október 2., 130.

²⁸ Kuyper Katalin, *SRL*, XVI. évfolyam, 23. szám, 1921. október 2., 130.

²⁹ Vilma holland királynő, *SRL*, XVI. évfolyam, 17. szám, 1921. július 24., 89.

árva vagy félárva gyermekek külföldi üdültetése, beleillett a magyar kormány politikájába. A szegény, lerongyolódott magyar gyermekek tízezrei, mint megannyi kis diplomata hirdették pusztá jelenlétükkel Hollandiában, Belgiumban, Svájcban vagy Angliában a sanyarú magyar sorsot, és keltettek szimpátiát több millió nyugat-európai polgárban a magyarok iránt. A gyermekakció hosszú éveken keresztül sikeresen folyt mindaddig, míg a politikai érdek mindezt lehetővé tette.

Új vonatok a második világháború után

A második világháború után rövidebb ideig és kevesebb gyermekkel, de az akció megismétlődött. A politikai akarat ekkor csupán rövid ideig állt fenn, és a gyermekmentő akciók nem lebecsülendő humanitárius jelentőségük mellett politikai játzmák propagandaeszközei voltak. Az 1945–48 közötti ún. koalíciós időszakban a baloldali (elsősorban kommunista és szociáldemokrata) pártok, valamint a konzervatív pártok (a kisgazdák és utódpártjaik) egymással versengve akarták megnyerni maguknak a választókat. Ennek a versengésnek az eszközévé váltak a gyermekmentő akciók is. A hatalomba befurakodó kommunisták igyekeztek a régi szervezeteket lejáratni, megszüntetni és saját új szervezeteket létrehozni. Ennek egyik példája, az Országos Gyermekvédő Liga sorsa, mely 1906 és 1944 között országos intézményként rendkívül fontos szerepet játszott a gyermekvédelemben és a külföldi gyermeküdültetésben. 1945-ben mint „reakciós, feudális” szervezetet azonnal fel akarták számolni, de a kommunista vezetők végül megelégedtek azzal, hogy megszüntették a Liga autonómiáját, és miniszteri biztost neveztek ki az élére Gerő Ernőné Fazekas Erzsébet (1900–1967) személyében, aki akkor a Népjóléti Minisztérium tanácsosa, és nem mellesleg a moszkovita kommunista közlekedésügyi miniszter, Gerő Ernő felesége volt. A Ligát 1950-ben végleg felszámolták, és csak 1989-ben indulhatott újra.³⁰

Ennek ellenére a koalíciós időszakban újra magyar gyermekek ezrei jutottak el Hollandiába, Belgiumba, Svájcba, Dániába, Olaszországba, Franciaországba, sőt még Romániába is. A második világháború után azonban a politikai akarat gyorsan elapadt. 1946 és 1949 között jártak a gyermekvonatok, melyeket elsősorban az Actio Catholica, a Református Egyház és a Vöröskereszt szervezett. Hollandia ekkor is szívesen fogadta a magyar gyermekeket. A kommunista hatalomátvétel a fordulat évében (1948) ebben is radikális változást hozott. Ekkorra a hatalom új birtokosai már leszámoltak ellenfeleikkel. Az egyházi iskolákat államosították, az egyházi vezetőket háttérbe szorították, elhallgattatták, börtönbe vetették. Az MKP és a szociáldemokraták kényszerházassága, az ellenzéki politikusok emigrációba kényszerítése és a pártok felmorzsolása kiiktatta az utolsó kritikus hangot is. A tévesztés programja (1948. augusztus 20.), az ipari üzemek államosítása minden gazdasági hatalmat a kommunista kormányzat kezében összpontosított. A Vörös Hadsereg megszálló csapataival a háta mögött a Rákosi Mátyás által irányított kommunista vezetés igazán nyeregben érezhette magát. Ezért 1948 után többé már nem volt tétje a gyermeküdültetésnek

³⁰ GERGELY Ferenc: Az Országos Gyermekvédő Ligáról (1906-1950, 1989-), *Orvostörténeti Közlemények*, XLIV. évfolyam, 1999/1-4, 59-76.

mint választási propagandának. 1949 januárjában visszaérkezett az utolsó református gyermekvonat Hollandiából, leereszkedett a vasfüggöny, és egy korszak lezárult.³¹

Összegzés

Az első és a második világháború után is példátlan mértékű humanitárius segítséget nyújtott Hollandia a meggyötört Magyarországnak. A hollandiai egyházak, civil szervezetek, a királyi család, a kormány és az egész holland társadalom örömmel és önzetlenül segített a rászoruló gyermekeknek. A gyermekvonat a segítségnyújtás leglátványosabb formája volt, de nem ez volt az egyetlen módja a holland segélyeknek. Sárospatakon is osztottak holland segélyt református nagycsaládos lelkészeknek,³² és holland pénzből finanszírozták az egyházi ifjúsági lapot.³³ Catharina Kuyper mindamelllett, hogy mindent megtett a magyar gyermekek istápolása érdekében, ha kellett, kritikus hangot is meg tudott ütni. Már 1921-ben rámutatott a magyar társadalom furcsaságaira, a tehetősebb rétegek segíteni akarásának hiányára:

„Kijelenti (t. i. Catharina Kuyper), hogy továbbra is folytatni fogja munkáját: az ínséges gyermekek fölsegítését, de egyúttal fájdalommal állapítja meg, hogy Magyarországon sok gazdag ember a sáfárságot nem Isten akarata szerint gyakorolja, vagyis nem törődnek a szegény gyermekek gyámolításával, hanem a külföldi országok jószívű keresztyéneire bízzák azok istápolását. Be kell vallania, hogy most Hollandiára is nehéz idők következtek, s ezentúl nem fogják a jótékonyt oly mértékben gyakorolhatni, mint eddig tették, hanem a vagyonosabb magyar embereknek kell szívüket, házukat és erszényeiket a szűkölködő nyomorultak előtt megnyitniuk. »Ne fosszátok meg már tovább magatokat attól az áldástól, amely az adomány nyomán fakad. Mikor hazátok és népetek gyermekeinek szellemileg és anyagilag jó ellátást adtok, hazátok jövődjéről gondoskodtok.«”³⁴

Kuyper tehát a magyar gyermekek sorsán keresztül tudatosan az egész magyar nemzet jövőjét a szíven viselte, és jogosan háborodott fel, mikor azt tapasztalta, hogy ez a fajta segítségnyújtás messze nem mindenkinek magától értetődő a Trianon utáni társadalomban. Ebből a szempontból az előkelő holland hölgy nem csupán „hitünk élesztője, tetterőnk fölébresztője, bátorságunk erősítője” volt, hanem a magyar társadalom lelkiismerete.

A gyermekvonatok amelllett, hogy humanitárius szempontból minden kétséget kizáróan szükségesekek voltak, a magyar kormány törekvéseinek köszönhetően politikai színezetet is kaptak. A második világháború utáni években is volt politikai mellékzöngéje a gyermekvonatoknak, de ekkor nem a kormány, hanem a magyar

³¹ A második világháború utáni gyermekvonatokról lásd bővebben PUSZTAI Gábor: Gyermekmentő akciók a második világháború után Magyarországon, in AALDERS – PUSZTAI – RÉTHELYI: i. m., 163–193.

³² Újabb holland segély, *SRL*, XVI. évfolyam, 13. szám, 1921. július 24., 89.

³³ A poroszói konferencia, *SRL*, XVIII. évfolyam, 31–32. szám, 1923. augusztus 12., 1.

³⁴ Kuyper Katalin, 130.

politikai pártok, jobban mondva a két különböző ideológiát képviselő politikai blokk használta ki az akciót propaganda célokra, egymás lejáratására vagy éppen a választók megnyerésére. Az akcióban résztvevő gyermekek számára ez természetesen mindvégig rejtve maradt. Ők felhőtlenül élvezhették a külföldi hosszú nyaralás minden kellemes pillanatát.

ABSTRACT

**“...the leavener of our faith, the awakener of our energy, the supporter of our courage”.
Catharina Kuyper in Sárospatak and the Hungarian Children’s Trains Launched
100 Years ago**

The paper presents and interprets the events of Catharina Kuyper’s (1876–1955) visit and stay in Sárospatak, examines the Dutch relief actions after World War I, the history of the Dutch “children’s trains” and the life of the children involved. Through the life of the Hungarian children, Kuyper was concerned about the future of the entire Hungarian nation. The children’s transports, in addition to being absolutely necessary from a humanitarian point of view, had a political tone due to the efforts of the Hungarian government. It remained, of course, hidden for the children involved in the action.

KÖRKÉRDÉS

HATÁRTALANUL MAGYAR

Erdély, Segesvár, református templom (Alpár Ignác, 1887.). 1912.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 86541

Fórián Andrea

ÍGY ÉLÜNK MI ÉRMELLÉKI REFORMÁTUS MAGYARKÉNT

Azt mondják, az ember tudattalan cselekedetei nagyban jelzik személyiségének rejtett motívumait. Amikor elkezdtem gépelni a címet, akkor érdekes módon hamarabb írtam le azt, hogy református, mint magyar. Tehát előbb vagyok református, mint magyar, még akkor is, ha bennem egy tizedmásodpercre sem szűnt meg a kettő együtt élni. Viszont egyáltalán nem fókuszáltam arra a jelzőre, hogy „határon túli”. Talán azért, mert utóbbi számomra nem is egy jelző, nem is egy bélyeg, hanem egy billog. Az a fajta billog, amit az állat bőrébe égetnek, hallani, ahogy serceg, és egy pillanatra érezni az égett hús szagát, az állat kikötözve tiltakozik, de ösztönösen érzi, hogy fölösleges minden ellenállás. Ezt a billogot immár 100 éve a bőrünkbe égették.

Lehet szépíteni, optimista, motiváló frázissal díszíteni, de leírni, hogy milyen érzés kisebbségben élni egy idegen országban: lehetetlen. Madách Imre szavai jutnak eszembe: „...az élet küzdelem, S az ember célja e küzdelem maga.” Itt szó szerint erről van szó, szinte mindennap, hiába köszöntött ránk a demokrácia, a 21. század. Egyre zavarosabbak az erőviszonyok, törvényhozóink és kisebbségi képviselőink soha nincsenek a helyzet magaslatán, nem lehet tudni, hogy aki ad, az mit vár el cserébe kimondatlanul is. Mikor vagyunk egy önzetlen cél eszközei, és mikor alattomos politikai machinációk „parasztjai” azon a bizonyos sakkasztalon?

Emellett létezik egy olyan attitűd, amit nagyon sok magyar nemzetiségű, református vagy egyéb felekezeti testvéreimnél felfedezek, és ezzel soha, senki nem foglalkozik. Ez a jelenség hasonlít a Stockholm-szindrómához, amikor a bántalmazójával azonosul a bántalmazott. Ez jelen esetben abban mutatkozik meg, hogy a románoknak magyarként maximálisan megfeleljen az egyén. Példa: ha valaki rosszul fejezi ki magát az állam nyelvén, leghamarabb nem a románok fogják lehúzni a sárga földig,

hanem a románul kiválóan beszélő magyar anyanyelvű testvérek. Mindezt tapasztalatlából is mondhatom: kétnyelvű dokumentum elkészítésére kértek, ami többségében magyar anyanyelvűeknek szólt, magyar anyanyelvű, református testvér kért meg róla, és később rosszallását fejezte ki, amiért első helyre a magyar verziót tettem. A végleges változatban természetesen már megfordította.

Lehet, hogy ezek apróságok, de belőlem óriási értetlenséget váltanak ki, és korántsem azért, mert ellenérzéseim lennének a románokkal szemben.

Ám ha levesszük a fókuszot a „nagy freskóról”, ami általánosságban mutatja magyarságunk helyzetét, és közelebb megyünk egy-egy régióhoz, tájegységhez, és megnézzük, ott helyileg milyen gondokkal küzdenek, vagy épp milyen lehetőségeket élnek meg a református, magyar testvérek, akkor különböző lenyomatokat kaphatunk.

A magam tájegységére – Érmellékre – térve, mi hálásak lehetünk, mert bár szegényesen, de egy olyan tömbmagyarságban élhetünk, ami páratlan. A történelmi érmelléki tájegység egy 60 km hosszú sávot jelent 64 településsel,¹ amely közvetlenül a magyar határ mellett húzódik Nagyvárad irányából Szatmárnémeti felé, s elmondhatjuk, hogy ez a kistérség a Partium legmagyarabb része. Közel 70 000 magyar él itt!²

Felekezeti eloszlás szerint a mai Érmelléki Református Egyházmegye pedig egy tömb református térség – egy-két kivételtől eltekintve szinte csak mi, reformátusok viseljük a tájegység nevét, mint intézménynévvel sehol máshol nem lehet vele ma már találkozni. Emellett jelen vannak a római katolikus, görögkatolikus, ortodox és egyéb protestáns (baptista, adventista, Jehova tanúi) felekezetek.

Nagyon szeretem a régi történeteket. Több olyat ismerek, ami vallási konfliktusokról szól. Furcsán hangzik, de ez számomra betekintést ad abba a mentalitásba, ahogyan éltek, ahogy kiálltak magukért, meggyőződésükért elődeink, bár ma már többnyire mosolygunk rajtuk. Az érmelléki ember hagyományosan kálvinista. Ezen a tájegységen örökös ellentét húzódott a kálvinisták és a római katolikusok között, aminek a gyökere valahova a reformáció utáni ellenreformáció korszakára tehető. De biztos vagyok benne, hogy az alapokat akkor sem ismerték pontosan az emberek.

A vegyes felekezeti falvak is úgy épültek be, hogy mindenki az övéi köré építkezett, a falu egyik részén a katolikusok, a másik részén a reformátusok. Például Székelyhídon (valamikor az Érmellék központi települése, ma már kisváros), a dombon, a „Felsővároson” a katolikusok, míg a lápos, sík részen, a „Szíkon” a reformátusok éltek. Ha tűz volt a Felsővároson, akkor a Szíkról bizony nem kaptak segítséget a tűzoltáshoz a reformátusoktól. Szalacson („az 1000 pince faluja” szlogen után lehet ismerős az olvasónak) talán még ma is verés annak a fiatalembernek a jutalma, aki református létére egy katolikus lányt kér fel táncolni a bálban.

Hála Istennek ma már ezek a konfliktusok elsimultak, és egyházi néprajzi gyűjtésben lenne a helyük, amelyet anekdotázva mesélnének az idősek, amíg van kinek,

¹ BENEDEK Zoltán: *Érmellék*, Orosháza, Hélios Kiadó, 1996.

² VERES Valér: Népszámlálás 2011, A népességszám, foglalkozásszerkezet és iskolázottság nemzetiség szerinti megoszlása Romániában, *Transylvanian Society (Erdélyi Társadalom)*, 11. évfolyam, 2013/2, 23–54.

és van mit. Ugyanis személy szerint félttem mindazokat a „kincseinket”, amelyeket ha nem őrünk meg, egyszerűen eltűnnek, beolvadnak. Írom ezt úgy, hogy továbbra is hangsúlyozom, mi itt szerencsés helyzetben vagyunk, mert közel 100 km-t lehet utazni, úgy, hogy csak színmagyar falvakat találunk, és szinte egyáltalán nem kell megszólalni románul – viszonylag szabadon használhatjuk anyanyelvünket!

Egy olyan „mentsvár” számunkra ez a környezet, amelyet kötelességünk értékelni, megtartani és megélni. Utóbbi azért kiemelten fontos, mert a ma embere hajlamos önmaga megvalósításának kergetése közepette elfelejtkezni, hogy elveszti, mi több elkótyavetyéli azokat az értékeket, amelyekből épp önmaga tudna lenni: anyanyelvét, nemzetiségét, történelmét, irodalmát, hagyományait, szülőföldjét, hitét.

Elavult értékek lennének? Nem hinném!

Ugyanis ez a tájegység olyan embereket adott a nemzetnek egy-két évszázaddal ezelőtt, akiknek – ha bevalljuk, ha nem – mai napig táplálkozunk szellemi hagyatékaiból.

Csak néhány nevet említenék meg, elsőként azokat, akikhez egyáltalán nem kell magyarázat: Ady Endre (Érdmindszent), Kölcsey Ferenc (Szödemeter), Kazinczy Ferenc (Érsemjén).

De mondhatnám Irinyi Jánost (Albis), a zajtalan foszforos gyufa feltalálóját, Fráter Lórándot (Érsemjén), a nótaszerzőt, akinek neve a „nótáskapitány” jelzővel fonódott össze, Fényes Eleket (Csokaly), akinek hagyatéka mai napig „bibliaként” szolgál a néprajzkutatók körében, Csiha Kálmánt (Érsemjén), 1990–2000 között az Erdélyi Református Egyházkerület püspökét, költőt, memoáírót. Talán csak „véletlen”, hogy a felsoroltak közül mindenki hithű református volt...

Mindezzel csak karcoltuk a felszínt. Felsorolhatnék még rajtuk kívül legalább húsz-harminc nevet, akik jelentős és jegyzet tudományos, technikai, irodalmi értéket hagytak hátra. Amiből – ahogy fentebb említettem – a ma embere is „táplálkozik”, csak épp lehet, nem tud róla. Ezek számomra óriási értéket képviselnek, szinte kötelességemnek érzem, hogy nap mint nap gazdálkodjak velük, lehetőségeim függvényében, s ha mindenki csak egy kicsit tekintené környezete értékeit önmagáénak, akkor a kollektív tudat egysége is képes lenne megszilárdulni, stabil maradni.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a kollektív tudat megszilárdítására, az egymásra utaltság felismerésére nekünk, „kisembereknek”, az egyénnek, egyháztagoknak, nemzettagoknak óriási szükségünk van. Csak még nem jutottunk el arra a szintre, ami – Szilágyi Domokos szavaival – „az egymásra-utaltság legmagasabb fokon szervezett formája”.³ Mert mindig mindenhol jön felénk a befolyásolás különféle anamorfózisa, ha máshonnan nem, emberi mivoltunkból, egónkból, ami az „egymásra-utaltság” fogalmát folyamatosan valami megalázó, lekicsinylő, pejoratív jelzővel kapcsolja össze. Pedig ha végiggondoljuk, egyáltalán nem az.

Tudatosan kell azon dolgozni, hogy a fókusz a múltban gyökerező értékeken, ne pedig a múltban gyökerező sérelmeken tartsuk. Utóbbiak rendkívül károsan hatnak identitásunkra. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy ne tegyünk semmit, hagyjuk

³ SZILÁGYI Domokos: Bartók Amerikában, *istenesversek.hu*, 2020. 04. 18. URL: <https://www.istenesversek.hu/szilagy-domokos-bartok-amerikaban/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 18

magunkat beolvadni és eltűnni, de sok esetben azok, akik tehetnének, inkább a fent említett manipulatív és hangulatkeltő módszerhez nyúlnak, amelyekre, jól tudják, fogékonyak vagyunk.

Mi, Érmelléken, elmondhatjuk, hogy könnyebben éljük meg mind református hitünket, mind magyarságunkat, mint egy olyan régióban, ahol a román hatalom, mentalitás valóságosan testközelben van, gondolok itt a szórványterületekre vagy azokra a tájegységekre, amelyeken egykor sikerebb volt a betelepítés.

Ami számomra szomorú, hogy általában ránk nem kíváncsi senki. Az anyaországok vagy bárhonnán a külföldről érkezők, ahogy belépnek Ártándnál a határon, „Erdélyben vagyunk!” felkiáltással robognak is rajtunk keresztül. Pedig tőlünk Erdély minimum 150 km-re kezdődik. Emiatt is tettem örömmel eleget a *Sárospataki Füzetek* felkérésének.

Számomra Trianon – paradox módon – egyszerre jelent elszakítottságot és összetartozást. Elszakítottságot, mert több országban rekedtek ugyanannak a nemzetnek a tagjai, és összetartozást, mert néha olyan, mintha a szétszakított ország valahol mélyen mégis összekapcsolódna bennem.

Ezen gondolkodva eszembe jutott sok-sok emlék azzal kapcsolatban, hogy mikor éreztem magamban azt a büszkeséget, azt a felemelő érzést, amit ehhez a nemzethez tartozás adhat.

A dédszüleim szobájában volt egy térkép, amelyen a Trianon előtti Magyarország volt látható. Ahány alkalommal náluk voltam, a dédapámmal mindig leültünk a térkép elé, ő pedig mesélt... Tanított és magyarázott a nagyobb folyókról, városokról, országrészekről, megyékről, és arról, hogy ezek valamikor mind Magyarországhoz tartoztak. Persze, ez nem mondott nekem sokat kisiskolásként, de megjegyeztem a képet. Aztán ahogy nőtem, egyre nagyobb lett bennem a dac Trianon miatt. Főleg azért, mert nem szerettem az ukrán nyelvet, mégis kötelező volt órára járnom, tanulnom azt. Aztán jöttek a további igazságtalanságok, mint például az ukrán érettségi, amikor ugyanazt a tesztet kellett megírnom, amit az anyanyelvű diákoknak. Amikor a személyi igazolványomat készítettük, akkor meg nem akarták elfogadni a kérvényemet, mert a nevem után nem írtam oda – szláv módra – az apai nevemet. Mondhatnánk, hogy ez mégiscsak lázadás volt részemről, pedig nem, mivel én Debrecenben születtem, a születési anyakönyvem magyar, tehát hivatalosan sincs apai nevem.

Persze, fel lehet tenni a kérdést, hogy miért is élünk olyan helyen, ahol ilyen igazságtalanságok történnek az emberrel, ahol köztudottan nehéz megélni, s néhanapján nemcsak az egzisztenciális, de a nemzeti fennmaradásunk is kérdésessé válik. Nem tudok erre tudományo-

Gönczy Anna

ELSZAKÍTVÁ, MÉGIS EGYÜTT

san elfogadható választ adni, azt viszont tudom, hogy ez a helyzetem milyen erősen kapcsol össze más határon túli magyarokkal.

Tizenhat évesen jártam először Kolozsváron. Nem tudok rá jobb kifejezést, mint-hogy szerelem volt első látásra. Ott és akkor elhatároztam, hogy visszajövök még ide. Ez meg is valósult, amikor Erasmus-ösztöndíjasként fél évet Kolozsváron éltem és tanultam. Részt vettem olyan eseményeken, melyekre egész életemben emlékezni fogok. Ilyen volt például az az októberi fáklyás felvonulás, amikor Mátyás szülőházától Dsida Jenő sírjáig vonult a tömeg, keresztül az egész városon. Kissé ijesztő, de felejthetetlen élmény volt úgy végigmenni a Házsongárdi temetőn, hogy csak a fáklyáink égtek. Ilyen felejthetetlen érzéseket váltott ki bennem az is, amikor március tizenötödikén népdalokat énekelve vonultunk végig Kolozsvár utcáin. Az egész környezet, az emberek körülöttem mind azt üzenték nekem, hogy itthon vagyok, itthon lehetek itt is. Persze, nem lehet kihagyni ebből a felsorolásból Sárospatakot. Mielőtt teológus lettem, többször is jártam Patakon. Megfogott a város hangulata, és eltöltött az a megfogalmazhatatlan érzés, ami ugyanazt üzentte: itthon vagyok. Ez is közrejátszott abban, hogy erre a teológiára jelentkeztem.

Ezek a helyek valahol mélyen összekapcsolódnak bennem. Ennek köszönhetően válik jelentőségteljessé egy út, amelyet két, számomra fontos hely között teszek meg. Ezek a helyek mind egy-egy életszakaszt, életérzést, családot, embereket, otthont is jelentenek nekem. Vegyesek az érzéseim, mert mindenhova kötnek nagy örömök és fájdalmak is, de azt hiszem, hogy ez az élet velejárója.

Hála tölti el a szívemet, ha arra gondolok, hogy mennyi emlékem van, mennyi élménnyel gazdagodtam. Ezek ugyan más-más országhoz kapcsolódnak, de összeérnek bennem, s talán éppen ezek által érzem leginkább, hogy magyar vagyok, és hogy milyen nagy is az a történelmi Magyarország.

Keserű az érzés, hogy akármerre indulunk, magyarokkal is találkozunk, akik egy-egy idegen országba szakadtak. Elszomorító, de megnyugtató is. Elszomorító, mert határok választanak el minket, de megnyugtató is, mert akármerre indulunk, esély van arra, hogy magyarul beszélő nemzettársainkkal találkozzunk. Erősít az a tudat, hogy mind magyarok vagyunk ugyanazokkal a küzdelmekkel, örömeikkel, törekvésekkel, feladatokkal. Határon túliak és anyaországiak. Hiszen közös a kultúránk, a történelmünk, a szokásaink, a nyelvünk. Végző soron egy néphez tartozunk, hiszem, nem véletlenül. Szerintem büszkének kell lennünk erre a múltra, és dolgoznunk kell azon, hogy jövő is legyen számunkra és az utánunk következő nemzedékek számára.

Mondhatnánk, hogy a fogalmazásom elején felsorolt történetek elég szubjektívek. Abból a szempontból igen, hogy ezek mind az én életeseményeim, élményeim. Viszont abból a szempontból nem, hogy valószínűleg minden magyarnak vannak hasonló emlékei összetartozásról és szétszakítottságról. Ebben rejlik igazán az erő: a közös élményeinkben és tapasztalatainkban, amelyek megmutatják, hogy nemcsak a múltunk az, ami közös, hanem a jelenünk is az, a jövőnk pedig azzá lehet.

Halász Teodóra

BELSŐMBE VÉSŐDÖTT ÖRÖK EMLÉK

Nekem Trianon az egész életemet meghatározó történés. Belsőmbé vésődött örök emlék. 21. században élő fiataloként az egy évszázada történt trianoni döntés a mindennapi valóságom! Mióta az eszemet tudom, mindennapjaim részét képezi a tudat, hogy volt Trianon. Identitásom része, hogy kárpátaljai református magyar vagyok, és ezt soha, semmi nem lesz képes kitörölni belőlem. Nem is szeretném ezt soha elfelejteni, ez is hozzám tartozik!

Teljesen magyarulakta kis faluban nőttem fel Kárpátalján. Számomra természetes volt, hogy szülőfalumban magyarul beszélnek, ahogy azokon a településeken is, ahol nagyszüleim élnek. Ugyanakkor a közeli városban már nem mindenki értette meg, amit mondani akartam. Azzal is tisztában voltam mindig, hogy lehet, csúnyán fognak rám nézni bizonyos helyeken, ha magyarul szólok meg. Tehát a békediktátum következményei számomra nem egy történelemóra anyagát képezték, melyről az iskolában kell felvilágosítania a tanárnak, mert Trianon valósága körülvelt, körülvesz. Úgy látom, hogy Kárpátalja minden zezugát átította. Habár e téma nem képezi konkrétan a mindennapi beszélgetéseink részét, mégis állandóan megjelenik párbeszédeinkben, gondolatainkban, életünkben – tudattalanul is. Szembesülünk vele, amikor olyan korlátokba ütközünk, melyeket közvetlenül vagy közvetetten okozott. Kiábrázolódik olyan emberi sorosokban, melyek akár másként is alakulhattak volna. Nem egyszer hallottam, amikor emberek fájdalmas mondanójuk végére odaszúrták a félmondatot: „...ez is másként lenne, ha nem lenne Trianon!” Mert ez az igazság. Trianon nemcsak volt, hanem még most is van. Az 1920-ban történt döntések és események óta folyamatosan „van Trianon”. Az eddig felnőtt összes nemzedék életét szervesen meghatározta, beleértve dédszüleim, nagyszüleim, szüleim, testvéreim életét – és az enyémet is.

Az életnek csak nagyon kevés olyan területe van, amelyen ne érzékelnénk azokat a változásokat, amelyeket ez a diktátum hozott. Hiszen, ha bemegyünk a boltba, készíteni kell magunkat, hogy ott egy számunkra idegen nyelven tudunk kenyeret kérni az eladótól. Hivatalos ügyeinket kizárólag ukrán nyelven intézhetjük, kórházi vizsgálatok alkalmával ezen a nyelven beszél velünk az orvos. Az iskolában nemcsak a magyar ábécét kell elsajátítanunk, hanem az ukránt is, és nemcsak a magyar nyelvet kell anyanyelvi szinten tanulnunk, hanem az államnyelvet is – kellene. Ehhez a helyzethez az évtizedek során minden kárpátaljai magyar kénytelen volt alkalmazkodni, ám nem mondhatnám, hogy ez mindig zökkenőmentesen sikerül. Úgy gondolom, hogy sok sebet okoz ez az emberekben. Számomra az egyik legnagyobb nehézséget az iskolai keretekben folyó kötelező ukrán nyelv tanulása jelentette. Az államnyelv oktatása azon a feltételezésen alapul, hogy azt országszerte – még egy magyar nyelvű iskolában is – mindenki anyanyelvi szinten beszéli. Ebből kifolyólag persze nem tudtuk ezen a fokon elsajátítani, hiszen az iskolában rögtön mondatelemzéssel kezdtünk, mintha tudnánk ukránul beszélni, amikor még a legalapvetőbb megszólalásokra sem voltunk képesek e nyelven. Az órákon szerzett kudarcok csak azt az érzést erősítették bennem már gyermekként, hogy nem tudok helyt állni ebben a helyzetben. Ez a tapasztalat elsősorban az önértékelésemet gyengítette, hiszen azt az érzést ültette el és erősítette bennem, hogy nem vagyok képes egy olyan feladat elvégzésére, amelyet elvárnak tőlem. Ezek az érzések nem csak bennem, hanem sok más gyerekben is karoghattak itt, Kárpátalján.

Úgy gondolom, hogy a trianoni döntéseknek számos negatív következménye volt az emberek életében. Ezek a hátrányok sokszor dühöt ébresztenek az emberek szívében. Hiszen ez olyan dolog, mintha valamit elloptak volna tőlünk még születésünk előtt, vagy mintha valamit kiszakítottak volna kezeinkből, ami pedig a miénk volt. Földünkre, mely évszázadok óta magyar föld, rá akarják bizonyítani, hogy sohasem volt az, és hogy saját hazánkban mi vagyunk az idegenek. Viszont úgy gondolom, hogy e fájó érzések mellett ott vannak a pozitívumok is, melyek kedvessé és széppé teszik számomra azt, hogy Kárpátaljáról származom.

Sok mindent tanított számomra az, hogy külhoni magyar vagyok:

Magyarságom tudatos megélését. Kárpátalján nem természetes az, hogy valaki magyar, hiszen itt vegyesen élnek különböző nemzetiségű emberek. Viszont én magyar vagyok, mely nemcsak azt jelenti, hogy magyarul beszélek és gondolkodom, hanem azt, hogy én magyar nemzetiségű vagyok! A magyar nyelv, irodalom, történelem, művészet az enyém is! Ezt kell képviselnem a legmegfelelőbb, legméltóbb módon, amennyire csak tudom.

Bátorságot és talpraesettséget. Ügyeink intézésénél vagy egy hétköznapi találkozásnál is előfordulhat, hogy nem értjük azt, amit a másik fél el szeretne mondani nekünk. Ilyenkor bátran és talpraesetten kell a helyzetet megoldani. Ez bizony fokozza az ember rátermettségét váratlan szituációkban. Gyermekkoromban történt meg, hogy a zeneiskolai vizsgám előtt találkoztam egy kislánnyal, aki ukrán nemzetiségű volt. Nem értettünk egymás nyelvén, mégis szerettünk volna néhány szót váltani, így

azzal a kevés szóval, amit angolul ismertünk, meg kézzel-lábbal, végül is sikerült „elbeszélgetnünk”. Ilyen helyzetek megtapasztalása – véleményem szerint – segít abban, hogy boldogulni tudjak az élet mindennapos kihívásaiban.

A találkozás öröme. Leírhatatlan érzés az, amikor találkozom egy másik országból érkező külhoni magyarral, hiszen ez egyedi és különleges, közös tapasztalati hátteret jelent. Különös módon annyira megértjük egymást azokkal az emberekkel, akik hasonló körülmények között nőttek fel, hogy számos helyzetben nem is kellenek szavak arra, hogy kifejezzük érzéseinket, gondolatainkat. Ezen kívül nagyon sok anyaországi embert is megismertem, és jó érzés az, hogy tudjuk, habár határok választanak el minket, mégis egyek vagyunk.

Hiszek abban, hogy Isten tervében nincsenek véletlenek, így azt gondolom, az sem véletlen, hogy külhoni magyarnak születtem. Azok a tapasztalatok, amelyeket emiatt éltem át, mind formáltak és formálnak engem.

Erdély, Nagybánya, Rákóczi tér (Piața Libertății), szemben a református templom. 1914.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 95079

Őri Máté

HOSSZÚ AZ ÚT SZABADKÁRÓL SÁROSPATAKRA

Mire befejeztem a középiskolát Szabadkán, megerősödtem döntésemben, hogy teológián szeretnék tanulni, így keresgélni kezdtem a Kárpát-medencei református egyetemek, lelkészképzők között. Egy internetes videóban hallottam részletesebben a pataki akadémiáról. Számomra megnyugtató volt arról értesülni, hogy sok határon túli hallgató jár ide, s nem kell attól félnem, hogy földrajzi hovatarozásom, állampolgárságom, kultúráim miatt esetleg kirekesztenének, vagy bármi hátrátételt szenvednék. Sajnos félelmemre okot korábban mások már adtak: találkoztam előzőleg olyan emberekkel, akik bántottak, lenéztek, kiközösítettek azért, mert határon túli magyar vagyok. Így hát örültem, hogy találtam egy olyan helyet, ahol ettől nem kell, hogy féljek. Az intézményre rátalálva könnyű szívvel gondoltam, hogy már csak a szükséges papírok beszerzése, elrendezése maradt hátra. Aztán jöttek itt is a megoldásra váró nehézségek, akadályok. A szükséges dokumentumok beszerzése és lefordítása volt az egyik nem kis probléma. De ettől sokkal komolyabb és fájdalmasabb volt, hogy saját lelkipásztoromtól nem kaptam ajánlólevelet Patakra. Ez az időszak többször is gondolkodásra, Isten előtti megállásra készítette, hiszen az akadályokba ütközve kérdések és kétségek merültek fel bennem. Isten akar megállítani, vagy emberek próbálnak akadályozni? Próbátételek ezek, megoldásra váró feladatok, helyzetek vagy intő jelek, figyelmeztetések? Elhivatásomban megerősödve, végül a megszerzett dokumentumokkal és egy hivatalos püspöki ajánlólevéllel a dossziémban elindultam a felvételi vizsgára. Már a felvételi előtti nap estéjén útra keltünk, hogy időben Patakra érhessük, hiszen majd' ötszáz kilométer és egy országhatár (sőt, schengeni határ) átlépése várt ránk. Amikor a nemzetközi határhoz értünk – még mindig az emlékezetemben van, azt hiszem, egész életemben nem fogom elfe-

ledni –, legalább két kilométeres sorokban álltak az autók, és összesen tizenkét óránk volt, hogy időben megérkezzünk a felvételire. Négy és fél óra várakozás után, lassan minden reményt feladva, váratlanul csodálatos módon megindultak a sorok... Az a boldogság, ami akkor bennem volt, szavakkal le nem írható. Egyszeriben minden korábbi kétségem eltűnt, úgy éreztem, és ma is azt gondolom, hogy ott és akkor valami felülről való megoldásnak voltam részese, és onnantól kezdve biztosan érzem, hogy nekem a teológián van a helyem. Még hosszú öt és fél óra utazás után megérkeztünk az úticélunkhoz, s már „csak” a felvételi maradt hátra. Nem kevés megpróbáltatás, hosszú és kanyargós lelki és fizikai utak után most itt tanulok Sárospatakon. Úgy érzem, ez az a hely, ahol nincsenek határok. Határok nélkül vagyunk együtt Isten előtt, és határtalanul vagyunk magyarok.

Gyakran megkérdezik tőlem, mi a tervem a jövőre nézve. Itthon maradok, vagy hazamegyek? (Gyönyörű a magyar nyelv! Egyszerre hazám Magyarország és a Vajdaság!) Persze, magam is foglalkozom időnként a gondolattal, a jövővel. Ezt a súlyos kérdést mégis könnyű megválaszolni, sőt egyelőre el lehet engedni, hiszen „ember tervez, Isten végez”. Ahogy két évvel ezelőtt ide vezetett és áthozott a határon, bizonyosan tovább is vezet majd.

Emberi gondolataim és érzéseim persze kavarnak ezzel kapcsolatban. A szívem hazahúz Délvidékre. A szüleim, a barátaim, a szülővárosom, a közösségeim, úgy érzem, hazahívnak, hazavárnak. De nem beszélem jól a szerb nyelvet, ami nehézségeket és akadályokat jelenthet majd a későbbiekben. Magyarlakta településről, magyar faluból származom. Magyarul beszélünk otthon, magyar iskolákba jártam, magyar nyelven tanultam, magyarok a barátaim, magyarok a szomszédaink, magyar ember a boltosunk. Ha a nyelvi akadályokra gondolok, tudom, könnyebb lenne itt maradni Magyarországon. De rögtön eszembe jutnak azok az élmények is, amikor anyaországiai meglepődtek és megdicsérték, hogy milyen jól beszélem a magyar nyelvet, noha Szerbiában élek. Először nem is értettem. Legközelebb már bántott. Talán az bántott legjobban, hogy ilyenkor saját bőrömön tapasztalom: nem fáj mindenkinek Trianon. Vagy hogy sokan nem is tudják, nem is értik, nem is érdekli az emberek egy részét, hogy magyarok élnek, *élünk* a határok túloldalán, körben. Remélem, szükség lesz rám, remélem, lesz feladatomból, szolgálatom otthon. Emberi módon szólok: szeretnék visszatérni a Délvidékre.

Szerbiában sok nemzet tagjai élnek együtt, az emberek sok felekezethez tartoznak. Délvidéken a református egyház hirdeti az evangéliumot, és összetartja a magyar református közösséget. Itt az a tény, hogy református vagyok, egyben azt is jelenti, hogy magyar vagyok. A népszámlálás alkalmával öntudattal, büszkén és hálással jelölöm meg nemzeti és vallási hovatartozásom. Mindkettő ajándék, amit Istentől kaptam.

Halász Dániel

A SZÓRVÁNYOK SZÓRVÁNYÁBAN

1983-ban születtem Szabadkán tanár és közgazdász szülők első gyermekeként, utánam még két húgom és két öcsém jött a világra. Édesapám, születésemkor, munka és család mellett beiratkozott a budapesti református teológia levelező tagozatára, mert szeretett volna az Istenről szóló tudománnyal mélyrehatóbban is foglalkozni. Bár nem készült lelkésznek, lelkészhiány miatt 1988-ban az akkori püspök megkérte, hogy vállaljon szolgálatot. Így öt-éves koromban leköltöztünk Dél-Bánságba, Hertelendyfalvára, a Kárpát-medence legdélebbi magyar református gyülekezetébe, mindössze 15 km-re Belgrádtól, az egykori Magyar Királyság, majd Osztrák–Magyar Monarchia határára. Ott nőttem fel, éltem át a délszláv polgárháborút és az 1999-es NATO-bombázást. Mivel mezőgazdász szerettem volna lenni, Magyarokanizsán a mezőgazdasági középiskolában érettségiztem, majd néhány évet a családi gazdaságban dolgoztam. A teológia gondolata már tinédzser korom óta foglalkoztatott, de csak 22 évesen adtam be jelentkezésemet a kolozsvári teológiára. Ott csak ősszel van a felvételi, s azon a nyáron találkoztam egy Sárospatakon végzett lelkésszel, aki feltette a kérdést: miért nem Sárospatakra megyek? Kérdése hatására jelentkeztem Patakra az augusztusi pótfelvételeire. Felvettek, megtetszett, és ottmaradtam. Különösen tetszett, hogy abban az időben a teológusok fele határon túli volt, és sokszor négy-öt ország útlevelével utaztunk (a határon túliaknak még nem volt magyar állampolgársága) Kárpát-medence-szerte egy gyülekezeti szolgálatra vagy kirándulásra. A határőrök sokszor csodálkoztak vegyes állampolgárságú csapatunkon, és emlékszem, amikor egyszer Kárpátaljára utaztunk, az ukrán határőr megkérdezte: „Ezt a szerbet meg hun szedték össze?” A teológia után két évig voltam segédlelkész Sátoraljaújhelyen, majd 2012-ben kerültem feleségemmel és akkor

még egyetlen gyermekünkkel (most már három van) ide, a délvidéki Maradékra, hiszen azzal a céllal mentem el a teológiára, hogy mindenképpen visszajövök Délvidékre szolgálni.

Szórványban nőttem fel, de egy még szórványosabb helyre, ahogy én nevezem, a „szórványok szórványába” kerültem, a szerémségi Maradékra. Egy olyan vidékre, amely egészen addig kívül esett a látószögemen. Nem ismertem a község és a gyülekezet jelenét, sem történelmét, sem az itteni emberek életét.

Ahhoz, hogy megértsük az itteni helyzetet, kicsit menjünk vissza a múltba, ahogy annak idején én is tettem.

A valamikori Szerém vármegye (amely egy kicsit átnyúlik a mai Horvátországba) a történelmi Magyarország déli határán található. Szerémséget a török előtti időkben kizárólag magyarok lakták. A törökök már a 15. század első felében nagy népirtást végeztek itt, így sokan északra és keletre menekültek, egyesek pedig bujdostak a Tarcál-hegységben.

Kevesen tudják, de erős volt errefelé a huszitizmus, s minden bizonnyal itt készült az első magyar nyelvű biblia, az ún. Huszita Biblia, melynek szerzői 1439-ben innen menekültek el Moldvába az inkvizíció elől.

Amikor sikerült a törököket kiszorítani az ország déli területeiről is, ez a vidék szinte teljesen lakatlan volt. Az anekdoták szerint a Tarcál-hegységben bujdosó magyarok azután összegyűltek, és alapítottak egy falut, aminek találó nevet adtak: „Maradék”. Később különböző népcsoportokat telepítettek erre a vidékre: németeket, szlovákokat, magyarokat és főleg szerbeket.

Ha ugrunk egyet az időben, az 1868-as horvát–magyar kiegyezés dátuma nagyon lényeges számunkra. Hiszen a Magyar Kormány ekkor adta oda az egész Szerém vármegyét a Horvát Királyságnak Fiume (ma Rijeka) városáért cserébe, hogy a magyaroknak is legyen tengerpartjuk. Ezért az itteni magyarság számára „Trianon” kicsit előbb megtörtént. Az itt élő emberek horvátosítása már ekkor elkezdődött, és bár Magyarország unióban volt a Horvát Királysággal, az itteni magyarok határon túlivá váltak. Ebben az időben kezdtek el szolgálni horvát ajkú plébánosok ezen a vidéken, még olyan falvakban is, ahol 100%-ban magyar volt a katolikusság, mint például Maradékon. Ez ellen tiltakozva 1897-ben az itteni atyafiak elmentek a hírhedt, német származású Strossmayer horvát római katolikus püspökhöz (aki egyben a horvát nacionalista párt elnöke is volt), hogy magyar papot kérjenek maguknak. „Inkább a kutyák ugassanak a templomban, minthogy magyar pap misézzen” – válaszolta a püspök. Ezen természetesen a magyar küldöttek felháborodtak, majd a következő vásárnap átmentek a szomszédos Beskára (egyesek szerint Budapestre akartak utazni a vasútállomásról), és felkeresték az ottani református lelkészt, aki magyarul és németül is prédikált, mivel gyülekezete kétajkú volt. A lelkész meginvitálta a maradékiakat az éppen akkor kezdődő magyar nyelvű istentiszteletre. Ők meghallgatták a prédikációt, és azt mondták: „Na, nekünk, ilyen pap kell!” Azután elutaztak Budapestre, hogy hangot adjanak kérésüknek, és az akkori református püspöknek, Szász Károlynak köszönhetően egy évvel később Maradékon is megalakult a missziói magyar refor-

mátus egyházközség, nagyobb részt az áttért katolikusokból, kisebb részt pedig az ide vándorolt református családokból.

Ezután Maradék lassan önálló egyházközséggé nőtte ki magát, és ez a folyamat más falvakban is megismétlődött. Az első világháború idejéből való egyházmegyei jegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy szaporodtak a gyülekezetek: a mostani szérmérségi területen is öt-hat református lelkész szolgált, és mindegyik gyülekezetnek voltak szórványai. Ehhez képest jelenleg egyedül vagyok itt református lelkész, van egy szórványom, ahol 2016-ban eltemettem az utolsó reformátust. Ennek ellenére istentiszteleteket továbbra is tartunk, mert az ottani magyar katolikusoknak ez a „magyar mise”, és így havonta látogatom az 50 km-re lévő nyékincai gyülekezetet, ahol valamikor lelkész lakott, és a szomszédos falvakban is tartott istentiszteletet.

Trianon után felgyorsult az asszimiláció, és a mai napig folyik a magyarok horvátosítása, ami azért külön érdekes, mert Szerbiában élünk. Egy érdekes adat, hogy 1952-ben Szerémség területén 22 magyar iskola létezett, az 1980-as évek második felére pedig egy sem maradt. Néhány évtized alatt teljesen eltűnt a magyar nyelvű oktatás itt, Maradékon is.

Ez a helyzet várt rám, amikor idejöttem 2012-ben, nem ismerve az itteni állapotokat. Szembesültem azzal, hogy a gyerekek nagyobb része és a fiatalok egy része nem beszéli a magyar nyelvet. Egyrészt azért, mert már évtizedek óta nincs magyar nyelvű oktatás (bár néhány alkalommal megpróbálták újra indítani), másrészt azért, mert a rengeteg vegyes házasság révén a szülők sokszor már nem tanították meg gyermekeiket magyarul. Gyorsan rájöttem arra, hogy ha itt magyarul akarjuk hirdetni néhány évtized után is Isten Igéjét, akkor sürgősen tenni kell valamit. Nem értettem a pályázatokhoz, nem voltak ismeretségeim, és őszintén szólva eleinte azt sem tudtam, hol kezdjem a munkát.

Az elmúlt 122 évben sok lelkész megfordult és szolgált Maradékon, hosszabb-rövidebb ideig, én lettem a sorban a tizenhetedik. A gyülekezetnek előttem két évig nem volt lelkésze, nagyon vártak, és voltak bizonyos elvárásai is.

A Generális Konvent támogatásával 2013-ban sikerült beindítanunk hétvégi óvodánkat, melyet pénteken és szombatonként (15:30–17:00 között) tartottunk ketten a feleségemmel. Ezután a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete jóvoltából először az egyik, majd mindkét napra kaptunk óvónénit, aki foglalkozott a gyerekekkel. Ugyanebben az évben indítottuk el az iskolabusz-programunkat is a Magyar Nemzeti Tanács segítségével, és így öt gyermek napi szinten utazhatott Újvidékre (30 km) a Petőfi Sándor Általános Iskolába. Ezután történt, hogy a magyar állam támogatásával 2014-ben a gyülekezeti termünkben mindennapos óvodát indítottunk, ahol a gyerekek a délelőttöket töltik. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy nemcsak református gyermekek járnak ide, sőt a többség nem református, hanem főleg katolikus, de van ortodox és nazarénus vallású is közöttük. Azután, szintén állami segítséggel, 2015-ben beindult a helyi szerb iskolában egy összevont magyar alsótagozat, s azóta már két önálló első osztályt is indítottunk, tehát már csak ötödik osztálytól kell iskolabusszal járniuk a gyerekeknek. A maradéki magyar osztály napközis foglalkozása az

egyházközség gyülekezeti termének emeleti helyiségében zajlik. Ezt a munkát szintén a Magyar Nemzeti Tanács támogatja.

A 2016-os évben sikerült befejezni a 2014-ben elkezdett tetőtéri vendégszobákat és az említett termet, ahol nem csak napközis, hanem egyéb más gyermekfoglalkozásokat is tartunk. A szobákat különböző rendezvények (táborok, ünnepek, programok) alkalmával használjuk, egyébként pedig turistacsoportoknak is kiadjuk, a bevételt pedig az itteni közösségi életbe forgatjuk vissza.

Évekkel ezelőtt kezdtük óvodaprojektünket. Az eredeti elképzelés alapján az intézmény a szórványközpontban működött volna, de sajnos politikai okok miatt akkor nem valósulhatott meg. Végül több mint két év huzavona után megkaptuk az építési engedélyt egy óvodaközpont felépítésére, melyet 2019 májusában kezdtünk el létrehozni. A munkálatok jelenleg is folynak az épületen, de pénzhány miatt nagyon lassan haladunk. A projekt költségeinek 90%-át szintén a Magyar Kormány Nemzetpolitikáért Felelős Államtitkársága finanszírozza a Bethlen Gábor Alapkezelőn keresztül.

Jelenleg itt tartunk. Őszintén szólva, amikor idejöttem, nem gondoltam volna, hogy ilyen mozgalmas életem lesz itt. Amióta itt vagyok, a munkatársi kör állandóan bővül, jelenleg heten vagyunk, de ha Isten megsegít bennünket, őstől még két munkatárssal többen leszünk.

A trianoni évforduló tükrében összesítve azt mondom, hogy sokat veszítettünk. A 2011-es népszámlálás alapján majdnem négyezren vallották magukat magyarnak itt, Szerémségben. Ez az összlakosságnak mindössze 1%-a, de félő, hogy a létszám azóta még inkább csökkent, hiszen 2001 és 2011 között 40 ezer magyarral lett kevesebb Vajdaságban, pedig csak ezután kezdődött az elvándorlási hullám a magyar állampolgárságnak köszönhetően, aminek ez az egy hátránya van, de ezen kívül rengeteg előnye.

Számomra ez a helyzet egy kihívás. Amikor idejöttünk, sokan óva intettek bennünket: nem lesz miből megélnünk, nem fogjuk jól érezni magunkat, stb. De isteni gondviselés, hogy itt lehetünk, és munkálkodhatunk az Ő dicsőségére. Hiszen látzik a fény az alagút végén, mert vannak sikerélmények. Most már nemcsak magyar általános iskolásaink vannak, hanem vannak olyanok is, akik magyar középiskolába járnak. Maradékon 1978-ban szűnt meg a magyar nyelvű oktatás, és addig is csak alsó négy osztály volt. Kevesen vagyunk magyar értelmiségiek itt, de reméljük, hogy számunk egyre növekedni fog. Ha kevesen is vagyunk, vannak lelkes és tenni akaró emberek. Ez az, ami éltet, és a hit által reményt ad a jövőt illetően, hogy nem fogunk elveszni és eltűnni, mint ahogy ezt sokan látják és jósolják, mondván: „Tiszteletes úr, mi itt meghalunk, és utánunk be lehet zárni a templomajtót.” Ez a veszély sok helyen jelen van a Kárpát-medencében. De úgy gondolom, hogy nekünk, keresztyéneknek imádkoznunk és dolgoznunk kell azért, hogy ez ne történjen meg. Sajnos sok közösségünk eltűnt a történelem folyamán, de mi a Mindenható Istenben hiszünk, aki számára nincs lehetetlen. A kérdés csupán az, hogy mi ezt el is hisszük-e. A példamutatás és egymás biztatása nagyon fontos. Fontosnak tartom a kapcsolatok kiépítését, ezért nemcsak mi fogadunk itt vendégeket a Kárpát-medence különböző területeiről,

hanem igyekszünk kirándulásokat szervezni az itteniek számára is. Így jutottunk el Kárpátaljára, Erdélybe és nemegyszer Magyarország különböző területeire, többek között Sárospatakra is. A gyermekeket, fiatalokat magyarországi táborokba küldjük, de ugyanígy határon túlról hívunk gyermekeket és fiatalokat a mi táborainkba is.

Trianon évfordulóját lehet tragédiának tekinteni, de keresztyénként sokkal inkább azt gondolom, hogy ez egy próbatétel számunkra. A kérdés, hogy népünk és nemzetünk vissza tud-e találni Istenhez. Én azért imádkozom, hogy ez megtörténjen. Jelenleg lehet, hogy zsugorodunk, de hiszem, hogy ez a tendencia egyszer megáll, és növekedésnek indulunk számban és lélemben.

Erdély, Kolozsvár, látkép a Fellegvárból.
Előtérben az Erzsébet híd a Szamos folyón, jobbra az alsóvárosi református templom. 1900.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 86899

Köteles László

HEGYKÖZPÁLYI – VIHAROK ÉS KEGYELEM

Hegyközpályi, a település

Hegyközpályinak Nagyváradtól 8 kilométerre, a Hegyköz kapujában fekvő településnek a története a 13. századtól dokumentált. Ekkor említik először nevét írásos emlékek: a püspöki tizedjegyzékek. Földesura 1373 és 1556 között a váradi káptalan volt.

Nemzetiségi összetétele ebben az időszakban – a fennmaradt névsortörödékek tanúsága szerint – teljesen magyar volt. Ez arra enged következtetni, hogy a település lakói a kezdetektől fogva ennek a népnek voltak a tagjai, mivel más anyanyelvűek beköltözésének csak későbbi nyomait találjuk. Az említett névsortörödékekben a Chatari, Kozma, Fekethe, két Paly, Chakany nevek szerepelnek többek között.

A település nevét valószínűleg egy Pál nevű országbíróról kaphatta, de van olyan vélemény is, mely szerint Hegyközpályit egykor (Szent) Pál apostol védelmébe ajánlották, elnevezése ennek emlékét őrzi. A falu névének az említett országbírótól való származtatását támasztja alá az a tény, hogy Pál a környéken több településnek is birtokosa volt. Egy 1291-es feljegyzés szerint Hegyközpályi: Villa Pauli, Fulpauli, az 1552-es összeírásban pedig már Pály néven fordul elő, ekkor már 24 telekkel. A 19. században a település neve Hegyköz Pályi, Hegyköz-Páli, Hegyköz-Pályi formákban lelhető fel.

A település a története folyamán számtalanszor élt át nehéz időszakokat. Ez részben Nagyvárad közelségének köszönhető. A Hegyközpályiban élő emberek nagy szerepet vállaltak ugyanis egykor a váradi vár ellátásában, ami kivívta például a várat ostromló törökök nemtetszését. A török mellett a pestisjárvány is többször pusztította a települést. Ennek emlékét őrzi a mai temető melletti földterület, ahol egészen a múlt század végéig láthatók voltak a pestisben elhunyt pályiak sírmaradványai. A pusztítások következtében Hegyközpályi

nemcsak 1686-ban, hanem többször is szerepelt a teljesen elnéptelenedett települések listáján.

Borovszky Samu szerint az 1686. évi pusztulását követően I. Lipót Szikszai Kiss Péternek adományozza a települést, akinek utódai hosszú ideig voltak urai Hegyközpályinak. Erről tanúskodik közvetett módon az első megmaradt egyházi anyakönyv felírata is: „Emlékezetkönyv melyet kegyes indulattyaából készítettett tekintetes nemes vitézlő Ilosvai György Uram elmaradott árva özvegye tekintetes nemes Levay Sára asszony a Hegyköz Pályi Helységnek egygyik érdemes földes asszonya ki is istenes kegyességéből s hozzánk való anyai szeretetéből ugyanezen HK.Pályi SzEkk-lésianak ajándékozott.”¹ A dátum: „MDCCLIII Esztendő.”

Az említett Ilosvai vagy Ilosvay család tagjait a Dömösdy, Lévy, Vincze, Szilágyi, Jármay és a Komáromy családok tagjaival együtt Szikszai Kiss Péter leányági örökösei között tartják számon.² Hegyközpályi adományozása – Papp Klára szerint – csak 1692 után történhetett, mivel Kiss Péter birtokaként csak az 1728-as országos összeírás említi.³ Addig a fejedelem birtoka volt.

A település utolsó ura a múlt században Hornyánszky Pál volt, aki az Ilosvay család által 1720 körül épített nemesi kúriában lakott. Sajnálatos módon mára már az épület teljesen elpusztult, helyén a községi kultúrház áll. Arról, hogy hogyan nézhetett ki az említett nemesi kúria, semmilyen emlék nem maradt fenn, köszönhetően többek között az egykori kommunista rendszer tevékenységének, mely erőteljesen éreztette hatását a környéken is.

Az 1880-as feljegyzések szerint Hegyközpályinak 569 lakosa volt. Közülük 530 magyar. A felekezeti hovatartozást tekintve 505 református, 36 római katolikus. A 2011-es népszámlálás adatai szerint már 1243 lakosa volt a településnek, de a szám azóta is változott, köszönhetően Nagyvárad közelségének. Hegyközpályiban az utóbbi időkből több új lakónegyed is kiépült, így a lakosság 2018-ban körülbelül 1720 főt számlált. Ennek megfelelően nagyban változott a népesség összetétele is. Ma a települést – az egyik új negyedben – már egy görögkeleti templom is „díszíti”.

Hegyközpályi reformátusok

A megmaradt, állami levéltárban megőrzött első (még létező) anyakönyv nyitó bejegyzése egy örömteli eseményről számol be: 1753. december 25-én két gyermeket is a keresztség sákramentumában részesítettek. Egyikőjük Sándor István fia, Mihály, a másik gyermek pedig Mészáros Nagy János leánya, Erzsébet volt. Nevük nem azért érdekes, mert valamilyen esemény vagy valamilyen nagy tett kötődne hozzájuk. Nem

¹ *Hegyközpályi Egyházközség Anyakönyve*, 1753.

² REISZIG Ede: *Bihar vármegye nemes családjai*, in BOROVSZKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*, XII. kötet, *Bihar vármegye és Nagyvárad*, Budapest, Apolló Irodalmi Társaság, 1901, 599–651.

³ PAPP Klára: *Bihar vármegye magánföldesúri birtokai a XVIII. század első felében*, in GAZDAG István (szerk.): *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve* 6, Debrecen, Hajdú-Bihar megyei Levéltár, 1979, 111–126, 118.

tudjuk, hogy kik voltak ők, azt sem, hogy vannak-e ma még leszármazottaik a településen. Azért fontos megemlíteni a két nevet és az esemény dátumát, mert ez a bejegyzés arról tanúskodik, hogy Hegyközpályiban 1753-ban már egy sorait rendezett, megerősödött református közösség létezett. A gyülekezetnek ekkor már feltehetően önálló lelkipásztora volt, akinek neve az említett anyakönyvben sajnos nem szerepel.

A település református temploma feltehetően egy régebbi kisebb templomból vagy kápolnából nőtte ki magát olyannyira, hogy az épülethez tornyot is építettek 1809-ben. A templom épületéről Borovszky a *Magyarország vármegyéi és városai* című kiadványában lejegyezte, hogy többször is leégett,⁴ ami sajnos nem volt ritka jelenség a régi korokban.

Fentebb említettük, hogy a gyülekezet első anyakönyvében nem találjuk annak a lelkipásztornak a nevét, aki az 1753–54. esztendőben látta el Hegyközpályiban a szolgálatát. De mindenképpen ki kell emelnünk az itt szolgált lelkészek listájáról egy későbbi nevet, Visky Ferencét, akit a CE Szövetség elleni koncepciók perben hitéért és Urához való ragaszkodásáért az egykori államhatalom 22 év börtönbüntetésre ítélte. Általános kegyelemmel való szabadulása után 1983-ig, (kényszer)nyugdíjazásáig látta el a lelkipásztori teendőket Hegyközpályiban.

A jelen

Amint arra utaltunk, Hegyközpályiban az elmúlt időszakban sokat változott az etnikai összetétel. Ebből egyértelműen adódik az, hogy a magyar anyanyelvűek és a többségi, román nemzethez tartozók száma lassan közelít egymáshoz. A hivatalos adatok szerint 2011-ben a településen 1242 magyar nemzetiséghez tartozó élt, ami az akkori lakosság 57%-át jelentette.⁵ Becslések szerint ez az arány mára már 50–50%. A magyar lakosság arányának csökkenése a már szintén említett új lakónegyedek létrejöttének következménye, hiszen ide zömében román anyanyelvűek költöztek.

A valósággal való szembesülés sok esetben nem kellemes, de talán elmondhatjuk, hogy Hegyközpályiban ennek a valóságnak két oldala van. A számok, a felsorolt adatok ellenére a kisebbségi létben, korlátok között, akkor, mikor hivatalos (öröm) ünneppé nyilvánítják egy másik nemzet fájdalmának napját, azt kell tapasztalnunk, hogy Isten mégis képes bőségesen megáldani az Ő népét. Több mint harminc évvel a hitéért meghurcolt Visky Ferenc kényszernyugdíjazása után mondhatjuk, hogy a gyülekezetért mondott imádságai meghallgatásra találtak. Az utóbbi öt évben a Hegyközpályi Református Egyházközség tagjainak a száma (gyerekekkel együtt) 153-ról 300 fölé emelkedett. Az istentiszteleti alkalmak látogatottsága meghaladja a statisztikákban lejegyzetteket, a vallásórára járó gyerekek száma pedig eléri a 40 főt.

A gyülekezet nem csak a tagok számának növekedésében tapasztalhatta meg Isten áldásait. 2015-ben elkezdődött – és mára már majdnem teljesen befejeződött – a gyülekezet impozáns parókiájának a felújítása, holland segítségével.

⁴ BOROVSZKY: i. m. URL: <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/6.html> Utolsó letöltés: 2020. 05. 20.

⁵ Hegyközpályi (Paleu), *statisztikak.erdelystat.ro.*, 2020. 01. 03. URL: <http://statisztikak.erdelystat.ro/adatlapok/hegykozpalyi/415> Utolsó letöltés: 2020. 05. 20.

Mikor történetünkről, a kisebbségi létben való élésünkről beszélünk, az 5Móz 7,7-8a szavai jutnak eszünkbe: „Nem azért szeretett meg, és nem azért választott ki benneteket az Úr, mintha valamennyi népnél nagyobbak volnátok – hiszen a legkisebbek vagytok valamennyi nép között –, hanem azért, mert szeret benneteket az Úr...” Ez az, ami megtarthat, ez az, ami *megtart* mindenkit, aki felett emberi hatalmasságok úgy döntöttek, ahogyan ők akartak, a világ urainak gondolva magukat, megpecsételve ezzel generációk életét.

Mi a fontos? Nem a felsorolt számok, adatok, nem a korlátok, nem az igazságtalanság, hanem az Isten szeretete, mellyel Ő még a kisebbségi létben élőket is képes szeretni, és bőségesen megáldani!

Soós Zsolt

A SZÁZ ÉVE TARTÓ CSODA

Bemutatkozásomat nem szeretném hosszúra nyújtani, mivel az elkövetkező néhány sorban nem saját magamról akarok írni, hanem arról a kegyelemről, amely Isten szeretete által eléri népünket nemzedékről nemzedékre, bármi is történjen a történelem színpadán. Egyébként is, Isten tökéletlen szolgája révén, örömmel és megnyugvással vallom, hogy nem a szolgán van a hangsúly, hanem a szolgálaton, és azon az Istenen, akinek azt a dicsőségére tesszük. Isten gondviselő munkája révén egy olyan nemzet gyermekeként születhettem meg, amelynek tagjai az utóbbi száz évben tökéletesen átérzik Kölcsey *Himnusz*ának utolsó sorait, amikor könnyes szemmel éneklük: „Bal sors, akit régen tép, / Hozz rá víg esztendőt, / Megbűnhötte már e nép / A multat s jövőndőt!”

Sok nehézségen ment keresztül magyar népünk nemcsak itt, Kárpátalján, hanem az egész Kárpát-medencében, de visszatekintve az elkésztető eseményekre, azt gondolom, elmondhatjuk, várakozáson felül jöttünk ki a legsötétebb időszakokból is. Arról, hogy ez kinek vagy kiknek az érdeme, bizonyára hosszasan lehetne értekezni, de azzal egészen biztosan nem tévedek, ha azt mondom, mindenekelőtt annak az Istennek, akiről tudjuk, hogy: „megsebez, de meg is gyógyít, megver, de be is kötöz bennünket” (Hós 6,1). Hiszen önmagában az, hogy Trianon után száz évvel én fiatal református lelkipásztorként írhatok és írok Kárpátaljáról, azon belül is református magyar gyülekezetből, magyarul, önmagában is Istennek csodája, a szó legteljesebb értelmében. Éppen ezért, amikor volt pataki tanárom felkért, hogy írjak néhány sort arról, milyen lelkésznek lenni Kárpátalján, rögtön ez az egy gondolat jutott eszembe, hogy *csoda*. Csoda minden nap, amikor magyarul hirdethetem magyar embereknek Isten igéjét, csoda, hogy ilyen megpróbáló időszakban, amiben ez az ország vergődik már lassan egy évtizede, van-

nak, akik Isten ígését hallgatják, talán még többen is, mint azelőtt, holott napról napra kevesebben vagyunk, ha a számokat tekintjük. Ebben a csodában élni reggeltől estig leírhatatlan valóság. Természetesen a lelki gazdagság mellett ott tornyosul az a hatalmas anyagi szegénység, amely jellemzi a társadalom nagy részét, különösen az utóbbi időben. Ennek a terhét hordozza minden család. Azok is, amelyek bizonyos értelemben szétszakadnak amiatt, hogy a családfő vagy esetleg mindkét szülő hónapokra távol van egy idegen országban a megélhetés érdekében, és azok is, amelyek igyekeznek itt boldogulni, de a folyamatos csalódás és kiábrándultság rányomja bélyegét a mindennapokra. Talán ez az egzisztenciális sokk és a bizonyos fokú kilátástalanság is szerepet játszik abban, hogy egyes templomaink nem kiürülnek, hanem egyre inkább megtelnek képmutatás nélküli hívő emberekkel. Minden nap tapasztalom itt azt a Szentírásom és a történelmen végighúzódó tény, hogy a nehéz időkben alázatosabban és vágyakozva közeledünk Istenhez, viszont a jóban és a kényelemben könnyen megfélekedünk róla, és elkezdjük természetesnek venni azt, ami Isten gondviseléséből fakad. Az emberek többsége itt nem él gazdagságban, nyugatabbra azt mondanák, mélyszegénységben élnek. Itt egy diplomás orvos ötvenezer forint értékű havi fizetést vihet haza, az átlag nyugdíjas pedig húszezer forintot kap úgy, hogy a mindennapi élet nálunk szépen lassan drágább lett, mint az anyaországban. Az utóbbi időben viccesen meg is szokták jegyezni, hogy már nem éri meg az anyaországiaknak ide jönni tankolni, mert nálunk drágább az üzemanyag (aki a határ közelében él, az tudja, miért olyan meghökkentő ez). Mindezek ellenére mégsem üresek a perselyek, egyre többen érzik úgy, hogy adakozni szeretnének Isten dicsőségére, és egyre több dolgot tudunk megvalósítani, amiről a régebbi „nyugodt” időszakban álmodni sem mertünk volna. Természetesen nem ennyire egyoldalú a kép. Van itt is hitetlenség bőven, és bűnért sem járunk át a szomszédos országba. De összehasonlítva az anyaországban eltöltött hat évet, amíg tanultam és megismertem több gyülekezetet, azt elmondhatom, hogy könnyebnek érzem megszólítani itt az embereket, és rámutatni arra a bizonyos keskeny útra.

Mindemellett a két gyülekezetet, amelyekben szolgállok, az élni akarás jellemzi, magyarként magyarul. Nem is lehet ezeken a helyeken elválasztani a magyar nemzeti identitástudatot a templomtól és a gyülekezeti élettől. Nincs más felekezet, és tulajdonképpen más nemzetiségű is csak elvétve. Ha ezt nézzük, különleges helyzetben vagyunk itt Tiszaújfaluban és Tiszaásványban, ez azonban egyáltalán nem mondható el általánosságban egész Kárpátalján (ami a nemzetiségi összetételt illeti).

Szokták kérdezni, hogy milyen magyarként más nép között élni. Nem furcsa? A válaszom az, hogy számomra nem, hiszen én már ebbe születtem bele, de hozzáteszem, hogy bele sem merek gondolni, hogy milyen volt dédnagymamámnak ezt megélnie, akinek földi élete alatt volt magyar, csehszlovák, szovjet és ukrán állampolgársága is. Így ebből a szempontból az én nemzedékem már egészen másként éli meg az elcsatolás tényét. Bizonyos szempontból könnyebben. A következő kérdés pedig az szokott lenni, hogy nem bántam-e meg, hogy hazajöttem, és nem maradtam az anyaországban. A válaszom azóta is egyértelműen: nem. És ez nem azért van, mert

itt Isten nagyobb csodákat tesz, vagy „nagyobb” hívők vannak itt, mint ott. Aki így gondolkodik, valahol félresiklott értékítéletében, véleményem szerint. Itt és ott is ugyanaz az Isten munkálkodik, ha engedjük. Egyszerűen az az oka annak, hogy itt maradtam és maradok, mert úgy hiszem, Isten okkal helyezett ide. Természetesen ezer más magyarázatot kereshetnék (és találhatnék), addig olvasva az írást, amíg azt mondom, igen, mennem kell egy „jobb” helyre, és talán egyszer eljön az idő, amikor tényleg mennem kell. De ha mindenki így gondolkodna és élne, akkor nagyon hamar elfogyott volna már innen a magyar szó, és eltűnt volna a magyar református közösség. Isten kezéből el kell fogadni, hogy vannak nemzedékek, amelyek viszonylag jó és könnyebb körülmények között élhetnek, és vannak, amelyek nem. Mi egyébként is olyanok vagyunk, mint a törpék az óriások vállán. Az óriások az én nemzedékem előtt éltek, és vállalták a Gulagot, az üldöztetést, a nélkülözést, a megbélyegzést. Most rajtunk a sor, akiknek egyelőre nem kell ezekkel szembenézni, vagy legalábbis nem olyan mértékben. Vagy ha majd kell, akkor hisszük, van, aki bátorítson minket. Egyébként sem gondolom, hogy nagyobb lenne az, aki itt maradt, és kisebb, aki nem. Furcsa lehet ezt olvasni, nagyon furcsa leírni is, de sok szempontból könnyebb itt a gyülekezeti élet, és legalább annyi szempontból nehezebb is, de a nehézségek általában a szegénységben és a testi szorongatásban gyökereznek, azzal meg úgy vagyunk, hogy ma van, holnap meg elmúlik, ahogyan az anyagi gazdagság is. Ezzel szemben sokkal nehezebb küzdeni – véleményem szerint – a lelki fásultság és a mérhetetlen keményszívűség ellen, és emésztőbb is.

Ezeket összefoglalva, azt gondolom, hogy nálam jobban senki sem szeretne anyaországi lelkipásztor lenni. De hűségesen várom és imádkozok érte, hogy ez úgy történhessen, hogy közben nem kell majd elmennem arról a földről, ahová Isten megteremtett. Örülök annak, hogy Isten úgy vezette az életemet, hogy a pataki teológián tanuljak. Nemzeti öntudatom és hitem már előtte is volt, de ott kaptam olyan szilárd gerincet, amelyre ezeket fel is húzhatom, és megélhetem. Üzenem innen Tiszaújfaluból és Tiszaásványból, hogy a legtöbb dolog rendben van Trianon után száz évvel is, ami pedig nincs, az majd rendben lesz, és kívánom, hogy Isten adjon elég hitet és kitartást megállni anyaországi testvéreimnek ott, ahová az Isten rendelte őket. Áldás, békesség!

Erdély, Szászváros, a Református Kún Kollégium (ma Aurel Vlaicu Kollégium). 1908.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 86988

Szepessy Mátyás

KIHÍVÁSOK FELVIDÉKEN – TEHER ÉS/VAGY LEHETŐSÉG?

Ha belegondol az ember egy évszázad forga-
tagába, rádöbben saját kicsiny voltára. Külö-
nösen akkor fogja el ez az érzés, amikor átgon-
dolja, hányszor húzták át az országhatárokat
lakhelye felett. Szolgálatom helyszíne Serke,
az egykori Gömör megye leghosszabb falva.
Az egykor Lorántffy-birtokhoz tartozó község
a 20. században több alkalommal került más
országhoz. Ma Szlovákiához tartozik, közel
fekszik a magyar határhoz.

A lakosság életében számos meghatározó
esemény történt. Serke egyik legünnepele-
sebb eseményére 1938-ban került sor, amikor
a magyar csapatok átvonultak az akkor Ma-
gyarországhoz visszatért falun. A község déli
végében virágokkal köszöntötték a magyar
katonákat. Az ünnepi alkalomra készült pi-
ros-fehér-zöld zászlót a református gyülekezet
mindmáig őrzi.

Azok a jelentős események, amelyeket át-
éltek a mai lakosok, inkább traumatizáló há-
tással voltak a környékre és az egész felvidéki
magyarságra. A második világháború végén a
terület újra Csehszlovákiához került, amely a
szláv ország eszméjét követve az Edvard Beneš
csehszlovák elnök után Beneš-dekrétumok-
nak elnevezett határozatok révén kollektív
háborús bűnösöknek nyilvánította a német
és a magyar nemzetet. Százezrek veszítették
el állampolgárságukat, és tömeges kitelepí-
tések kezdődtek. A magyar családokat Cseh-
szlovákia déli részéről az ország északnyugati
végébe, a Szudéta-vidék megüresedett háza-
iba telepítették. Később sokan visszatértek
szülőföldjükre, azonban még többen ott te-
lepedtek le, és asszimilálódtak. Eközben az
ország magyar többségű területeire szlovák
családokat telepítettek, gyakran új falvakat
alapítottak. A szlávosítás jegyében települése-
ket neveztek át olyan híres szlovák vagy cseh
személyiségekről, akik nem feltétlenül kap-
csolódtak az érintett településekhez. Így lett

például a Serke szomszédjában fekvő Feled község Jesenské a korábbi Feledince megnevezés helyett. A leghíresebb példa a Duna-parti Párkány, amely a Štúrovo nevet kapta, s ami a mai napig vizsály forrása.

Az 1948-as kommunista hatalomátvételt követően szovjet nyomásra csökkentek a magyarság elleni intézkedések – a „népek barátsága” jegyében. A nemzetiségek közt szított ellenségeskedés azonban már olyan mélyen meggyökerezett, hogy a egyes lakosságú településeken gyakori atrocitások érték a magyarokat. Ennek ellenére a csehszlovákiai magyarok folyamatosan dolgoztak megmaradásukért. Megalakult a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete, a CSEMADOK, amely mindmáig meghatározó a felvidéki magyarság életében. Ezzel együtt is elengedhetetlen volt a szláv nyelvekkel való megbékélés. A hivatalos iratok cseh nyelven íródtak, a hivatalokban az adott hely többségi nyelve volt irányadó, az iskolákban kötelezően oktatták az oroszot. A rendszerváltásig eltelt időben kénytelenek voltak megtanulni az együttélést a nemzetiségek.

Az önálló Szlovákia megalakulását (1993) követően ismét megerősödött a nacionalizmus. Egyre gyakoribbá váltak a magyarellenes megnyilvánulások politikusok és civilek részéről egyaránt. Ennek csúcspontja a Beneš-dekrétumok sérthetlenné tétele volt, ami sértő és megalázó a szlovákiai magyarok számára, hiszen a háború utáni viszonyokra emlékeztet. Az utóbbi időszak másik fájó eseménye az volt, amikor a szlovák parlament törvényben tiltotta meg a kettős állampolgárság lehetőségét. Noha a szlovák alkotmány határozottan elutasítja bárki állampolgárságának elvételét,¹ a törvényhozás úgy értelmezte, hogy aki felveszi más ország állampolgárságát, ezzel a tettevel önként lemond a szlovákról. A törvény kötelezővé teszi, hogy aki felvette más ország állampolgárságát, jelezze azt az illetékes járási hivatalban. Aki ezt elmulasztja, többezer eurós büntetést kaphat.² 2020 áprilisáig körülbelül háromezer-háromszáz szlovák útlevelet vontak be ebből kifolyólag. Noha a szlovák parlament a magyar országgyűlés kettős állampolgárságot elősegítő törvényére reagált, a szlovák jogszabály a jogfosztottak arányában nem várt változásokat eredményezett. A legtöbben a német állampolgárság felvétele miatt veszítették el a szlovákot (771). Őket követik a cseh (762), osztrák (499), brit (373), amerikai (168) állampolgárok. A magyar állampolgárság felvétele miatt jogfosztott személyek száma alig haladja meg a százhusz főt.³

Manapság enyhülni látszik a magyar–szlovák ellentét, köszönhetően a két ország szorosabb együttműködésének. Annak ellenére, hogy az említett rendelkezések

¹ „Senki nem fosztható meg akarata ellenére a Szlovák Köztársaság állampolgárságától” – *A Szlovák Köztársaság Alkotmánya*, Első fejezet, Első szakasz, 5. cikkely, (2) URL: https://www.torvenytar.sk/pdfRules/1496651864_71_2017.pdf Utolsó letöltés: 2020. 05. 19.

² Informácie o strate štátneho občianstva Slovenskej republiky, *minu.sk*, URL: <http://www.minv.sk/?-informacie-o-strate-statneho-obcianstva-slovenskej-republiky> Utolsó letöltés: 2020. 05. 21.

³ Zákon o štátnom občianstve pripravil o slovenský pas 3300 ľudí. Kolíki oň požiadali späť?, *bratislavskenoviny.sk*, 2020. 04. 05. URL: <https://www.bratislavskenoviny.sk/aktuality/59203-zakon-o-statnom-obcianstve-pripravil-o-slovensky-pas-3300-ludi-kolki-on-poziadali-spat> Utolsó letöltés: 2020. 05. 21.

érvényben vannak, a felvidéki magyar közösségek igyekeznek élni törvény adta jogaikkal. Egyre több településen, ahol az egy nemzetiséghez tartozók aránya eléri a lakosság 20%-át, a feliratokat az adott kisebbség nyelvén is közzéteszik. Noha erről törvény rendelkezik, állami szinten gyakran nem tartatják be ezt a kisebbségek jogait biztosító rendelkezést. Ezért az érintett kisebbségi közösségek örülnek, ha egy-egy önkormányzat, intézmény, vállalkozás vállalja a többnyelvű feliratok elhelyezését. Avégre, hogy egyre több helyen megjelenjenek a magyar feliratok, magyar politikai pártok, polgári kezdeményezések tartanak érzékenyítő kampányt a többségi nemzet tagjainak, valamint motivációs előadásokat a különböző nemzetiségekhez tartozóknak. Végso esetben önmaguk vállalják helységnévtáblák, közterületeken található feliratok kétnyelvűsítését, amit a hivatalos szervek gyakran rongálásnak minősítenek, és eltávolítanak.

Szlovákiában a magyar nemzetiségű kisebbséget leginkább fenyegető jelenség az asszimiláció. Egyre többen kötnek házasságot más nemzetiségű féllel, aminek következménye, hogy az utódok könnyebben azonosulnak a szlovák identitással. Ez nem új keletű jelenség, hiszen már az előző évszázadban gyakori volt a vegyesházasság. Két-három nemzedék elteltével pedig feledésbe merülhet, hogy valamelyik előd magyar volt. A beolvadás másik tényezője bizonyos közösségekhez tartozás. Különösen városokban jellemző, hogy már az iskolától kezdődően a környezet, a baráti társaság, a közeg gyakorlati szempontból az államnyelvet részesíti előnyben. Szomorú jelenség, de sajnos egyre gyakrabban látni, hogy két magyar ember egymással szlovákul beszél. Még ha tudják is egymásról, hogy magyarok, praktikusnak látják, ha szlovák nyelven kommunikálnak tovább. Többször tapasztaltam már, hogy ha a beszélgetés során rájövök, hogy magyar anyanyelvűvel beszélek, és magyarul szólok meg, furcsán reagálnak rá, és csak ritkán válaszolnak magyarul. Ebből általában furcsa, kétnyelvű párbeszéd alakulnak.

A kisebb településeket általában homogén közösségek lakják. Különös helyzetben van a felvidéki magyarság, hiszen az ország területén kevés helyen él többen. A térképen inkább egy sávban mutatható meg a magyarlakta terület. A betelepített szlovák falvak kivételével viszonylag egységes a magyarság területi elhelyezkedése, ám a nyelvhatár egyre közeledik a magyar országhatárhoz. A falvak lakossága általában egy nyelvű. Még ha laknak is más nemzetiségűek a faluban, alkalmazkodnak a többségi környezethez.

A magyar közösségek jelentős többségében működik valamilyen szervezet. A korábban említett CSEMADOK alapszervezetein kívül egyre több polgári társulás, regionális csoportosulás fáradozik azon, hogy erősítse a szülőföldön maradást. Ebben az erősítésben vállal jelentős szerepet a református egyház. A bevett felekezettől eltérően a református egyház többségében magyar nyelvű, és jelen van sok olyan apró faluban, ahol nem működik más szervezet. Történelmi öröksége a nemzeti nyelven szóló ígéhirdetés. Jelenlétében, szolgálatában az egyház őrzi a nemzeti örökséget, figyelembe véve a település változásait. Közösséget megtartó erejét leglátványosabban a nemzeti ünnepeken mutatja meg. Általános jelenség, hogy ilyenkor a gyülekezeti

istentiszteleteket áthatja az ünnep alapjául szolgáló történelmi esemény anélkül, hogy csorbulna az evangélium üzenete. Irodalmi összeállítások, énekekkel tarkított előadások gazdagítják az alkalmat. Az ünnepségek elmaradhatatlan része a koszorúzás. A magyarlakta települések szinte kivétel nélkül rendelkeznek nemzeti emlékhellyel. Számos esetben a református templom és környéke ad ezeknek helyet.

A beolvadás egyik megjelenési formája a nyelvi asszimiláció, ami általános jelenség a peremvidéken élők között. A szlovák nyelv ismerete szinte nélkülözhetetlen a egyes lakosságú vidékeken. A hatékonyabb ügyintézés végett a hivatali kifejezéseket az államnyelven használják egymás között is az emberek. Ezen kívül gyakran megjelenő alapkifejezések, szakszavak szlovák nyelven épülnek be a magyar köztudatba is. Tapasztalatlan füleknek szokatlan lehet, hogy a felvidéki magyar beszédben gyakran jelennek meg szlovák jövevényszavak, vagy akár egész mondatrészek, az egyébként is furcsa dialektusok mellett. Mégis, a Szlovákiában élő magyar kisebbség szókincsének szerves részévé váltak. Az ez ellen való küzdelemben fontos feladata van a lelkipásztoroknak is. A nyilvános beszéd kiváló eszköz arra, hogy műveljük gazdag anyanyelvünket, valamint másokat buzdítsunk a választékos szóhasználatra. Az evangélium örömmüzenete az elsődleges kötelességünk, viszont fontos, hogy azt igényesen tegyük. Amikor másokkal beszélget a lelkész, akkor mellőznie kell a szószéki fordulatokat, de ez nem jelenti azt, hogy fel kell adnia a szép nyelv értékeit. Különösen oda kell figyelni az igényes szóhasználatra, amikor nyelviileg sokszínű párbeszédben vesz részt. Időnként erőfeszítést igényel fejben úgy lefordítani a jövevényszavakat, hogy ne akadályozza a beszélgetés gördülékenységét. Úgy gondolom, hogy odafigyeléssel és a magyar nyelvhez szükséges igényességgel hatással lehet egy ember is egy közösség, egy gyülekezet nyelvi fejlődésére.

Manapság elérhető közelbe került az anyaország. A médián keresztül folyamatosan érkeznek a hírek. A kommunikációs eszközök segítségével azonnal elérhetőek mások. Az ország szinte mindegyik magyarlakta településéről egy órán belül el lehet jutni Magyarországra, ahol még a határon sem állítanak meg. A két ország közötti viszony folyamatosan javul. Ugyanakkor jelentős különbséget érezni a két országban lakó magyarok között: világlátásban, mentalitásban, túlélni akarásban. Ezek a különbségek a kifejezői annak a száz évnek, amit az egy nép több országban élt meg. Viszont a nehézségek és a kihívások ellenére lehetőségek rejlenek a felvidéki magyarság helyzetében. Hiszem és remélem, az egyes közösségek és az egész határon túli magyarság meglátja a lehetőségeket, és él vele, hogy megmaradhasson szülőföldjén.

Mit jelent számomra önazonosságomban határon túli magyar református voltom?

A témával kapcsolatban első gondolatom kedves ifjúsági énekem egyik sora volt: „Ahová Isten állított, kell világitanod!” Számomra Isten Kárpátalján jelölte ki az őrhelyet egy kis, többségi református és egyben magyar közösségben. Ezen belül pedig a családomban, a férjem és a három gyermekem mellett. Életem során több református gyülekezetben, közösségben is igyekeztem szolgálatot végezni, főleg gyermek- és ifjúsági munkában, hitoktatásban. Jelenleg főállású anyaként talán a legnehezebb és egyben legcsodálatosabb munkát végzem.

Soha nem éreztem hátránynak azt, hogy nem a jelenlegi Magyarország területén születtem vagy éppen élek, valószínűleg ebben az is közrejátszott, hogy általában magyar emberek vettek körül. Persze minden alkalommal jó érzéssel töltött el, amikor magyar feliratokat olvasva és magyar párbeszédet hallva sétálhattam végig az Anyaország valamely városának, településének utcáján.

Bár történelmünk fájdalmas fejezete a magyar területek felosztása, azt vallom, nem tölthetjük napjainkat a nehézségeink felett keseregve. Igyekeznünk kell a jelen helyzetre koncentrálni, és magunkból a legjobbat kihozni. Életünkkel olyan példát állítani, hogy utódaink büszkén vallhassák magukat magyar reformátusnak, környezetünk pedig istenfélő, becsületes, együttérző személyre találjon bennünk.

Szűkebb környezetemben az ukrán–magyar békés egymás mellett élést tapasztalom. Persze, ez nem jelenti azt, hogy az egyet nem értés nincs hatással az egész társadalomra, de úgy érzem, a konfliktusok éle annál tompábbra csiszolt, minél egyszerűbb emberek együttéléséről van szó. Ugyanakkor saját bőrömmön is tapasztaltam már magyarelles megnyilvánulást. Az ilyen helyzetek azonban sohasem bátorítottak el attól, hogy büszkén vállaljam nemzetiségemet és anyanyelvemet.

Túri Ágnes

EGYMÁS MELLETT, BÉKESSÉGBEN!

A magyar támogatáspolitikai számos lehetőséggel szolgál a helyi magyarság számára. Ugyanakkor az a meglátásom, hogy nagyon sok esetben, amikor a gyülekezeti tagok felismerik az adott helyzet fontosságát (például gyülekezeti alkalmak lebonyolítása, felújítási munkálatok), élnek az adakozás szolgálatával. A pályázati lehetőségek biztos anyagi alapot, ugyanakkor egyfajta kényelmes helyzetet is teremtenek. Véleményem szerint meg kell tanulnunk a lehetőségekkel élve és egyben felelősségteljesen viszonyulni a gyülekezetek anyagi helyzetéhez, közösségeink fenntartásához.

Legnagyobb kihívásként az emberhiányt élem meg. Mivel a migráció a kárpátaljai magyar értelmiség körében igencsak magas, úgy gondolom, hogy minden itt maradt magyar emberre nagy szüksége van közösségünknek. Mindenki talál feladatot, amivel építheti, segítheti gyülekezetét. Életünkkel, Isten adta lehetőségeinkkel igyekeznünk kell elősegíteni a helyben maradást. Csak így tudjuk élhetőbbé tenni környezetünket.

Mindennapjaimban és szolgálatomban erőt adnak azok az emberek, főleg gyerekek, akik közé Isten helyezett. Úgy érzem, áldott és nagy ajándék az, hogy nem kell külön hangsúlyt fektetni a gyermekek közötti szolgálatban arra, hogy ők magyarok, ez itt mindenki számára egyértelmű. A vegyes házasságból született gyerekek számára sem furcsa, hogy magyar nyelven folyik a hitoktatás. Kárpátalján a magyarság és a reformátusság között egy olyan erős kötelék van, ami az idők során természetessé tette ezt a kapcsolatot az emberek szemében.

Saját gyermekeim magyarságra való nevelése során a miértek tömkelegével kell megbirkóznom: Miért változtak meg a határok? Isten miért akarta, hogy Kárpátalja Ukrajnához tartozzon? Visszakerülünk-e valaha az Anyaországához? Miért kell megtanulnunk az államnyelvet? És a többi... Bár a kérdésekre nem mindig tudom a jó választ, igyekszem beléjük oltani az elfogadás és egyben a remény magvait is.

Sokunknak nehézséget jelent az államnyelv elsajátítása, illetve a hiányos nyelvtudás miatti előítéletekkel való szembenézés. De ez egy olyan probléma, amely áthidalható, és nem jelent igazi akadályt a fő feladat, Isten ígéjének hirdetésében. Bármilyen is az aktuális politikai álláspont vagy a közhangulat, Isten embereként igyekeztem arra törekedni, hogy a másokban ne a nemzetiséget, hanem az embert, a teremtményt lássam meg.

Legfőbb személyes hitvallásomként a *békés együttélést* tudom megfogalmazni. Szeretni és elfogadni a másikat, bármilyen nyelven is beszél, bármilyen a nemzetisége. Engedelmeskedni Isten parancsának: „Szeresd felebarátodat, mint magadat!”

Meleg Attila

LEHET-E FELEDNI?

Sokszor találkoztam azzal a kifejezéssel, hogy „szívet cserél az, ki hazát cserél”. Az én életemre nézve ez nem volt igaz. Fiatal, mindössze tizenkilenc éves voltam, amikor áttelepültünk Magyarországra, Eger mellé egy kis településre, Mezőtárkányra, ahol csak a mi családuk volt református. Meglepődtem, amikor több ember is azt mondta: „ahhoz képest, hogy Romániából jöttem, nagyon jól beszélem a magyar nyelvet”. Megdöbbenett engem ez a kijelentés, hogy ennyire nincsenek tudatában a határon túl élő magyarság életével. Mégis, itthon éreztem magam jobban, mint a Partiumban, Kémeren. Ez egy szilágysági falu, ahol mindenki magyarul beszél, a tanáraink próbálták ránk erőltetni a román nyelv tanulását, több-kevesebb sikerrel. Román történelmet tanultunk: ők mindig a győztes, mi mindig a vesztes oldalon szálltunk ki háborúkból. Erdély és Havasalföld egyesítése nekik ünnep, én pedig nem érttem a tanáromat gyermekként, hogy miért kellene ennek örülnöm.

Magyarságot először édesapámtól és a barátaitól tanultam. Hetente összejártak, és én hallgattam gyermekként a szebbnél szebb nótákat és népdalokat. Hol sírva, hol nevetve énekeltek. Minden hétvégén kiűzték a románokat Erdélyből, és visszafoglalták a területeinket. Másodszer édesanyámtól, amikor templomba és bibliaórára vitt magával, és ebben a közösségben hallhattam és tanulhattam igaz hitről, szeretetről, magyarságról és becsületről.

A Zilahi Református Wesselényi Gimnáziumban szintén román és világtörténelmet tanítottak, a tanárunk román anyanyelvű volt, és a magyar történelem említésre sem került. Az osztályfőnökünk, nagytiszteletű Tolnai Miklós lelkipásztor egyháztörténelmet tanított nekünk, és tudta, hogy hiányosak a magyar történelem ismereteink, ezért az óra második felében mindig magyar történelmet tanultunk. A gimnáziumban tudatosult ben-

nem igazán, hogy mi történt és történik körülöttünk. A helyes sorrendet ott kaptam. Isten, család, haza és gyülekezet.

Hamar elrepültek az évek, és a Sárospataki Református Teológián találtam magam, mivel tizennégy éves koromtól éreztem az elhívást, hogy református lelkipásztor leszek. Életem legszebb öt évét tölthettem a teológián, és most is hálás vagyok minden Patakon töltött percért. A gimnáziumban kapott útmutatás helyére került, és megértettem, miért helyes a sorrend, és hogyan kell ezt szívből élni. Isten, család, haza és gyülekezet.

Szeretek a szülőfalumba, Kémerre és Zilahra hazamenni, csak oda. Semmi nem köt máshova. Az érzés már nem fáj, de bennem él, „bozgor vagyok ott”, hazátlan, ezt hallottam tizenkilenc éven keresztül a románoktól. Ha átlépek a magyar–román határt hazafelé, mintha fulladnék, szorongás lesz úrrá rajtam. Másodrendű állampolgár voltam, vagyok, pedig ott születtem. Amikor jövök haza Bódvaszilásra, és újra átlépek a határt, az az érzésem, a nap is szebben süt, az ég kékebb és a levegő tisztább. Szeretek itt élni! A feleségem kárpátaljai, négy gyermekünk itt született, számunkra itt élni egy imameghallgatás. Isten ajándéka. Az Istentől kapott ajándékot pedig az ember meg kell, hogy becsülje.

Az első szolgálati helyemen vagyunk tizenöt éve, a bódvaszilasi körzetben. Az elején csak román pap voltam, mára megváltozott, azt mondják, nekünk erdélyi papunk van. Nekem 2004. december 5. nagyon fáj. Amikor megtudtam, hogy akkor nagyon sokan a félrevezetés és megfélemlítés miatt nemet mondtak nemzetársaiknak, eldöntöttem, hogy elviszem őket az elcsatolt területen élő magyar testvéreinkhez. Mindig sírva jöttünk haza, és azt mondták, ott élnek igazi magyarok, átérték egy-egy történet hallgatása közben, hogy nagyon sokáig csak a templom falain belül élhették meg hitüket, magyarságukat és identitásukat.

Lehet-e feledni? Nem, nem, soha. Sem a szülőföldet, sem az ott maradt rokonokat, sem azt, hogy ott szólított és vonzott magához először az Isten. Sem azt, hogy a hit és a magyarság egy határon túli ember életében összetartozik. Nem lehet feledni, hogy a történelem és Európa adósa a magyar népnek. A bódvaszilasi református templomunk előtt van egy trianoni emlékmű. Évente megemlékezünk, és hittel valljuk azt, amit a gyülekezetünk presbitériuma idézetként íratott fel: „Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, amint a mennyben úgy a földön is.” (Mt 6,10) Isten kezében lesz újra egy a nemzetünk. Több és nagyobb küldetésű nemzet vagyunk annál, hogy ne ismerjük fel, Isten a határainkról, a földi országról a mennyi országra akarja a népünk figyelmét fordítani. Nincs más utunk, csak ez az egy. Dolgozunk a földin, és építjük a mennyeit.

Amikor a gyermekeim nőni kezdtek, hazavittem őket a szülői házba, és én megmutattam nekik azt a helyet, ahol először szólt hozzám az Isten. (Ézs 41,10) Sosem feledem, honnét indultam, és ki vezet az utamon. Erre nevelem őket is naponta.

Mögöttem az elhívásom, előttem a küldetésem, így élem én meg a hitem és magyarságom, otthonról hazaérkezve, és tudom, hogy van egy örök hazám is, ahol határok nélkül imádjuk az Istent minden népből és nemzetből, akik megmosták ruhájukat a bárány Jézus vérében. Békesség Istentől. Áldás békességet.

Mező Arnold

TEREMHET-E ROSSZ FA JÓ GYÜMÖLCSÖT?

Az önmagát a rózsaszín köd mellőzésével időnként tükörben szemlélő ember önkéntelenül is felteszi magának a kérdést: ki vagyok én? Az, akinek a szüleim neveltek? Az, akinek látom magamat? Az, akivé tett a körülöttem morajló világ annak minden jó és rossz tapasztalatával együtt? Vagy talán az vagyok, akinek a Teremtő jókedve látni akar? A hit és becsületesség iránytűjére odafigyelve talán ez utóbbiként tudom magamat meghatározni. Amivé, akivé lettem, ami vagyok, az nem a véletlen vagy a saját akaratom, küzdelmem és álmaim után való futásom eredménye, hanem Isten gondviselő jószágának áldott megtapasztalása. Természetesen nem vagyunk egyformák, ahogyan matematikai, mértani, biológia és genetikai értelemben két tojás sem lehet tökéletesen egyforma, bár nagyon közel állnak hozzá. Az identitásunkat nagymértékben befolyásolja az a szociális közeg, amiben felcseperedünk. Viszont nincsenek véletlenek. Isten gondviselő munkája sokszor csak az életünkre, a mögöttünk lévőkre visszatekintve válik nyilvánvalóvá előttünk. Éppen ezért szükséges a mélységes hit Krisztus szabadításában ahhoz, hogy a vak jelenben ne essünk kétségbe, s mindazt, ami az Úr gondviselő akaratából nekünk van szánva, úgy lássuk, hogy azzal minket akar terelgetni, vezetni. Ezen keresztül pedig a ráncbízottakat. Családot, szűkebb és tágabb értelemben, gyülekezetet, hívő, imádkozó embereket és a hitvallásos élettől távolabb ténfergőket egyaránt. Hiszem azt, hogy ennek a gyülekezeti körzetnek, vidéknek, ahol már 14 éve hirdetem Isten szavát, éppen arra az Isten kohójában olvasztott és formált, hibákkal, gyengeségekkel mégis a teremtőjébe kapaszkodó tartással megáldott „méltatlan bár, de elhívott szolgálja” kellet, akit ide rendelt. Az Ő különös módján, megtanítva ezzel alázatra a lelkészt és a híveket egyaránt.

Északkelet-Magyarország. Olyan közel a szlovák határhoz, hogy a telefonom többet

barangol a szlovák hálózaton, mint a hazain. Átsétálva a szomszédba, kilométereken keresztül nem kell aggódnom: mindenki magyarul szól. Ahogyan én is. Igaz, nekik magyaroktól lopott szlovák címer terpeszkedik az útlevelükön, az enyémen meg Magyar Korona. Meg Trizub, vagyis három fog a másikon, amit cirill betűkkel írtak tele, torzítva az apámtól kapott, a családban évszázadok óta öröklődő vezetéknemet. Valamiért cinkosan kacsintunk össze a felvidéki lelkésszel, palócosan beszélő gyülekezeti taggal. Van valami többlet, valami nagy közös a sorsunkban, életünkben, hitünkben, amit az anyaországi nem érthet meg. Talán sejti, talán vágyja, de sohasem lehet az övé. A kisebbségi létezés. Megénekelte ezt Erdélyt siratva Wass Albert és Nyíró József is. Könnybe lábadt szemmel simogatja végig sok, magát jó magyarnak tudó honfitársunk a könyvespolcát súllyal nyomó köteteket. Mások inkább tehernek találnak bennünket. Érteni, megérteni, átérezni és ugyanazzal a cinkos kacsintással kezet szorítani viszont sohasem fogunk. Mert más fészekalj tojásai vagyunk. Ugyanolyanok, de mégsem egyek. Testvérek, talán ikrek is, egypetűjűek. Mégis különálló létezők. Tessék rám követ dobni (előtte szóljatok, hogy hol és mikor álljak meg, hogy biztosan eltaláljatok), de a Felvidéki, Erdélyi, Délvidéki, Kárpátaljai magyarok többek, mint az átlag magyar. Többet láttak, többet éreztek. Hamarabb nőttek fel. Az egyik lelkészársam fogalmazta ezt meg olyan jól, talán mindannyiunk többletét (éppen „szomszédok” vagyunk a szolgálatban): neki minden nap a szó szoros értelmében meg kellett verekednie a többséggel azért, mert magyar. Időnként jól megverték, máskor ő ütött nagyobbat. A magyar viszont már nem csak amolyan örökölt, alanyi jogon járó, időnként a nyugat felé szégyellni való billog, hanem egyfajta nemesi cím. Amit kiérdemeltünk. Amiért megküzdöttünk. Amire büszkék vagyunk. Amit nem vehetnek el tőlünk. Nem, nem kell minket óbégatva sajnálni a kisebbségi létezés nyomorúságai miatt, vagy éppen az elnyomó román, ukrán, szlovák vagy szerb nacionalizmus félelemből fakadó túlkapásai okán. Kell viszont minden lehetséges eszközzel, imával, szóval, politikával, hittel összefogni a nemzet fészekalját. Mert ez bizony kötelesség. Nem csak az Anyaországé, hanem minden magyaré.

Ki vagyok én? Az, akivé a Teremtő jókedvében formált, olvasztott és ropogtatva tört, ha nem hajlottam szavára. Annak az útnak summája, ami mögöttem van, amin járok, s amin végig kell még menjek. Amit tudhatok: honnan indultam Isten kegyelméből. Amit tudok: hová érkezem Krisztus érdeméből. S ami szent titok előttem: a következő domb mögött felbukkanó táj az ösvényemen.

Kárpátalján születtem. A hivatalokban (Kyrie eleison: a magyar hivatalokban is!) úgy mondják és írják, hogy a Szovjetunióban. Most éppen Ukrajna. Igaz, ami igaz, harminc esztendő három különböző állam által kiállított születési anyakönyvi kivonatomból is volt, igaz, csak egyszer születtem újjá a kegyelemben. Arról meg nem adtak állami papírt. A három állampolgárság közül a magyar volt az, amit mindig vágytam, de sosem kértem. Miért? Mert ami jár, azt nem kell kérni. Konokságomat szintén kárpátaljai feleségem törte meg: ő kérte a papírokat, s így lettem én is Magyar Állampolgár. Kacsintottam egyet rég meghalt apám felé, aki nem érthette ezt meg. Odagondoltam nagyapámat, dédapámat is. Nagyapám két

világéget és öt állampolgárságot tudhatott magáénak, mielőtt oroszul (szovjetül?) anyakönyvezték elmúlását.

Magyar sziget. Úgy hívják, Tiszaásvány. Na, nem az az Árpád-sávós lobogóval teletűzdelt turáni dallamokat sámándobon püfölő honfoglaló magyarokkal telezsúfolt egyhetes fajta. Valami más. Mi nem magyarkodunk. Mi Magyarok vagyunk. A fészűkőn olvastam valahol egy jó posztban: mi nem határon túli Magyarok vagyunk, hanem határtalanul Magyarok. Ezzel teljes mértékben egyetértek. Magyar sziget Ukrajnában, ahol mindenki magyarul beszél. A nappali ablakából látni a Tisza-töltést. Az az államhatár, mögötte már Magyarország van. Számomra mindig természetes volt, hogy magyarul beszélünk, magyarul gondolkodunk. Nagyjából tíz esztendő lehettem, amikor megkérdőjeleződött bennem a hovatarozás érzése. Fel tettem a kérdést apámnak, hogy akkor mi most magyarok vagy oroszok vagyunk? Hiszen minden iratunk cirill betűs, a szomszéd városban is sokan oroszul beszélnek, az iskolában is tanítják az államnyelvet. Ünnepeljük a Vörös Hadsereg győzelmét (persze fogalmam sem volt róla, hogy kötelező ott lenni a felvonuláson, s a szüeim nem jókedvűkből visznek minket is), a Magyarországról idetévedtek egyszerűen leoroszoznak minket, mi mégis magyar sajtót olvasunk, magyar híreket hallgatunk, s még az óránk is a „magyar” időt mutatja, nem a hivatalos országbélit. Hozzá jött még az, hogy nem tudtam (s azóta sem tudok) oroszul. Se ukránul. Megkértem apámat, tanítson meg, hiszen ő anyanyelvi szinten beszélt. Azt mondta, hogy ha *valóban* szükségem lesz rá, megtanulom majd, de ő *nem fogja megtanítani*. Így is lett. Nem vagyok magyarul beszélő ukrán. Se ukránul kötelezően tudó magyar. Kárpátaljai vagyok, s ez számomra egy külön kitüntetés. Mondogatták korábban a barátaim, hogy a határ rossz oldalára születtem. Én mindig azt feleltem, hogy én a határ jó oldalára születtem, csak a szülőföldem lopták el. A jelenlegi Ukrajna területén van a szülőföldem, de Ukrajna nem a hazám. A hazám Magyarország. Nem a csonka, hanem az, ahol Magyarok élnek. A hazám Kárpátalja. Ami – bocsánat a pátoszért, de valami ilyesmi forrong bennem évtizedek óta – miattam Magyarország. 1992-ben konfirmáltam szülőfalum templomában. Ernő bácsi – már akkor is öreg volt, biciklivel járta körbe a rá bízott hét-nyolc gyülekezetet, a harangozó a toronyból figyelte, s amikor feltűnt Eszeny felől a tóháton, elkezdett harangozni; mire odaért a templomhoz, a gyülekezet is megérkezett a harangszóra – szavai belém égtek: Református Magyar vagyok, amíg élek, az maradok!

Lehet-e felejteni? Hitet, hazát sohasem. Református magyar vagyok, amíg élek, az maradok. Mindegy, hogy hol élek. Északkelet-Magyarország. Négy apró gyülekezet. 14 esztendei szolgálat. Az otthonom. Igen, itt vagyok otthon. A feleségem, Anita is Kárpátaljai (tudom, helytelen az írásmód, tessék elnézni nekem, Kárpátalját csak nagybetűvel írhatom). Egészen pontosan a szülőfalumba mentem haza nőszülni. Aztán ide rendelt bennünket a Teremtő sorsot formáló jósa. Eszem ágában sem volt Magyarországon maradni, mindig is Kárpátaljai voltam, úgy is halok meg, hogy ott fogok szolgálni. Gondoltam. Csak épp az Úr gondolta másként. „Bizony, a ti gondolataitok nem az én gondolataim, és a ti utaitok nem az én utaim – így szól az ÚR.”

(Ézs 55,8) Ukrán állampolgárként öt éven át szolgáltam a rám bízott gyülekezetekben, míg megkaptam a Magyar állampolgárságot. Nem változott semmi. Legalábbis a szolgálatokat tekintve. A három lányom – bár ízig-vérig Kárpátaljaiak a felmenőik sok-sok generáción át – már csak Magyar állampolgárok. Kicsit sajnálom, hogy ők nem fogják megtapasztalni azt a fajta kisebbségi létet, sorsot, bármit, ami azzá tett engem és a feleségemet is, amik, akik vagyunk Isten kegyelméből. Sajnálom, hogy nem kell majd megverekedniük – szóban vagy éppen haját cibálva – a más nyelvet beszélő és a szülőföldünket az országuknak tekintő többségekkel. Sajnálom, hogy az a többletlátásmód, ami a miénk, számukra csak apa és anya könnybe lábadt szeméből sejlik fel, amikor Kárpátalja vagy Tiszaásvány szóba kerül.

Ebben az évben, a jövő héten lesz a 100. évfordulója annak, hogy a szülőföldem, a hazám papíron nem Magyar föld. Fáj. S remélem, minden Magyarnek fáj. Nem szabad viszont a Trianon-gyászba belefásulva, zokogva mellünket döngöztetni. Tudomásul lehet venni a jelenlegi helyzetet hittel. Papp-Váry Elemérné Sziklay Szeréna olyan sokat idézett sorait bele kellene vésní a szívünkbe: *Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, Hiszek egy isteni örök igazságban, Hiszek Magyarország feltámadásában*. Hiszem, hogy semmi sem történik és történt véletlenül, de minden Isten Atyai kezéből jön.¹

Sokszor csodáltam a madarakat a határsávban sétálva. Nekik nem számít, hogy magyar, szlovák vagy éppen ukrán területen raknak fészket. Senki sem mondta nekik, hogy a szögesdrót egyik vagy másik oldala lenne-e a jobb. Vagy éppen az itteni vagy ottani gabona finomabb-e vagy sem. Nekik senki sem szólt, hogy itten kérem, már más ország van. S úgy hiszem, amikor nekem szóltak, sokszor durván szlávul, vagy gúnyosan magyarul, én sem értettem meg. Ez a tudatlanság, értetlenség tesz azzá Isten kegyelméből, amivel huncut módon összekacsintok a Felvidéki szolgatárssal. Helyreigazítom a gyászolókat, hogy nem a szlovák rokonok búcsúznak az elhunyttól, hanem a Felvidéki szerettei. S örömteli mosoly árnya suhan ajkamon, amikor arra az öt lelkeszi körzetre gondolok itt, egymás mellett, ahol a lelkipásztor Erdélyi, Kárpátaljai, megint Erdélyi, megint Erdélyi Kárpátaljai feleséggel és Délvidéki. Az itteni népeket Isten valóban nagyon szeretheti.

Lehet-e feledni? Nem lehet. Nem szabad. A leghatalmasabb fa is kidől, ha nincsenek gyökerei. A csonkig vágott fa is kihajt, ha épek a gyökerei. Megvannak a gyökereim, épen, sértetlenül. Nem a szovjet, ukrán vagy ruszin földbe eresztve, hanem Kárpátalja szívében, mélyen. A Tisza partján. A gyümölcs pedig itt terem, Isten dicsőségére, a Gömör-Tornai karszton.

¹ Heidelbergi Káté 1. kérdés-felelet: *Mi a te egyetlen vigasztalásod életedben és halálodban?* Felelet: Az, hogy mind testemmel, mind lelkemmel, életemben is, meg halálomban is nem a magamé vagyok, hanem az én hűséges Idvezítőmnek, a Jézus Krisztusnak a tulajdona. Aki az Ő drága vérével minden bűnömért tökéletesen megfizetett. És engem az ördögnek minden hatalmából megszabadított. És úgy megőriz, hogy egyetlen hajszál sem eshetik le fejemről mennyei Atyám akarata nélkül. Sőt minden dolognak is idvességemet kell szolgálni. Ezért biztosít engem Szent Lelkével az örökélet felől. És szív szerint hajlandóvá és késszé tesz arra, hogy ezután Őneki éljek.

TANULMÁNY

KOVÁCS KRISZTIÁN

Erdély, Nagyszalonta, Főtér, szemben a református templom. 1917.

Forrás: Fortepan. K.sz.: 45402

Kovács Krisztián

HARMINC ÉV UTÁN – EGYHÁZ ÉS TEOLÓGIA A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐEN

Bevezetés – Teológia a vasfüggöny felszámolása után?

1989 a kelet-közép-európai államok életében jelentős dátum. A kommunista rezsimiek egymás után omlanak össze, és fokozatosan megnyílik az út a demokratikus átalakulások, a nyugati típusú piacgazdálkodás és a társadalmi liberalizálódás számára. Országoktól és nemzetektől függően több-kevesebb szerepet játszanak a történelmi egyházak a reformmozgalmakban. Azonban a kezdeti lelkesedés, a helyenként és alkalmanként lángra kapó eufória, a forradalmi tettvágy hamar alábbhagy, és számos kérdéssel, megterhelt történelmi örökséggel és a jövőbeli útkeresés dilemmáival kellett szembenézniük az egyházaknak.¹ Harminc évvel a rendszerváltás után nem minden esetben kerültek nyugvópontra a felmerült dilemmák, így a visszatekintés egyaránt magában foglalja a rendszerváltás pozitív következményeit az egyház számára, valamint a kritikai kérdésekre való válaszkeresés izgalmát vagy éppen dilemmáit. Az, hogy a visszatekintést, s eleve az 1989-et követő teológiai orientációt, egyházi útkeresést mennyiben lehet egy vasfüggöny felszámolása vagy a berlini fal leomlása utáni sajátos politikai teológiának nevezni, egyelőre még kérdéses, és egyben kétséges is.² Annyi azonban bizonyos, hogy az egyház közéleti szerepvállalásának, a saját identitása megtalálásának, s a jövőbeni víziójának olyan teológiai kritikai módszerével állunk szemben, amely még igen sokáig meghatározó lesz az egyház számára, s amely módszer sajátossága

¹ A tanulmányban, amennyiben nem jelzem külön, az egyház szó alatt a Magyarországi Református Egyházat értem. Amennyiben többes számban használom az egyház kifejezést, akkor elsősorban a történelmi felekezetekre gondolok.

² Lásd SAUTER, Gerhard: Theologische Kriterien für kirchliches Handeln nach dem Ende des Ost-West-Konfliktes, *Evangelische Theologie*, 55. évfolyam, 1995/3, 262–264.

éppen a történelmi-politikai kontextualitásából adódik. Tény, hogy a rendszerváltást követően nem lehet egy koherens és összefüggő teológiai olvasatról beszélni, hiszen a különböző teológiai, közéleti narratívák más-más szempontból értelmezik mind az 1945 és 1989 közötti időszak múltbeli eseményeit, mind a rendszerváltást magát, mind pedig az azt követő tájékozódási időszakot. De azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy számos teológiai és szociáletikai téma interpretálása, még ha indirekt módon is, magán viseli a rendszerváltás megélésének vagy éppen negligálásának nyomát. Erre nézve a leginkább kézenfekvő példa az, hogy a Magyarországi Református Egyházon (MRE) belül nem történt átfogó és mindenre kiterjedő átvilágítás, és az 1945 és 1989 közötti időszak szakszerű feldolgozása is lekerült a közegyház napi-rendjéről, így ennek következtében a megbékélés sem jelent meg sem liturgiailag, sem mentálisan, sem pedig az egyházpolitika szintjén. Mindez a politikai aktivitással összefüggő bűn–bűnvallás–bűnbocsánat teológiai etikai kérdés³ még hosszú éveken, ha nem évtizedeken át egy sajátos olvasatban fogja megjeleníteni, vagy éppen – személyes érdekeltségek alapján – agyonhallgatni. Jóllehet magyar és európai szinten a téma teológiailag számos alkalommal megszólalt, a gyakorlati alkalmazása Magyarországon sajnálatos módon elmaradt.⁴

A rendszerváltást követő ekleziológiai orientáció egyik legnagyobb kérdése a népegyház újragondolása volt, s a népegyházi keret erodálódásának a problémája. Az egyház belső életének szociológiai állapotfelmérése szinte állandóan abba a premiszaként interpretált megállapításba ütközött, mely az elnéptelenedés és az egyházzal szembeni érdeklődés csökkenése mögött a kommunista időszak ateizmusát és antiklerikalizmusát látta. Miközben valóban több ponton magyarázatként szolgálnak ezek a feltevések az egyház krízisére nézve, azért a kérdés jóval összetettebb annál, minthogy egyetlen egyoldalú magyarázat szülessen. Az 1945 és 1989 közötti időszak meghatározó geográfiai és ideológiai tájékozódási pontja volt az a megállapítás, hogy „az egyház keleten van”.⁵ A rendszerváltást követően azonban ez a pozicionálás jóval árnyaltabbá válik. Ám mind a mai napig úgy tűnik, hogy az MRE egy sajátos kelet-közép-európai pozíciót alakít ki magának, amely egy speciális teológiai orientációt is jelent, amelyben éppen úgy megtalálhatók a totalitárius rendszerrel szembeni kritikák, mint azok a konzervatív narratívák, amelyek a jelenlegi nyugati szociáletikai tendenciákkal állnak szemben (például: házasság, szexualitás, eutanázia, abortusz stb.). Ennek a sajátos teológiai gondolkodásnak nyilvánvalóan elválaszthatatlan részét képezi a már érintett múltfeltárás kérdése, s egyben az a társadalmilag is tapasztalható jelenség, amely a múlt rendszer ideológiáját nem dolgozta fel, hanem

³ FAZAKAS Sándor: *Vétkezettünk...*, *Egyház a történelmi és társadalmi bűnösszefüggések rendszerében*, Budapest, L'Harmattan, 2017, 32–55.

⁴ Lásd FAZAKAS Sándor: *Emlékezés és megbékélés, A múlttal való szembesülés egyházi és teológiai kritériumai*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2004.; KLEIN, Christoph: *Bosszú helyett megbocsátás, A megbékélés kultúrájának teológiai alapvetése*, Ford. J. KÖVES Gyopárka, Budapest, Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, 2003.

⁵ Lásd többek között BEREZKY Albert: *Az idők jeli, Református Egyház*, I. évfolyam, 1949/20, 3.

csak hátrahagyta. A teológiatörténeti kritika értékes és hasznos eleme lenne a múlt feldolgozásának, hiszen maga a módszer – egy adott társadalmi jelenséget és politikai aktivitást teológiailag is legitimálni – mindig nagy kísértése a hivatalos egyházi teológiáknak – nemzetközi és ökumenikus kontextusban is. Hiszen nem ismeretlen az a modell, amelyben a teológiai mérlegelés nem az egyház és állam kapcsolata szerint fogantatosított cselekvések alapját szolgálja, hanem kísérőjelenségként legitimál egy-egy kormányzati döntést, és annak egyházkormányzati alkalmazását. Ebben az esetben a teológiai kritikai gondolkodás alárendeltje az egyházkormányzati stratégiáknak, s a teológiai kritikai gondolkodás teljesen háttérbe szorul az előírt cselekvési normák kötelező érvényével szemben. A lehetőségek közös mérlegelése, a problémák átbeszélése, a cselekvési normák keresése, a lentről jövő kezdeményezés és a visszacsatolás elmarad, így egy olyan mechanizmus áll elő, amely a döntést csupán pragmatikus síkon és gyakran teológiai megfontolás nélkül a vezető testületek kezébe delegálja. Ez a modell jellemezte az 1945 és 1989 közötti időszakot, így a rendszerváltást követően éppen ebben lett volna a nagy lehetőség, hogy újra felfedezzék a teológia kritikai funkcióját, amely természetesen nem feltétlenül jelent minden esetben oppozíciót az adott kormányzással vagy politikai intézkedéssel szemben, hanem alkalomadtán a teológia szolidaritását fejezheti ki a közéleti és az állami kezdeményezések iránt, illetve egy szélesebb teológus és lelkipásztori (közegyházi) körben előzetesen megvitatásra kerülhetnének olyan témák, amelyek az egyház és állam kapcsolata alapján értelmezhetők (pl. hitoktatás, munkaszüneti napok, házasság-család, nemzeti kérdés, pályázati rendszer stb.).

Az 1989-et követő teológiai orientáció nyitást jelent az interdiszciplinaritás irányába – ami nyilván elképzelhetetlen lett volna 1948 után és 1989 előtt. A rendszerváltás esetében egy olyan komplex folyamatról van szó, amely magában foglalja a történelemtudomány, szociológia, teológia, politológia, a jog vagy éppen a pszichológia értelmezését, s amely tudományok komplexitása nélkül nehezen érthető meg maga a folyamat. Ismét jól példázza ezt az összetettséget a múltfeltárás kérdése. Hiszen itt nem csupán arról van szó, hogy az érintetteket leegyszerűsítve a tettes és áldozat kategóriájába sorolják, hanem figyelembe kell venni az adott történelmi, politikai, egyházkormányzati, egzisztenciális és mentális kontextust, amelyben az érintettek helyesen vagy helytelenül cselekedtek. Az ügy elodázásának negatív következményeit éppen maguk az érintettek (tettesek) is megszenvedik, hiszen így ők sem tudnak korrekt választ adni tetteikre, amelyek mögött akár egzisztenciális kiszolgáltatottság, lelki nyomás, elháríthatatlan külső kényszer állt. Az ítélet nem lehet minden esetben a teljes elutasítás (a múltfeltárás árnyalt szakmai értelmezése éppen ezért nem merülhet ki az ügynökmúltat feltáró, megbélyegző módszerben), hanem a kritikai szolidaritás elve szerint a közös megbékélés felé kellene elindulni.

A rendszerváltás nem egy punktuálisan és történelmileg értelmezhető esemény, hanem hosszúra kalibrált politikai, gazdasági, jogi, társadalmi, mentális, spirituális folyamat, melynek a vége még nem is látható. Ralf Dahrendorf szociológus megállapítása szerint „az alkotmányos-politikai változásokhoz elegendő hat hónap, a gazdaság

átalakulásához pedig hat év, addig a mentalitás és a civil társadalom modern transzformációjához hatvan esztendőre lesz szükség”.⁶ Harminc évvel a rendszerváltás után a felénél vagyunk ennek a hatvan esztendőnek. A számvetés, mérlegelés, vissza- és előretekintés éppúgy részét képezi ennek a vizsgálódásnak, mint az a józan önkritika, amely meglátja a rendszerváltás sikeres és kevésbé sikeres történeteit, kezdeményezéseit vagy éppen próbálkozásait a teológián és az egyházon belül egyaránt.

A vallás és politika kapcsolatának elvi tisztázása

A rendszerváltást követően elengedhetetlenné vált a vallás és politika kapcsolatának újragondolása, mind a kormányzat, mind pedig az egyházkormányzat részéről. Az 1945 és 1989 közötti időszak bőven szolgáltatott okot arra, hogy ez az elvi tisztázás új alapokra kerüljön. Erre nézve két egyszerű és magától értetődő szempont kínálkozott megfelelőnek: egyrészt az egyház és állam kapcsolatának jogi rendezése, másrészt az egyház teológiai álláspontjának konzekvens kialakítása. Azonban egyik sem mutatkozott egyszerű és könnyen abszolválható feladatnak egyik fél részéről sem. A kapcsolat jogi rendezése hosszú folyamattá vált, amely még harminc évvel a rendszerváltás után sem tért nyugvópontra, hiszen újra és újra előkerül az egyház és állam kapcsolatának egy-egy olyan szegmense, amely ismételten csak újabb jogi értelmezést kíván. Akár az egyházi iskolarendszerre, akár a hitoktatás kérdésére, akár a szociális szférában való részvételre, mindezek finanszírozására vagy csak egy mindenki számára megnyugtató kárpótlásra gondolunk, egyértelművé válik, hogy a kívánatos megoldásokat időről időre politikai pártállástól függően a kormány részéről éppúgy máshogy értelmezik, mint ahogyan az egyházon belül sincs minden kérdésben teljes konszenzus – hiszen az elvi együttműködés, a kedvezmények elfogadása, az állam által javasolt koncepciók foganatosítása a gyakorlatban nem minden esetben tűnnek könnyen kivitelezhetőnek. A vallás és politika szétválasztásának elve továbbra is neuralgikus pontja az egyházon belüli diszkusszióknak és az egyházon kívüli – nem ritkán erőteljesen kritikus – véleményeknek egyaránt. Nyilvánvalóan az egyház és állam 1945 és 1989 közötti kapcsolata negatív örökségének számít az, hogy 1989-et követően nehezen jött létre egy olyan jogi konstrukció, amely egyaránt rögzítette volna az egyház és állam alkotmányos együttműködésének kereteit, a finanszírozási és infrastrukturális feltételeket, valamint gyakorlati szinten is motiválta volna az egyházat a maga profétai-kritikai mandátumának alkalmazására a vallási semlegesség elve szerint. Azaz úgy tűnik, hogy még sok idő szükséges ahhoz, hogy a nyugati-típusú (például Németországban, Ausztriában, Svájcban stb. tapasztalható) állam–egyház–viszony modellje megvalósuljon Magyarországon. Ez a modell éppúgy biztosítja a finanszírozási stabilitást és az állam alapvető szimpátiáját az egyházakkal szemben, mint ahogyan lehetőséget biztosít az egyház kritikai megszólalásainak vagy éppen kezdeményezéseinek. Jóllehet kérdés, hogy Magyarországon mennyire kívánatos ez a modell? Hiszen nem ritka az a közegyházban hallható narratíva, amely az 1945 előtti állapot revitalizációját

⁶ Idézi PIRÓ Bettina: A demokrácia, a diktatúra és a poszt szocializmus társadalom lélektana, *Valóság*, XLIV. évfolyam, 2001/1, 12.

tartja lehetséges útnak, miszerint a történelmi egyházak bizonyos pontokon (minde-
nekelőtt finanszírozás, közéletben való szerepvállalás, közoktatás, a kultúra és a társa-
dalmi erkölcsi normák meghatározása) meg kívánják őrizni korábbi monopolhelyze-
tüket, s bizonyos előjogokat várnak el az államtól, s akár magától a társadalomtól is
a kisebb – nem „történelmi”-ként meghatározott – felekezetekkel, illetve morálisan
a liberális politikai ideológiával szemben. Kérdés, hogy mindez a törekvés nem kér-
dőjelezné-e meg az állam vallási semlegességének az elvét, valamint nem mutatna-e
egy keresztyén állam realitásának romantikus irányába? Különösen érzékennyé válik
a kérdés akkor, amikor egyértelműen deklarálják azt a tényt, hogy a társadalom nagy
része alapvetően eleve vallásilag semleges vagy a „maga módján vallásos” szociológiai
kategóriába tartozik. Innen nézve tehát az állam és egyház kapcsolatának rendezését
az egyház részéről sokan nem egy vallásilag semleges és a vallásszabadságot univerzá-
lisan értelmező jog felől várják, hanem olyan történelmi örökségek feltárása szerint
értelmezik, amely – mint már említettük – bizonyos előjogokat biztosít a „törté-
nelmi” egyházak számára. Ennek az értelmezésnek jöllehet megvan a maga realitása
egy olyan történelmi múltra visszatekintő európai állam és egyház kapcsolati modell
esetében, mint ahogyan az Magyarországon is tapasztalható volt egészen 1945-ig.
Azonban éppen az 1945 és 1989 közötti időszak ellentmondásos politikai és egyház-
kormányzati intézkedései mutatják azt, hogy a két struktúra együttműködése és az
ideológiák összefonódása mindig veszélyes és kockázatos.

Ugyanakkor éppen az egyház és állam kapcsolata teljes körű és minden jogos
igényt kielégítő jogi, finanszírozási, infrastrukturális és stratégiai rendezésének elodá-
zása vezetett oda, hogy az 1990 és 2010 közötti kormányváltások jelentős mértékben
megterhelték az egyház állammal és hatalommal szembeni semleges véleményformá-
lásának elvét, amely nem ritkán egy olyan társadalmi meggyőződés következmé-
nyeként is formálódott, mely szerint a különböző politikai oldalakat keresztyénként
vagy éppen a keresztyén értékrenddel szemben kritikusan gondolkodóként identifi-
káltak, természetesen leegyszerűsítve a politikai narratívákat. Arról lett volna szó,
hogy az egyházak számára gyakorlatilag a maguk működése szempontjából semleges-
nek tűnjön, hogy éppen melyik politikai párt kerül kormányzásra, mert egyformán
viszonyulnak az egyházak finanszírozásához, közéleti szerepvállalásához, és egyaránt
elismerik a keresztyén értékeket. Ebben a kérdésben azonban úgy tűnik, mégis annak
az olvasatnak volt igaza, amely a konzervatív oldalt hagyományosan keresztyénköze-
linek, a liberális és bal oldalt pedig – éppen a történelmi tapasztalatoknak köszönhe-
tően – a keresztyén értékekkel szemben neutrálisnak interpretálta. A nyugat-európai
pártsemleges egyházi közvéleménnyel szemben ez egy sajátos magyarországi értelme-
zésnek tűnik, amely magában hordozza egy olyan premissza megfogalmazását, amely
hosszú távra bebetonozza a politikai oldalak egyház- és keresztyénségértelmezésének
gyakorlati következményeit. Azaz: mindig egyfajta előítélet, de legalábbis egyfajta
szkepticizmus kíséri a nem konzervatív politikai oldalak kormányzásának egyházzal
való kapcsolatát. Jöllehet ennek is megvan a maga történelmi háttere, ez azonban sem
az egyház, sem pedig a politika számára nem válhat olyan örökérvényű nézetté, amely

ne látná meg a pozitív és konstruktív együttműködés lehetőségét a nem konzervatív politikai oldal számára az egyházban, és az egyház számára a nem konzervatív politikai kormányzásban. Ez ugyanakkor a politikai kultúra része is, hogy a nem konzervatív politikai ideológián tájékozódó kormányzati erők nagyobb toleranciát, s ami még fontosabb, nagyobb erkölcsi elismerést tanúsítsanak az egyház felé. S ezzel együtt a politikai bal és liberális oldallal nehezebben találják meg a keresztyén egyházak a közös diszkusszió megfelelő hangnemét.

Az egyház és állam, vallás és politika kapcsolata a rendszerváltást követően Magyarországon egy sajátos történelmi klímában formálódik mind a mai napig. Azonban kérdés, hogy hosszú távon feloldódik-e az imént leírt megkötöttség bármelyik fél részéről. Ennek a megoldása valóban egy olyan társadalmi kultúraformálásban gyökerezhet, amelyben az egyháznak éppolyan jelentős szerepe lehet, mint az államnak s magának a civil társadalomnak is. Az egyháznak ebben az esetben nem az lenne a sajátos feladata, hogy a konzervatív politikai kurzust teológiailag legitimálja, hanem hogy elősegítse azt a társadalmi és politikai diskurzust, amely előmozdítja a különböző politikai oldalak és az egyházak közötti jótékony párbeszédet, amely képes az értékek, erkölcsi normák toleráns megértésére és elfogadására.

A vallás és politika, egyház és állam kapcsolatának teológiai értékelése, újragondolása éppolyan komplex és nem egyértelmű folyamat, mint a jogi kapcsolat rendezése. A történelmi és teológiatörténeti előfeltételekből és gazdag szellemi örökségből ennél a kérdésnél sem volt hiány az 1989-es rendszerváltás pillanatában. Ha csak a legjelentősebb teológiai értelmezési modelleket vesszük figyelembe, már nagyon gazdag az az örökség, amely alapján az újragondolást el lehetett kezdeni. Többek között Ravasz László, Révész Imre, Török István vagy éppen Karl Barth⁷ teológiai útmutatásai olyan relevanciával bírnak, amelyek nem csupán az 1945 előtti, 1948 és 1989 közötti időszakban segítették a tájékozódást, hanem a rendszerváltást követő időszakában is útmutatók lehettek volna. A kérdés egyértelmű és adott: az eufória pillanatában nem vált-e túl hamar az új, valóban demokratikus rendszer s az együttműködés lehetőségének lelkes életetőjévé a teológia, és magabiztos haszonélvezőjévé az egyház ahelyett, hogy éppen a teológia- és egyháztörténelemben hangjukat hallatott ősök bölcs útmutatásai alapján, megfontoltan dolgozza ki a maga sajátos álláspontját az új kapcsolatra nézve? Hiszen a rendszerváltás pillanatában két szempont alapján formálódott a teológia. Egyrészt egy kritikus, jóllehet óvatos szembefordulás a korábbi rendszerrel, másrészt az új helyzet lehetőségeinek mérlegelése, teológiai legitimálása.⁸ Úgy tűnik azonban, hogy a nagy teológiai tekintélyek ebben az útkere-

⁷ Lásd többek között TÖRÖK István: *Egyház és politika – Teológiai etikai tanulmány*, in NÉMETH Pál (szerk.): *Magyar református önismereti olvasókönyv, Válogatás a XX. század első felének református teológiai irodalmából*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1997, 319–333.; RAVASZ László: *A helyes egyházpolitika*, in Uo., 357–359.; RÉVÉSZ Imre: *Igehirdetés és politika, Igaz és hamis profétizmus*, in Uo., 334–342.; BARTH, Karl: *Christliche Gemeinde im Wechsel der Staatsordnungen, Dokumente einer Ungarnreise 1948*, Zollikon – Zürich, Evangelischer Verlag, 1948.

⁸ KOVÁCS Krisztián: *Határmezsgyén, A református egyház a történelmi örökség és a megújulás esélyei között az 1989–90-es rendszerváltást követően*, Budapest, L'Harmattan, 2018, 47–126.

sésben már nem voltak igazán mérvadók. S hogy ez a gyors és pragmatikus döntések szükségessége vagy az időbeli távolságok miatt alakult ki, nem egyértelmű. Azonban a teológiai gondolkodásra nézve ez a nem hosszú távú stratégiai kialakítás többször is megfigyelhető volt az 1989-et követő időszakban.

Ugyanakkor a vallás és politika kapcsolata nem redukálható kizárólag az egyház és állam többek között jogilag szabályozott együttműködésére. A téma sokszínű, és nagy felületen, interdiszciplinárisan és vallásközileg is értelmezhető és értelmezendő.⁹ S éppen ez a széles spektrum motiválja a keresztyén teológiát is arra, hogy félretegye a maga történelmi örökségét, szellemi monopóliumát és az ezekből származó előjogait, s így nyitott legyen a párbeszédre más tudományokkal (pl. politológia, filozófia, szociológia, vallástudomány, jog stb.), akár más vallásokkal is. Ez a nyitott és toleráns diskusszió sokat segítene abban is, hogy a társadalom egészében kedvező fogadtatásra találjon az, hogy a vallás és politika kérdése nem szűkíthető le az egyházaknak nyújtott morális és anyagi kedvezmények szintjére, valamint az egyház társadalom feletti gyámkodásának állami támogatására – amint azt sokan vetik a konzervatív kormányokkal együttműködő egyházak szemére. Ebben az összefüggésben, még ha a keresztyén egyházak számára nehézkes is, de el kell fogadni, hogy a vallás és vallásosság fogalmát ki kell terjeszteni a keresztyénségen túlra is. Ám miközben a történelmi előjogokat felváltja a politika vallásilag semleges toleranciája, nem a keresztyén értékek visszaszorítása történik, hanem az egyház saját spirituális erőforrásának az újrafelismerése. A jövő kérdései közé tartozik az is, hogy miként lehet felismerni a vallásilag neutrális politika jótékony hatásait a keresztyénség számára?

Szabad egyház a szabad államban

A fenti tézis nem új keletű. Lényegében a kommunista államvezetés idején is e megállapítás alapján értelmezték az állam és az egyház kapcsolatát. De hogyan aktivizálódott, vagy éppen hogyan árnyalódott mindez 1989 után? Az egyházak számára valóban sok ponton jött el az effektív szabadság a megváltozott államrendben. Az oktatásban, aktív politizálásában, a szociális és kulturális szférában való részvétel, a társadalmi misszió, a nyilvános megszólalások lehetőségei egy olyan modellt vizionáltak, amely valóban megfelelt a fenti elvnek. Azonban a kérdés az, hogy mit is jelentett valóban az egyház számára a szabadság megélése? A válasz korántsem egyszerű. Mert miközben az egyház élt a szabadság nyújtotta lehetőségekkel, mindez nem mentette fel az alól a felelőssége alól, hogy saját maga belső életére nézve fogalmazzon meg konzekvenciákat a jövőre nézve. Az egyház szolgálata iránt kezdetben egyfajta megnövekedett érdeklődést lehetett tapasztalni, azonban egyre inkább világossá vált, hogy a hagyományos népegyházi automatizmusok nem kapnak újra lángra.¹⁰ Ennek a felismerésnek köszönhetően egyfajta missziói paradigmaváltás tapasztalható,

⁹ Lásd ehhez a nemrég megjelent kötetet: FAZAKAS Sándor – KOVÁCS Krisztián (szerk.): *Vallás és politika, Teológiai reflexiók egy komplex kapcsolat múltjáról és jelenéről*, Debrecen, DRHE, *Szociáléletikai Intézet Kiadványai* 7, 2019.

¹⁰ Kovács: *Határmezsgyén*, 185–195.

amely a hagyományos vidék-túlsúlyú egyház helyett az urbanizált gyülekezetek fejlesztését célozza meg.¹¹ Mindez azonban nem oldja meg az elnéptelenedő népegyház strukturális problémáját. Mert úgy tűnik, hogy miközben a „szabad egyház a szabad államban” modell keretén belül az egyház él a szabadság nyújtotta közéletiség lehetőségeivel, aközben belül nem tud elszakadni és felszabadulni a maga történelmi és egyháztörténeti örökségének a terhe alól. Tény, hogy az MRE-t mindig is jellemezte a történelmileg is értelmezhető népegyházi mentalitás: erőteljes népiség és népiesség, a nemzeti és nemzetiségi kérdés megszólaltatása, a hagyományok tisztelete, az egyéni meggyőződések és rítusok preferálása a gyülekezeten belül, a népegyházi vallásosság ellentmondásainak tolerálása. Egy ilyen egyháztörténeti és vallásszociológiai meghatározottság felől érkezve a politikai változások mit sem segítettek abban, hogy az egyház gyülekezeteiben élő közössége rákérdezzen a maga népegyházi identitásának realitására.¹² Nyilvánvalóan nem arról van szó, hogy az egyház a saját maga strukturális örökségének a foglyává vált, azonban fel lehet tenni azt a kérdést, hogy hol és miben tudott volna a szabadság – politikailag is deklarált – eszméje és elgondolása, ráadásul a reformatori *semper reformanda* felismerésének elve alapján utánagondolni a belső struktúra változtathatóságának? Ennek a kérdésnek bizonyos szempontból nem is érezhető a realitása, hiszen 1989-et követően jól látható módon megnőtt az egyház társadalmi szerepvállalása, amely az egyre kiterjedő intézményrendszeren túl a keresztyén értékek társadalmi rezonanciájában is nyilvánvalóvá vált. Azonban az utóbbi évek missziói stratégiájának kialakításánál és újragondolásánál már észlelehető az a probléma, amely az egyház létszámbeli csökkenése miatt jelentkezik. Ezeknek a szociológiailag is igazolható objektív tapasztalatoknak a bármely szintű kybernetikai konzekvenciákká és stratégiává avanzsálása éppen a szabad egyház bátor kezdeményezése lenne.

Az 1948 és 1989 közötti időszak iskolapéldája annak, hogy egy elnyomó rendszerben, egy totalitárius diktatúra alatt is élhet az egyház, betöltve a maga sajátos – reformátorok által is megerősített – krisztusi mandátumát: igét (s ezen belül is bűnbánatot és bűnbocsánatot) hirdetve, a sákramentumokat kiszolgáltatta. Még akkor is igaz ez, amikor az akkori hivatalos teológia dokumentáltan vitatható módon teológiailag legitimálta az akkori államot, egyház és állam kapcsolatát.¹³ Egy szabadnak mondott és szabadnak érzett politikai klímában ugyanakkor még inkább meg kell erősíteni az egyház alapvető identitásának mibenlétét, s még inkább keresni kell az egyház egyház voltának lehetséges társadalmi dimenzióit. Különösen a jelenvalóság felől válik ez aktuálissá, amikor az egyházi szolgálatok feloldódnak a civil vallásos,

¹¹ Lásd Czövek Tamás (szerk.): Írd meg, amiket láttál, Hét lakótelepi gyülekezet, Budapest, Kálvin Kiadó, 2010.

¹² A rendszerváltást követően világossá vált, hogy a múltból megöröklött népegyház nem több, „álmos formánál”, amelyet mindenképpen tovább kell gondolni. Lásd Török István: A pusztai vándorlás után, az ígéret földje előtt, *Reformátusok Lapja*, XXXIV. évfolyam, 22. szám, 1990. június 3., 1.

¹³ Lásd Szabó László Ambrus: Az egyház a nemzeti és nemzetközi életben, in BARTHA Tibor – MAKKAJ László (szerk.): *Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867–1978*, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, *Studia et acta ecclsiastica V*, 1983, 516–559.

illetve vallási igények keresztyén legitimálásában. A társadalom iránti elköteleződés, az oktatási és nevelési szférában való minőségi jelenlét, a szociálisan rászorulóknak iránti tevékeny szolidaritás azonban sosem jelentheti azt, hogy az egyház (a helyi gyülekezet szintjén) minden esetben kényszerrel érezzen arra, hogy mindezeket strukturálisan és intézményesen is felvállalja. A gyülekezeteiben élő egyház paradigmája éppen azt jelenti teológiailag, hogy az adott tevékenység a gyülekezet szolgálói, köztük a lelkipásztor, helyi aktivitása révén realizálódik, ráadásul az igehirdetés szolgálatának prioritása mögött. Ennek egy másik megoldási javaslata lehetne, hogy országos szinten egy ernyőszerkezet létrehozásával tehermentesítenék a gyülekezeteket és a lelkipásztorokat az intézményfenntartás felelősségétől úgy, hogy közben missziói bázis maradhatna az adott intézmény. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy nem ritka esetben nem is a gyülekezet vagy a lelkipásztor egyöntetű szabad elhatározása generálja az intézményalapítást vagy átvételt, hanem a lehetőség teremti meg az intézményfelvállalás szándékát. Az intézményfenntartó egyház a szabad társadalom velejárója. Olyan népegyházi jelenség, amelynek realitását valóban nem lehet elvitatni. Főleg nem egy olyan történelmi örökséget maga mögött tudó egyházban, mint az MRE. Azonban ennek átgondolt strukturálása nagyban hozzásegítené ahhoz, hogy a gyülekezet és a lelkipásztor elsődlegesen vagy akár kizárólagosan a spirituális, teológiai, lelki tartalmak közvetítésében legyen érdekelt. A társadalmi részvétel nem minden esetben garantálja ugyanis a lelki és spirituális rezonanciát, nem is szólva a teológia kritikai funkciójáról. Figyelembe véve, hogy jelen társadalmunkat egyre inkább meghatározza a vallási szocializáció hiánya, a keresztyén értékekkel szemben tanúsított szenzibilitás hiánya, az egyház szolgálata – vagy éppen társadalmi jelenléte – iránti cinikus kritika, sok esetben kétségessé válhat egy eredményes misszió realitása. Miközben az egyház üzenetének fogantatását a Szentlélekisten művének valljuk,¹⁴ aközben az alkalmak gyakorlati megformálásánál sokkal intenzívebben kellene a belső igények felé fordulni. A kifelé aktív egyház nagyon könnyen elveszíti a realitásérzékét a befelé irányuló megbízatása szintjén, és egykönnyen látványegyházzá lehet, ahelyett, hogy a belső hitelmények megélését segítené elő. Jól mutatja ezt a közösség fogalmának egyházon belüli devalválódása is, amikor a közösségi együttlét kimerül olyan programok és alkalmak abszolválásában, amelyek teológiailag nem értelmezhetőek, s így nem kapcsolódnak az Ige és a sákramentumok által meghatározott közösség (koinónia) fogalomértelmezéshez. A szabadság egyháza kifejezés ebben az esetben a szabad változtatást vagy a változtatás szabadságát is jelentené. Illetve szabad visszavonulást a lelki élet profilálásához és formálásához, a közélet, társadalom és helyi közösség életének kulturális alakítása mellett, illetve időnként azokkal akár szemben is.

Etikai témák és véleményformálás 1989 után

A rendszerváltás éveiben úgy tűnt, hogy az egyház energiáit strukturális és pragmatikus tennivalói kötik le. A megváltozott politikai helyzetben mindenekelőtt a pozici-

¹⁴ II. Helvét Hitvallás 1. fejezet.

onálás volt a cél, s nem elsősorban a történelmi szituáció kritikus teológiai értelmezése. Ennek jóllehet szintén megvan a maga realitása, hiszen a politikai változások az egyház számára strukturális változásokat generáltak. Fontos volt, hogy az egyház az új rendszerben megtalálja a maga helyét, s újragondolja a maga szerepét. Ám éppen a helykeresésében szükséges egy olyan teológiai álláspont kialakítása, amely hosszú távon biztosítani tudja az egyház megszólalásának hitelességét, pártpolitikai függetlenségét. A régi-új politikai struktúraként beköszönő demokrácia a reformáció óta szerkesztés képezi a kálvini teológiai hagyományokon is tájékozódó reformátusságnak: a szabadság elve, a demokratikus választójog, a felelős és elszámoltatható kormányzás nem csenghet idegenül számára.¹⁵ Mindezeknek ugyanakkor megvannak a maguk sajátos interpretálási területei az egyház részéről egy politikailag minősített pillanatban. Ezen a ponton tehát szinte magától értetődik, hogy az egyház a maga teológiai meggyőződésével konstruktív módon járuljon hozzá a demokrácia kultúrájának kialakításához mind a társadalomban, mind pedig az egyházon belül. Egy olyan társadalom és egyház, politika és teológia közötti párbeszédet jelentene ez, amely úgy formálja a demokratikus gondolkodásmódot, hogy a szabadság és népakarat eszméje felszabadul az állami és egyházi gyámkodás alól (mindkettőre bőven volt példa a történelem során), és segít megérteni a különböző értékek és egymást ki nem oltó erkölcsi normák sokféleségét. A demokrácia történelmi megjelenési formái mindig is többek között a politikai, vallási és kulturális tolerancia jegyét hordozták magukon. Az uniformizált gondolkodás, az erkölcsi értékek kisarkított kizárólagossága vagy a más kultúrák és vallási meggyőzések kirekesztése nehezíti teszi a demokráciáról szóló politikai és teológiai párbeszédet. A kommunizmus ideje alatt a teológiának módja volt megtagasztalni ennek az egyoldalú politikai gondolkodásnak a negatív következményét, még akkor is, ha közben pozitív olvasatban interpretálták hivatalos fórumokon, közleményekben. De éppen e történelmi örökség alapján lett volna szükség egy olyan *tabula rasara*, amelyben a teológia és a politika, jelen esetben a teológia, egyház és demokrácia kapcsolata nem a társadalom világnézeti befolyásolását jelenti – sem az egyház, sem pedig a politika részéről –, hanem megnyitja azokat a szellemi, erkölcsi csatornákat, amelyek képesek a demokráciát szélesebb spektrumon értelmezni.¹⁶ A már említett keresztyén társadalom realitása ebben az esetben nem egy államilag generált politikai kurzus eredménye lenne, hanem az egyház teológiai meggyőződésének és a spiritualitást elmélyítő szolgálatának a következménye. A demokrácia az egyház számára sosem lehet eszköz, hanem tér. A járható út nem az, hogy az egyház a demokrácia farvizén a saját maga erkölcsi, spirituális, teológiai nézeteit ráerőlteti a társadalomra, hanem szabadon él a demokrácia nyújtotta lehetőségekkel, és szabadon

¹⁵ Lásd például BUSCH, Eberhard: *Istenismeret és emberség, Betekintés Kálvin teológiájába*, Ford. HUSZÁR Pál, Budapest, Kálvin Kiadó, 2009, 139–170.

¹⁶ Vö. KÖRTNER, Ulrich H. J.: *Evangelische Sozialethik*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2012³, 189–191. Körtner alapvetően a demokrácia és a vallások pluralista szemléletének fontosságát hangsúlyozza, amely elfogadja a vallási semlegességet, a világnézetileg neutrális jogállamot és ezzel együtt az állam és a vallás szétválasztásának elvét és gyakorlatát: Uo., 191.

önmaga munkálja, formálja, alakítja a társadalom számára elérhető és a helyi gyülekezetekben realizálódó szeptét.

Azt sem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy az egyház és a teológia sosem mondhat le a maga meggyőződésének társadalmi megszólaltatásáról, hiszen ez szintén a demokrácia sajátossága. Tény, hogy a rendszerváltást követően nagyon hamar érezhetővé vált egyfajta morális, etikai elbizonytalanodás, ami sok esetben egyfajta posztszocialista identitásválsággént is értelmezhető volt. Egy omnipotens, minden erkölcsi értéket meghatározó államapparátus és ennek a kormányzati kurzusnak a teológiai legitimációját beteljesítő egyházvezetés demokratizálódása után érhető, hogy az erkölcsi véleményformálás és az etikai útkeresés nagyon nehezen alakult ki. Jóllehet témák, dilemmák, erkölcsi kérdések, morális anomáliák bőven akadtak a rendszerváltást követően. Maga a társadalom összetétele is egy olyan képet mutatott, amelyet morálisan sem lehetett homogénnek nevezni. Egyaránt képviselve voltak a régi kommunista rend meggyőződéses hívei, a hagyományos konzervatív és polgári értékrendet vallók s a szabadság és politikai liberalizmus lelkes rajongói, az egzisztencián ellehetetlenültek csalódott tömegeivel egyetemben. Ebben a társadalmi, morális és mentális heterogenitásban valóban nehéznek tűnt egy olyan etikai véleményformálást elősegíteni, amely ne érezte volna az egyház konzervatív politikai beágyazottságát. Olyan témák, mint abortusz, házasság, család, szexualitás, nemzeti és nemzetiségi kérdés, keresztyén nevelés az 1989-et követő években nem is szólalhattott volna meg másként Magyarországon, mint erőteljes konzervatív narratívaként. Miközben maga a kommunizmus is a konzervatív értékrend felé tendált, s elvetett, megítélt minden nyugat felől érkező liberális erkölcsi normát, aközben ennek az etikai véleménynyilvánításnak sokkal inkább a nyugattól elhatárolódó politikai okai voltak, mintsem a keresztyén meggyőződés figyelembe vétele.¹⁷ A rendszerváltást követően azonban nem csupán az előjelet kellett kicserélni a narratívák előtt, hanem meg kellett teremteni a keresztyén értékrend olyan interpretációs felületeit, amelyek megóvják az egyházat és a teológiát mind a moralizálás, mind pedig a szellemi gyámkodás vádjai alól. Ezen a ponton rajzolódik ki ennek a közelmúltbeli örökségnek a legsajátosabb kontúrja a mai nemzetközi és ökumenikus etikai tájékozódást figyelembe véve. Mert míg a nyugat-európai testvéregyházak etikai állásfoglalásai a nevezett témákat illetően az elmúlt harminc esztendőben jelentős változáson és nem egyszer liberalizálódáson mentek keresztül, addig az MRE megőrizte konzervatív és bibliai felismeréseken nyugvó erkölcsi véleményét, s ezt akár fel is vállalja a nyugati testvéregyházakkal szemben.¹⁸

¹⁷ Lásd Kovács Krisztián: Eh(r)e für alle? Die Akzeptanz der Homosexualität aus südeuropäischer Perspektive, *Zeitschrift für Evangelische Ethik*, 63. évfolyam, 2019/2, 148–153.

¹⁸ Lásd MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATA: Házasság, család, szexualitás, A Magyarországi Református Egyház Zsinatának állásfoglalása a házasság, a család és a szexualitás kérdéseiről, *reformatus.hu*, 2004. 05. 06. URL: <https://www.reformatus.hu/mutat/6221/> Utolsó letöltés: 2019. 12. 13.

A nemzeti kérdés

Viszont az említett etikai témák közegyházi interpretációi több esetben nem kizárólag teológiai felismeréseken tájékozódtak, hanem szoros kötődést mutattak a nemzeti kérdéshez. A tendencia azóta is megfigyelhető. Alapvetően az MRE felvállaltan és deklarálta igyekszik a maga nemzeti sajátosságát és jellegét hangsúlyozni, s ezt nem túlzás a rendszerváltást követő megváltozott nemzetpolitika következményeként is láttatni. A magyar reformátusság, jóllehet, mindig is büszkén vállalta fel a nemzet történelmében játszott szerepét, s nem tartotta sosem problémának, hogy megszólaltassa a nemzet és egyház közötti kölcsönösséget. Ez a narratíva viszont a kommunizmus évtizedei alatt, a kommunista internacionálé nemzetfelettségének eszméje szerint, értelemszerűen az államvezetés részéről tudatosan elnyomás alá került mind a társadalomban, mind pedig közvetett módon az egyházban is. A rendszerváltást követően a nemzeti kérdés megszólaltatása, a határon túliakkal való intenzívebb találkozás és az anyaországon kívül élő magyarsággal való szolidaritás megújult és friss erőként mobilizálta a nemzet tudatot. Az egyházak nagymértékű és elkötelezett hozzájárulása példaadó volt az 1989-et követő években. Ezzel egy időben a nemzet kérdése egyaránt vált politikai, morális és közegyházi kérdéssé is. Miközben a nemzetileg elkötelezett egyház modellje jól illeszkedik a népegyház klasszikus sémájába,¹⁹ aközben magában hordozza annak a veszélyét, hogy teológiai értékelést is kap. A nemzeti értékek és a történelmi események felől érkező érzelmek krisztológiai interpretálása sosem volt teljesen idegen a magyarság számára. Különösen a nagy nemzeti veszteségek generáltak olyan érzelmeket, és inspirálták azoknak költői, képzőművészeti megjelenítését, amelyek a magyarságot a szenvedés és áldozat teológiailag is értelmezhető kategóriájába állították.²⁰ A képi és költői megjelenítésen túl viszont valóban kialakult egy olyan narratíva s egyfajta közegyházi konszenzus, amely a magyarságot, a nemzeti mivoltot ekkleziológiai is értelmezte. Azaz a magyarság az egyházhoz való tartozás egyik jelzőjévé vált. Nem arról van szó, hogy eleve teológiai fogalommá avanszálódott volna a magyarság eszméje, hanem arról, hogy az egyházhoz való tartozásban jelentős szerepet játszik a nemzeti tudat és a nemzeti hovatartozás. Ezt mi sem példázza jobban, mint hogy a külföldre emigrált vagy hosszabb távon külföldön élő magyarok nem integrálódnak a helyi – más nemzetiségű és más nyelvű – gyülekezetekbe, hanem, felvállalva a diaszpóra létet, magyar gyülekezetként identifikálják magukat. Teológiailag nézve ez azt a további veszélyt hordozza magában, hogy elsősorban a nemzetiség lesz a keresztyén és felekezeti identitás hordozójává, és nem pedig fordítva. Kozma Zsolt mérvadó megállapítása, miszerint „nem azért kell keresztyének lennünk, hogy magyarságunkat megtartsuk, hanem azért kell magyarságunkat

¹⁹ Lásd KOVÁCS: *Határmezsgyén*, 222–223.; Vö. PREUL, Reiner: *Die soziale Gestalt des Glaubens. Aufsätze zur Kirchentheorie*, Leipzig, Evangelische Verlagsantalt, 2008, 41.

²⁰ BALOGH László Levente: A magyar nemzeti áldozatnarratíva változásai, *Korall*, 16. évfolyam, 2015/59, 36–53.

megtartani, hogy (jobb) keresztyének legyünk”,²¹ abban segít, hogy a maga helyén tudjuk kezelni a nemzeti kérdést a teológián és a közegyházi megszólalásokon belül. Egy nemzetileg elkötelezett egyház, a konzervatív nemzetpolitika iránt fogékony gyülekezetek többségét figyelembe véve, könnyen lehet a nemzeti kérdés egyoldalú megszólaltatójává, amely a nemzetiség éltető forrásvizét a nacionalizmus malmára hajtja. Az ökumenikus és nemzetek feletti nyitottság sokat segítene abban, hogy a keresztyén normák a maguk krisztusi eredetükön tájékozódjanak. A teológiatörténet – s ebben a XX. századi magyar teológia sem képez kivételt – mindig szenzibilis volt ebben a kérdésben, különösen is az 1930-as évek nacionalizmusát kritikusan szemlélő dialektika teológiának köszönhetően. Nem arról lenne szó, hogy az MRE-t a nacionalizmus vádjával lehetne illetni az 1989-et követő időszakban, hanem arról, hogy tudatos teológiai disztinkcióval mindig el kellene különíteni a keresztyénséget és a nemzetiségi kérdést oly módon, hogy azok más-más erkölcsi szintet jelentsenek az önmagát magyarként identifikáló keresztyén ember számára.

Nyilvánvalóan létezik ennek a kérdésnek egy vitatható vetülete, amely legkorábban a rendszerváltást követően Hegedűs Lóránt szélsőséges nemzeti narratívájában realizálódott,²² de amelynek ma is megvan a maga rezonanciája a gyermekvállalás, családalapítás, szexualitás nemzetpolitikai interpretációjában. Ezen a ponton kristályosodik ki annak a veszélynek a következménye, hogy a teológia a maga eredeti meggyőződését (pl. a gyermekvállalás Istentől jövő áldásként való értelmezése) feloldja egy nemzetpolitikai kurzus legitimációjában. Mivel a nemzeti kérdésnek is megvan a maga legitim teológiatörténeti hagyománya a protestantizmuson belül is,²³ ezt a feszültséget csak kellő óvatossággal és körültekintéssel érdemes kezelni. Viszont ezt a körültekintést és óvatosságot el lehet és el is kell várni attól a narratívától, amely nem veszi figyelembe a nevezett témák nemzetpolitikai kurzustól független interpretálását – éppen a demokratikus szabadságjogok elve alapján.

Összegzés – Egy tudatos posztoszocialista teológia felé?

Harminc évvel a rendszerváltást követően számos ponton kell szembesülni az egyháznak a maga megterhelt történelmi és teológiai örökségével, valamint a politika és társadalom régmúltból magával hozott rossz beidegződéseivel. A teljes politikai, társadalmi megújulás ennek függvényében még sokat várat magára. De nem éppen ez lenne az a sajátos posztoszocialista identitás, amely egy tudatos teológiai látás- és gondolkodásmódot igényel? Mert éppannyira nem korrekt elvárni, hogy 1989-et követően szinte azonnal álljon át a közegyházi és teológiai gondolkodás egy nyugati

²¹ KOZMA Zsolt: Erdélyi önazonosság-tudatunk az Európai Unió küszöbe előtt, in Uő.: *Másképpen van megírva*, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2007, 140–148, 143.

²² Lásd többek között HEGEDŰS Lóránt: A magyar reformátusok II. világtalálkozójának jelentősége, in Uő.: *Testvérek menjünk bátran!*, Budapest, Primo Kiadó, 1992, 50–53, 52.; illetve Uő.: *Beköszöntő*, in Uo., 54–56, 55.

²³ FISCHER, Mario – FRIEDRICH, Martin: *Kirche–Volk–Staat–Nation, Ein Beitrag zu einem schwierigen Verhältnis Beratungsergebnis der Regionalgruppe der Leuenberger Kirchengemeinschaft Süd- und Südosteuropa*, Leipzig, Evangelische Verlagsantalt, 2019.

sémába, még akkor sem, ha erre volt példa Magyarországon 1948 után is; ahogyan annak sincs realitása, hogy ne szakadjon el a berögzült cselekvési normáktól, hanem próbálja meg értelmezni és értékelni ezeket a módszereket. A posztzocialista teológiai gondolkodás azonban nem stratégiai helybenjárást és nem szellemi, erkölcsi, teológiai stagnálását jelent, hanem annak a sajátos helyzetnek a komolyan vételét, amely mind topográfiailag, mind pedig temporálisan meghatározza az MRE helyzetét – még harminc évvel a rendszerváltás után is.

Teológiailag újra szembe kell néznie a teológiának és a teológiát művelő egyháznak azzal a bátor alapfeltevéssel, amely nem a társadalmi, és főként nem a politikai igényekhez, de még csak nem is az egyházkormányzati érdekeknek megfelelően formálja a gondolkodást, hanem az Isten igéjének és a krisztusi szolidaritásnak a kötelező súlya alatt, s amelyre jogszerűen immár lehetősége van az egyháznak. *Politikailag* tekintve az egyháznak egyaránt kell nyitottnak és egyaránt szükséges kritikusnak lennie, hiszen az átpolitizálódás kísértése a demokráciákat sem kerüli el. A történelmi lecke kiváló tananyag lehet arra nézve, hogy a prófétai mandátum reális követelmény az egyházzal szemben, még akkor is, ha ennek a közéleti árát meg kell fizetni. *Ekkleziológiailag* nézve az MRE nem negligálhatja egy olyan népegyház realitását, amely még mindig és hangsúlyosan vidéken él, s amely társadalmilag csak lassan zárkózik fel a polgársághoz. Ez nagymértékben meg kell, hogy határozza a missziói stratégiákat, és a gyülekezetvezetési koncepciókat érintő reformgondolkodást. Viszont a polgáriasodó társadalmi igényekhez mérten szükséges egy mindenki számára elérhető és lehívható spiritualitás és etikai véleménynyilvánítás kialakítása, amely továbblépést jelent a korábbi zárt és merev formákkal és koncepciókkal, valamint népegyházi automatizmussal szemben. *Kulturálisan* ismét kívánatos egy toleráns szemléletmód, amely a keresztyén értékrendet szem előtt tartva egyszerre kötődik a keresztyén identitáshoz, de érdeklődést mutat az új formák és kulturális produktumok iránt.

A rendszerváltás mindig szemléletváltás is egyben. Egy régi rendszer kívülről érkező kényszercselekvéseivel szemben a szabad, önkéntes cselekvés és felelősség kialakítása, amely magában foglalja az érzékeny kapcsolatok újragondolását az esélyeit is. Harminc évvel az 1989/90-es politikai események után még mindig kínálkoznak lehetőségek az egyház számára, hogy finomítsa és tökéletesítse ezeket a mechanizmusokat. Mindezt a visszatekintés őszinteségével, a jövőre nézés bölcsességével és a jelen kritikus-szolidáris alakításának bátorságával.

PRÉDIKÁCIÓS TÁRHÁZ

Á MEGALÁZOTTAK VIGASZTALÓJA

Szlovákia, Rozsnyó, kilátás a főtéren álló Városi őrtoronyból, középen a református templom. 1939.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 124111

A MEGALÁZOTTAK VIGASZTALÓJA¹

ÁLDOTT AZ ISTEN ÉS A MI URUNK JÉZUS KRISZTUSNAK ATYJA, az irgalmasságnak atyja és minden vigasztalásnak Istene, aki megvigasztal minket minden nyomorúságunkban, hogy mi is megvigasztalhassunk bármely nyomorúságba esteket azzal a vigasztalással, amellyel Isten vigasztal minket. Mert amint bőséggel kijutott nekünk a Krisztus szenvedéseiből, úgy bőséges a mi vigasztalásunk is Krisztus által.”

(2Kor 1,3-5)

Az örökkévaló Isten tökéletes jóságának, szentségének és mindeneket betöltő kegyelmének ereje abban is nyilvánul meg, hogy nincs életünknek olyan pillanata vagy mozanata, amikor ő valamely formában felénk ne tudna, és felénk ne akarna hajolni. Ő az örömeinknek az Istene és a megpróbáltatások adója; Ő a reménysegeknek Istene és a vigasztalások Istene. Ő az élet adója és a halál ura; az Élet fedelme és a koporsó hatalmának összetörője a Krisztus által. Ő a szenvedők bátorítója, az összetörtök talpra állítója; Ő a megalázottak vigasztalója...

A megalázottak vigasztalója. Álljunk meg néhány percre ennél a csodálatos mélységű gondolatnál. Pál apostol, a keresztyén heroizmus e fenséges alakja, akinél mélyebben az emberi lelket és annak lényegét, igazi valóságát és örök rendeltetését nem érezte meg soha senki, a megalázottság keserű vizeiből is fel tud emelkedni naponként egyetlenegy gondolatnak az erejével, hogy az örökkévaló Isten, aki bennünket a maga szolgálatára választott és hívott el, soha többé el nem hagyhat, mert az ő vigasztalásának erői kifogyhatatlan áramban ömölnek alá, hogy talpra állítsanak minden szenvedőt, megépítsenek minden bűnben élőket, és megvigasztaljanak minden megalázottat.

S az Isten kegyelmének e felséges áradása nemcsak bennünket vezérel új életre, hanem erőt ad a lelkünknek arra, hogy mi is megvigasztalhassunk bármely nyomorúságba esteket azzal a vigasztalással, amellyel Isten vigasztal minket. S van-e szomorúbb világ, mint ez a mi világunk, és még inkább ez a szegény magyar világ? A megalázottságnak, a mindenütt való nyomorgatásnak keserű kenyerét esszük, s szűkölködünk nagy mértékben a vigasztalások híján ...

Pedig a vigasztalásban nagy erő van. Embereket és egész tömegeket lehet velük ébren és munkában tartani, nevelni, szervezni és új életre vezérelni. S a keresztyén életnek sohasem szabad oly önzőnek vagy tehetetlennek lenni, hogy csak a maga életével, a maga talpra állításával, vigasztalásával törődjék, a többi nyomorúságba estek pedig számára nem léteznek.

A mi megzavart lelkű, összetört, megalázott magyar életünknek is ilyen vigasztalásokra van szüksége; de nem emberi bölcselkedések hitető beszédei által, nem általános humanista biztatgatások által, nem is a gyűlölet és bosszúvágy ébresztése és élesztése által, hanem az élő keresztyén hit építő erőinek életre hívása és munkába

¹ *Kálvinista Szemle*, I. évfolyam, 1920. június 13., 7.; A homília írója „Gedeon” álnév alatt jelentette meg írását.

állításával. A vigasztalásnak Istene romolhatatlan erővel dolgozik, s azoknak hordozóul bennünket jelölt ki, hogy mi legyünk az ő felséges erőinek közlői másokkal szemben is. Az örökkévaló Isten megvigasztal bennünket minden nyomorúságunkban, de nem azért, hogy tétlenül örvendezzünk a Krisztus megszabadító erejének, hanem azért, hogy az örök vigasztalások ígét hirdessük szerte a világon, hogy mi is megvigasztalhassunk bármely nyomorúságba esteket azzal a vigasztalással, amellyel Isten vigasztal minket. És Krisztus szamaritánus serege sohasem pihenhet. Nemcsak testeket, rokkantakat, csonkabonkákat, nemcsak társadalmi és gazdasági életet, hanem lelkeket kell bekötöznünk, talpra állítanunk, a vigasztalás balzsamcseppjeivel felüdítenünk elsősorban, mert hiszen a körülöttünk levő életet is csak a lelkek által teremthetjük újjá.

És amikor azt látjuk, hogy a világ mai iszonyú forrongásában éppen a lelkek azok, amelyek sehogy sem tudnak nyugalomhoz jutni, a Krisztus szolgálójának s az Isten titkai sáfárainak első sorban ezekhez a csüggeteg, imbolygó, megalázott és összetört lelkekhez kell odafordulni. És a mi szegény magyar életünk hemzseg az ilyen megalázott, összetört, elcsüggedt, reménytelen s a világ szerint való szomorúságba és bűnbe elmerült lelkektől. El kell hozzájuk vinnünk azt a bőséges vigasztalást, amely a Krisztus által nekik is örökségük lehetne.

// IDŐVONAL

BARTHA ÁKOS
GYŐRI ISTVÁN
DIENES DÉNES

Szlovákia, Pelsőc, harangtorony a református templom mellett. 1940.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 114670

Bartha Ákos

A SÁROSPATAKI CSERKÉSZET ÉS A REVÍZIÓ

A Sárospataki Református Kollégium diákjai legnagyobb számban Hegyaljáról, ezen túlmenően pedig a történelmi Magyarország északi részéről rekrutálódtak évszázadokon át. Ekképp a trianoni békeszerződés szabta új határok következtében a Kollégium vonzáskörzetéből egész vármegyék szakadtak le, sőt az új határ a zempléni zónát is keresztülszelte. A városiányos „csonka régióban” már kifejezetten a törpe- és kistalvák jelentették az iskola bázisát. Innen származott a megcsappant számú diákság java, a végzetek pedig döntően ide tértek vissza, immáron a falusi intelligencia tagjaként. Újszászy Kálmán szavaival: „a pataki iskola a peremmagyarság iskolája volt”, ami onnan is érzékelhető, hogy az 1938-as első bécsi döntés után „azonnal helyreállt a Trianon előtti képlet. A diákságnak egyszerre kétharmada lett a túlsó oldalról való, és csak egyharmada a Csonka-Magyarországról.” Aligha meglepő tehát, hogy ez a fajta határhelyzet hatást gyakorolt a skóla két világháború közti szellemiségére is, hiszen a revízió itt valóban hűsbavágó kérdés volt.¹

A két világháború közti időszakban számba szökkenő falumunka szorosan kapcsolódott a cserkészethez az említett városiányos régióban (is). Az Egyesült Királyságból a századelőn elterjedt cserkészmozgalom egyfajta természetorientált, gyakorlatias és egészséges (testi–szellemi) nevelési formát igyekezett népszerűsíteni. A cserkészetnek Magyarországon korszakonként változó intenzitású, ám határozott nemzeti, keresztény–keresztény szellemisége volt, amit erős irredentizmus hatott át. Nem volt ez másképp a Bodrog partján sem. A zempléni cserkészfolklórnak hamar részé-

¹ BARTHA ÁKOS: *Falukutatás és társadalmi önismeret: A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusai*, Sárospatak, Hernád Kiadó, 2013, 134–135. (A továbbiakban minden külön nem hivatkozott adat ebből a kötetből származik.)

vé vált a kiscserkész által a Ronyván átcsempészett magyar zászló, vagy később az anyaországbeli cserkészcsapat által darabokban vágva Erdélybe kijuttatott trikólór.² A sárospataki cserkészlet gyökerei a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség 1921-es tahi táboráig vezetnek, mivel a pataki küldöttség itt határozta el, hogy hazatérésük után a diákság bevonásával cserkészcsapatot alapítanak. A városban végül öt cserkészcsapat bontott szárnyat: a református főiskola gimnáziumának Hegyaljai Erő, a teológiai akadémia Timótheus, a tanítóképző II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapata, valamint a református egyház Sztáray Mihály kiscserkészcsapata, illetve a Lorántffy Zsuzsanna leánycsapat.

A 134. számú Hegyaljai Erő öregcserkészei 1925 májusában egyhetes tátrai mozgótáborral tették le névjegyüket a Felvidéken, bejárva többek között Kassát, Késmárkot és Krasznahorkát. Az egyik résztvevő naplójegyzetei nemcsak a „szent földként” aposztrofált táj magyar vonatkozású nevezetességeit, de a csehszlovák hatóságok és a fiatal cserkészek feszült viszonyát is rögzítette, jóllehet a fegyelmezett látogatók „tüntetése” magyar nóták éneklésében merült ki.³ Egy másik, jóval későbbi visszaemlékezés szerint „legelső alkalom volt ez, hogy magyar csapat jár az elszakított területen, és éppen patakiak voltak az elsők [...]. Vajha közel volna az idő, mikor »haza«mennénk a csodás Felvidékre” – tette hozzá a beszámoló szerzője. Valóban, a harmincas évek végén a visszatért felvidéki országrészek kedvelt kiszállási helyszínei lettek a pataki cserkészeknek (és faluszeminaristáknak). Előbbiek 1938 mozgalmas őszén a „magyar a magyarért” akcióban segédkeztek a helyi légmentesség figyelő- és riasztóőrsében, de „különböző osztagok híradóalakulataiban” is megtalálhatjuk a pataki cserkészeket.⁴ Szerepvállalásukra a katolikus napilap is felfigyelt: „a kollégium cserkészcsapata kétheti kenyéradagjáról mondott le a felvidéki ínséges családok számára” – fogalmaztak.⁵ Nem egészen két évvel később a második bécsi döntést már beárnyékolta a nehézségek: „közbejött legyőzhetetlen szállítási és élelmezési akadályok miatt” le kellett mondaniuk az erdélyi táborról (s hasonló okokból ugyanerre a sorsra jutott balatoni nyári nagytáboruk is).⁶

A teológiai akadémia Timótheus öregcserkészcsapata szintén igen aktív volt: élen jártak a falumunkában és a regöscserkészletben, emellett nevükhöz fűződik a tanonc-cserkészlet, a lelencyereket felkaroló csibészcserekészlet, valamint a vízcserkészőrs

² SZABÓ Zoltán: A cserkészzászló alatt, in KOVÁTS Dániel (szerk.): *Az igazság ösvényén, Szabó Zoltán emlékkönyv*, Sárospatak, Kazinczy Ferenc Társaság, *Széphalom* 26, 2016, 77–78.

³ Közzéteszi BENKE Kálmán – BENKE György: Tátrai útinapló, 1925, *Zempléni Múzsza*, 4. évfolyam, 2004/2, 67–85.

⁴ 764. sz. Timótheus öregcserkészcsapata, in ZSIROS József – TÁRCZY Árpád (szerk.): *A Sárospataki Ref. Főiskola Teol. Akadémiai és Gimnáziumi Értesítője az 1938–1939-ik iskolai évről*, Sárospatak, Kisfaludy, 1939, 209.; A Sztáray Mihály iparos cserkészcsapatot ezért ki is tüntették – *Sárospataki Református Lapok*, XXXIII. évfolyam, 40. szám, 1938. október 9., 198.

⁵ NAGYRÉVI György: Magyar helyesírást tanul az ungvári fiatalság katonáinktól, Megindult a hétköznapi élet a felszabadult városokban, *Nemzeti Újság*, XX. évfolyam, 266. szám, 1938. november 23., 8.

⁶ ZSIROS József – TÁRCZY Árpád (szerk.): *A Sárospataki Ref. Főiskola Teol. Akadémiai és Gimnáziumi Értesítője az 1940–1941-ik iskolai évről*, Sárospatak, Kisfaludy, 1941, 246–248.

helyi megalapítása is. A Timótheus öregcserkészcsapatot az a Szabó Zoltán alapította, aki a cserkészletet külföldön tanulmányozta, s aki – Ravasz László szavait idézve – az első teológiai professzor volt, „aki a cserkészletből jött”.⁷ Szabó a politikában is ki próbálta magát, s mint Teleki Pál miniszterelnök híve lett az 1939-es Parlament kormánypárti frakciójának tagja. Kapcsolatuk éppen a cserkészletből eredeztethető, mivel a mozgalom elsősorú „apostola” köztudomásúlag Teleki volt Magyarországon. A honi főcserkész 1939 elején meg is látogatta Sárospatakon a Timótheusokat,⁸ akik néhány hónappal korábban alaposan kivették a részüket az első bécsi döntés eufóriájából a „felszabadult Zemplénben”.⁹ A pataki öregcserkészeknek még az angolszászok felé épített diplomáciai kapcsolatok szinten tartásában is jutott némi szerep. Teleki kívánságára ugyanis „részt vettek a skóciai Rover Mooton, azaz öregcserkész-világtáborozáson. Mikrofonokba énekeltek, külföldi újságok írtak róluk, fényképezték őket, értékes szolgálatukért az Országos Szövetség is meleg elismerését fejezte ki.”¹⁰ Mivel a cserkészlet külföldi szereplései a két világháború közötti kultúrdiplomácia részét képezték, a magyar csapatok vezetői igyekeztek is szimpátiát kelteni a „magyar ügy” iránt a nagy nemzetközi figyelmet kapó dzsemborikon és egyéb eseményeken. Mindezt lehetőleg úgy, hogy „írásban, képben, szóval sem szabad Trianon, az integritás, vagy a revízió gondolatköreit feltárnunk” – fogalmazott Teleki a *Vezetők Lapjában* 1929 nyarán, hozzátéve, hogy „eszmeiket nemcsak hangoztatásuk által lehet szolgálni”.¹¹

A pataki cserkészlet az „eszme” képviselőjében Csehszlovákiába, Romániába, Lengyelországba, Bulgáriába, Németországba, Hollandiába és Angliába is eljutottak a két világháború között. Ráadásul a forgalom sem volt egyirányú. Vélhetően éppen Szabó Zoltán számolt be 1933-ban a *Sárospataki Református Lapok* hasábjain arról a – sárospataki Angol Internátus egyik tanára által kezdeményezett – akcióról, melynek folyamánként harminc pataki cserkészletet hívtak meg Angliába közös táborozásra. A dzsembori befejezése után „30–40 kenti, brightoni, cornwalli és sussai cserkészfiú jön Sárospatakra egy heti tartózkodásra” – olvashatjuk a cikkben, mely a magyar cserkészlet patrónusai között Bossom angol képviselőt, a „trianoni revíziójáért síkra szálló alsóházi képviselőket kiküldöttjét” is nevesítette.¹²

A revíziós részisikerek következtében a harminc év végén a pataki diákok rövid időre úgy érezhették: kitarul előttük a világ. A negyvenes évek elejétől, az egyre súlyosbodó világháborús nehézségekkel azonban éppen ennek ellenkezője követke-

⁷ RAVASZ László: Dr. Szabó Zoltán, in Kovács: i. m., 392.

⁸ *Sárospataki Református Lapok*, XXXIV. évfolyam, 9. szám, 1939. február 26., 59.

⁹ 764. sz. Timótheus öregcserkészcsapata, 208.

¹⁰ 764. sz. Timótheus öregcserkészcsapata, in ZSIROS József – TÁRCZY Árpád (szerk.): *A Sárospataki Ref. Főiskola Teol. Akadémiai és Gimnáziumi Értesítője az 1939–1940-ik iskolai évről*, Sárospatak, Kisfaludy, 1940, 189.

¹¹ Idézi TELEKI Pál: Hogyan viselkedjünk a nagy dzsemborin?, in ABLONCZY Balázs (szerk.): *Teleki Pál: Válogatott politikai írások és beszédek*, Budapest, Osiris, 2000, 221–223, 223.

¹² Sz. Z.: Angol diákcserkészlet Sárospatakon, *Sárospataki Református Lapok*, XXVIII. évfolyam, 33. szám, 1933. augusztus 13., 196. (Alfred Bossom-ról, az angol cserkészszövetség alelnökéről van szó – *Függetlenség*, I. évfolyam, 255. szám, 1933. december 24., 6.)

zett be. A külföldi utazások ellehetetlenültek, sőt a honi terepmunka is visszaszorult. Ebből a lejtmenetből már később sem volt mód visszakapaszkodni. A sárospataki cserkészlet 1946 őszén szűnt meg, miután Rajk László belügyminiszter 1946 júliusában feloszlatta a Magyar Cserkészszövetséget.¹³

¹³ BARTHA ÁKOS: *Cserkészélet és falukutató Sárospatakon*, Kézirat.

Győri István

A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS FŐISKOLA ÉS A FELVIDÉKI REFORMÁTUS BELMISSZIÓ KAPCSOLATA TRIANON UTÁN

A trianoni határ a tiszáninneri gyülekezetek nagy részét Csehszlovákiához csatolta, s ezzel Sárospatakot elvágta az évszázadok alatt kialakult kapcsolatrendszerétől. De a – „nagy háború” idején még csak diákmozgalomként megindult – lelki ébredés a Felvidékre került pataki teológusokon keresztül tovább hatott, sőt hatása máig érezhető.

Sárospatakon az első világháború idején a teológusok többsége a Pro Christo Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség, a MEKDSZ tagja volt. Ennek a generációnak jellegzetes tagja volt Szabó Zoltán, későbbi gyakorlati teológiai professzor. Az ő jellemzése sok társára is ráillett; Nagy Barna így jellemezte Szabó Zoltánt, mint egykori tanárát, később tanártársát:

„Ritka fényű magyar elme volt ő, messze világitott életutunkon: megtanított népünk létkérdéseinek a legjobb magyar elmék társaságában való vizsgálatára. Mennyien tőle fogtak először tüzet az akkori leghaladóbb írógárda, a népi írók szeretetére, akiknek legjelesebbjei mai szellemi életünknek is legkiemelkedőbb alakjai közé tartoznak. S hogy szerettek ezek Patakra jönni! Szólni hozzánk, de látni és hallani is; ihletést adni, de venni is, éppen Szabó Zoltántól és munkatársaitól. És ő soha nem szűnt meg a jóra gyújtogatni: élete utolsó szakaszában is a szívéhez nőtt néprajzi kutatásra adott országos elismerést kiváltó példát. Mindez pedig nem öncélú vagy erőfölösleget levezető mellékfoglalatoság volt nála, hanem – hivatása és célkitűzése szerint – egy még nagyobb ügynek, az egyetlen, a végső ügynek: *a Krisztus evangéliumának, az Igének és a Léleknek állt a szolgálatában*. Ez volt az a sajátos többlet, az az előfeltétel és végcél, ami minden egyébnek értelmét adta. Szabó Zoltánt egy örömhír ejtette rabul egészen fiatalon: a magyar evangéliumi ébredés friss forgozósele sodorta magával, s ez a püünködsi sűgás

hatalmasodott el rajta. A Lélek embere volt. Mindenekelőtt, mindenekfelett, mindenkben ezt kereste: *mít mond a Lélek a gyülekezeteknek?* Erre tanított, erre nevelt, nem kisebb mérték szerint, mint amilyen a Pál apostolé volt: »Gyermekeim, kiket ismét fájdalommal szüldök, míglen kiabrázolódik bennetek a Krisztus!« (Gal 4,19) Egyik tanárunkon sem éreztük úgy a szülésnek ezt a fájdalmát, ezt az elszánt szülői akaratot, mint nála.¹

Ilyen, hozzá hasonló lelkületű teológusok kerültek a felvidéki gyülekezetekbe, ahol nem kezdhettek rögtön neki az egyházépítő munkának, előbb egy sor akadályt kellett leküzdeniük. A csehszlovák kormány évekig akadályozta az egyházi élet normalizálását. Az államhatalom legelső törekvéseinek egyike, az államsegély folyósításának és a zsinati törvények jóváhagyásának megkerülhetetlen feltétele volt, hogy az elcsatolt egyházrészen belül egy önálló szlovák egyházmegye szerveződjön az észak-zempléni és ungi egyházmegyék szlovák nyelvű² református gyülekezeteiből. Ez a kérdés és az ehhez kapcsolódó politikai-egyházpolitikai harcok, bonyodalmak elhúzódtak 1938-ig. Számos más kérdés is megoldásra várt: törvénymódosítások, elmaradt államsegélyek, iskolaügy, egyházi sajtó, énekeskönyv, tankönyvek, közalap, nyugdíjintézet ügyei,³ de alapvetően és mindenekelőtt az egyházszervezet kérdései: az egyházmegyék, egyházkerületek és az önálló református egyház megszervezésével járó nehézségek és erőfeszítések.

Nagy gond volt Felvidéken a lelkészutánpótlás megoldása. A hatóságok a már ott szolgáló lelképászoroknak sem akartak könnyen állampolgárságot adni, újabb lelkészek kihelyezését Sárospatakról végképp nem engedélyezték, az állam által megígért protestáns teológiai fakultás felállítása pedig elmaradt. Ugyanakkor a felvidéki lelképászorok Prágába sem akarták küldeni a fiatalokat, ahol a huszitákkal és a lutheránusokkal közösen tanulhattak volna, mert ez végképp gyengítette volna a lelkési kör magyar református jellegét. Egyetlen megoldásként egy önálló lelkészképző intézet felállítása jött szóba. A losonci gyülekezet tudott alkalmas épületet adni, és az ottani lelkészt, Sörös Bélát bízták meg a szervezéssel, majd az igazgatói tisztséggel és feladatokkal.

Bizonyára nem véletlen, hogy a korábbi pataki tanárt, akkor már kolozsvári teológiai igazgatót, Makkai Sándort kérték meg a tanterv elkészítésére, aki pataki tanár korában, fiatal életkora miatt lelkileg is nagyon közel állt a diákokhoz. A belmissziós egyházépítést majd erdélyi püspökként tette egyházi programmá, de a losonci tantervet, az intézményt támogató Skót Református Egyház javaslatait is figyelembe véve, már ebben a szellemben állította össze.⁴ Csomár Zoltán, az intézmény egykori diákja így emlékezett a kezdetekre: „már az első esztendő megszegényítette a gúnyolódókat

¹ NAGY Barna: Búcsú a volt tanítványok nevében, in Kováts Dániel (szerk.): *Az igazság ösvényén, Szabó Zoltán emlékkönyve*, Sárospatak, Kazinczy Ferenc Társaság, *Széphalom* 26, 2016, 405–406.

² Sok esetben ezek elszlovákosodott gyülekezetek voltak.

³ CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938)*, Ungvár, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1940, 57–58.

⁴ PUNTIÁN József: *A Losonci Teológiai szeminárium (1925–1939)*, Losonc, Plectrum 2005, 30.

és gáncsvetőket, mert nem várt eredmény mutatkozott egy év munkája után is”.⁵ Dr. Magda Sándor teológiai előadó így számolt be a kassai egyetemes lelkésztestületi ülésen 1926-ban a losonci szemináriumról:

„ha teológiánkon a hitbeli, jellembeli és erkölcsi nevelés felé fordítjuk tekintetünket, s ha az intézetben uralkodó közszellemet figyeljük, e tekintetben már bátran mérjük össze szemináriumunkat azokkal a külföldi intézetekkel, amelyekben nevelkedtünk. Losoncon az éjszakázó, lumpoló, kártyás, templomkerülő, előadásokat elfugáló teológus teljesen ismeretlen fogalom. A lelket és a testet rontó foglalkozások alkalmait kizárja már maga az YMCA-ben való szemináriumi együttlakás s a széniori felügyelet, de nem tűri meg a hitványságokat az ifúság közszelleme sem. Losonci teológiánkon ma igazi, a szó valódi értelmében vett lelkésznevelés folyik, ahol a növendékek tényleg és állandóan tanulnak, s komolyan előkészülnek a lelkipásztori hivatásra. Ahol nem hivatalnok-papok nevelődnek, hanem misszionáriusok, akik bizonyára meg fogják állani helyüket a nagyon megváltozott idők nehéz körülményeivel szemben is. Az esti áhítatok, bibliamagyarázatok, a hetenként tartani szokott Kálvin-szövetségi összejövetelek, a vasárnapi iskolai munkában való részvétel, a növendékek közreműködését igénylő egyházi ünnepélyek mind megannyi áldásos alkalmak arra, hogy megismerkedjenek a gyülekezeti evangelizációs munkákkal, s már gazdag tapasztalattal s megfelelő gyakorlati tudással menjenek ki az életbe.”⁶

Ugyancsak a kassai konventen tett jelentést egy évvel később, 1927-ben Sörös Béla:

„ami a teológusok rátermettségét illeti a lelkipásztori hivatásra: a tekintetben az egész ifúságról általában elismeréssel szólhatunk. Komoly törekvés, erőteljes hitélet s ezzel kapcsolatos egészséges közszellem hatja át őket, aminek már eddig is jelentékeny megnyilatkoztatását adták sokoldalú szolgálatkészségükkel. A teológiai tudományokban való előrehaladásuk nemcsak, hogy lépést tart más teológiák papnövendékeinek tanulmányával, hanem gyakorlati képzésük terén, éppen a szemináriumi oktatás révén, sok tekintetben előnyösebbé válik... Eddig a magyarországi teológiák tananyaga az I. és II. évfolyamon teljesen előadatott. Az alapvizsgák is ugyanazon tantárgyakból tartattak, melyek a magyarországi theol. akadémiákon ilyenekül kijelöltettek...”⁷

A pataki és a losonci teológusok szolgálata meg is hozta a gyümölcsöt a felvidéki egyházban: az anyaországit megelőzően indult meg a belmissziós jellegű ébredés.⁸

E teológusok egyike volt Nehézy Károly (1892–1964), akinek életútja tipikusnak mondható,⁹ munkássága azonban kiemelkedő volt. Miskolcon született, pata-

⁵ CSOMÁR: i. m., 146.

⁶ Uo., 146–147.

⁷ Uo., 147.

⁸ Lásd ehhez: Uo., 187–225.

⁹ Szűcs Ferenc: *Nehézy Károly élete és szolgálata*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2012.

ki teológusként a Bethánia közösség tagja lett, majd felvidéki lelkészként komoly egyházépítő belmissziói munkát végzett. Elindította a kiskoszmályi mozgalmat, a Felvidék belmissziós mozgalmát. Először létrehozta a marcelházi árvaházat, amely 1931-ben Kiskoszmályra költözött. Vezetése alatt az addig inkább szűk körű ébredés tömegmozgalommá nőtt. Hatására hamarosan újabb árvagondozó intézetek létesültek Léván, Komáromban és Pozsonyban is.¹⁰ Munkatársaival iratmissziót végeztek, diakonisszaképzőt működtettek, vasárnapi iskolát szerveztek gyerekeknek, sőt nyári evangelizációs táborokat is, ami még az anyaországban sem volt akkoriban. Később még több árvaházat alapítottak Nehézy vezetésével (Beretkén, Munkácson, Nagyszőlösön). Az árvaházaknak nemzetmentő szerepe is volt, ezzel tudták elkerülni, hogy az állami intézetekbe kerülő gyerekek még az anyanyelvüket is elfelejtsék. A csehszlovák hatóságok nem is nézték jó szemmel Nehézy Károly buzgóságát, sokat zaklatták, aztán a második világháború után azonnal kitelepítették. Egyházépítő munkáját Őrszentmiklóson folytatta, ott is árvaházat alapított, ez a mai őrbottyáni Juhász Zsófia Református Szeretetotthon.

Összefoglalva mondhatjuk, hogy a trianoni határ elválasztotta Sárospatakat a felvidéki gyülekezetektől, de a pataki szellemiség és a népért felelősséget hordozó evangéliumi lelkület tovább élt, sőt a felvidéki ébredésben az anyaországinál hamarabb szárba is szökken, és gyümölcsöket hozott.

¹⁰ GALO Vilmos: Egy különleges kegyelmi ajándékot kapott falusi pap élete és szolgálata – Nehézy Károly (1892–1964), *reformata.sk*, 2019. 12. 04, URL: <http://reformata.sk/mutat/6026/> Utolsó letöltés: 2020. 06. 30.

Dienes Dénes

TRIANON 100 – TALÁN EGY KICSIT MÁSKÉNT*

* 2020. június 4-én virtuális kiállítás formájában nyitotta meg a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Trianon 100 című új időszaki kiállítását. Az alábbiakban dr. Dienes Dénes gyűjteményi igazgató kiállításmegnyitó gondolatait közöljük.

A magyar államnak és egyben a magyar nemzetnek megrázó és lényegében feldolgozhatatlan traumája, ami 1920. június 4-én történt. E trauma feldolgozásában előrelépni annyit jelent, mint megérteni a Trianonhoz vezető utat, és e megértés nyomán a nemzet jövőjének építésében gyógyító akarattal élni.

A megrázkódtatásokkal teli magyar történetben vannak hasonló traumatikus események. Leginkább a török hódítás évtizedeit vehetjük figyelembe ebből a szempontból. Ebben az összehasonlításban az a lényeges, hogy a kortársak hogyan tekintettek azokra a folyamatokra, amelyek a középkori Magyar Királyság összeomlásához vezettek, illetve milyen ki vezető utat rajzoltak meg a korabeli magyarság számára. Trianon kapcsán is folyamatról kell beszélnünk, és ennek helyes értelmezését kell kimunkálnunk lelkünkben elsősorban. Amit a történettudomány feltárt, az nagyon fontos, de még nem elegendő. A Trianonhoz vezető úton ott vannak a török megszállás fájdalmas következményei, tudniillik – elsősorban – a magyarság fizikai pusztulása és a különböző etnikumok számbeli túlsúlyra jutása az ország határain belül. Ráadásul ezen etnikumok nem jelentéktelen része kifelé gravitálódott, mert a Magyar Királyságot övező térségben háttországgal rendelkezett (románok, szerbek; a szlovákok esetében pedig a pánszláv ideológia mutatott az elszakadás irányába).

Trianon összefüggésében nem kielégítő magyarázat az elvesztett háború, mivel a románok vesztesek voltak, hiszen különbékét kötöttek, a csehek szintén részesültek a bukásban a Habsburg Monarchia részeként. A fő kérdésünk tehát az, hogy a magyar politikai elit miért reflektált az említett országokhoz képest másként az elvesztett háborúra. A lényegyet kerüljük el, és becsapjuk magunkat, ha nem nézünk szembe őszintén ennek a belső szellemi hátterével. A magyar szellemi életre számos tekintetben a kiüresedés vált jellemzővé, mire megérkeztünk a 20. századba. E kiüresedésnek egyik jellemző vonása volt a meghatározó értelmiség körében a hagyományos

vallásosságnak a feladása, sőt az ateizmus befogadása. Ebből is adódóan korszerűtlenségnek érezték azt a nemzeti gondolatot, amelynek igen erőteljes része volt az Istentől nyert haza eszméje és az Isten iránti felelősség normája. Miközben a térség államainak vezető értelmisége és politikai elitje úgy érkezett meg a háború utáni helyzetbe, hogy a nacionalizmus, sőt a nacionalista imperializmus volt a meghatározó ideológiája, addig Magyarországon olyan szellemi befolyás érvényesült ezekben a vészterhes hónapokban, amely meglehetősen zűrzavaros cionista-kozmpolita, sőt egyenesen bolsevik tartalmakkal telítődött. Nem arról van szó, hogy Károlyi Mihály és nyomában Kun Béla és köre szándékosan tette tönkre ezt az országot, hanem az a lényeges, hogy az az ideológia, amelynek jegyében egy új országot akartak építeni, tökéletesen alkalmatlan volt erre a nagy feladatra – ráadásul maguk, akik alkalmazták volna ezt az ideológiát, sem rendelkeztek azokkal a tulajdonságokkal, amelyek az államférfiakat jellemzik. Az országnak nem kivezető utat építettek, hanem a mocsárba vezették a magyarságot. (A történelem későbbi évtizedeiben világossá vált, hogy ez a kozmpolita-internacionalista-bolsevik ideológia tökéletesen csődöt is mondott. Ráadásul az is meggyőződésem, hogy ha Trianon nincs, nem lett volna magyar Holokauszt sem.) Fájó szívvel szemlélhetjük ennek a sötét szellemiségnek a romboló hatását a megkérdőjelezhetetlenül hazaszerető zseninek, Ady Endrének az életében is, aki szinte bomlott lélekkel szegődött szolgálatába ennek az ártó folyamatnak. Az „omoljon itt össze minden, s majd valami gyönyörű új nő ki belőle” gondolat mindenkor képtelen utópia. Ha megértettük, hogy a Trianonhoz vezető út kitaposásában egy jövőt építeni alkalmatlan szellemiség volt a meghatározó, akkor a magyar nemzet jövőjének építésében a legfontosabb, hogy ez az ideológia ne legyen képes soha többé termőtalajhoz jutni ebben a hazában. Kétségtelen, hogy ez értelmiségi feladat elsősorban, és nem politikai. Ezzel együtt elengedhetetlen, hogy Trianon tragédiája a magyar nemzet közös felelőssége, amit nem háríthat át sem a nagyhatalmakra, sem az utódállamokra. Ezt a felelős szemléletet a *Himnusz* szavai értelmezik helyesen: „Hajh, de bűneink miatt...” A Trianonhoz vezető úton a magyar keresztyénség is komoly felelősséget hordozott, s talán meglepő a gondolat, de elsősorban a protestantizmus. A rá jellemző teológiai liberalizmus feladta a reformáció során kiformalódott protestáns történelemszemléletet, amelyben meghatározó eszme volt a magyar haza mint *Isten ajándéka* gondolat. Az ébredés pedig a maga sajátos individualizmusával hozzájárult ennek a szemléletnek az eróziójához. Ugyanakkor nagyvárosi vezető, befolyásos református lelkipásztorok számos esetben a szabadkőműves mozgalom hatása alatt álltak, amely pedig erőteljesen kapcsolódott a fentebb említett zűrzavaros szellemiséghez. Ez a protestáns közeg a társadalmat nem zárkóztatta fel maga mögé, viszont az ideológiai kilúgozó-dáshoz erőteljesen hozzájárult.

Mit tehetünk száz esztendővel később? Járható-e az az út, amely számol valami-féle határrevízióval? Erre csak annyit válaszolhatunk, hogy a történelem még hozhat váratlan fordulatot. Nekünk azonban nem az a feladatunk, hogy a váratlan fordulatok reményében képezelegjünk. Arra kell ráébrednünk, hogy a szűk határok között is felelősségünk van a teljes Kárpát-medencéért. Küldetésünk éppen az, hogy építsünk egy „Kárpát-medence-eszmét”. Ez egyszerre jelenti azt, hogy az elszakított magyarság terheit az anyaországnak mindenkor hordoznia kell, és egy pillanatra sem szabad feladni a határok fölötti nemzet gondolatát. Ugyanakkor az itt élő népekhez a krisztusi szeretet indulatával kell közelednünk. A „Kárpát-medence-eszmét” velük együtt kell formálnunk. Az a reménységünk, hogy egyszer majd ők is megértik, hogy csak velünk együtt maradhatnak meg.

SZEMLE

SZATMÁRI EMÍLIA
RÁCSOKNÉ FÜGEDI ZSÓFIA
SZŰCS MAJA
SZENTIMREI MÁRK
KERTINÉ RÓZSA ANIKÓ

Ukrajna, Kárpátalja, Huszt, Karpatszkoji Szicsi utca (Rákóczi út) a főtér felé nézve,
balra a református templom, jobbra a Szent Anna-templom. 1939.

Forrás: Fortepan. K.sz.: 93956

KUNT Gergely – L. BALOGH Béni –
SCHMIDT Anikó (szerk.):

Trianon arcai. Naplók, visszaemlékezések, levelek,
Libri Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, 2018,
466 oldal

Szatmári Emília

„HOGY AKI OLVASSA, OKULJON BELŐLE”

A trianoni békediktátum aláírásának 100. évfordulójára megjelent kiadványok, alkotások közül egy különleges forrásgyűjteményre hívom fel az érdeklődő olvasó figyelmét. Nem mondható jellemzőnek, hogy az olvasók maguk vehetik kézbe a történelmi forrásokat, nem evidencia, hogy maguk olvashatják és értelmezhetik a kordokumentumokat, hogy maguk fedezhetik fel a szövegekben rejlő üzenetet, vagy maguk vonhatják le a tanulságokat. Az általános gyakorlat szerint mindezeket készen kapjuk a történelemkönyvekben, szakmunkákban.

A *Trianon arcai* című kötet abban sem tipikus, hogy a történelmi forrásoknak egy speciális csoportját, a személyes szövegeket gyűjtötte össze: magánlevelezéseket, visszaemlékezéseket, naplórészleteket. Aki kézbe veszi a könyvet, teljesen más szempontból tájékozódhat az impériumváltás időszakáról vagy a trianoni határokon túli és inneni történetekről, sorsokról, tragédiákról, nyomorúságokról, küzdelmekről, félelmekről, hitvallásokról, mint a köztörténelmi munkákat olvasva. Szembesülve a megélt történelemmel, arcuk lesz a levélíróknak, mozgóképpé állnak össze gondolatainkban utazásaik/meneküléseik, megelevenednek mozdulataik, halljuk párbeszédeiket, megérzünk valamit félelmeikből, rácsodálkozunk felismeréseikre, együtt érzünk a szükségben lévőkkel. Látjuk, amit ők láttak vagy láttatni kívántak, és feltétlenül jobban értjük őket. Történeteik, életük, sorsuk, arcuk egymástól is különbözők, ugyanis Trianonnak (is) számos arca van. Története van a közösségeknek: a falvaknak, városoknak, gyülekezeteknek, csa-

ládoknak. És arca van mindazoknak az embereknek, akik megélték, megszenvedték Trianon előzményeit és következményeit, akik megírták leveleiket, naplóikat, történeteiket. Olvasunk idősekről és fiatalokról, nőkről és férfiakról, arisztokrátákról és falusi szegényekről, hétköznapi emberekről és politikusokról, világiakról és egyháziakról, magyarokról és nemzetiségiokról. Egyszer sem a döntéshozókról, mindig a döntést megszenvedőkről.

Ugyanarról a kataklizmáról van szó tehát minden esetben, de más és más szempontból, más és más élethelyzetből felvillantva azt. Ezért minden forrás érdekes, izgalmas, újat mondó. A szerkesztők a szövegszerzők rövid életrajzával, a legszükségesebb kortörténeti adatokkal kiegészítették, és még érthetőbbé tették a gyűjteményt; tudományos igényességű munkát adtak kezünkbe.

Az egyik megrendítő történet számomra Tarczay Gizellé, a zágrábi egyetem magyar–német szakán éppen diplomát szerző tehetséges egyetemistáié volt. Tudományos-szakmai tervei az impériumváltással kútba estek, egzisztenciális helyzete és családi-baráti kapcsolatai is bizonytalanná váltak. Kitűnő záróvizsgálója és elszállt reményei után mégsem maga miatt szomorkodott: „örüljek a magam sikerének, mikor a magyar címet gyilkos szerbek lábbal tapodják?” (64.) – jegyezte fel naplójában. Elengedte saját álmait: nem maradt a zágrábi egyetem magyar tanszékén, mert az hazaárulás lett volna, hanem inkább vidéki tanári állást keresett Magyarországon, hogy nagyobb hasznára legyen a hazájának. „Az én terveim virágos mezejét letarolta a háború. De hiszen ez nem fontos. A szörnyű az, hogy Magyarország elveszett” (53.) – írta. De nem volt helye a magyar közoktatásban sem, mert az illetékes miniszter szerint nem lehet magyar érzelmű az, aki Horvátországban született és nevelkedett. Így lett a tehetséges bölcsész-tanár – könyvelő, egész életében.

Megpróbáltatások egész sorát kellett megélnie és megszenvednie Czuczka Emma bánffyhunyadi fiatal református tanítónőnek is. Mivel megtagadta az esküt a román államra, eltiltották a tanítástól, s hogy megéljen, elhagyni kényszerült Erdélyt és idős édesanyját. Vagonlakó lett Komáromban: éhezett, fázott, nélkülözött, koldusnak érzete és szégyellte magát. Szenesvagonokból elhullott szenet gyűjtögetett vedrébe; rozoga vagonja beázott, mert a beüvegezett kocsik a versenylovaknak kellettek, nem egy menekült tanítónak. (224.) Életkörülményeit szelíden és türelemmel tudomásul vette; ahogyan írta: „nem kritizálok, nekem most minden nagyszerű, ami magyar” (240.)

A rendíthetetlenség élő példája volt Páldi Vilmos nyitrai tanító, vágssellyei kántor. A nyitrai római katolikus fiúiskola tanítójaként – ahol 1919. szeptember 1-től megtiltották a magyar szót tanórán, imádságban, énekekben – követelte a magyar nyelvű oktatást és iskolát akkor is, amikor az új hatalom fegyveresei az utcán a magyarul beszélő diákokat megverték, a magyar tankönyveket széttépték. Amikor az általa szerkesztett magyar napilapot betiltották, magyar naptárt szerkesztett és terjesztett leleményesen 16.000 példányban. Az új tanév kezdetén útlevél híján átszökött a trianoni határon, hogy fiát beírassa a tatai főgimnáziumba. A nyár végi zivatarban sárosan, piszkosan, bőrig ázva, az erdő fától, bokraitól szétszaggatott ruhában, 39

fokos lázzal értek Budapestre, majd onnan tovább Tatára. A tanév végén hazatérő fiút letartóztatták és fogságba vetették, hogy más szülőkkel együtt Páldiékát is elriasz-
szak gyermekeik anyaországi iskoláztatásától, ők azonban egyik fiukat és lányukat a
következő tanév elején is átszöktették a határon. Páldi Vilmos két évig fizetés nélkül
tanított a nyitrai iskolában, majd felszólították, hogy kérje önkéntes nyugdíjazását
– megromlott egészségi állapotára hivatkozva –, ellenkező esetben ellátását drasztika-
nusan csökkentik. Orvosi vizsgálat nélkül, egy hónap alatt nyugdíjazták, 44 évesen
teljesen munkaképtelennek nyilvánították, noha egész életében néhány meghűlés ki-
vételével soha nem volt beteg. De ekkor sem adta fel! 1925 végén a vágsellyei katolika-
kus gyülekezet kántorának választotta, s ő elhatározta, hogy a magyar nemzethűséget
új helyén és feladatkörében is szolgálni fogja. Magyar énekkart szervezett, a Cecília
kórust, melynek működése – vallási közösség révén – hosszabb időn át biztosított-
nak látszott. Munkássága révén Vágsellyén három év alatt új orgonát és új karzatot
építettek. A kórus művészi igényességgel magyar énekeket énekelt. Ismertségüket és
népszerűségüket jól érzékelteti, hogy a kórus által előadott magyar dalokat, dalla-
mokat énekelték egyre többször az emberek családi rendezvényeken és az utcákon
is. Páldi Vilmos tizennégy éves kántori működése nyomán több száz magyar dalt és
éneket tanultak meg a vágsellyeiek. 1933-ban már a szlovák kormánylap írt a Cecília
kórusról és vezetőjéről, akit államfelforgatással vádoltak meg. Páldi akkor is megvédte
magát és az ügyet. 1937-ben házkutatás során lefoglalták az összes magyar kottáját,
magyar könyveit elkobozták és megsemmisítették, majd 1938-ban újabb házkutatást
kelltt elszenvednie. Mindezek ellenére 1938-tól megkérdőjelezhetetlenül és lelkesen
készült a Felvidék anyaországához való visszatérésére: a kórus a *Magyar hiszekegyet*, a
*Himnusz*t és a *Szózatot* tanulta, gyakorolta. Naplója 1938. november 2-i bejegyzése
felemelő, katartikus. Csoda és mindenért elégtétel volt számára, hogy november 10-
én a vágsellyei templomban együtt énekelhették a *Hiszek egy Istenben*t.

Fekete Andor marosvásárhelyi ügyvéd élete és egzisztenciája is kettétört a ro-
mánok 1918-as bevonulásával. Az új román hatalom szinte azonnal hűségesküre
kötelezte az állami alkalmazottakat. Fekete Andor a legtöbb marosvásárhelyi ügy-
véddel együtt megtagadta az eskü letételét, és tiltakoztak az ügyvédi kamara román
hatóságoknak való átadása ellen. Fekete Andor, aki a marosvásárhelyi társadalmi és
kulturális élet meghatározó személyisége volt, vezetője lett a tiltakozóknak. Másnap
éjszaka álszakállt viselő, esőkabátos férfiak csengettek a lakásán, majd lovaskocsiba
kényszerítették, gumilepedőt dobtak a fejére és fojtogatni kezdték. Minden erejét
megfeszítve sikerült kiugrania a rohanó kocsiból; a gyilkossági kísérlet így megghiú-
sult. Ezt követően izgatás és a hűségeskü megtagadása vádjával letartóztatták. Később
többször is, noha ő „mindig a magyarságnak törvényileg és nemzetközileg biztosított
jogaihoz ragaszkodó állásponton” volt, ami „pedig nem ütközik törvénybe” (348.).

Plasztikus az a kolozsvári kép is, amikor a sétatéren levegőző és játszadozó két éves
kislányt, Bizony Ilonát, pesztonkájával együtt a katonai parancsnokságra kíséri egy
oláh katona, mert a kislány éppen fehér ruhában, piros mellényben, egy zöld ággal a
kezében „renitenskedik”. Ő a „tüntető, lázadó, rebellis magyar” (353.).

Íme néhány felvillantás a kötetben helyet kapott kilenc naplórészletből, tíz visszaemlékezés-töredékből és számos levélből. Csak néhány a trianoni arcok közül.

A forrásgyűjteményt barcasági csángók történetei zárják, utolsóként egy barca-újfalui hat elemit végzett parasztember, Jámbor János versei, aki saját élettörténete mellett a falu és az evangélikus gyülekezet rímekbe szedett krónikáját is megírta – nagy bölcsességekkel és erkölcsi alapvetésekkel teletűzdelve. Versei belső készletéből születtek, nem megrendelésre, nem önös célokból, hanem az utókor okulására; a történetírás célját és lényegét paraszti bölcsességgel és egyszerűséggel ragadta meg: „Mert még a síromban sem tudnék pihenni / Ha nem tudnám nektek tudtotokra adni. / Azért leírom az utókor részére, / Hogy aki olvassa, okuljon belőle.” (449.)

A *Trianon arcai* forrásgyűjtemény szerkesztőinek is ez lehetett a célja: olvassuk, ismerjük meg a múlt mikroszintű történeteit, és gondolkodjunk a magunkén, esetleg a következő generációkén is úgy, hogy okulunk, tanulunk az előtünk járóktól.

DR. SZATHMÁRY Béla:

*Református egyházjog, A Magyarországi
Református Egyház szervezete és működése,
Sárospatak, Hernád Kiadó, 2020*

Rácsokné
Fügedi Zsófia

JOGINTÉZMÉNYEK BEN KIFEJEZETT HIT

A szerző személye mindannyiunk előtt ismert, hiszen termékeny íróként, aktív oktatóként az egyházjog tudományos művelése mellett annak gyakorlati részében is évek óta helytáll egyházi bíróként. Közel ötven év szünetet tört meg az egyházjog tudományában, munkássága hiánypótló, elméleti és gyakorlati megalapozottságú.

Milyen nézőpontból lehet megközelíteni egy olyan hatalmas témát, mint a református egyházjog? Szathmáry professzor az előszóban maga ad választ: „az egyházjogot a látható, jogi szervezetségi formát öltő szervezetre koncentráltan vizsgálom”. Fontos megjegyezni, hogy még egy szűrőt alkalmaz a szerző, még hozzá a hatékonyság ismervét. Hangsúlyozza a komplex ismeretek fontosságát, hiszen a megfelelő működés teológiai, jogi és szervezéstudományi ismereteket is követel. Ennek tükrében könyve mély és átfogó ismereteket tartalmaz az egyházjog alapfogalmai, történeti áttekintés, a Magyarországi Református Egyház alkotmánya, az egyház szervezeti felépítése, a lelkészek jogállása, az egyház tisztségviselőinek választása, az egyházi törvénykezés fejezetcímek alá rendezve. A teológiai megalapozástól kezdve a katolikus, lutheri, kálvini megközelítéseket bemutatva, a társadalmi, történelmi, világpolitikai háttér felvázolásán keresztül jut el a magyarországi református egyházjog releváns fogalmainak, jogintézményeinek meghatározásához. Megvilágítja a fogalom tartalmi elemeinek formálódását, kialakulását, esetlegesen specifikusan hazai jelentésárnyalatát. Megadja továbbá azt a szükséges jogi keretet, amely nélkül jogszabályról, egyház által alkotott jogról

sem lehetséges beszélni. A jogszabály érvényessége, hatálya, kihirdetése, forrásai, a jogértelmezés fajtái megkerülhetetlen fogalmak.

A szerző érdeme, hogy nemcsak feltárja a jelenleg hatályos szabályozás anomáliáit, hanem megoldási javaslatokat is kínál. Vegyük például az egyháztagság kapcsán azt a hiányosságot, hogy a törvény nem egyértelműsíti, milyen aktust takar az a fordulat, hogy „magát reformátusnak vallja” (1994. évi II. törvény a Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és kormányzatáról 22. § [1] bekezdés). Az egyháztagság és az egyházközségi tagság nem azonos fogalmak, célszerű lenne az egyháztagságot egyházközségi nyilvántartásba vételhez kötni, továbbá átgondolni az egyháztagsági fokozatokat. A törvény szövege alapján megkülönböztethető ugyanis teljes jogú, választójoggal rendelkező teljes jogú és nem teljes jogú egyháztag. Ez utóbbi, tehát a magát alaki kötöttségek nélkül reformátusnak valló, de nem konfirmált egyháztag úrvacsorai közösségben való részvételi kötelezettsége kérdéses. Amennyiben az egyháztagság meghatározása a már említett egyházközségi nyilvántartásba vételt és konfirmációs fogadalmat tartalmazná, úgy a jogi és nem jogi aggályok megszűnnének.

Hasonlóan tanulságos levezetés olvasható *A lelkészek szolgálatáról és jogállásáról szóló 2013. évi. I. törvény* által bevezetett „egyházi jogviszony” és „egyházi szolgálati jogviszony” fogalmak kapcsán. Az egyházi jogviszony a tágabb kategória, amely a törzskönyvi nyilvántartásba vétellel kezdődik. Egyházi szolgálati viszony pedig akkor keletkezik, ha az egyházi törvények szerinti formában (választás, kirendelés, kinevezés, megbízás) létrejön egy sajátos egyházi jogviszony. Egyházi jogviszony nélkül tulajdonképpen nem is jöhet létre a szolgálati jogviszony, ugyanakkor az egyházi jogviszony létezik a szolgálati viszony nélkül. Ezt a két elkülöníthető kategóriát mossa össze, teszi követhetetlenné a lelkészi jelleg fogalmának bevezetése, amely szerint a felszentelést követően a lelkész lelkészi jellegűnek minősül addig, ameddig a 89.§ (1) bekezdésében meghatározott feltételek valamelyike be nem következik, vagy a lelkészi jelleg hatályban tartására előírt intézkedéseket el nem mulasztja. Ezzel kapcsolatosan jegyzi meg a szerző többek között azt, hogy a lelkész lemondással csak a szolgálati viszonyát szüntetheti meg, illetve ha lelkészi jogviszony lemondással nem szüntethető meg, akkor a lelkészi jelleg megszüntető ok tulajdonképpen be sem következhet.

A gondolkodásra, újragondolásra serkentő mivolta mellett a könyv remek gyakorlati útmutató, illetve egyfajta törvényt magyarázat, kommentár is. A gyakorló lelkész könnyen felfrissítheti, illetve aktualizálhatja tudását. Teológus hallgatók időnként úgy érzik, hogy amiben szerepel a jog kifejezés, az már túlmutat egy olyan határon, ahová nem jó merészkedni. Ez a könyv jól mutatja, hogy bár a határvonal létezik teológia és jog között, azonban az nem mindig olyan éles, mint amilyennek tűnik, vallva azt Kosutány Ignácczal együtt, hogy az egyház jog „jogintézményekben kifejezett hit” (20.). Elengedhetetlen a biblikus, hitelveken nyugvó alap, e nélkül nincs egyház jog. Azonban az is igaz, hogy a jogi logikát, a jog következetes érvrendszerét is alkalmaznia kell. A *Református egyház jog* teológusok és jogászok számára egyaránt alapos ismereteket nyújtó, élvezetes olvasmány.

Maarten J. AALDERS – PUSZTAI Gábor –
 RÉTHELYI Orsolya (szerk.):
*A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország,
 Hollandia és Belgium között az első
 világháború után,*
 Budapest, L'Harmattan, 2020, 208 oldal,
 ISBN 978 963 414 584 4

Szűcs Maja

ÉLŐ HÍD

Száz évvel ezelőtt, 1920. február 8-án indult az első gyermekvonat Hollandiába, amely 600 lesoványodott magyar gyermeket szállított holland családokhoz, megerősödni. A 600 kiválasztott gyermeket még több mint 60.000 követte Hollandián kívül többek között Belgiumba, Svájcba és Angliába.

Ennek a nagyszabású segélyakciónak állít emléket *A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után* című kötet, mely az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének, a Kampeni Teológiai Egyetemnek (Theologische Universiteit Kampen – Neo-Calvinism Research Institute) valamint a Leuveni Egyetem Vallási, Kulturális, Társadalomtudományi Dokumentációs és Kutatóközpontjának (KADOC) kutatóiból álló *Migráció, kultúra és identitás* nemzetközi kutatócsoport tagjainak közös munkája.

A kötet megjelenését a 2018 novemberében, az ELTE Néderlandisztika Tanszékén megrendezésre került *Migráció, irodalom és identitás: A gyermekvonatok Magyarország, Hollandia és Flandria között a huszadik század első felében (Migratie, literatuur en identiteit: De kindertreinen tussen Hongarije, Nederland en Vlaanderen in de eerste helft van de 20ste eeuw)* című konferencia előzte meg, mely a kutatócsoport első közös rendezvényeként nem kisebb célt tűzött ki a csoport elé, mint egy közös fórum megteremtését a témával foglalkozó magyar, holland és belga szakértők számára.

A résztvevők mindemellett megfogalmazták, hogy a legfrissebb kutatási eredményeket egy szélesebb közönség számára is elérhetővé kívánják tenni. Erre jelent kiváló alkalmat e kötet megjelenése, melynek tíz tanulmányát az alábbiakban ismertetjük.

A kötet *Száz évvel ezelőtt. Nemzetközi megvilágításban a Magyarországot, Hollandiát és Belgiumot összekötő gyermekvonatokról* című bevezető tanulmányában Maarten J. Aalders, Pusztai Gábor és Réthelyi Orsolya összegzi, milyen politikai és társadalmi helyzet szolgált keretül az 1920 és 1930 közt lezajló gyermeksegítő utaknak, miben rejlik a *Migráció, kultúra és identitás* kutatócsoport munkájának újdonsága, s a csoport milyen alapokra építkezve próbálja feltárni a magyarokat, hollandokat és belgákat összekötő „közös örökséget”.

Maarten J. Aalders holland református lelkész, egyháztörténész, a holland–magyar protestáns kapcsolatok két világháború közti időszakának kutatója *Magyarország barátai. Henriëtte Kuypers (1870–1933) és Jan Clinge Fledderus (1870–1946)* című cikkében Henriëtte Kuypers, Abraham Kuypers holland miniszterelnök lányának és Jan Clinge Fledderus budapesti holland főkonzulnak, a holland gyermekakció két kulcsfigurájának életútját mutatja be. Az életrajzi ismertetőn felül megdudhatjuk, hogy e két fontos személy hogyan került kapcsolatba Magyarországgal, és milyen érzések fűzték őket a háború által meggyötört országhoz, valamint hogy milyen módon indították el az éhező magyar gyerekek megsegítésére szervezett akciót.

Aalders *A Hollandiába tartó gyermekvonatok (1919–1930)* című tanulmánya a holland Központi Bizottság a Rászoruló Magyar Gyermekéért és részben a Római Katolikus Bizottság szemszögéből mutatja be a küldő és fogadó családok toborzásának mikéntjét, a vallás szerepét, a nyelvi akadályok sikeres leküzdésének, valamint a kulturális és nyelvi kapcsolatok fenntartásának módját. Mindemellett információval szolgál a gyermekakciót követő „gyermekvonat-turizmusról”, a fogadó szülők magyarországi útjairól, illetve az akció megszüntetésének lehetséges okairól is. A tanulmányt a segélyakció értékelése zárja.

Hajtó Vera társadalomtörténész *A belgák és a magyar gyermekek. Gyermekmentő akciók (1923–1927)* című munkájában arra keresi a választ, hogyan és miért kapcsolódott be Belgium a magyar gyermekek segítő programba. Kik és hogyan szervezték meg a gyermekek kiutazását, milyen társadalmi és politikai légkör járult hozzá az akció sikeréhez, s mik voltak annak fő jellemzői? Az elemzést és bemutatást a programban részt vevő „kis magyarok” visszaemlékezései teszik érzékletesebbé.

Réthelyi Orsolya néderlandista és történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néderlandisztika Tanszékének vezetője *Az új rokonság. A gyermekvonatok a kora '20-as évek magyar kultúrájában* című tanulmányban 1920–1925 közötti újságcikkek, rendezvények, versek, írások, képi és tárgyi források vizsgálatával, a bennük használt képek és metaforák elemzésével próbálja feltárni a holland és magyar nép közt kezdődő új rokonságérzetet, amelyet a gyermekek kiutazása által generált érzelmi és kulturális közeledés szült, s mely napjainkban, többek között a gyermekvonatokról szóló kutatásoknak köszönhetően, újjászületőben van.

A belga író, Rudi Hermans (1953) négy irodalmi önéletrajzi kisregényében magyar származású édesanyjának Belgiumba kerülését s gyermekeire átörökített traumáit dolgozta fel. Gera Judit, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzor emeritusa *Postmemory és kulturális emlékezet mint a tények és a fikció kötőelemei Rudi Hermans műveiben* című tanulmányában ezeken a kisregényeken keresztül elemzi a nyaraltatási akció témáját. Kutatása tágabb értelemben kiterjed a történelmi tények irodalomra tett hatására, s az önéletrajz szépirodalmi reprezentációjának jelenségére is.

Bozzay Réka, a Debreceni Egyetem Néderlandisztika tanszékének adjunktusa *A gyermekmentő akció debreceni díszdoktorai 1925-ben* című tanulmányában Carl Irlet (1879–1953) berni lelkész és Willem Carel Adrien van Vredenburg (1866–1948) holland báró, a svájci és a holland gyermeküdtetés két kiemelkedő alakjának díszdoktorrá avatását tárja fel. Az életrajzi ismertetőn felül körbejárja, hogyan és miként került sor a honoris causa doktori címek átadására, s maradt-e a későbbiekben kapcsolat a kitüntetettek és Debrecen egyeteme között.

Nagy Roland, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néderlandisztika Tanszékének adjunktusa *Szavakat a tettek mellé! A holland-magyar kapcsolatok néhány nyelvészeti vonatkozása a gyermekmentő akciók idejéből* című munkájában azt vizsgálja, hogy a magyarokat érintő és a holland sajtóban is megjelenő történelmi események milyen hatással voltak a holland szókincsre, azon belül is a Magyarországot és a magyarokat a semlegetől eltérően jelölő „Hongarijen”, valamint „Magyaar” alakok és azok származékainak használatára, konnotatív jelentésükre. Nagy Roland kutatásához mind kvalitatív, mind kvantitatív eszközöket is felhasznált.

Pusztai Gábor, a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének tanszékvezető docense a *Gyermekmentő akciók a második világháború után Magyarországon* című tanulmányban a II. világháborút követő gyermeküdtetési akciókkal foglalkozik. A többek között svájci, francia, dán és holland kezdeményezések ismertetése mellett azt elemzi, hogy ezeket az akciókat hogyan használták fel a magyar baloldali és konzervatív pártok a politikai küzdelemben, valamint hogy a Magyar Kommunista Párt a hatalom megszerzésével párhuzamosan hogyan lehetetlenítette el a gyermekvonat-akciókat, politikai ellenfeleit és az egyházakat.

Roeland Hermans, a Leuveni Egyetem Vallási, Kulturális, Társadalomtudományi Dokumentációs és Kutatási Központjának (KADOC) munkatársa a kötet *Közös múltunk, közös örökségünk. A belga-magyar gyermekakciók* című záró cikkében azt fejtegeti, hogyan merülhettek feledésbe a belga gyermekvonatok a korabeli hatalmas érdeklődés és siker ellenére. Tanulmányában rámutat, hogyan lehet újra felfedezni a két országot összekötő jótekonysági akciókat, „közös örökségünket,” s előrevetíti, hogy *A „kis magyarok”. Belga-magyar gyermekmentő akciók* című kiállítás példáját és tapasztalatait alapul véve hogyan indulhat el a két ország „közös történelmének” feltárása, értelmezése és megértése.

Erdély, Magyarberkesz, a falu látképe, jobbra a református templom. 1929.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 75835

HOPPÁL Mihály és D. MOLNÁR István (szerk.):
Egy gimnáziumi osztály, Sárospatak, 1956–1960 – A találkozó etnográfija,
 Budapest, 2019

Szentimrei Márk

AZ ISKOLAPAD ÖRÖKSÉGÉVEL AZ ISKOLÁN KÍVÜLI VILÁGBAN

Évezredek óta kedvelt tevékenysége az emberiség egy maroknyi részének a múlt megörökítése az utókor számára. Levelek, visszaemlékezések, tényfeltáró kutatások letisztultnak vélt következtetései, összefoglaló munkák és még rengeteg más műfaj – stílus – állt és áll rendelkezésére mindazoknak, akik úgy döntenek, hogy a múlt egy kisebb vagy nagyobb szeletét próbálják megörökíteni maguk és mások számára.

Ebben a szövevényes és roppant gazdag munkafolyamatban mindig is érdekes vállalkozásnak bizonyult, amikor egy közösség próbálta összegezni a saját történetét. Amikor egy jól körülhatárolható csoport majdnem minden tagja történeti és irodalmi nyomot hagyott azzal kapcsolatban, amit ők maguk együtt éltek meg adott időszakban és adott helyen. Egy ilyesfajta kísérletnek az írott anyagát tarthatja az olvasó a kezében akkor, amikor a Hoppál Mihály és D. Molnár István szerkesztésében megjelent *Egy gimnáziumi osztály, Sárospatak, 1956–1960* címet viselő könyvhöz hozzájut. A két szerkesztő neve már önmagában véve garancia, hogy színvonalas és magával ragadó gondolatok sora követi egymást.

A könyv körülbelül két tucat fiúnak – majd férfinak és családjának – az élettörténetébe enged némi bepillantást, akik egy és ugyanazon osztályba jártak négy – vagy kevesebb – éven keresztül mint sárospataki diákok. A könyv konkrét műfaja etnográfiai leírás; személyes emlékeket idéz fel úgy, hogy alapvetően az adatközlő személyisége helyeződik előtérbe.

A história 1960 májusában veszi kezdetét, az utolsó fizikaórán, ahol Urbán Barnabás tanár a végzős osztály minden egyes tagját megkérdezi, hogy ki hová jelentkezett, és hogyan

képzeli el a jövőjét, majd a negyedikes fiúk külön-külön válaszbba öntik gondolataikat, terveiket. Erről az óráról hangfelvétel készül. Amikor a hatvan esztendővel ezelőtti beszélgetést olvassuk, akkor egy olyan világ tárul elénk, amely világ már megszűnt létezni – nem csak Sárospatakon. Urbán Barna méltósággteljesen, a tanári szerepből egy pillanatra sem kizökkenve, mégis személyes közvetlenséggel, felelősségteljes őszinteséggel kérdez, majd a diákok válaszát ugyanígy nyugtázza. Tanár és diák, mester és tanítvány cserélnek gondolatokat egymással, és micsoda stílusban! Aztán az is magával ragadó, hogy a diákok mennyire reálsan állnak arccal a jövő felé: képességeiknek megfelelően igyekeztek egyetemet, főiskolát választani, de teljes természetességgel készülnek fel arra is, hogy ha nem sikerül a felvételi, akkor egy-két évig kétkezi munkát végeznek majd – többük esetében így is lett. 1960-ban, az ország egyik legjobb iskolájának érettségi előtt álló diákjai nem ijednek meg a fizikai munka lehetőségétől sem, mert hát az életnek mennie kell tovább akkor is, ha...

A következő fejezetre lapozva hirtelen 25 esztendőt ugrunk előre az időben, és máris 1985 augusztusának érettségi találkozásánál találjuk magunkat. A diákokból felnőttek lettek. Már mindegyikőjük elkezdte járni a maga útját, sőt egy bizonyos távot meg is tettek ezeken az életutakon. Vannak, akik tékozlói fiúi irányt vettek, míg mások gördülékenyebben haladtak abba az irányba, amelyet negyed századdal korábban megálmodtak maguknak. Magával ragadó olvasni a lejegyzett beszélgetésben, hogy ki hogyan értékelte a Patakon eltöltött éveket. 25 év távlatából a legtöbben már azt is látják Patakából, amit 17-18 évesen még nem vettek észre.

1990. Noha a következő érettségi találkozóig csak öt év telt el, ez már mégis egy egészen másik világ: a beszélgetésekben rengeteg szó esik a politikáról, a rendszer-váltásról, az ország helyzetéről, lehetséges jövőjéről. Amennyire kivehető, a hangulat inkább nyomasztó, mintsem reménnyel teljes. Egy csepp a tengerből, minden benne van az itt elhangzottakban, amit egykor az ország átélt.

Ezt követi a könyvben néhány életút-beszámoló, amelyekben egy-egy volt diák a padtól az érett felnőtt létig bejárt évtizedekről mesél – zömmel figyelembe véve az interjú során használt megadott kérdéseket. Az olvasó ilyenkor néhány pillanatra bezárja a könyvet, hogy a fedőlapon lévő, 1957 tavaszán készült osztályképen pihentesse meg tekintetét és gondolatait. Ezen a képen egy sor fiú áll a széphalmi Kazinczy Mauzóleum előtt akkori osztályfőnökükkel. Tizenéves fiatalok, akik akkor még mit sem sejtettek azzal kapcsolatban, hogy mi lesz velük. Aztán újra kinyitjuk a könyvet, és a szemünk elé tárul a valóság.

Ennek a kötetnek az olvasása közben az a legszebb, hogy miközben az olvasó a számára teljesen idegen emberek múltjában elmélyed, aközben elkezd magában a saját élettörténetét feleleveníteni. Visszaemlékszik az egykori iskolástársakra, tanárookra, diákkori álmokra és szerelmekre, és megpróbálja levonni a nagy következtetést: mi lett belőlem, mi lett belőlünk. Jómagam is így tettem, sőt még a régi gimnazista éveimet megörökítő fényképeket is előkerestem. Végigpásztáztam osztályképünkön az ismerős arcokat, és egyszerűen szinte minden az eszembe jutott. Minden, ami akkor és azóta történt.

Talán érdemes lenne minden középiskolás osztálynak, illetve egyetemi évfolyamnak belevágnia egy ilyen munkába, hogy szubjektív módon az utókorra hagyományozzák saját múltjukban megélt történeteiket. Gyanítom, hogy visszaemlékezéseik legalább olyan értékű történeti forrással bírnának majd, mint a hivatalos krónikások által ránk hagyott vélt vagy valós igazság.

Románia, Erdély, Dés, református templom. 1940.
Forrás: Fortepan. K.sz.: 76939

Kertiné
Rózsa Anikó

VALÓSÁG, FIKCIÓ ÉS TORZÍTÁS A KÉT PÁPA (2019) CÍMŰ FILMBEN*

* Szemináriumi dolgozat a 2019/2020. tanév tavaszi szemeszterében meghirdetett ugyanilyen című szabadon választható kurzushoz.

A film tartalmáról

A film Assisi Szent Ferencről szóló történettel kezdődik, amelyet egy narrátor olvas fel. Ennek a történetnek csúcspontja, amikor Jézus elhívja Assisi Ferencet: „Építsd újra az egyházamat!” Ez nyilvánvaló utalás Ferenc pápa elhívásának isteni voltára, ugyanakkor megbízatásának egyértelmű kijelölése is. Eközben argentin szegénynegyedeket látunk, ahol gyerekek játszanak.

A következő jelenet: II. János Pál pápa meghalt, a püspökök a pápaválasztásra gyülekeznek. Bergoglio bíboros a mosdóban ABBA-t fütyörészik. Ez rögtön egy olyan momentum, amely közel hozza a nézőkhöz a rendkívül ünnepélyes, piros-fehérbe öltözött egyházi méltóságokat. Behallgathatunk a bíborosok beszélgetéseibe, amelyekből megtudjuk, hogy Ratzinger a konzervatív, míg Bergoglio a reform irányzatot képviseli. Már ekkor többen Ratzingert tekintették II. János Pál utódjának. A választási ceremóniába is betekintést nyerhetünk: hallhatjuk a püspökök imáját, mielőtt bedobják szavazataikat a gyűjtődobozba, láthatjuk, ahogy piros cénára fűzik a szavazócédulákat, és tanúi lehetünk, hogyan száll fel a fekete, majd a fehér füst a Sixtus-kápolna kéményéből. A pápaválasztást Ratzinger nyeri, aki XVI. Benedek néven lesz pápa, de már ezen a választáson Bergoglio bíboros is kap negyven szavazatot. Bergoglio visszatér Argentínába, egy plébánián szándékozik dolgozni, le akar mondani bíborosi rangjáról és érseki hivataláról.

A következő jelenet Argentínában játszódik. Bergoglio közvetlen stílusban egy utcai áruossal évődik, majd visszaindul a Vatikánba, hogy lemondó levelét aláírassa a pápával. Ezzel egyidőben a pápa épp meghívót küld számára.

A film innentől a két pápa találkozásjáról szól. A történet fikció: Bergoglio bíboros és Benedek pápa nem találkoztak 2012-ben.¹

Először a pápa Castel Gandolfo-i nyári rezidenciáján, majd a Vatikánban látjuk XVI. Benedek pápát és Bergoglio bíborost. A pápa nem fogadja el a bíboros lemondását. A sodró lendületű akciófilmekhez szokott elménknek fel sem tűnik, hogy hosszú ideje két lassan mozgó, hajlott korú embert látunk a képernyőn, mert teljesen leköti figyelmünket a két magas egyházi tisztséget betöltő, kétséget kizáróan hívő ember eltérő temperamentumából, eltérő kegyességéből adódó vita: gyors pengeváltásaik, frappáns érveléseik, élcelődő megjegyzéseik, itt-ott megcsillanó humoruk. Szinte észrevétlenül vezetnek át a párbeszéd meggyőző beszégetésbe. Ezek az érzelmi hullámzások tartják fenn a feszültséget, ami csak fokozódik, amikor XVI. Benedek megosztja Bergoglióval lemondási szándékát. Itt egy pillanatra fellángol az olasz származású bíboros heves temperamentuma, ahogy tiltakozik, hogy aztán egy másik helyszínen – a Vatikánban – egy még bensőségesebb formában, kölcsönös gyónásban, bűnvallásban folytatódjon a párbeszéd. Mivel a valóságban sohasem történt meg a találkozó, Bergoglio bíboros nem ellenezhette Benedek pápa lemondását.

Bergoglio szerepének bemutatása az argentin katonai junta uralma idején hitelesnek tűnik. Córdobai „száműzetése” is igaz.

A régmúlt idők, bukások, tévedések, a lelki megújulás és megbékélés felelevenítése után kicsit gyorsabban haladnak az események. Bergoglio visszautazik Argentínába, a pápa bejelenti lemondását, majd újra a pápaválasztás eseményeit látjuk. Nem meglepő, hogy Bergoglio lesz az új pápa, és már nem esik le az állunk, csak elmosolyodunk, amikor „nincs több farsang” megjegyzéssel udvariasan, de határozottan visszautasítja az ünnepi viseletet, amikor hagyomány szerint bemutatják a Szent Péter téren.

Ezután néhány jelenet következik Ferenc pápa utazásaiból, és néhány hitvallás-szerű gondolat beszédeiből, eredeti dokumentumfilm-részletek bevágásával. Végül egy rövid időre láthatjuk a két pápát, majd közös focimeccs nézéssel zárul a film: Argentína–Németország vébédöntőt néznek. Szinte hihetetlen, de igaz, hogy a két pápa szülőhazájának csapatai játszották a döntőt a futball-világbajnokságon, de az, hogy együtt nézték volna, ismét csak fikció.

A Fernando Meirelles rendezte angol–olasz–argentín–amerikai film témaválasztásánál fogva nyilvánvalóan rétegfilm. Számos valós elemet tartalmaz, sőt néhány dokumentumfilm-részletet is (az argentin junta műveletei, a pápa utazásai), összességében mégis egy nagyjátékfilm, amely sok helyen alárendeli a történeti hűséget a szórakoztatásnak és a figyelemfelkeltésnek.

A két főszereplőről

A két főszereplő, Sir Anthony Hopkins és Jonathan Pryce kitűnően alakítja az eltérő

¹ KORONKAI Zoltán SJ: Igazságot Benedeknek! Magyar jezsuita *A két pápa* című film torzításairól és a valóságról, *valaszonline.hu*, 2020. 01. 06. URL: <https://www.valaszonline.hu/2020/01/16/ket-pa-pa-ferenc-benedek-film-valosag-koronkai/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

kultúrájú, eltérő mentalitású, de mélyen hívő, saját szolgálatában elkötelezett két idős embert, katolikus papot, egyházi vezetőt.

A film kerettörténete, a két pápa találkozása – amint korábban már említettem – fikció, Benedek pápa és Bergoglio bíboros nem találkoztak 2012-ben, így a filmen végigvonuló viták és párbeszédék is kitalált jelenetek, inkább a katolikus egyházon belüli nézeteltéréseket, sőt néhol talán az egyház felé megfogalmazott külső kritikát tükrözik, mintsem a két pápa személyes konfliktusát.

A film dramaturgiája két hasonlóan mély hitű, de teljesen eltérő személyiségű ember találkozására, temperamentumuknak, eltérő kegyességüknek kisarkítására, az ebből adódó konfliktusoknak bemutatására épül – hol humorosan, hol mély érzelmek ábrázolásával. A latinos nyitottság, közvetlenség és a német tartózkodó magatartás sztereotípiájára is épül a két főszereplő filmben megformált személyisége. Különösen Bergoglio esetén igyekszik hangsúlyozni a humorát, és azt, hogy mennyire a mai világban él. Ilyen jelenetek például, amikor ABBA-t dúdol a mosdóban, ahogy évődik a bélyegárussal, vagy ahogy megszólítja a kertészt a Vatikánban, és pillanatok alatt talál közös témát vele. Az, hogy szereti a focit, hogy állítólag rendszeresen tangózik, hogy busszal megy a pápai találkozóra, olyan szokások, amelyek közelebb hozhatják a hétköznapi emberekhez a klérus tagjait. Egy kicsit reklám is ez a katolikus papságnak, az egyháznak.

Ezzel szemben a konzervatív, mára anakronisztikusnak tűnő egyházat Benedek testesíti meg a filmben. (Ennek valóságtartalmára később kitérek) Erre utal például a pápa hosszas, hagyományos, ceremoniális öltözködése, aki bíborosaitól is elvárja, hogy bíborosi ruhában jelenjenek meg előtte. Egyre csak az egyház állandóságát hajtogatja érvként Bergoglio újítási, változtatási elképzeléseivel szemben.

Ráadásul itt van egy teológiai csúsztatás is. A film készítői összemoszák az egyház változtathatatlanágát Isten változatlanágával. Nem tudom elképzelni, hogy egy pap – jelen esetben Bergoglio – ilyet mondana, hogy Isten változik. A forma változik – vagy annak kellene változnia – a tartalom örök és szent.

A konzervatív és liberális nézetek ütköztetésének egy másik példája a falak szerepéről folytatott beszélgetésük. Bergoglio szerint le kell bontani a falakat, míg Benedek pápa szerint a falak azért, hogy kijelöljék a határokat, biztonságot adnak az embereknek. Nevelépszichológiából tudjuk, hogy valóban biztonságot jelent a gyereknek a határok kijelölése, s bár ugyanerről beszél Benedek pápa is az egyház összefüggésében, ebben a jelentben mégis a konzervativizmust hangsúlyozza ez a teória.

Bergoglio folyamatosan, szinte mindenben – a maximális tisztelet megadása mellett – ellentmond Benedeknek. A nézeteknek ez a folyamatos ütköztetése viszi előre a filmet, ez tartja fenn a nézők érdeklődését.

A katolikus egyház előtt álló kérdések a két főszereplő párbeszédében

A két katolikus vezető találkozásain az egyházat feszítő szinte valamennyi kérdés legalább említés szintjén szóba kerül. Üresek a templomok, csökken a hívek száma. Égető kérdés például a válaszok engedélyezése (a katolikus egyházban a házasság szentség), a

születésszabályozás. Kell-e latinul misézni? Ministrálhatnak-e lányok? Szükséges-e a papoknak a cölibátus? Nem kerülheti ki a film a pedofiliabotrányokkal kapcsolatos kérdéseket sem, hiszen súlyos etikai és büntetőjogi vonatkozásuk van, óriási a sajtó-érdeklődés, nagyon sok hívőt és nem hívőt is foglalkoztat a téma. Itt Benedek pápa kimondatlanul is mintha az eltussolás mellett foglalna állást, miközben Bergoglio hevesen amellett érvel, hogy nem elég, amit az egyház tesz, hiszen a gyónás nem segít az áldozatokon, a bűnt kezelni kell, a megbocsátás nem elég.

Koronkai Zoltán jezsuita szerzetes *Igazságot Benedeknek!* című írásában határozottan tagadja ezt a felállást: „Visszaélési ügyekben a zéró toleranciát Benedek pápa hirdette meg, és személyesen is találkozott sok áldozattal. Soha annyi papot nem mentettek fel még hivatalából visszaélési okok miatt, mint az ő idején (több, mint 400 főt).”² Bár azt ő is elismeri, hogy nem tudunk semmit arról, hogy Ratzingernek, még bíborosként, milyen ismerete vagy felelőssége volt ezekben az ügyekben a botrány kirobbanása előtt. Koronkai torzításnak tartja úgy ábrázolni Benedeket, mint a visszaélések eltussolásának jelképét. Hivatkozik olyan egyházi méltóságokra is, akik szerint torz karikatúra Benedekről azt állítani, hogy zárt gondolkodású, a hagyományokhoz görcsösen ragaszkodó, merev egyházvezető lenne. Véleménye szerint az egyházfő egyáltalán nem a változatlanság prófétája.

Megfelel a valóságnak XVI. Benedek pápának a cölibátussal kapcsolatos – film-ben bemutatott – álláspontja is. *Bár* Bergogliót liberális reformernek állítja be a film, ebben a kérdésben ez nem helytálló. Saját szavaival élve: a cölibátust ajándéknak tekintette; s bár éppen az utóbbi hónapokban sokan várták tőle, hogy a világ távoli helyein, ahol nagy a paphiány, mint például a csendes-óceáni szigeteken, engedélyezi házasságok felszentelését,³ végül nem így történt.⁴ A választható cölibátust pedig teljesen elvetette.

Nagyon érdekes az a jelenet, amelyben Bergoglio kijelenti a pápának, úgy érzi magát, mint egy ügynök, aki az egyház lelki javait árulja az embereknek. Nem akar olyan árut eladni, amelyben nem hisz. Ez még akkor is megdöbbentő, ha tudjuk, hogy ezek a beszélgetések sohasem történtek meg. Kérdés: miért kell ilyen mondatot egy pap szájába adni, aki ráadásul magas egyházi tisztséget visel? Úgy érzem, az egyház felé kívülről megfogalmazott kritikát próbálták itt a film készítői felvillantani, a nem hívő közönség tetszését is megcélözva ezzel. A megfogalmazás mindazonáltal na-

² Uo.

³ P. VÉRTESALJAI László SJ – GEDŐ Ágnes: Ferenc pápa fedélzeti sajtókonferenciája: cölibátus, abortusz, visszaélések, migránsok, *vaticannews.va*, 2019. 01. 29. URL: <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2019-01/ferenc-papa-panama-ivt-2019-sajtokonferencia.html> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.; Lásd még: Ferenc pápa a gender-elmélet ellen – a németországi „katolikusok” lázadnak, *szenkronaradio.com*, 2020. 02. 12. URL: <http://szenkronaradio.com/blog/2020/02/12/ferenc-papa-a-gender-elmélet-ellen-a-nemetorszagi-katolikusok-lazadnak/> Utolsó letöltés: 2020. 05. 13.

⁴ Lásd Ferenc pápa Querida Amazonia (Szeretett Amazónia) című levelét, GEDŐ Ágnes: Querida Amazonia: közzétették Ferenc pápa szinódus utáni apostoli buzdítását, *vaticannews.va*, 2020. 02. 12. URL: <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2020-02/querida-amazonia-ferenc-papa-szinodus-utani-buzditasa.html> Utolsó letöltés: 2020. 05.13.

gyon emlékeztet az 1980–90-es évek sikerzenekarának, a Genesisnek *Jesus, he knows me* című számára, amelyben TV-prédikátorokat parodizáltak ki. Ebben hangzik el ez a mondat: „Do you believe in God, 'cos that's what I'm selling”, ami nagyon rímel Bergoglio filmbeli kijelentésére. Erős túlzásnak tartanám a párhuzamot a kis szekták profitorientált prédikátorai és egy Bergoglio kaliberű katolikus pap között, de a nem vallásos, felszínes ismeretekkel rendelkező emberek fejében ezek könnyen összemósódhatnak. Sok nem hívő ember az egyházat a pénzszerzés egy formájának tartja. Egy erősen populáris kártyát játszanak ki ezzel a jelenettel a film készítői a nagyobb nézettségért. Nem ez a mai katolikus egyház problémája.

A filmzenéről

A film zenei anyagának megválasztása szokatlan. Ez is a mában élő egyház képét, a ma emberéhez közel álló klerikusok image-ét erősíti, és a nagyobb nézettség irányába mozdítja a filmet.

Néhány példa: a film elején a bíborosok rendkívül ünnepélyes, tiszteletet parancsoló bevonulása alatt az *Ora pro nobis* szól, amely rövid időn belül átmegegy az ABBA *Dancing Queen* slágerének instrumentális változatába. Debussy *Clair de lune*-je szól, amikor Bergoglio visszatér Ratzinger megválasztása után Argentínába, XVI. Benedeket pedig munka közben látjuk, ahogy iratokat ír alá. A szerelmi bánatot kifejező lírai dallam vajon a pápaválasztás eredménye feletti csalódásra utal?

Benedek – aki szeret zongorázni (ez igaz) – egy berlini kabarédallamot játszik Bergogliónak, de felhangzik a filmben két nagy sláger is: a *Bella ciao* és a *Besame mucho*. Az előbbi akkor, amikor váratlanul vissza kell térniük a Vatikánba, mert Benedek titkára bizalmas iratokat szivároztatott ki (ez is igaz), ezért elbocsátották, sőt börtönbe is került – *Bella ciao*, azaz *Viszlát, Kedvesem!* Utóbbi a film végén, amikor néhány kocka erejéig látjuk a két pápa találkozását: amikor Ferenc pápa meglátogatja az emeritus pápát. Számomra meglehetősen bizarr, hogy az aláfestő zene a spanyol világszláger, amelynek jelentése „*Csókolj nagyon*”. Talán az alkotók úgy voltak ezzel, mint Benedek a latinnal és a bíborosokkal: a közönségnek csak egy töredéke fogja érteni...

Koronkai Zoltán jezsuita szerzetes korábban idézett *Igazságot Benedeknek!* című írásában a torzításai ellenére is pozitívnak ítéli meg a filmet. „A két főszereplő komolyan szereti az Egyházat, sajátos szemléletmódjuknak megfelelően igyekeznek hitelesen élni. Képviselek meggyőződésüket, ugyanakkor meg tudják hallgatni a másikat. Megértés és kölcsönös tisztelet születik közöttük. Vitatkoznak, de igazi testvériség köti össze őket. Mindketten hívő emberek, akik keresik Istent”⁵ – írja.

A katolikus egyház két vezetőjéről filmet készíteni mindenképp nagy érdeklődésre számot tartó, de kényes téma. A két főszereplő briliánsan alakítja a két kiemelkedő, de egymástól teljesen különböző személyiséget. A film nem kerül meg a kényes témákat, bár amikor XVI. Benedek a pedofilbotrányokkal kapcsolatban gyón, nem

⁵ KORONKAI: i. m.

hallhatjuk, mit mond. A film összességében pozitív benyomást kelt Ferenc pápáról, hangsúlyozva közvetlenségét, a hétköznapi emberekhez közel álló szokásait, és utal liberális felfogására. Az, hogy a filmbéli Benedek pápa (Bergoglio hatására?) képes változni, megnyílni, őt is szimpatikussá teszi. A film nyilvánvalóan borotvaélen táncol azzal, hogy egyszerre igyekszik a katolikus egyháznak és a nagyközönségnek is megfelelni. *A két pápa* kritikai fogadtatása rendkívül jó volt. Mindazonáltal többször megnézve, a részletekre is odafigyelve nekem olyan érzésem volt, mintha kaptam volna egy gyönyörű virágcsokrot, amely elsőre lenyűgözött, de aztán megtaláltam a csomagolópapírban a gombostűket.

Sárospataki Füzetek

A periodika műfajai / rovatai

Szerkesztői előszó

Igei ráhangolódás (*Oktass, hogy éljek!* rovat)

Tanulmányok: az adott szám tematikusan összefüggő nagyobb lélegzetű írásai (terjedelmük egy szerzői ív, azaz 40.000 n).

Ha mód van rá, teret engedünk egy *Vita* rovatnak (terjedelme 10–12.000 n), amelyben vagy egyetlen probléma több nézőpontú és hasonló terjedelmű bemutatása történik, vagy egy vitaindító vezércikkre (terjedelme 10-12.000 n) érkező korreferátumokat (terjedelmük 8000 n) közlünk.

Közreadunk kisebb *Közleményeket* (terjedelme 20–30.000 n): cikket, konferenciabeszámolót, az SRTA aktuális hirdetéseit.

Az *Idővonal* rovatban (terjedelme 1–2000 n) emlékezni és emlékeztetni szeretnénk a pataki történelem, a protestáns iskolatörténet jeles eseményeire, személyeire és alkalmaira, ünnepeinkre.

A *Közösség* rovatban olyan tanulmányokat, illetve cikkeket közlünk, melyek szoros kapcsolatban állnak a közösségi léttel, illetve konkrétan a közösségszervezés, közösségfejlesztés témakörével és az SRTA Református közösségszervező szakon folyó képzésével.

A *Szemle* rovat (terjedelme 4–6000 n) adja közre a recenziókat.

STÍLUSLAP

Minden hivatkozást lábjegyzetben kell feltüntetni. Az idézett és hivatkozott művekre így kell hivatkozni: első előfordulásakor minden azonosító adatot és az idézett oldalszámot fel kell tüntetni lábjegyzetben, az idézett vagy hivatkozott szöveggel azonos oldalon. A továbbiakban rövid lábjegyzet használatos (lásd a 2. pontot). A bekezdéseket behúzással, nem pedig üres sor beszúráásával kell jelölni. A szöveg közbeni idegen szavakat és címeket kurzívvval kell szedni, de a szövegidézeteket *nem* szedjük dőllyel.

A szöveg stílusa/formázás

A főszövegben:

Betűtípus: Times New Roman

Betűméret: 12-es

Bekezdés: szimpla sorköz

Igazítás: Sorkizárt

A lábjegyzetben:
Betűtípus: Times New Roman
Betűméret: 10-es
Bekezdés: szimpla sorköz
Igazítás: Sorkizárt

Amennyiben az idézni kívánt szövegrész idegen nyelven van, az idézés eredeti nyelven a lábjegyzetben történik, a főszövegben a kötet nyelve (általában magyar) használatos.

Hivatkozás

1. Hivatkozás teljes lábjegyzetben

A szerzők vezetéknevét KISKAPITÁLIS betűvel jelöljük. Külföldi szerzők esetében a vezetéknevet a keresztnév előtt, vesszővel elválasztva kell feltüntetni.

Az idézett lapszámok után **nincs** semmiféle rövidítés (l., p., o., old. stb.). Ha több egymást követő lapra hivatkozunk, közéjük nagykötojelet szedünk, a lapszámokat pedig nem rövidítjük, tehát nem 973–83 szerepel, hanem 973–983. Ha több egymással nem érintkező lapszámot adunk meg, akkor ezek közt vessző áll: 33, 52, 97. Az utolsó lapszám után a címléírás lezárásaként pont áll.

A, Könyvek esetében

SZERZŐ: *Cím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: KERTÉSZ Imre: *Sorstalanság*, Budapest, Magvető, 1975.

SZERZŐ: *Cím*, FORDÍTOTTA, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: MILLER, Henry: *Baktérium*, ford. BARTOS Tibor, Budapest, Európa, 1990.

SZERZŐ: *Cím*, Kötetszám, FORDÍTOTTA, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: TOLKIEN, J. R. R.: *A Gyűrűk Ura*, 1–3. kötet, ford. GÖNCZ Árpád, Budapest, Európa, 2002.

SZERZŐ: *Cím*, *Alcím*, Kötetszám, *Kötet Címe*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: MÓRICZ Zsigmond: *Erdély*, 1. kötet, *Tündérkert*, Budapest, Európa, 1992, 349–440.

SZERZŐ: *Cím*, *Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, *Sorozat*, Évszám, Hivatkozott oldal.

Példa: HANKISS Elemér: *Egy ország arcai, Válogatott szociológiai tanulmányok 1977–2012*, Budapest, L'Harmattan, *Ars Sociologica*, 2012.

B, Gyűjteményes kötetek esetében

SZERKESZTŐ: *Cím, Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Kiadás ideje, Hivatkozott oldal.

Példa: SEPSI Enikő (szerk.): *Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem 2011-es évkönyve, Európa*, Budapest, L'Harmattan, 2012.

C, Gyűjteményes kötetekben megjelent írások esetében

SZERZŐ: *Cím*, in SZERKESZTŐ: *Cím, Alcím*, Kiadás helye, Kiadó, Évszám, Hivatkozott oldalak.

Példa: TÓTH J. Zoltán: A halálbüntetés abolíciója Európában, in SEPSI Enikő (szerk.): *Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem Évkönyve 2011-es évkönyve, Európa*, Budapest, L'Harmattan, 2012, 111–142.

D, Folyóiratok esetében

SZERZŐ: *Cím, Folyóirat neve*, Évfolyam, Évszám/Lap sorszáma, Hivatkozott oldalszám.

Példa: MIHÁLYI Gábor: Költészet és valóság, *Nagyvilág*, XXXIII. évfolyam, 1988/7, 971–973.

E, Heti- és napilapok esetében

SZERZŐ: *Cím, Lap neve*, Évfolyam, Lap száma, Évszám. Hónap. Nap., Hivatkozott oldalszám.

Példa: VÁRADI Ferenc: Hiteles példákra vágyva, *Reformátusok Lapja*, LVII. évfolyam, 35. szám, 2013. szeptember 1., 9.

SZERZŐ: *Cím, Alcím, Lap neve*, Évfolyam, Lap száma, Kiadás helye, Évszám. Hónap. Nap., A hét napja, Hivatkozott oldalszám.

Példa: P. SZABÓ Ernő: Madár repül át az ágak között, Ha minden ecsetvonás érdekel, Tárlatvezetés gyerekeknek a Nemzeti Galériában, *Magyar Nemzet*, LXXVI. évfolyam, 240. szám, Budapesti kiadás, 2013. szeptember 3., kedd, 15.

F, Elektronikus források esetében

Elektronikus források esetén a hivatkozás logikája és formai megoldása azonos a fentiekkel. Attól függően, hogy mi deríthető ki az egyes anyagokról, mindenképp kell a szerző neve, a dokumentum címe, a megjelenés helye (amennyire azonosítható). Ezt követően utána a teljes URL és az utolsó letöltés dátuma (év. hónap. nap.). Pl.: egy többé-kevésbé rendszeresen publikáló blogbejegyzésére történő hivatkozás esetén:

KÖNTÖS László: Ügynök voltál? *reposzt.hu*, 2017. 05. 14. URL: <http://reposzt.hu/blog/kontos-laszlo/2017-05-13/ugynok-voltal> Utolsó letöltés: 2017. 05. 15.

2. Hivatkozás rövid lábjegyzetben

Ha egy megelőző lábjegyzet már tartalmazta a teljes hivatkozást, rövid lábjegyzetet használunk:

SZERZŐ: i. m., hivatkozott oldalszám.

Ha a megelőző lábjegyzet ugyanerre a műre hivatkozott, akkor a következő jelölést kérjük:

Uo., hivatkozott oldalszám.

Ha ugyanattól a szerzőtől korábban több kötetre/cikkre is hivatkoztunk, akkor az alábbi módon pontosítsuk a rövidített jegyzetet:

SZERZŐ: Cím egésze (hosszabb cím esetén annak első néhány jellemző szava), hivatkozott oldalszám.

Pl. MÓRICZ: *Erdély*, 26.

Pl.2. MIHÁLYI: *Költészet és valóság*, 972.

3. Jelölések használata a hivatkozásban

- Könyvek, gyűjteményes kötetek címének, folyóiratok, heti- és napilapok nevének megkülönböztetésére dőlt betű használatos.
- Szerkesztői megjegyzések/jelölések jegyzetbe történő beékelésére [szögletes zárójel] használatos.
- Idegen nyelvű kiadványok adatsorában az adott nyelven közöljük a szerkesztő/szerkesztette, a kötet, és a fordította szavakat. A cím után és a kötet szerkesztőjének neve előtt szerk. szócska áll, ha az idézett kötet magyar nyelvű; ed., ha angol, olasz vagy latin; éd., ha francia; Hrsg. vagy Hg. (= Herausgeber), ill. hrsg. vagy hg. (= herausgegeben), ha német nyelvű. Több szerkesztővel bíró angol könyvek idézésekor az ed. helyett a többes számot jelző eds. szócska áll. Több szerkesztő esetében azok neve között nagyköötőjel van.
- Az öt sornál hosszabb idézetek a margótól 1-1 cm-re behúzendőak, és idézőjel ez esetben is szükséges. Idézetben belüli idézet jelölése a » « jelekkel történik.

4. Rövidítések

c. n.	cím nélkül
é. n.	év nélkül
évf.	évfolyam
ford.	fordította
i. h.	idézett hely
ill.	1. illetve, illetőleg 2. illusztrált, illusztrálta
i. m.	idézett mű
in	-ban/-ben
l.	lásd

o.	oldal
s. a. rend.	sajtó alá rendezte, sajtó alá rendezés
sk.	és a következő
s. k.	saját kezével, saját kezűleg
skk.	és a következők
szerk.	szerkesztő, szerkesztette
ua.	ugyanaz
ui.	ugyanis
úm.	úgymint
ún.	úgynevezett
uo.	ugyanott
uő.	ugyanő

5. Angol nyelvű rövidlet (*abstract*) készítése

Az angol rövidlet (*abstract*) minimum 10, maximum 15 soros. A cikk/tanulmány főszövege után illesztendő be. A rövidlet tartalmazza a cikk címének fordítását és a főbb tézisek összefoglalását.

SZERZŐINK / AUTHORS

- Bartha Ákos** (PhD) tudományos munkatárs, Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
- Berekméri Árpád Róbert** levéltáros, Erdélyi Református Egyházkerület marosvásárhelyi
fiókleveletára (Romániai Református Egyház)
- Czinke Zsolt** (PhD) református lelkipásztor (Bátorkeszi, Szlovákiai Református Keresztyén
Egyház); főkönyvtáros (Calvin J. Teológiai Akadémia, Komárom); a Komáromi
Református Egyházmege lelkészi főjegyzője
- Dienes Dénes** (PhD, dr. habil.) egyetemi tanár (SRTA), a Sárospataki Református
Kollégium Tudományos Gyűjteményei igazgatója
- Fórián Andrea** II. évfolyamos református közösségszervező szakos hallgató (SRTA)
- Gönczy Anna** III. évfolyamos teológushallgató (SRTA)
- Győri István** (PhD) református lelkipásztor, nyugalmazott egyetemi tanár (SRTA)
- Halász Dániel** református lelkipásztor (Maradék, Szerbiai Református Keresztyén Egyház),
pataki öregdiák
- Halász Teodóra** III. évfolyamos teológushallgató (SRTA)
- Harsányi Béla** református lelkipásztor (Iregszemcse), pataki öregdiák
- Héder János** református lelkipásztor (Ungvár, Kárpátaljai Református Egyház), a
Kárpátaljai Református Egyház lelkészi főjegyzője
- Hörcsik Richárd** (PhD, dr. habil., CSc) egyetemi tanár (DRHE), református lelkipásztor
- Hős Csaba** (PhD) református lelkipásztor (Felcsút), főiskolai adjunktus (SRTA)
- Kertiné Rózsa Anikó** I. éves református közösségszervező szakos hallgató (SRTA)
- Kovács Krisztián** (PhD) református lelkipásztor, egyetemi adjunktus (DRHE)
- Köteles László** református lelkipásztor (Hegyközpályi, Romániai Református Egyház),
pataki öregdiák
- Lévai Attila** (PhD) református lelkipásztor (Csicsó, Füss, Kolozsnéma; Szlovákiai
Keresztyén Református Egyház), egyetemi adjunktus (SJE-RTK), a Selye János Egyetem
Református Teológiai Karának dékánja
- Meleg Attila** református lelkipásztor (Bódvaszilas, Hidvégardó, Tornaszentjakab),
pataki öregdiák
- Mező Arnold** református lelkipásztor (Aggtelek, Jósavfő, Szinpetri, Tornakápolna),
pataki öregdiák
- Őri Máté** II. évfolyamos teológushallgató (SRTA)
- Pusztai Gábor** (PhD, dr. habil.) egyetemi docens, DE BTK Néderlandisztika Tanszék
vezetője
- Rácsokné dr. Fügedi Zsófia** jogász, tanársegéd (SRTA)
- Soós Zsolt** református lelkipásztor (Tiszaújfalu, Tiszaásvány; Kárpátaljai Református
Egyház), pataki öregdiák
- Szatmári Emília** (PhD) főiskolai adjunktus (SRTA)
- Szentimrei Márk** református lelkipásztor (Bodroghalász), a Sárospataki Református
Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltárának igazgatója, az SRTA óraadó tanára
- Szepessy Mátyás** református lelkipásztor
(Serke, Szlovákiai Keresztyén Református Egyház), pataki öregdiák
- Szűcs Maja** kutató, a Debreceni Egyetem egykori hallgatója, jelenlegi kutatási területe
George Pal animációs filmkészítő megjelenítése a holland sajtóban
- Túri Ágnes** hitoktató (Kárpátaljai Református Egyház), pataki öregdiák